H. KUU

KIRJANDUSE LUGEMIK

VI KLASSILE

H. KUUT

KIRJANDUSE LUGEMIK

VI KLASSILE

6. VÄLJAANNE

KIRJASTUS «VALGUS» TALLINN 1966

8E+8V
K91

Kunstiliselt kujundanud
E. Vaher

Kaanekujundus *G. Pant*

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
64573

LAUL NÕUKOGUDE EESTILE.

J. Kärner

On seisnud kindlalt sinu saared, rannad
ja jäävad ikka seisma, Eestimaa.
Sa meile oma põlist jõudu annad,
meid muistse vaprusega toidad sa,
ja sulle ustavuses tuksub rind,
sa, eesti rahva püha kodupind.

On sugupõlved elu ohvriks toonud,
et kaoks sult vallutaja võimu õud, —
tee vabadusse sulle, Eesti, loonud
on sirbi, vasara ja vaimu jõud.
Nõukogu maana oled vabaks saand,
ja päike paistab sinu põldu, laant.

Sest õitse vennalike maade peres
me rõõmsast vabast tööst ja hoolest sa.
Su iga lappi maad ja lainet meres
me valmis kaitsma, kallis kodumaa.
Ei enam orjus rõhu meie pääd.
Nõukogu Liidus, Eesti, vabaks jääd.

FRIEDRICH ROBERT
FAEHLMANN
(1798—1850)

VANEMUISE LAUL.

Inimestel ja loomadel oli vanasti üks keel. Eks ole tänapäevani veel inimesi, kes loomade keelt oskavad ja loomade kõnet kuulavad. Keel oli aga argipäeva tarvituseks, elu vajadusteks. Nüüd kutsuti kõik loomad üldisele koosolekule, kus nad pidukeelt pidid õppima, see on laulu, et rõõmutseda ja jumalaid kiita. Siis tulid kõik kokku, kel elu ja hing sees oli, meie Toomemäele, kus püha tammik kasvas. Õhus sündis südantsulatav kohin ja laulujumal Vanemuine laskus maa peale alla. Ta seadis oma käharad korda, kohendas riideid, silitas habet, köhatas hääle puhtaks ja katsus siis oma kandlemängu. Siis mängis ta eesmängu ja laulis lõpuks kiidulaulu, mis kõiki kuulajaid haaras, teda ennast aga kõige rohkem. Vaikus valitses ümberringi ja igaüks kuulas tähelepanelikult laulu. Emajõgi peatas oma jooksu, tuul unustas oma rutu, mets, loomad ja linnud jäid tähelepanelikult kuulatama ja ka kõversilm metshaldjas vahtis puude vahelt välja.

Aga mitte kõik, kes seal olid, ei saanud kõigest aru. Hiie puud pidasid jumala allatulemise kohina meeles, ja kui te hiies kõnnite ja tema pühalikku kohinat kuulete, siis teadke, et jumalus teie ligi on. Emajõgi pani ta riiete kahinat tähele ja iga kord, kui ta kevadel oma uuest noorusest rõõmustab, mühab ta, nagu ta seal oli mühinat kuulnud. Tuulele olid kõige heledamad hääled meelde jäänud; mõnedele loomadele oli meeldinud kruvide naksumine, teistele jälle keelte kõlin. Laululinnud pidasid eesmängu meeles, eriti ööbik ja lõoke. Kõige pahem lugu oli aga kaladega: nad pistsid pead silmini välja, unustasid aga kõrvad vette, nad nägid suu liikumist ja matkisid seda, jäid aga tummaks. Ainult inimene sai kõigest aru, seepärast tungib tema laul südame sügavustesse ja üles jumalate eluasemele.

Ja vanake laulis taeva suurusest ja maa toredusest. Emajõe kallaste ilust ja nende endisest lummusest ning inimsoo õnnest ja õnnetusest. Ja laul mõjus temasse nõnda, et ta nuttis palavaid pisaraid, mis tungisid läbi kuue ja seitsme särgi. Siis lendas ta tagasi üles Vanaisa eluhoonetesse temale laulma ja mängima, ja pühitsetud kõrvadele on antud mõnikord eemalt kõrgelt kuulda kaugeid helisid. Et inimesed laulu ei unustaks, saadab ta aegajalt oma saadikuid nüüdki veel maa peale. Ka ta ise tuleb ükskord tagasi, kui õnnesilm jälle neil nurmedel viibib.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis ülesanne oli ja on keelel?
2. Missuguste sõnadega rõhutab autor laulu kui kunsti ülevust, ilu ja suurt mõju?
3. Meenuta, mis on muistend!
4. Missuguseid nähtusi seletab see muistend?

Ilutegija.

Igav on olla iluta,
hale olla laulemata,
kole käo kukkumata,
raske rõõmuta elada.
Ma ise ilutegija,
rõõmu kalli kandija —
ilu kannan kaasassana,
puna põlle paeladessa,
rõõmu rõhtude vahella.
Enne ma une unustan,
maha jätan magamise,
kui ep ma ilu unustan,
rõõmu ei kallista kaota.

Laulu võim.

Kui ma hakkan laulemaie,
laulemaie, laskemaie,
pisukene pillamaie,
väikene veeretama:
ei mind jõua ohjad hoida,
ohjad hoida, köied köita,
pilved pikadki pidada,
taevas laia talitseda.
Kui mina hakkan laulemaie,
laulemaie, luulemaie,
siis jääb kubjas kuulamaie,
viisi valda vaatemaie,
saksad servi seisemaie,
isandad imestamaie.
Sõnad pannakse tähele,
laulud lastaks' kirjutada,
pistetakse piibelie,
rapsitakse raamatuie.

Laulu hõiskamine.

Helise, helise, ilma,
kõmise, kõmise, kõrbi,
hüüa vastu, hiisi suuri,
laula vastu, laasi laia,
kuku vastu, kuusemetsa,
paugu vastu, palgimetsa,
minu hää hääle vastu,
lahedama laulu vastu,
viledama viisi vastu,
kumedama kurgu vastu.
Kuhu hääli kuulunekse,
sinna metsa murdunekse,
ise puud pinuje lähevad,
halud ristati ajavad,
süllad õue sünnitavad,
kuhjad õue kukutavad
ilma noorita mehita,
teravita kirve'ita.

Suu laulab, süda muretseb.

Kes meid kuuleb laulevada,
laulevada, luulevada,
see ütleb ilul olevat,
rõõmu päevi meid pidavat,
lusti laulu laulevada.
Ma laulan läbi murede,
läbi leinase südame,
läbi hoole hoogudegi.
Suu laulab, süda muretseb,
silmad vetta veeretavad,
laseb põski laine'ida,
kulmud kulla tilkemida.
Süda teaneb süüda palju,
pale paksuda mureta,
rinnad hoolta raske'eda.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused sõnad kinnitavad seda, et rahvas armastab laulu ja sõnakunsti?
2. Missugused värsid ülistavad kunstilise sõna suurt jõudu ja mõju?
3. Mispärast rahvalaulikul suu laulab, aga süda muretseb?
4. Koosta suuline lühiettekanne teemal: eestlane armastab ja hindab laulu.

RAHVALAULUDEST.

Eesti rahvaluule kõige rikkalikuma osa moodustavad rahvalaulud, mis saatsid meie esivanemaid töö juures, puhkehetkil ja pidulike sündmuste puhul.

Rahvalaulud tekkisid kauges minevikus rahva suulise loominguna ning levisid selliselt paigast paika ja põlvest põlve. Rahvalauludesse valas rahvas oma mured, rõõmud ja taotlused.

Peale sisuliste väärtuste köidavad rahvalaulud meid oma kunstilise ilu poolest. Erilise kaunikõlalisuse annab rahvalauludele ja kogu rahvaluulele **algriim,** *s. o. sõnade algushäälikute kokkukõla nii kaas- kui ka täishäälikute osas.*

Näiteks: Enne ma **u**ne **u**nustan,
maha jätan **m**agamise . . .

Algriim seob sõnu omavahel tugevamini ja suurendab nende kõlalist jõudu. Laulikuil aitas aga algriim lauldavat meeles pidada.

Teiseks rahvalaulude kunstiliseks iseärasuseks on **mõtteriim,** *mis seisneb selles, et laulik kordab üht mõtet erinevas sõnastuses, teisendatult veel järgnevas või järgnevates värssides.*

Näiteks: Kui ma hakkan laulemaie,
laulemaie, laskemaie,
pisukene pillamaie,
väikene veeretama . . .

VANASÕNU.

1. *Vanasõna — vana hõbe.*
2. *Ära pane küünalt vaka alla.*
3. *Lind laulab, nagu nokk on seatud.*
4. *Millest süda täis, sellest suu räägib.*
5. *Hea sõna võidab võõra väe.*
6. *Rumal räägib, mis teab, tark teab, mis räägib.*
7. *Näe palju, kuule palju, ära palju pajata.*
8. *Mees sureb, sõna jääb.*

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tuleta meelde, mida nimetatakse vanasõnaks.
2. Jutusta, mida tahab öelda iga vanasõna.
3. Leia vanasõnadest algriimi.

DAIDALOS JA IKAROS.

Kreeka müüt.

Daidalos oli Ateena suurim kunstnik, kujur ning ehitusmeister. Tema kohta räägiti, et ta raius lumivalgest marmorist kummalisi kujusid. Need kujud olid otsekui elavad: näis, et nad vaatavad ja liiguvad. Oma töö jaoks leiutas ta palju tööriistu: nii leiutas ta näiteks kirve ja puuri. Ta kuulsus ulatus kaugele.

Daidalos elas Kreeta saarel võimsa kuninga Minose juures. Minos ümbritses suurt kreeka kunstnikku lugupidamisega.

Daidalos valmistas Kreeta kuningale palju imeväärseid kunstitöid. Ta ehitas talle ka kuulsa palee Labürindi, selliste keerdkäikudega, et kui sinna kord sisse minna, siis ei olnud enam võimalik leida väljapääsu.

Sellesse Labürinti sulges Minos hirmsa Minotauruse, koletise, kellel oli inimese keha, aga härja pea.

Palju aastaid elas Daidalos Minose juures. Kuningas ei tahtnud teda Kreeta saarelt ära lasta: ta tahtis ainult üksinda kasutada suure kunstniku kunstitöid. Nagu vangi hoidis Minos Daidalost Kreeta saarel. Daidalos mõtles kaua, kuidas saaks põgeneda, ja leidiski lõpuks tee, et pääseda vangipõlvest.

«Kui ma ei saa,» hüüdis Daidalos, «päästa end Minose võimu alt ei maad ega merd mööda, siis on põgenemiseks ometi lahti taevas! See on mu tee! Minos valitseb kõike, ainult õhu üle ta ei valitse!»

Daidalos asus tööle. Ta kogus sulgi, sidus neid linaste niitidega ja kinnitas vahaga ning hakkas neist valmistama nelja suurt tiiba.

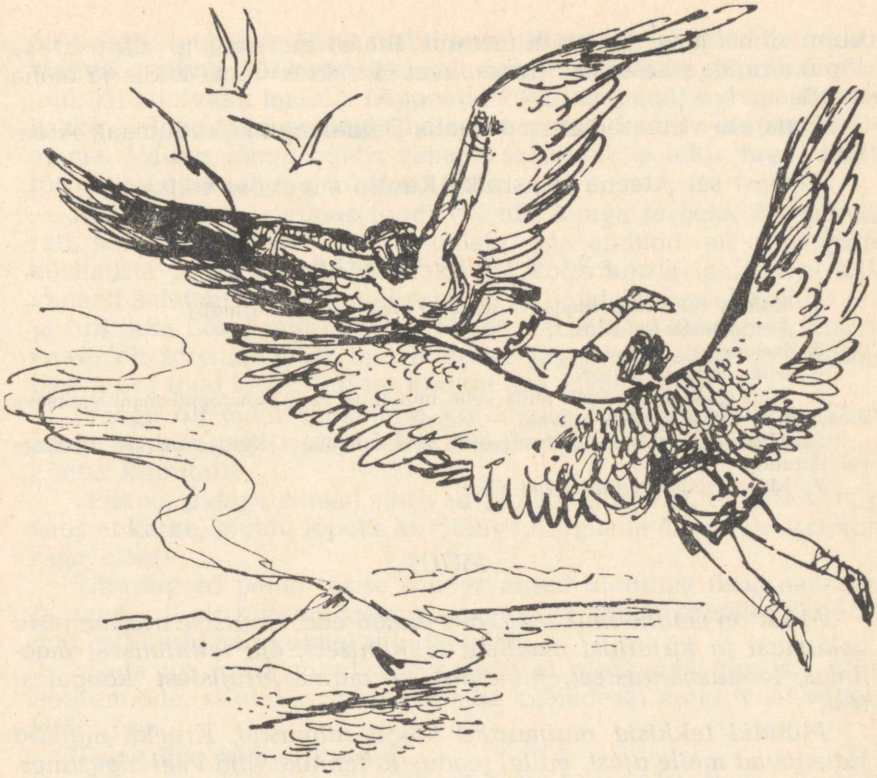
Sel ajal kui Daidalos töötas, mängis tema poeg Ikaros ta juures: kord püüdis ta udusulgi, mida ajasid lendu tuulepuhangud, kord pätsis kätega vaha. Poiss hullas muretult; isa töö tegi talle nalja.

Viimaks lõpetas Daidalos oma töö, tiivad olid valmis. Daidalos sidus tiivad selga, pistis käed aasadesse, mis olid kinnitatud tiibade külge, vehkis nendega ja tõusis sujuvalt õhku. Ikaros vaatas imestusega isa, kes liugles õhus nagu hiiglalind. Daidalos laskus maa peale ja ütles pojale:

«Kuule, Ikaros, meie lendame Kreetalt kohe minema. Ole lennu ajal ettevaatlik! Ära lasku liiga madalale, liiga lähedale merele, et lainete soolased pritsmed ei teeks märjaks sinu tiibu. Ära tõuse aga ka päikesele lähedale: kuumus võib sulatada vaha ja suled lendavad laiali. Lenda minu järel ja ära jää minust maha!»

Isa ja poeg kinnitasid tiivad käte külge ja kergelt kandsid tiivad nad minema. Need, kes nägid nende lendu kõrgel maa kohal, mõtlesid, et mööda sinist taevavõlvi kihutavad kaks jumalat.

Daidalos vaatas sageli tagasi, et näha, kuidas lendab tema poeg.

Nad möödusid juba Deelosest, Parosest[1] ja lendasid ikka edasi ja edasi.

Kiire lend meeldis Ikarosele ja ikka julgemini vehkis ta tiibadega.

Ta unustas ka isa käsu ega lennanud enam tema järel. Tugevasti tiibu lehvitades tõusis ta kõrgele taeva alla, lähemale kiirgavale päikesele. Põletavad kiired sulatasid tiibu kooshoidva vaha, suled langesid välja ja tuul kandis need õhus laiali.

Ikaros vehkis küll kätega, kuid nende küljes ei olnud enam tiibu. Ülepeakaela kukkus ta suurest kõrgusest merre ja hukkus lainetes.

Daidalos vaatas tagasi, vaatas ümberringi. Ikarost ei olnud. Valjusti hakkas ta poega hüüdma:

«Ikaros! Ikaros! Kus sa oled? Vasta!»

Vastust ei tulnud. Daidalos nägi lainetel sulgi Ikarose tiibadest ja sai aru, mis oli juhtunud.

Ikarose keha hõljutasid aga lained veel kaua merel, mida huk-

[1] Deelos ja Paros — saared Küklaadide saarestikus Vahemeres.

kunu nime järgi hakati nimetama Ikaari mereks, ja uhtusid ta lõpuks randa ühe saare juures, kust Herakles[1] tema leidis ja maha mattis.

Oma elu viimased aastad veetis Daidalos oma kodumaal, Ateenas.

Temast sai Ateena kunstnike kuulsa suguvõsa esiisa.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas tuleb aru saada väljendist: olen nagu labürindis?
2. Iseloomusta Daidalost.
3. Iseloomusta Minost.
4. Miks hukkus Ikaros?
5. Missuguse seose võib leida selle müüdi ja meil Nõukogudemaal valitseva loosungi — kunst kuulub rahvale — vahel?
6. Missugune rahva unistus peitub selles müüdis? Kuidas on see tänapäeval täitunud?
7. Millest unistavad inimesed nüüd?

MÜÜT.

Müüt on selline muistend, mis annab edasi muistse aja inimeste uskumusi ja kujutlusi maailma tekkimisest, elu tekkimisest maailmas, loodusnähtustest, jumalaist ja muinasjutulistest kangelastest.

Müüdid tekkisid muinasajal kõigil rahvastel. Kreeka müüdid jutustavad meile ajast, millal teadus ja tehnika olid veel algastmes. Inimene, kes võitluses loodusega oli paljaste kätega, kujutles loodusnähtusi kui üleloomuliku maailma kajastusi, kus elasid jumalad ja vaimud, kes inimese suhtes avaldasid oma kurja või head tahet.

Eesti müütidest on tuntud F. R. Faehlmanni müüdid «Emajõe sünd», «Keelte keetmine» jt.

KULLAKETRAJAD.

Fr. R. Kreutzwald

Ükskord ennemuiste elas sügavas metsalaanes puude varjul hurtsikus lonkur vanaeit kolme priske tütrega. Tütred õitsesid kui kenad lillekesed eide kuivanud kännu ümber; iseäranis noorem õde oli viisakas ja kena kui oakaunakene. Aga üksikus kohas ei olnud muid nägijaid kui päeval päike ja öösel tähtede silmad.

Vanaeit ei lasknud tütarlapsi laiseldes käia ega aega viita, vaid sundis neid hommikust õhtuni tööle. Piigad istusid iga päev vokkide taga ja keerutasid kuldlinu lõngaks. Ei antud vaestele nelja-

[1] Herakles — muinas-kreeka vägilane.

päeva ega laupäeva õhtul mahti annivakale lisa valmistada, ja kui videviku viivul või kuuvalgel salamahti sukavarras näpule ei saanud, jäi annivakk andeta. Lõppenud koonlale pandi sedamaid teine lisaks ja lõng pidi pealegi ühetasane paras keerd ja peenikene olema. Valmis lõnga hoidis vanaeit salakambris luku taga, kuhu tütred iial oma jalga ei tohtinud tõsta.

Kust kuldlinu majasse toodi või mis kanga tarbeks lõngu kedrati, see oli ketrajail alles teadmata, ega andnud eit niisuguste küsimuste peale iial otsust. Kaks või kolm korda igal suvel käis vanaeit salateel, viibis vahel rohkem kui nädalapäevad kodunt ära ja tuli ikka öösel tagasi, nii et tütred iial märku ei saanud, mis ta kaasa oli toonud. Enne teeleminekut jagas ta lastele nii mitme päeva osa tööd kätte, kui ise kodunt ära arvas jäävat.

Praegu oli eidel rändamise kord jälle kätte juhtunud. Kuue päeva kedrus jagati piigadele kätte, kusjuures igakordset õpetust nõnda kinnitati:

«Plikad, pidage silmad sihtivad ja näpud osavad, et heie värtna suus ei katke, muidu lõpeks kuldlõnga hiilgus ja õnnepõlv teil korraga otsa!»

Tütarlapsed panid tõsise sõnaga antud kinnitust üsna naeruks; ja enne kui eit kümme sammu kargu toel uksest eemale oli jõudnud, hakkasid nad kolmel suul irvitama.

«Seda iga kord antud alpi keeldu ei oleks meil tarvis,» ütles noorem õde. «Kuldlõnga heie ei lähe kiskudeski katki, veel vähem kedrates.»

Teine õde sõnas juurde:

«Niisama vähe on võimalik, et kulla hiilgus kaoks.»

Nii on tütarlaste edevus juba mitu korda enneaegu naernud, kust pika ilu peale viimaks pisarpilli leidnud.

Kolmandal päeval pärast eide minekut juhtus üks ootamatu lugu, mis tütarlastele esiotsa ehmatust, hiljemini ilu ja õnne, pikapeale pisarpilli pidi sünnitama.

Üks Kalevi sugulane, kuningapoeg, oli metsalisi taga kihutades sõprade seltsist laias laanes eksinud, nii et ta enam koerte haukumisest ega sarvede puhumisest teejuhatust ei leidnud. Hüüdmise hääled langesid kõversilma kõrva või võttis paks rägastik nad vangi, nii et nad kaugemale ei ulatanud. Väsinult ja tüdinult astus kuninglik noormees viimaks ratsu seljast ja heitis põõsa varju puhkama, seni kui hobu omal tahtmisel murult peatoitu otsis.

Kui kuningapoeg unest ärkas, seisis päike juba madalal. Risti ja põigiti teed otsides nägi ta viimaks pisikest jalgrada, mis ta lonkuri eide hurtsikusse juhatas. Küll kohkusid tütarlapsed äkki võõrast meest nähes, kelle sarnast veel tänini nende silma ei olnud puutunud. Peale päevatöö lõpetust aga olid piigad õhtu vilul võõraga juba sõbrustanud, nii et ei raatsinud puhkamagi heita. Ja kui viimaks vanemad õed olid magama läinud, istus noorem võõraga seltsis ukselävel, kus neile sel ööl unekatet silmale ei tulnud.

Seni kui nad kahekesi kuu ja tähtede silme all oma südame lugu tunnistades magusat juttu vestavad, läheme jahimehi vaatama, kes pealiku metsa olid kaotanud.

Küll otsiti väsimatult edasi-tagasi sõites kõik laas ümberkaudu läbi, kuni ööpimedus otsimise lõpetas. Siis läkitati kaks meest linna tagasi kurbi sõnumeid viima, seni kui teised laiaoksalise kuuse all öömaja võtsid, kust teisel hommikul jälle tahtsid otsima minna.

Kuningas käskis sedamaid teisel hommikul enne koitu rügemendi hobuse- ja teise jalaväge kadunud poega otsima saata. Pikk ja lai laas viivitas meestel otsimise kolmanda päevani; siis vast leiti keskhommiku ajal kogemata jäljed, kui nende kätte jalgrada ulatas, mis hurtsikusse viis.

Kuningapoja aeg ei olnud tütarlaste seltsis igavaks läinud, veel vähem kojuigatsus talle meelde tulnud. Enne lahkumist tõotas ta nooremale piigale salamahti lühikese aja pärast tagasi tulla ja siis — kas heaga või väekaupa — neitsikese kodukanaks kaasa võtta. Ehk küll vanemad õed sest nõupidamisest midagi ei kuulnud, siiski tõusis lugu sealt avalikuks, kust keegi ei võinud mõtelda.

Ei olnud noorema tütarlapse ehmatus mitte pisuke, kui ta pärast kuningapoja lahkumist voki taha istudes kuldlõnga heide värtna suus katkenud leidis. Lõngaotsad sõlmiti küll ristsilmusel kokku ja tallati vokiratas kiiremale käigule, et töövirkus peiu armul kulutatud aja tagasi tasuks. Aga üks seni teadmata ja tundmata asi pani siiski tütarlapse südame kohkuma: kuldlõngal ei olnud enam endist hiilgust. Ei aidanud siin küürimised, ohkamised ega silmaveega kastmised, — asi jäi lonkama. Viletsus hüppab uksest, astub aknast ja poeb prao vahelt, kui kogemata mulgu leiab, — ütleb vana tarksõna, nõnda juhtus lugu ka nüüd.

Vanaeit oli öösel koju tulnud. Hommikul tuppa astudes mõistis ta silmapilk, kuidas asjakord õigelt teelt oli läinud. Tuline viha kihutas ta südant; ta laskis tütred ükshaaval ette astuda ja hakkas neilt asja otsust nõudma. Tütarlaste salgamine ja vabandamine ei kestnud kaua, — valel on lühikesed jalad. Kaval vanaeit sai selgesti aru, mis külakukk ta selja taga noorema tütre kõrva oli laulnud. Vanamoor hakkas koledasti sajatama, otsekui oleks tahtnud maa ja taeva tükkis mustaks vanduda. Lõpuks ähvardas ta noormehe kaela murda ja keha metsalistele söögiks visata, kui sel himu oleks veel teist korda tagasi tulla.

Noorem tütar, punane kui keedetud vähk, ei leidnud tervel päeval rahu ega saanud öösel silmapilku magada. Alatasa koormas teda mõte, et noormees tagasi tulles surma võiks leida. Vara hommikul, kui eit ja õed veel koiduund pikutasid, läks ta salamahti toast õue, kaste vilul rasket meelt jahutama. Ta oli õnneks lapsepõlves vanaeide käest linnukeelt õppinud, mis talle nüüd tuluks

tõusis. Lähema kuuse ladvas istus kaaren, nokaga sulgi kohendelles. Tütarlaps hüüdis:

«Armas valgelind[1], linnusugude targem! Tahad sa mulle appi tulla?»

«Mis abi sa tahad?» küsis kaaren.

Tütarlaps vastas:

«Lenda laanest lagedalle, kuni uhke linn kuningakojaga sulle vastu tuleb. Püüa kuningapojaga kokku saada ja kuuluta temale, mis viletsus mulle on tulnud.»

Seepeale kõneles ta kaarnale pikemalt oma lugu, lõngaheide katkemisest kuni eide koleda ähvarduseni, ja palus, et noormees mitte enam tagasi ei tuleks. Kaaren lubas asja talitada, kui linnas kellegi leiaks, kes ta keelt oskab, ja ruttas sedamaid teele.

Eit ei lasknud nooremat tütart enam voki taha istuda, vaid sundis ta kedratud lõngu kerima. See töö oleks piigal hõlpsam olnud kui endine kedrus, aga vanaeide alaline vandumine ja taplemine ei andnud talle hommikust õhtuni mahti. Püüdis neitsi end vabandada, siis läks lugu veel kurjemaks. Paneb südame pais naise lõuad kord lõksuma, siis ei jõua ükski vägi neid enam kinnitada.

Õhtu eel hüüdis kaaren kuuse ladvast: «Kronks, kronks!» ja piinatud piiga tõttas ukse ette sõnumeid kuulama. Kaaren oli õnnekombel kuninga rohuaias tuuletarga poja leidnud, kes selgesti linnukeelt oskas. Sellele kuulutas mustlind neitsilt saadud sõnumeid ja palus lugu kuningapojale teada anda. Kui aednikupoiss loo kuningapojale jutustanud, läks selle süda ja meel raskeks, siiski hakkas ta oma sõpradega salanõu pidama tütarlapse päästmise pärast.

«Ütle,» õpetas ta tuuletarga pojale, «et kaaren kiiresti tagasi lendaks ja neitsile kuulutaks: ole valvel üheksandal ööl, küll siis tuleb päästja, kes kanapoja kulli küüsist kisub.»

Talitamise palgaks anti kaarnale tükk liha tiibade karastuseks ja siis läkitati ta jälle teele. Neitsi tänas mustlindu talitamise eest ja pidas kuuldud asja südames varjul, nii et keegi märki ei saanud. Aga mida ligemale üheksas päev jõudis, seda raskemaks läks ta süda, kui ta mõtlema hakkas, et mingi ootamatu õnnetus asja nurja võiks viia.

Üheksandal õhtul, kui vanaeit ja õed olid puhkama heitnud, läks noorem õde kikivarvul toast, istus puude varju murule peiukest ootama. Lootus ja kartus täitsid ühtlasi tema südant. Juba laulis kukk teist korda, aga metsas ei olnud sammude müdinat ega

---

[1] Valgelind — ronk ehk kaaren, musta sulestikuga lind.

Muistendeis kõneldakse, et kaarnal olnud alguses valged suled. Kui loomad Emajõge kaevasid, ei läinud ronk tööle, kartes, et oma ilusa valge kuue ära rikub. Vanataat kastis ronga karistuseks tõrvatünni. Teisendi järgi muutusid ronga suled mustaks raipe söömisest. Üks valge sulg on tal veelgi tiiva sees järel, aga seda varjab ta hoolsalt, sest inimene, kes saab kätte selle sule, omandab kogu maailma tarkuse.

häälitsemist kuskil kuulda. Teise ja kolmanda kukelaulu vahel tungis kaugelt otsekui tasane hobusekabja müdin ta kõrva. Müdinast juhitud, läks neitsi tulijaile vastu, et ligemaletulek toas magajaid ei ärataks. Natukese aja pärast silmas ta sõjameeste saika. Kuningapoeg sõitis ise teejuhina teiste eel, sest ta oli viimati siit minnes puude külge salamärke teinud, mida mööda nüüd tagasi oskas tulla. Neitsit nähes kargas ta hobuse seljast, aitas tütarlapse sadulasse, istus ise ettepoole toeks kõrvale, ja siis tõttasid nad jälle minema. Kuu andis puude vahelt niipalju valgust, et märgitud teerada käest ei kadunud.

Hommikune koidupuna oli igal pool lindude keeled päästnud ja häälitsema pannud. Oleks neitsi osanud neid tähele panna ja jutust õpetust võtta, see oleks neile enam tulu saatnud kui mesikeelne meelitus, mis kuningapoja suust üksi ta kõrvu ulatus. Aga ta ei kuulnud ega näinud muud midagi kui peigu, kes teda palus tühi kartus jätta ja julgesti sõjameeste varjamise peale loota. Kui nad lagedale jõudsid, seisis päike juba kaunis kõrgel.

Õnneks ei pannud vanaeit vara hommikul kohe tütre põgenemist tähele; vast tükk aega hiljemini, kui ta kerilaudu kerijata nägi, küsis ta teistelt, kuhu noorem tütar läinud. Selle peale ei teadnud keegi vastust anda. Mõnest tunnistähest mõistis eit, et tütar pakku oli läinud. Sedamaid võttis ta kurja nõu ette jooksikule karistaja kannule läkitada. Ta tõi lakast peotäie üheksast soost kokkusegatud nõiarohtusid, lisaks sõnutud soola sekka ja sidus need nartsukese sisse topiks, sajatas vande- ja langetussõnu peale, keris natuke villast sukalõnga kooreks ümber ja saatis siis nõiakera tuulega minema, kuna ta ise laulis:

Tuulispaska, laena tiiba,
Tuuleämma — hõlmakesta!
Kiirustage kerakene
Tuulekiirul tuiskamaie,
Suretaja sõudemaie,
Langetaja lendamaie!

Keskhommiku ja lõuna vahel jõudis kuningapoeg sõjameeste salgaga laia jõe kaldale, kust kitsas sillake üle oli tehtud, et mehed ükshaaval üle võisid sõita. Kuningapoeg sõitis parajasti kesk silda, kui tuulesaadik nõiakera kui kiil hobuse külge puutus. Hobune norskas kohkudes, tõusis äkitselt tagumistele jalgadele püsti, ja varem kui keegi appi jõudis, libises neitsi sadula kelbalt jõkke. Kuningapoeg tahtis ta kannul jõkke karata, aga sõjamehed keelasid, teda kinni pidades, seda tegemast, sest jõgi oli põhjatu sügav, ega võinud inimese abi sündinud õnnetust enam takistada.

Ehmatus ja leinakurbus olid kuningapoja üsna tuimaks teinud. Sõjamehed viisid ta vägisi koju tagasi, kus ta mitu nädalat vaikses kambris oma õnnetust leinas, esimesil päevil toitu ega keelekastet ei võtnud. Kuningas laskis tarku igalt poolt, kaugelt ja ligidalt,

kokku kutsuda, aga ükski ei võinud tõbe ära seletada ega teadnud selle vastu abi juhatada. Siis ütles ühel päeval tuuletarga poeg, kes kuninga rohuaias aednikupoisiks oli:

«Saatke kohe Soomemaale vana targa taadi järele, see teab asjast enam kui teie maa targad.»

Kiiresti läkitas kuningas sõnumid Soome vanatargale, kes nädala pärast juba tuuletiivul sinna jõudis. Ta ütles kuningale:

«Aus kuningas! See tõbi on tuulest tulnud. Üks vihane nõiakera on noormehe südame parema poole ära rabanud, sellepärast seisab ta alati leinas. Siin ei aita sõnad ega arstirohud, vaid aeg üksi võib häda parandada. Saatke ta sagedasti tuule kätte, et tuul mured metsa ajaks.»

Nõnda sündiski pikapeale: kuningapoeg hakkas jälle toibuma, toitu võtma ja öösel magama. Viimaks tunnistas ta vanemaile oma südamevalu.

Isa soovis, et poeg jälle kosja läheks ja meeleparanduseks nooriku koju tooks, aga poeg seisis selle vastu.

Juba ligi aasta oli noormehel leinas mööda jõudnud, kui ta ühel päeval kogemata sillale juhtus, kus ta armuke otsa oli saanud. Õnnetust meelde tuletades tõusid tal kibedad pisarad silmi. Korraga kuulis ta kena lauluhäält, ehk küll kuskil inimest näha ei olnud. Hääleke laulis:

Eide sajatuse sunnil
Võttis vesi väetikese,
Mattis laine lapsukese,
Kattis Ahti armukese.

Kuningapoeg astus hobuse seljast, vahtis igale poole, kas ehk kedagi silla varjus peidus ei ole. Aga nii pikalt, kui silm ulatas, ei olnud kuskil laulikut näha. Veepinnal kõikus laiade lehtede vahel jõenupuke. See oli ainuke asi, mis talle silma puutus. Aga kõikuv lilleke ei võinud laulda, siin pidi mingi salajane imeasi varjul seisma. Ta sidus hobuse jõe kaldale puukännu külge, istus ise sillale ja pani tähele, kas silm või kõrv mingit täielikumat tunnismärki ei leiaks. Tükk aega jäi ümberringi kõik vaikseks, siis laulis jälle nägematu laulik:

Eide sajatuse sunnil
Võttis vesi väetikese,
Mattis laine lapsukese,
Kattis Ahti armukese.

Mõnikord tuleb inimesele mõnus mõte kogemata tuulest; nii sündis ka siin. Kuningapoeg mõtles: kui viibimata laanehurtsikusse sõidan, kes teab, ehk võivad kullaketrajad seda imelikku lugu mulle seletada. Seda mõteldes istus ta hobuse selga ja asus laane poole teele. Endiste märkide järgi lootis ta hõlpsasti teed leida, aga mets oli kasvanud ja otsimine kulutas enam kui päeva,

enne kui ta teeraja kätte sai. Hurtsiku ligidal jäi ta metsa luurama, kas neitsikestest keegi toast välja ei tule.

Hommikul vara läks vanem õde allikale silmi pesema. Noormees astus ligemale, jutustas mineva-aastasest õnnetusest sillal ja mis laulu ta paari päeva eest seal oli kuulnud. Vanaeit juhtus õnneks kodunt ära olema, seepärast palus neitsi kuningapoja tuppa. Kui tütarlapsed juttu pikemalt olid kuulnud, mõistsid nad kohe, et mullune õnnetus eide nõiakerast oli sündinud ja et õde veel praegu surnud ei ole, vaid nõiapaelte kammitsas.

Vanem neitsi küsis:

«Kas midagi veelainetelt teie silma ei juhtunud, mis laulu oleks võinud avaldada?»

«Ei midagi,» kostis kuningapoeg. «Nii pikale, kui minu silm ulatas, polnud jõelainetel muud näha kui kollane jõenupuke laiade lehtede vahel, aga lilleke ja lehed ei võinud ometi laulda.»

Tütarlapsed arvasid sedamaid, et jõenupuke muud ei võinud olla kui nende lainetesse uppunud õde, kelle nõidusvägi lilleks oli moondanud. Nad teadsid, kuidas vanaeit sajatatud nõiakera lendama oli saatnud, mis õde igaviisi võis moondada, kuid elu seest ei võtnud. Sest arvamisest ei öelnud nad kuningapojale midagi. Niikaua kui neil veel päästmise nõu ei olnud, ei tahtnud nad tühja lootust kasvatada. Eide tagasitulek võis veel paar päeva viibida, sellepärast oli neil aega nõu pidada.

Vanem õde tõi õhtul peotäie tarviliselt segatud nõiarohtusid lakast, hõõrus peeneks, segas jahuga koogitaignaks, küpsetas kooki ja andis noormehele süüa, enne kui ta õhtul puhkama läks. Kuningapoeg nägi öösel imelikku und, otsekui oleks ta metsas lindude keskel ja oskaks igaühe keelt.

Kui ta hommikul neitsile oma öise unenäo rääkis, ütles vanem õde:

«Õnnetunnil olete teed meile võtnud, õnnetunnil und näinud, mis teile koju minnes tõeliselt sünnib. Minu eilne sealihal silitatud kook, mille teie kasuks küpsetasin ja teile süüa andsin, oli tarkusrohtudega täidetud, mis teile võimuse annab kõik ära mõista, mida targad linnud isekeskis kõnelevad. Neil väikestel suliskuubedes meestel on palju salatarkust varjul, mis inimestele teadmata; seepärast pange teraselt tähele, mis lindude nokad kuulutavad. Ja kui teie leinapäevad kord lõpevad, siis tuletage ka meid, vaeseidlapsi, meelde, kes siin kui alavangid voki taga istuvad.»

Kuningapoeg tänas piigasid heade soovimiste eest ja tõotas nad hiljemini orjapõlvest päästa, olgu kas lunastushinnaga või väekaupa, jättis siis jumalaga ja tõttas teele. Tütarlastel oli rõõmus meel, kui nägid, et lõngaheided katkemata ja kullahiilgus kustumata jäänud; vanaeit ei võinud koju tulles neile midagi süüks arvata.

Seda naljakam näis lugu kuningapojaga, kes metsas otsekui pereka rahva keskel sõitis, sest et lindude laulud ja häälitsemised kõik sõnatargalt ta kõrvu kostsid. Siin nägi ta imestades, kui palju tarkust inimesele seeläbi tundmata jääb, et ta linnukeelt ei oska. Suuremast osast, mis sulisrahvas esiotsa kõneles, ei võinud teekäija palju aru saada, ehk seal küll mitmestki inimesest üht ja teist avaldati; aga need inimesed ja nende salatalitused olid talle võõrad. Kõrgel männi ladvas nägi ta korraga haraka ja kirju rästa, kelle omavaheline jutt tema kohta passis:

«Inimeste rumalus on suur,» ütles rästas. «Nad ei oska vähemaidki asju õigel kombel talitada. Seal istub silla kõrval jõenupuna vana lonkru-moori kasvandik terve aasta, laulab kurtes möödakäijatele oma häda, aga ükski ei tule teda päästma. Vast paari päeva eest sõitis endine peiuke üle silla, kuulis neitsi laulu igatsemist, aga ei olnud targem kui teisedki.»

Harakas kostis:

«Ja ometigi peab tütarlaps tema süü pärast eide nuhtlust kannatama. Kui ta suuremat tarkust ei saa kui seda, mis inimeste suust kuuleb, siis jääb tütarlaps igavesti lillekeseks.»

«Piiga päästmine oleks pisike asi,» ütles rästas, «kui lugu Soome vanamehele põhjani ära seletataks. Vana Soome tark võiks neitsi hõlpsasti veevangist ja lillekammitsast päästa.»

Praegu kuuldud jutt oli noormehe mõtlema pannud: edasi sõites pidas ta nõu, kust ta käsukandja peaks leidma, keda Soomemaale läkitada. Korraga kuulis ta pea kohal, kuidas üks pääsuke teist hüüdis:

«Tule, läki Soomemaale, seal on parem pesitsemispaik kui siin!»

«Pidage kinni, sõbrad!» kisendas kuningapoeg linnukeeli. «Viige Soome vanatargale palju terviseid minu poolt ja paluge tema käest otsust, kuidas oleks võimalik jõenupuks moondatud neitsike jälle inimeseks teha?»

Pääsukesed lubasid asja talitada ja lendasid oma teed.

Jõe kaldale jõudes puhkas ta hobust ja jäi sillale kuulama, kas

kustki jälle lauluhäält kõrvu kostaks. Vaikus vältas ümberringi ega olnud muud kuulda kui lainete kohinat ja tuule vihinat. Nukral tujul istus noormees hobuse selga, sõitis koju tagasi ega lausunud kellelegi sõna oma viimasest teekäigust ja juhtumistest.

Nädal hiljemini istus ta ühel päeval rohuaias, arvates, et päästukesed vist tema sõnumi teel unustanud, kui suur kotkas kõrgel tuuleõhus tema pea kohal keerutas. Aegamööda tuli lind ikka madalamale, kuni ta viimaks kuningapoja ligidale pärna otsa maha laskis.

«Vana Soome tark,» nokatas kotkas, «läkitab teile palju terviseid ja palub mitte pahaks panna, et ennemini ei saanud vastust anda. Ei olnud kedagi siiapoole tulijat leida. Neitsi lillepõlvest päästmiseks ei ole muud tarvis kui seda: minge jõe kaldale, visake riided seljast ja võidke keha üleni mudaga, et valget märki kuhugi ei jää; siis võtke näppudega nina otsast kinni ja hüüdke: «Mehest vähki!» Silmapilk saate vähiks; minge siis sügavasse jõe põhja — uppumist pole teil karta. Tungige julgesti jõenupu juurte alla, harutage need mudast ja kõntsast lahti, et kuskil pikemat kinnitust ei jää. Riputage end sõrgapidi ühe juureoksakese külge kinni, küllap teid siis vesi lillega tükkis veepinnale tõstab. Seal sõitke laine turjal seni edasi, kui käharaoksaline pihlakas pahemal pool kaldal teie silma tuleb. Natuke maad pihlakast seisab väikese sauna kõrgune kivi. Kivi kohal peate ohkama: «Jõenupust neitsi, vähist mees!» Lugu saab silmapilk sündima.»

Kotkas tõusis jutu lõpetusel lendu ja läks oma teed. Noormees vaatas tüki aega teda tagantjärele ega teadnud, mis ta sest pidi arvama.

Kahevahel mõtlemised olid enam kui nädalapäevad viitnud: noormehel ei olnud julgust ega usaldust õpetatud päästmise tükki katseks ette võtta. Seal kuulis ta ühel päeval varese suust:

«Mis sa kõhkled vanataadi käsku täitmast? Vanatark ei ole iial valesõnumeid saatnud ega linnu keel petnud. Rutta jõekaldale ja kustuta neitsi igatsemise pisarad.»

Varese jutt kasvatas noormehes julgust. Ta mõtles:

«Suuremat viletsust ei või mulle seal tulla kui surm, aga hõlpsam on surm kui alaline leinapõlv.»

Ta istus hobuse selga ja sõitis tuttavat teed jõekaldale. Sillale jõudes kuulis ta laulu:

Eide sajatuse sunnil
Pidin siia suikumaie,
Lapsi noori, närtsimaie,
Lainete sülle langemaie.
Märg, vilu, sügav sängike
Nüüd katab neidu noorukest.

Kuningapoeg sidus hobuse jalad kammitsasse, et see sillast kaugele ei võinud minna, viskas riided seljast, võidis keha üleüldse

mudaga, et valget märki kuhugi ei jäänud, võttis siis nina otsast kinni, hüüdis: «Mehest vähki!» ja kargas sedamaid vee alla. Silmapilk tõusis vesi kihisedes üles ja siis oli jälle kõik vaikne nagu ennegi.

Vähiks moondatud mehike hakkas jõenupu juuri veepõhjast lahti harutama, mis tal väga palju aega viitis. Juurikad seisid tugevasti kõntsa ja muda sees kinni, nõnda et vähil seitse päeva tugevasti tööd oli, enne kui asjatalitus korda sai. Töö lõpetusel näpistas mehike vähk sõrad ühe juure otsakese külge ja vesi kergitas ta lillega tükkis jõepinnale. Kõikuvad lained viisid vähi ja jõenupu aegapidi edasi, ja ehk küll puid ja põõsaid paljugi kaldal nähtavale tuli, siiski ei puutunud juhatatud pihlakas suure kiviga ta silma.

Viimaks nägi ta pahemal pool kaldal käharaoksalist pihlakat punaste marjakobaratega, ja natuke maad eemal seisis ka väike saunakõrgune raudkivi. Nüüd ohkas mehike vähk:

«Jõenupust neitsi, vähist mees!» —

Silmapilk ujus veepinnal kaks inimese pead, üks meeste-, teine naisterahva oma. Vesi veeretas neid kalda ligemale, aga mõlemad olid ihualasti, nii kuidas jumal nad loonud.

Häbelik neitsi hakkas paluma:

«Armas noormees, mul ei ole riideid selga panna, sellepärast ei julge ma veest välja tulla.»

Noormees palus vastu:

«Astuge kaldale pihlaka varju, ma pigistan seni silmad kinni, kuni kaldale ronite ja pihlakast varju leiate. Ma ruttan sillale, kuhu hobuse ja riided jõkke minnes maha jätsin.»

Neitsi oli end pihlaka varju peitnud, ja noormees läks silla poole, kuhu ta riided ja hobuse oli jätnud, aga ei leidnud sealt üht ega teist. Et vähipõlv tal mitu päeva oli kestnud, seda ta ei teadnudki, vaid arvas end ainult paar tundi veepõhjas olnud. — Vaata, seal veeres uhke tõld kuue hobusega mööda kallast talle vastu. Tõllas leidis ta kõik tarvilikud riided, niihästi endale kui vetevangist päästetud neitsile. Ka sulane ja toatüdruk olid tõllaga ühes sinna tulnud. Teenri võttis kuningapoeg endale abiks ja läkitas tüdruku tõlla ja riietega sinna, kuhu alasti armuke pihlaka alla oli ootama jäänud. Rohkem kui tunni aja pärast tuli kenasti pulmariietega ehitud neiuke tõllaga sinna, kus kuningapoeg kaldal teda ootas. Ta ise oli niisama uhkes peiulikus riides ja istus nüüd neiu kõrvale tõlda. Nad sõitsid otsekohe linna, kiriku ukse ette.

Kuningas ja kuninganna istusid leinariides kirikus, leinates kallist kadunud poega, keda arvati jõkke uppunud olevat, sest et hobu ja riided kaldalt olid leitud. Suur oli vanemate rõõm, kui surnukspeetud poeg elusalt kena neitsi kõrval nende ette astus, mõlemad säravais ülikondades. Kuningas talutas neid ise altari ette, kus nad paari laulatati. Siis valmistati pulmad, mis suure ilu ja käraga kuus nädalat vältasid.

Aja käigul ei ole kuskil püsi ega puhkust, siiski näivad rõõmupäevad jõudsamalt edasi minevat kui kurvastustunnid. Pulmade lõpetusel oli sügis kätte tulnud, siis tuli talve külm ja lumi, nii et noorel rahval palju lusti ei olnud jalga toast tõsta. Aga kui kevad parajasti uut suveilu sünnitas, läks kuningapoeg noore abikaasaga rohuaeda kõndima. Seal kuulsid nad, kuidas harakas puu ladvast nokatas:

«Oh sa tänamatu loom, kes õnnepäevil endised abimehed meelest unustanud! Kas vaesed neitsid kahekesi eluotsani kuldlõnga peavad keerutama? Lonkur vanaeit ei ole tütarlaste ema, vaid sorts ja nõid, kes neitsikesed lapsepõlves kaugelt maalt varastanud. Vanamoori patud on suured, tema peale ei maksa armu heita. Keedetud mürgijuur oleks temale kõige mõnusam roog, muidu läheks ta jälle päästetud lapsi nõiakeradega kiusama.»

Nüüd tuletas kuningapoeg meelde ja tunnistas abikaasale, kuidas ta laanehurtsikus käinud õdedelt nõu küsimas, seal linnukeelt õppinud ja neitsitele neid vangist päästa tõotanud. Abikaasa palus pisarsilmil õdedele appi tõtata. Teisel hommikul ütles ta unest ärgates:

«Mul oli tähtis unenägu. Vanaeit on kodunt läinud, tütred üksi jätnud. Nüüd oleks vist paras aeg neile appi minna.»

Kuningapoeg laskis sedamaid hulga sõjamehi teele valmistada ja läks nendega seltsis laanehurtsikusse. Teisel päeval jõudsid nad sinna. Tütarlapsed olid, nagu unenägu tähendanud, üksi kodus ja tulid päästjatele rõõmukisaga vastu. Ühele sõjamehele anti käsk mürgijuuri korjata ja vanaeidele roaks keeta, et kui ta koju tulles kõhtu täidab, siis enam süüa ei taha. Nad jäid laanehurtsikusse öömajale ja läksid teisel hommikul vara tütarlastega seltsis teele, nõnda et õhtul linna jõudsid. Õdede rõõm oli suur, kui nad siin kahe aasta pärast jälle kokku said.

Vanamoor oli samal ööl koju jõudnud. Ta sõi suure kiirusega rooga, mille laualt leidis, ja puges siis sängi puhkama, kust ta enam ei ärganud. Mürgijuur oli õela elupäevad lõpetanud. Kui kuningapoeg nädal hiljem ühe ustava pealiku sinna saatis lugu vaatama, leiti vanaeit surnud. Salakambri kogutud kuldlõnga leiti viiskümmend koormat, mis kolmele õele jagati. Pärast, kui vara viidud, laskis pealik tulekuke katuse harja panna. Juba sirutas kuke punane hari katuseolvist välja, kui suur põlevate silmadega kass olvist mööda seina maha ronis. Sõjamehed kihutasid kassi taga ja said ta pikapeale kätte. Linnuke õpetas puu ladvast:

«Pange kassile lõks sappa, siis tõusevad kõik saladused avalikuks!»

Nõnda mehed ka tegid.

«Ärge piinake mind, mehed!» palus kass vastu. «Ma olen — ehk küll nõiduse läbi praegu kassi näol — inimene nagu teiegi. Kurjuse palgaks moonutati mind kassiks. Olin kaugel maal ühe rikka kuninga kojas majapidaja, ja vanamoor oli kuninganna esi-

mene toaneitsi. Ahnuses pidasime üheskoos salanõu kuninga kolm tütart ja suure varanduse ära varastada ja siis pakku minna. Kui aegamööda kõik kuldmajariistad olime kõrvale saatnud, mis vanaeit kuldlinadeks moondas, siis võtsime lapsed, kellest vanem tütar kolmeaastane ja noorem viiekuune oli. Vanamoor kartis, et kahetsedes teisele mõttele lähen, ja moondas mu seepärast kassiks. Keelepaelad pääsesid mul küll ta surmatunnil vallale, aga endine kehakuju ei tulnud enam tagasi.»

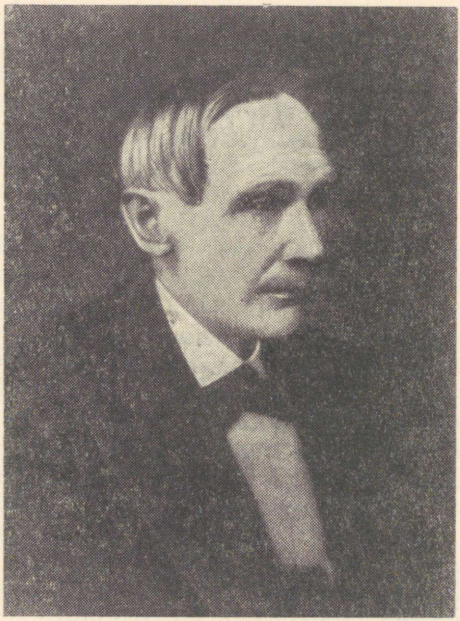
Sõjapealik ütles, kui kass jutu oli lõpetanud:

«Sulle ei ole paremat otsa tarvis kui vanaeidele!» ja laskis kassi tulle visata.

Aga kuningatütred said aegamööda, nagu nooremgi õde, kuningapoegade abikaasadeks ja laanehurtsikus kedratud kuldlõngad andsid neile rohket kaasavara. Nende pärissünnipaik ja vanemad jäid teadmata. Räägitakse, et vanamooril pidi olema veel mitu koormat kuldlinu maa alla maetud, ehk küll keegi kohta ei või nimetada.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused muinasjutu tegelased on meeldivad? Miks?
2. Kes tegelastest väärib karistust? Miks?
3. Kuidas abistab loodus selles muinasjutus inimest?
4. Meenuta, missugust kirjanduslikku pala nimetatakse muinasjutuks! Mis on selles loos muinasjutulist?
5. Missuguseid muinasjutte oled veel lugenud, kus esineb võitlus hea ja kurja vahel.
6. Fr. R. Kreutzwald on kirjutanud oma muinasjutud rahvalikus piltlikus laadis. Ta kasutab ohtrasti vanasõnu, kõnekäände, võrdlusi ja algriime. Leia näiteid! Kuidas mõjuvad sellised väljendid?
7. Koosta muinasjutu kava!
8. Jutusta pala kokkuvõtlikult, lühidalt!

FRIEDRICH REINHOLD
KREUTZWALD
(1803—1882)

LAULUISA KREUTZWALD.

Lugesid äsja läbi kauni muinasjutu «Kullaketrajad». Küllap tundsid huvi ka teiste lugude vastu, mida leidsid kogust «Eesti rahva ennemuistsed jutud».

Muinasvägilase Kalevipoja sangaritegudest oled lugenud meie rahvusliku suurteose «Kalevipoeg» lehekülgedelt.

Kes kirjutas need raamatud? — Friedrich Reinhold Kreutzwald, meie l a u l u i s a, pärisorja poeg, kes ühe esimese eestlasena võitles endale kätte hariduse, s. o. relva, millega avas oma rahvalegi ukse paremasse tulevikku.

Fr. R. Kreutzwald sündis 26. dets. 1803. a. ja tema lapsepõlv möödus Virumaal Jõepere ja Kadrina mõisates, kus ta vanemad töötasid mõisateenijatena. Juba varakult õppis poiss tundma talurahva rasket elu. Väsitav töö, pikk tööpäev, nälg, peks — need olid talupoegade alalised saatjad.

Samal ajal tärkas noores Kreutzwaldis huvi rahvaluule vastu. «Juba lapsepõlves tegi mulle rõõmu vanaaegseid lugusid lauluja jutusõnas tundma õppida,» kirjutas ta hiljem. Pikkadel talveõhtutel võis väikest Aida-Vidrit leida mõisa rehe- ja ketrustoast, kus jutustati muinasjutte, lauldi rahvalaule ja lahendati mõistatusi.

Huvitavad ja haaravad olid mõisa toapoisi Kotlepi jutud Kalevipojast, kuid kõige toredamad olid tema saatel tehtavad matkad loodusesse, et vaadelda Kalevipoja kurnipakke, sängi, künnivagusid, hobuse jälgi jms.

Kui Kreutzwald oli kodus oma vanemate abiga lugemise ja kirjutamise selgeks õppinud, algas tema koolitee Rakvere elementaarkoolis ja jätkus paari aasta pärast kreiskoolis. Koolis saab Vidri Reinust, Ristmetsa Juhani pojast, õpilane Friedrich Reinhold Kreutzwald, sest eesti nimega poiss ei tohtinud tol ajal koolis õppida.

Õppimine koolis ei olnud kerge. Õppeained tuli omandada saksa keeles, mida Kreutzwald ei tundnud. Visadus ja püüdlikkus aitasid aga poisi üle kõigist raskusist. Kahjuks katkes ta koolitee varsti: vanematel ei jätkunud raha koolikuludeks ja poisil tuli siirduda koju, kuid seekord Hagerisse Ohulepale.

Siingi leidis noor Kreutzwald eest andeka sõbra — toapoisi Jakob Fischeri, kes oskas lõputult vesta nii lõbusaid kui tõsiseid lugusid rahva minevikust, ka Kalevipojast, laulda rahvalaule ja mängida viiulit.

Kuid Toa-Jaagup ei olnud ainult hea jutuvestja ja pillimees, ta oli ümbruskonnas ka otsitud rahvaarst. Kahtlemata tuleb Toa-Jaagupi teeneks pidada seda, et ka Kreutzwaldis tekkis huvi arstikutse vastu.

Kuigi päevad Ohulepal möödusid sündmusterikkalt, unistas Kreutzwald oma hariduse täiendamisest. Ootamatu juhus tuli talle appi: talle võimaldati prii õppimine ja ülalpidamine Tallinnas kreiskoolis, mille ta edukalt lõpetas.

Pärast kreiskooli lõpetamist töötas Kreutzwald õpetajana Tallinnas, kuid õppis vabal ajal visalt edasi, sest tema unistuseks oli pääseda õppima ülikooli, saavutada kõrgem haridus. Et Peterburis olid teenimisvõimalused koduõpetajana avaramad, siis siirdus ta varsti sinna eesmärgiga koguda raha ülikoolis edasiõppimiseks. 1826. a. täituski noormehe ammune unistus: ta võeti vastu Tartu ülikooli arstiteaduskonna üliõpilaseks.

Ülikoolis tutvus Kreutzwald F. R. Faehlmanniga, kes sai tema lähedaseks sõbraks ja kes õhutas ülikoolis õppivaid väheseid eestlasi töötama oma rahva kasuks. Koos hakati tegelema eesti kultuuripärandi kogumise ja säilitamisega.

1833. a. lõpetas Kreutzwald ülikooli ja siirdus arstina Võrru, mis tollal oli kehv väikelinn, kus elu kulges päevast päeva üksluiselt ja vaikselt.

Algul tuli siin noorel arstil võidelda suurte majanduslike raskustega. Kuigi ta töötas varahommikust hilisõhtuni, olid ta sissetulekud napid, sest abivajajad olid enamasti vaesed inimesed, kes ei olnud võimelised tasuma. Kreutzwald abistas aga kõiki haigeid meelsasti, andes kehvematele oma kodusest rohukapist isegi tasuta ravimeid, ja tema kui hea tohtri kuulsus levis kiiresti.

Pärast pikka ja pingutavat arsti-tööpäeva läks Kreutzwald oma maja ärklituppa, kus asus küünlavalgel kirjatöö juurde. Öövaikuses kirjutas ta mitmesuguseid artikleid ajakirjadele ja ajalehtedele. Nendes tahtis ta kõigepealt avalikkusele näidata, et ka eesti rahvas on arenemisvõimeline, et tal oli ja on oma rikkalik vaimuloming rahvaluule näol ja et ka eestlastele tuleb anda võimalused inimväärseks edasiarenemiseks.

Rahvale määratud kirjutistega püüdis ta laiendada lugejate silmaringi ja õpetada neid igapäevaseid töid ja toimetusi paremini täitma. Nii kirjutas ta kaugetest maadest ja teistest rahvastest, tutvustas tehnikasaavutusi, õpetas, kuidas tõsta põldude saagikust, mida põldudel kasvatada. Tema kirjutised õpetasid ka tervishoidlikult elama ja andsid juhiseid haiguste ravimiseks. Oma kirjutistega püüdis ta kõigiti rahva elujärge parandada.

Samas ärklitoas valmisid ka tema ilukirjanduslikud tööd, millest tuleb eriti esile tõsta eepost «Kalevipoeg» ja «Eesti rahva ennemuistseid jutte». Kreutzwaldist kujuneski *eesti ilukirjanduse algataja ja rajaja*. Armastuse ja huviga loeti tema töid ja lugupidamisega nimetas rahvas teda *lauluisaks* ning *Viru laulikuks*.

Pärast 44 aastat kestnud väsimatut tööd Võrus asus Kreutzwald vanaduspuhkusele Tartu, kus jätkas oma kirjanduslikke harrastusi kuni surmani 1882. a.

Kreutzwald ei olnud üksnes Võru üksindusse pagenud kirjamees, vaid ka aktiivne ühiskonnategelane. Ta võitles orjusse surutud rahva õiguste ja parema tuleviku eest. Oma laialdase kirjavahetuse kaudu virgutas ta L. Koidulat, C. R. Jakobsoni, A. Reinvaldi ja teisi nimekaid eesti kirjamehi oma rahva kasuks töötama ja võitlema.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Koosta kava ja jutusta selle järgi Fr. R. Kreutzwaldi elust.
2. Mida tuleb lauluisa juures hinnata?
3. Mis tähtsus on Fr. R. Kreutzwaldil eesti kirjanduses?

VISKEVÕISTLUS.

(Katkend Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipojast».)

Kalevite pojad noored
Rändasivad jõudsal sammul
Lustilikult lõuna poole.
Käisid päeva, käisid kaksi,
Käisid tüki kolmat päeva,
Kuni neile kogemata
Järvekene vastu jõudis
Kena kõrge kallastega.
Ilus oli järvi igapidi:
Lagled lustil lainetella,
Luigekarjad kalda ligi,
Pardid jälle alla parve,
Hallid linnud pealla parve.
Kaldalt vaates kaugemalle
Paistis päeva veeru vastu
Taara ilus hiiekene,
Mäe harjalt haljendelles
Läikivailla lehtedella.
Õnnerikkas orus voolas
Emajõgi väsimata,
Päeva paistel lainekesi
Veeretelles Peipsi poole.
Ema rinda lüpsis lisa
Kosupiima Peipsi rüppe.

Kalevite vanem venda
Seadis sõnad sõudevalle,
Hakkas nõnda pajatama:
«Siin on mõnus katsekohta,
Paras liisuheite paika;
Hiiest ilmub Taara silma,
Vanaisa lahke vaade,
Jõesta jumaliku vari.
Laskem, vennad, liisku lüüa:
Kes meist kolmest vendadesta
Kodumaal saab kuningaksi,
Isa riigi valitsejaks,
Kalli rahva kaitsejaksi?
Kes see kaugelt õnnekaupa
Võõral maal saab voli võtma,
Eluaset ehitama?»

Kolm siis kivi korjatie,
Liisukiviks valitie,
Miska mehed määra mööda
Liisku pidid viskamaie,
Kelle käsi kaugemalle
Kivi jaksaks kihutada.

Nemad võtsid võidukivid,
Kandsid kalda ligemalle,
Asusivad ridamisti
Kolmekesi kalda äärde.

Võidu määraks oli võetud
Sihiks järve laius seatud:
Kelle kivi kergel lennul
Järsku üle laia järve
Teistest tüki kaugemalle
Vete taha maha veereb,
Seda pidi seadust mööda
Valitsejaks värvatama.
Kadund isa käskusida
Tõotati tõrkumata
Täielikult toimetada:
Kaks neist pidid kauge'elle
Võõramaale veeremaie,
Kolmas venda kodumaale
Valitsejaks jälle jääma.

Vanem venda pajatelles
Seadis sõna sõudevalle:
«Lähme liisku heitemaie!
Minu kohus, kulla vennad,
Esimest korda helbitada;
Ema, hella eidekene,
Tõi mind toominga õiella
Varemini siia ilma,
Viis mind varem vihtlemaie,
Päeva paistel paisumaie,
Tõi mull' marju magusaida,
Enne kui ta teile toonud.
Peaks ehk teie paiskamine
Minu määrast mööda jõudma:
Sest ei tõusku tülitsemist
Ega vaenu-vihkamisi!
Mul ei ole mingit märki,
Silmal sihti ette seatud;
Mina pean rada rajama,
Teistel' teeda tegemaie.
Kuhu ma kivi keeritan,

Sinna panen teile sihi.
Järelkäija leiab jälgi,
Tagakäija tehtud teeda.
Kes see esimese teo
Tehtud tööd saab teotama,
Mingu maja ehitama,
Seinasida kokku seadma,
Nurga-viilu vikeldama,
Katus-harja algamaie,
Kuhu tuuled teinud raja:
Küllap saab siis nägemaie,
Kuidas laitus laial keelel
Virgem leidma vigadusi,
Kui on ise targem tööle.»

Kui nii pikalt pajatanud,
Hakkas kivi keeritama,
Tõstis kätta kõrgemalle,
Saatis kivi sõudemaie,
Tuule tiivul lendamaie.

Kivi lendas tuule kiirul,
Tuule kiirul taeva poole.
Vaatajate arvamisel
Lendas kivilinnukene
Sinna, kuhu taevaserva,
Suure ilma katus-ulu
Maa seina külge rajab.
Äkitselt vääratie,
Kivi maha kukkumaie,
Langes loodis libamisti,
Sattus järve märga sängi,
Teise kalda ligidalle.
Kohisedes kerkis vesi
Vastu taevast vahutelles;
Kivi põrkas järve põhja,
Vete-vaiba katte alla,
Langes lainte sügavalle,
Kadus vaatajate silmist.

Teine venda pajatelles
Seadis sõnad sõudevalle:
«Mul on venda teinud teeda,
Rada ju ette rajanud,
Hoone ette ehitanud,
Seadnud kokku toaseinad,
Vikeldanud nurga-viilud,
Alustanud katus-harjad;
Sestap tahan sihti mööda
Tema järel teeda käia.»

Kui nii pikalt pajatanud,
Võttis kivi kange kätte,
Keeras kiiremal kihinal,
Viskas vingemal vihinal
Kivilinnu lendamaie,
Kaljupaku purjetama.
Kivi tõusis taeva poole,
Püüdis pilvi pillutada,
Päevapaistet varjutada.
Tuule kiirul lendas kivi
Kõrgemalle, kaugemalle;
Sealap vaarus vankumaie,
Maa poole pillumaie,
Kukkus järve kalda äärde,
Vee ja kuiva keske'elle;
Pool jäi kivist vette maetud,
Lainetesta kinni kaetud,
Pool veel silma paistevalle.

Nüüd sai võiduviskamine
Kolmandama venna katseks.
Ehk küll vähem vanusella,
Aasta arvul teistest vaesem
Kalevite kallim poega,
Siiski pihtes paisuvalla,
Labaluie laiusella,
Kehakondi kindlusella,
Tema teistest tugevama,
Tema vennist vägevama;
Käte sooned tal kangemad,
Sõrmeküüned tal kindlamad,
Silmasihti tal osavam,
Meele-mõistus tal mõnusam.

Noorem venda pajatelles
Seadis sõnad sõudevalle:
«Ema, hella eidekene,
Tõi mu, hilis-tallekese,
Suurel surmal siia ilma,
Suurel surmal, valjul vaeval
Sündis lese leina-lapsi.
Ema, hella eidekene,
Mitu ööd oli uneta,
Mitu koitu eine'eta,
Mitu päeva lõuna'ata;
Kustund ei tuli toasta,
Säde ei sängisamba'asta.
Eite hella ei riide'esta,
Hobu halli ei rakke'esta;

Halli sõitis arstiteeda,
Naine tuhnis tuuslarida,
Kimmel kõndis kümme teeda.
Ratsu rohkesti radasid,
Naine tarkade taresid.
Otsis lapsele abida,
Nõrga nutuvõttijaida,
Väetile rammu-andijaid;
Andis lamba lausujalle,
Kitse kidalõikajalle,
Kirju värsi vihtlejalle,
Teise harjakse-võtjale,
Andis taalri targale,
Tõotas teise arstile.
Laulis vara, laulis hilja:
«Ole vaita, poega noori!
Kasva mulle karjapoisiks,
Tõuse tõurahoidijaksi,
Veni veisekarjuseksi,
Kasva, poega, künnimeheks,
Sirgu vahvaks sõjameheks!»
Poega kasvas ammu aega,
Ammu aega, palju päevi,
Ju saab mitu suveda,
Veereb viisi heina-aega,
Kui mu isa õue alla
Kiigel lusti keeritasin,
Ühe toome õie pealla,
Kahe kaseladva pealla,
Lepa laia lehe pealla,
Sarapuu südame pealla.
Juba toomi heitis õilmed,
Kaski ju lehed kaotas,
Lepa lehed lendasivad,
Sarapuu süda sadines.
Minust aga kasvas meesi,
Kasvas Kalevite poega.»
Noorem venda võttis kivi,
Keeritas tuule tuhinal,
Viskas virgemal vihinal
Kivilinnu lendamaie,
Kaljupaku purjetama.
Osav silma sihtis jooksu,
Kange käsi seadis käiki.
Ehk küll tuules tuisatelles
Kivi lendas kõrgemalle,
Kõrgemalle, kaugemalle:
Ei läind pilvi pillutama
Ega laiust lahutama,
Ei läind kõrgust kõigutama
Ega valgust varjutama.
Kivi veeres vuhisedes,
Lendas üle laia järve
Teise poole kalda peale,
Kukkus mõõdu määramisel
Maha kuiva piiridelle.
Vanem venda pajatama:
«Tõmbame, vennad, tõesti,
Lähme suisa sammudella,
Lähme läbi loigukese
Võidukive vaatamaie,
Kuhu need kivid kukkusid.»
Lähem tee käis vete kaudu,
Ligem rada järvest läbi;
Sealtap Kalevite pojad
Suisa teeda sammusivad,
Sealtap rada rändasivad
Võidukive vaatamaie.
Keset järve kandis vesi
Kalevi poegel kintsuni.
Esimese venna kivi
Magas lainte-vaiba varjus,
Suikus järve sügavuses;
Saand ei silma seda näha
Ega käsi katsumaie.
Teise venna võidukivi
Leiti ligi kalda ääre,
Vee ja kuiva vahedella,
Pool veel paistis lagedalle,
Pool jäi peitu lainetesse.
Kolmandama venna kivi,
Võidu-viskamise märki,
Leiti üksi kuival kaldal,
Leiti murul magamassa,
Tüki maada teistest kaugel.
Sinna kivi oli sattund
Taeva tahtmist tähendama:
Kesse neist kolmest vendadest
Kuningaks saab kutsutama.
Vanem venda pajatelles
Pani sõnad sõudevalle:
«Jumaliku juhatusel
Tehti tähti liiva peale,
Pandi märki muru peale,

Kes meist isa käsku mööda
Valitsejaks värvatakse,
Kuningaksi kõrgendakse.
Lähme järvest vetta tooma,
Miska venda viheldakse,
Venna keha karastakse,
Kuningaksi kastetakse!
Ehime keha ilusaks,
Silime hiuksed siledaks;
Kuldatoime kuube selga,
Hõbesärki kuue alla,
Vammus vanasta vasesta;
Pange pähe kuldakübar,
Raudakilpi peale rinna, —
Siis saab vennast sõjameesi,
Kasvab vägev võidumeesi:
Kuhu sammu siruteleb,
Seal peab siidi rigisema,
Kulda kallis kõlisema,
Hõbe järel helisema,
Vaski kannul kärisema.
Kus nüüd venda käidanekse,
Sealap ilu helkinekse.»
Kuidas vana Kalev käskind,
Enne surma ette seadnud,
Nõnda võeti noorem venda
Isamaale valitsejaks,
Kõrgendati kuningaksi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kirjelda liisuheitmiskohta ja võistlust!
2. Missugused perekonnatraditsioonid valitsesid muiste perekonnas?
3. Miks võitis Kalevipoeg?
4. Leia näiteid alg- ja mõtteriimist!
5. Koosta katkendi kava ja jutusta selle järgi viskevõistlusest!

SÜGISENE.

J. Kärner

Kuldseid lehti puudelt
langeb sahinal.
Häälitsevad nukralt
haned taeva all.
Nagu unes mööda
suvi libisend.
Päike pilve varju
ära peitnud end.
Üle tühja välja
puhub kõle tuul.
Sinine on külmast
karjalapse huul.

Pole mingit rõõmu
sügisesel teel.
Ainult pihlakates
punab kobar veel.
Punab nagu lootus,
et kõik uuesti
ärkab siis, kui tuleb
kevad tagasi.
Ja see lootus kannab
läbi talve sind,
ja su rinnas püsib
ärkvel elu-ind.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguste piltidega kujutab autor sügist?
2. Missuguse meeleolu loob see luuletus? Miks?
3. Missugused värsid toovad muutuse meeleollu?
4. Koosta kirjand: Sügis on juba akna taga.

AUGUST ALLE
(1890—1952)

EESTI PASTORAAL.

Vihma küll valab ju pilvede vinas,
taevas kui maa sügisudude tinas.
Pilvi rebides vilistab tuul,
kari on väljas veel mihklikuul.[1]

Karjalaps vaeseke kuhja all kükib,
kaelani märg, külm kallale tükib.
Tuule ja vihma käes elajad norgus,
karjakrantsilgi saba on sorgus.

Tarvis on hoolega kuhjasid vahti,
peremehe hääl ei anna mahti:
«Sihändsel' karjasel' vaja om malka,
kuhja om pusatu — massa[2] veel palka!»

---

[1] m i h k l i k u u — septembrikuu.
[2] m a s s a — maksa.

Tuleks kord õhtu, poeks ahjule tarre,
rätid ja pastlad riputaks parrel';
peagi süüa saaks soojendud suppi,
paelu veel pastlale punuks hea jupi.

Õhtu nii veniks . . . käes uinaku tund.
Varakul peremees peletab und:
«Latse[1], maast valla — rei[2] tuleb maha,
tõistre[3] perest nii jääme taha!»

Tahes või tahtmata üles punni:
karjast ja koera võib igaüks sundi!
Rehi on maas — ei ole sul vahet:
tarvis on valgeni lõpeta ahet!

Puru veel suus — pead võtma märsi,
perenaine ei oodata kärsi:
«Karjalaps nooruke — ega ta väsi! . . .»
Nii käib sügisel karjase käsi!

Küsimusi ja ülesandeid.

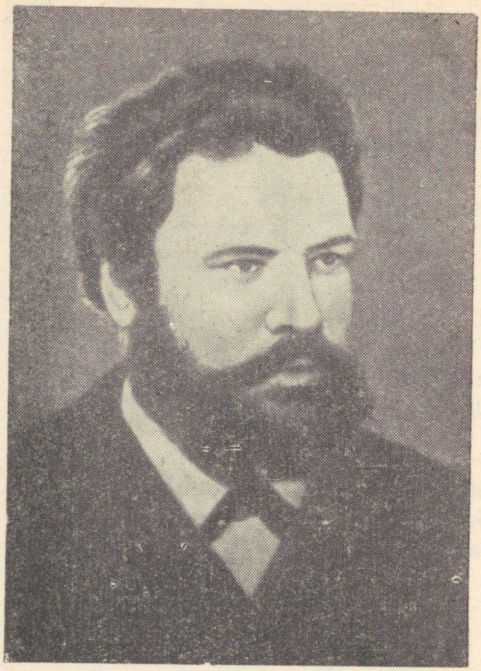
1. Jutusta, missuguse looduspildi maalib see luuletus.
2. Jutusta karjalapse elust vanasti! Kasuta ka allpool toodud rahvalaulu andmeid.
3. Kuidas hoitakse tänapäeva karja?
4. Harjuta luuletuse ilmekat esitamist kujutluspiltide abil.

KARJASEPÕLI.

Rahvalaul

Karjapõli kadakane,
orjapõli ohakane.
Kesse kiidab karjapõlve,
karjapõlve, orjapõlve,
saagu see karja katsumaie,
kanikast kaelas kandemaie.
Vesi tal virtsub varvastessa,
kriiksub kingatärgetessa.

[1] l a t s e — lapsed.
[2] r e i — rehi.
[3] t õ i s t r e — teiste (siin: naabri).

JAKOB TAMM
(1861—1907)

ORJAKIVI.

Helme mõisast eemal
maantee ääre sees
seisab kivi kindel
kraavi kalda ees.

Kui vast möödakäija
teda vaatma lä'eb,
iste-aset kohe
kivi küljes näeb.

Orjakivi nimeks
on sel kivil veel;
tema üle nõnda
räägib rahva keel:

Helme mõisa ori
suisa sõgenes,
piinajate paeltest
ära põgenes.

Halastust tal polnud
kurja kupja käes —
väljal vaikust otsis
viimses rammuväes.

Hirmsad haavad ihus,
verevermed peal,
ihaldavalt ihkas
surmakohta seal.

Jooksul aga lõppes
jõud tal jalge seest:
kõva külma kivi
leidis tema eest.

Selle kivi peale
istus maha mees,
et võiks surma minna
vagususe sees.

«Oh sa, kuri kubjas!»
ärkas rinnust hüüd.
«Süda sul kui kivi,
kuhu istun nüüd!»

Aga vaata, ime
sündis otse seal:
tundis mees, kui istuks
pehme padja peal.

Unerammetuses
mõtles kurtja meel:
«Halastus ei ole
ilmas kadund veel!

Kui ka kõvaks kiviks
sundja süda jääb —
kivi ise kohe
lausa pehmeks lä'eb!»

Selle peale vajus
rinnale ta pea . . .
oh, kuis oli uni
nõnda magus, hea!

Ja kui sinna saivad
orja otsijad —
külma surnukeha
kivilt tõstsivad.

Aga imestusel
polnud piiri seal:
iste-ase oli
kõva kivi peal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kirjelda orja elu mõisas!
2. Kuidas iseloomustab ori kubjast?
3. Missuguse kunstilise võttega toob autor eriti esile kupja kurjuse ja halastamatuse?
4. Missugused tunded kutsub esile see ballaad?

BALLAAD.

Ballaadiks nimetatakse jutustava sisuga luuletusi, kus kõnel-dakse mõnest fantastilisest, ajaloolisest või kangelaslikust sünd-musest, mis kutsub lugejas esile sügavaid, eredaid elamusi.

5. klassis õpitud J. Bergmanni «Ustav Ülo» on ka ballaad.

JAKOB MÄNDMETS
(1871—1930)

AHERVARE.

(Lühendatult.)

Kõige vanemad inimesed, nagu Tahumardi Joost ja Liivaku Madli, võivad aastapealt teada, millal vana Tiit asus Laipa tee äärde Karumäe laane taha elama. Aga ega see aastaarv olegi nii tähtis, arvan, saab sellestki, kui ütlen, et sellest on nüüd möödas ligemale tubli meheiga. Ta palus mõisast endale tükikese maad, kuhu võiks hüti ehitada, ja sealt talle siis plats lubati. See oli lausa padrik ja oli neid, kes talle ütlesid: «Mis sa, hull, mässad! Sa seal nüüd elad! Hundid söövad su ära. Ennemalt kuluvad su käed otsast, kui sellest maast midagi saad.» Aga Tiit läks laande.

Olles külast kaugel, ei nähtud seal ta tööd. Aga ei suikunud korrakski suitsuhais ja hommiku hämarikust õhtu pimedani nähti tahmunud palgega mehekogu liikuvat kütisehunnikute vahel.

Möödaminejad heinalised peatasid hobused ja vaatasid. Imelik, pisikene puparduse plats oli tõepoolest tasandatud mätlikust maast, kus kasvasid männijässid ja kõrgetel mätastel vängelt

haisevad porsapõõsad. Oli neidki, kes pidasid hobused kinni, sööstsid korraks vankrilt maha ja ütlesid: «Lähen õige vaatan seda hullu. Mis ta pagan siin raba ääres rabeleb.»

«Oi, Tiit, sul ju üsna kenasti,» tähendas tulija. «Oled ju isegi põldu teinud.»

«Tegin niisama katseks,» tähendas Tiit ja toetus maaraiumiskirve varre najale.

«Mis sa ütled, näe kartulivarred üsna kenad. Kae hullu, sul ju kaeragi maas.»

«Viskasin paar peotäit nii naljaks.»

«Küll annab ikka kiskuda. Eks ta ole läbikasvanud eluaegne kamar. Arvad ikka, et vastu saad?»

Tiit naeratas.

«Kes see seda teab nüüd ütelda. Eks edaspidi näe.»

«Aga ega sa ometi taha talveks siia jääda? Arvad, et okstest hurtsik sooja peab?»

«Mis ta tühi nüüd seda peab. Eks pea ikka ehitama midagi kindlamat.»

See oli suvel.

Aga kes hilissügisel sealt juhtus minema mööda, see nägi, et oligi Tiidul valmis maja. Mis ta nüüd maja oli, aga ikka midagi seda moodi. Ta kandis seljas puunotte ja ladus nendest üles hagudest hurtsiku otsaseinad. Värsked kuuseoksad olid katuseks üsna head. Ja juba enne külma tulekut põlesid kuivad oksatüükad Tiidu ahjus küllalt lustiliselt.

Kui nüüd keegi tahaks jutustada Tiidu elulugu üksikasjaliselt, siis ei saaks ta kõige parema tahtmise juures sellest kõnelda kuigi pikalt. Tal oli tänane päev alati karvapealt eilse nägu. Juba enne valget oli ta väljas ja kangutas lahti mättaid ja kihutas omatehtud maa äärt küll raba poole, küll metsa poole. Kes nüüd nädalapaari pärast sinna juhtus, see nägi peagi, et Tiidu põld oli jälle laienenud oma kukesammu võrra. Ööd kui päevad tõusis immitsevalt hall suitsuvinetis ta kütisehunnikuist ja hommikune tasane tuulehõng kandis enesega tuttavat teravat suitsuhaisu mitme versta kaugusele. Kuidas ta seal elab, ega see nüüd palju teisi inimesi huvitanud, ja kui mindi järgmisel aastal uuesti heinamaale mööda metsateed, peatusid külamehed jälle Tiidu uusmaa juures.

«Näe hullu teist,» hüüdsid nad vankrilt üksteisele. «Päris põld teisel valmis. Ega ole teha midagi, uus maa, mis ta viljadel viga. Ja siin tuleb õige vakamaad paar-kolmgi. Näe, üsna elumaja nägu saungi valmis.»

«Ega ta jää sellega,» seletas teine. «Siin tal maad veel üles ajada küllalt. Küllap seegi on alles nii hädamaja. Nähakse ju olevat terve virn palgiotsi. Ega need ole muidu veetud, küllap ehitab endale üsna korrapäralise sauna.»

«Mis tal siin viga elada,» arvas kolmas. «Sügisel on seeni metsaalune täis, lükka teisi kokku või rehaseljaga. Tee sisse ja söö

talve läbi, ons paremat tarvis. Ja kus nende marjade ots, mis siin kasvavad. Astu toast ja tõmba kokku peoga!»

Paari aasta vältel leidis Tiit vaevalt mahti lüüa selga sirgeks. Ikka uuesti sööstis ta oma mõjuva sõjariistaga, maakirvega, võsa ja mätaste kallale ja visa vaenlane taganes toll-tollilt ta sauna juurest kaugemale. Teise aasta sügiseks vaatas tal juba õhtuti ruske lehmamullikas läbi värava ritvade õue peale ja eemalt kuusikutukast kuuldusid hobusekella kõlksud.

«Ega ole teha midagi,» tähendasid külamehed. «Elama hakkab teine väevõimuga. Ja küllap näete, tuleb sellest iluski koht. Ega ole puutiku puudust. Mis teed — mets kukub ju tuppa.»

Usun — see oli vist neljandal Tiidu asumise kevadel. Kaskede mahl oli juba jäänud kinni, sest nad särasid nooris lehis. Konnade krooksumine ei vaikinud soos kogu ööl ja taevasikk möhitas rabas koivalge kustumiseni. Kus iial leidus veetiremeke, see arvas oma kohuseks ööd-päevad laulda kevadelaulu.

Tiit seisis õhtuti oma sauna ees ja hingas täiel rinnal kevadist metsaõhku. Aga täna oli püsti seina ääres maaraiumiskirves ja lehm raputas juba mitmendat korda kella, tuletades Tiidule meelde, et ta udar on piima täis.

«Kui tahad, et elad inimese viisi,» mõtles Tiit, «siis sa üksi ikkagi ei suuda. Igaühel on ometi elurajamisel teine seltsiks. Ei taha ju üksi metsas elada huntki, veel vähem siis inimene. Sul peab ometi olema mõni teine, kellega kõneled.»

Ja Tiidul oli olemas, kelle poole hoidis ta süda.

Kui nüüd ühel õhtul Tiit pani oma saunaukse lukku, läks ta külla ja otsis üles Saarepere Mari.

«Me oleme ennemalt sellest asjast kõnelnud,» ütles ta Marile. «Nüüd on mu saun valmis, mul on ka lehm ja hobune ja maad on

üles aetud juba paari tiinu ümber. Kaer on üsna kena, kapsaid ja kaale ulatub oma jaoks. Kartuleid on ka küllalt niipalju, et võib neid anda seapõrsale. Tahad sa nüüd tulla?»

Ei tea, kas iga tüdruk oleks julgenud minna Tiiduga sinna metsa põhja rabade taha, kus ei näe nädalate kaupa inimhinge, kus küünlapäeva ajal hundid tulevad toa taha, istuvad hange ja uluvad, kus rebane on nii julge, et ta vaatab läbi väravavarbade. Võib olla, et paljud tüdrukud ei oleks julgenud minna, aga Mari julges. Kaasa polnud tal midagi võtta peale käekompsu, ja see polnud niigi raske, et ta oleks selle andnud kanda Tiidule. Kahekesi jõudsid nad hilja õhtul Tiidu sauna juurde. Väike Trihv tuli klähvides noorpaarile vastu ja veidikese võõrastamise järel lakkus ta juba nooriku kätt. Kuuldus ka veel kuusikust öökulli huile, aga ega ta küll neile tervituseks huilanud.

«Täna on juba hilja,» lausus Tiit noorikule, kui nad seisatasid sauna ukse ees. «Aga küllap homme näed, kui ilus ja lõbus on siin elada.»

*

Uue jõuga, uue tahtmise ja uue hooga juuris Tiit nüüd edasi ja ta truu abiline aitas kõrvalt. Viimaks leidis ta, et tema jaoks küllalt saab, sest ta põllulappide äär ulatus juba paksu metsani. Juhtuski vana Kärevere parun Tiidu sauna juurde, siis vaatles ta seda tükk aega.

«Sa oled endale teinud üsna kena koha,» ütles talle parun. «Ega ma seda kõike üsna muidu su käes ka pea. Pead lõikama mulle maade eest puid nii ja nii mitu sülda ja oma hobusega vedama mõisa.»

Tiit täitis need kohustused heameelega. Aeg, mis tal sellest üle jäi, kulus tal ära omade maade harimisel ja hoonete kohendamisel.

Olid möödunud aastad. See abiline, kes oli aastate eest nii vilgas ja ärgas, et ärkas hommikul kuke esimese lauluga, oli jäänud vanaks ja vajunud küüru. Ka Tiit ise tundis, kuidas ta kandis oma keha kui rasket koormat. Ta habe oli kasvanud pikaks ja luitunud lumivalgeks.

Kogu oma elu oli ta matnud siia rabaserva maa sisse. Endale ei tahtnud ta midagi: mis see maa talle iganes andis, selle andis Tiit talle jälle tagasi. Ei olnud siin jalatäitki, mis poleks talle teadnud jutustada lugusid ta elust.

Ega ma sellepärast kirjuta seda lugu, et lugejale kõnelda Tiidu elulugu. Kas minagi seda tean ise, kuidas nad lükkisid kahekesi seal ühe päeva teise kõrvale, nii et neist päevadest kogunes terve eluaeg. Kuid seda ma tean, et nii mõnigi kord küsis külamees nende käest: «Kuulge, kas teil siin metsas ka igav ei ole?» Vanakesed seda ei mõistnud. Nad ei teadnud, mis on igavus. See oli neile võõras tunne. Oli küll midagi vahel, mis sünnitas teatud rahutust. See oli siis, kui juhtusid oma sauna juurest eemale jääma kas kogu

päevaks või veel kauemaks. Siis ei olnud südamel hea. Ootasid nad siis pikisilmi seda tundi, seda silmapilku, millal tagasi jõuavad oma sauna.

Ja jõudes sinna kadus kohe see näriv tunne, sest siin oli hea. Kui nüüd külarahvas, juba hoopis uued inimesed, möödusid Tiidu saunast, siis nägid nad vahel seisvat õues vanameest, kelle tugev keha oli vajunud vimma ja kelle rinda kattis lai hall habe.

Kärevere mõis läks uue omaniku kätte. Uus härra oli ka uut laadi mees, kes oli endisest parunist palju targem ja kelle kavatsused palju laiajoonelisemad.

Uuel parunil oli selge, et vanaviisi mõisa pidamine ei ole kuigi tulukas. Ajad on muutunud ja isegi mõisnik ei saa endiselaadilise majapidamisega edasi! Uuendusi tuleb ette võtta põllul, heinamaal ja metsas. Heinamaad künti üles, äestati, külvati uut rohuseemet ja kunstväetist. Ja sellel oli tagajärge, sest hein kasvas peagi mehe rindu. Sada saarlast lõikasid varakevadest hilissügiseni põllud risti-rästi kraave täis, torutati isegi kõrget maad ja laupäeviti anti kontorist raha välja kahlude viisi.

Aga ka metsa ei jätnud uus omanik kaugeltki kahe silma vahele. Ta kutsus ametisse uue metsaülema, kes oli metsateadust studeerinud paremas Saksamaa ülikoolis. Mets huvitas uut Kärevere omanikku veel eriti. Ta tahtis metsaasjanduse tõstmiseks meie maal võita esimese koha, nii et tulunduskultuuri ajaloo kirjutaja tema nimest kuidagi mööda ei pääse.

Ja selleks pakkusid talle häid võimalusi laialdased metsapiirkonnad, olgugi et kogu Kärevere mets oli siiamaale kasvanud lihtsalt jumala armust.

Oi, kui palju võib siin korda saata, kui ajada edaspidi teadusliku metsatulundust.

Eeskätt on vaja asutada taimeaiad.

Nüüd sõitis uus omanik uue metsaülemaga ratsa läbi metsapiirkonnad. Nad märkisid ära istanduste kohad, kus võiks taimi kasvatada raiestikkude jaoks.

Ratsutades jõudsid nad metsateed Tiidu sauna juurde.

Siin nad peatusid. Keset metsa saunakoht! Taevake, seda ta õieti ei teadnudki. Milleks seda siin vaja? Ütelgu keegi. Keegi ei tea. See on otse narrus pidada siin niisugust kohta. See on lausa kahjulik. Kas ei talla ta lehm ja hobuseloom noori puutaimi ja kas ei varasta koha omanik nii mõndagi tarvispuud: olgu noor saar loogaks, paras kask reejalaseks jne. Kes jõuab seda valvata? Võimatu. Panevad kännule samblatüki peale, oksad põõsastesse ja siis ei jää juba järele mingisugust jälge. Aga hoopis teine asi: jäta need maad taimeaiaks. Siin pole muud vaja, tõmba sirged vaod sisse, viska seeme mulda, kõik on ennemalt juba noore taime jaoks mure ja kohe. Ja keset metsa taimeaed, kui hõlpus siit taimi saata igale poole laiali.

Mõlemad leidsid koha väga sündsa taimeaia jaoks. Maad on nii-

võrd suured, et siia võib mahutada kogu istanduse. Parem kui rohkem üheskoos, hõlpsam harida ja korras pidada.

Huvitav oli silmata seda sauna. Kui inimene niisuguses hurtsikus elab, on ta tõepoolest veel õige lähedane metsinimesele. Siin oli kuuseokstest hagerik ja sinna sisse julgeb ta minna. See võib olla isegi usse täis. Jumal teab, kas ei lange kogu see kupatus ühe hea maruhoo surumisel kokkugi.

Aga ega need inimesed seal seda märka kartagi.

Õige huvitav oleks näha seda elanikku.

Mõisaomanik tõmbas hobuse värava ette, vilistas ja lõi tõmbi otsaga ratsapiitsaga vastu väravaposti. Seda kordas ta paar-kolm korda, siis alles kääksus uks ja välja tuli lumivalge habemega vana mees. Aralt astus ta härraste ette, ja kui teda kästi müts peast võttas, kahmas Tiit ruttu selle järele.

Nüüd kuulis härra, et Tiit on siin elanud nelikümmend neli aastat. Kogu oma elu teinud ta maade eest mõisale päevi, esimestel aastatel ühe, siis kaks nädalas ja muud head veel peale selle. Aga nüüd on ta juba aastat kolm nii haiglane, et enam ei jaksa. Endine härra jätnud ka päevad maha. Aga selle eest viinud ta mõisa vahetevahel kalu, mis Niitjärvelt püüab. Aga nüüd ei saa ta sellegagi toime, kardab külma vett, sest jooksja ei anna rahu ja rinnad löövad kinni. Oli kord maad rohkemgi üles aetud, aga nüüd on see jäänud sööti. On sealt soo poolt ka va rebaseliiva soss ega tasu harimise vaeva.

«Hm,» ütles härra. «Ah nii oled sa elanud siin metsas aastakümneid? Muidugi pole mõisal sellest mingit kasu. Aga vanamees, pane nüüd tähele, mis sulle ütlen: sa pead siit juba varsti ära minema. Kuu aja pärast saadan mehed siia. Need kisuvad su sauna maha, ja kogu selle maa lasen täis külvata puuseemneid. Sa pea seda meeles ja otsi endale varsti uus koht! Kas said aru?»

Tiit oli oma pika elu vältel õppinud aru saama väga mitmesugustest metsakõnedest. Öökulli häälitsemisest sai ta aru, kas oli see hiire kätte saanud, ja metsakohinast mõistis ta igasugust ilmade muutust. Küllap oli veel laanes tuhandeid hääli, mida vanamees mõistis, kuid mida ta ei osanud seletada teistele inimestele.

Aga selle inimese kõnest ei saanud ta mitte aru. Ja jäi lahti sui vaatama härraste otsa, nii et see neile küllalt ütles: see juhm vanamees ei mõistnud sellest kõigest sõnagi.

«Ma ütlen sulle, vanamees,» kordas mõisaomanik kõvendatud häälel, «sa pead sellest saunast juba nädala kolme pärast välja kolima. Ma saadan siia mehed ja lasen ta maha kiskuda.»

Tundus, nagu oleks ta juba aimanud.

«Kuhu me siis peame minema?» küsis ta, ise ainiti vahtides härraste peale oma suurte vesihallide silmadega.

«Kuhu lähete? Muidugi valda. Valda te lähete, sest te olete ju valla hingekirjas.»

«Mis me seal vallas teeme?»

See oli rumal küsimine, aga nii ta tuli vanainimese suust. Selle juures lõi isegi ta pikk habe värisema.

Ega niisuguse küsimuse peale kerge ole kosta, pealegi sellel, kellele niisugused asjad sootu võõrad.

«Seda ei tea mina sulle ütelda,» vastas mõisaomanik. «Aga kui muud ei ole, eks minge vaestemajja. Neil on seal vaestemaja.»

«Aga see on ju minu haritud maa,» lausus Tiit.

Niisugune ütlus oleks võinud anda põhjust tõsiseks pahanduseks, aga mis teha vana inimesega. Siin metsas on ta elanud eluaja ja lühike on muidugi ta mõistus ja kaugele ei ulatu ta arusaamine.

«Ei, vanamees, see on mõisa maa. Siia tulevad mehed, kes selle sauna maha kisuvad. Nüüd tead.»

Ja härrased pöörasid ümber oma rahutuksläinud hobused ja kadusid pehmete kollaste nahksadulate krugisedes vanamehe silmist.

*

Ei olnud veel hilissügis. Olid küll kolletama löönud sookaskede lehed ja rabaloikudest ei lahkunud udu kogu päeval, aga sellepärast elasid seljandikud suvist elu. Sagedased vihmahood olid järele jäänud, oli tulnud ka marude vaheaeg ja päike paistis otse suvise soojusega. Tuli ka seda ette, et maasikad ja metsõunapuud lõid teist korda õitsema.

Seal tuli ühel hommikul mitu meest Tiidu sauna juurde. Neil olid leivakotid seljas ühes kirveste, labidate ja rehadega.

Kui Tiit meestele vastu läks, tähendas kubjas:

«Kuradi päralt, sina alles siin. Kas sind ei kästud juba ammugi välja kolida?»

«Kuhu ma siis pean minema?» ütles Tiit. «Mina ise tegin siia endale maja ja põllu.»

«Ära ole ogar, vanamees,» kõneles kubjas. «Mis sellest, et sina tegid selle hurtsiku. Härra teeb siia endale taimeaia ja me tõmbame täna peenrad sisse. Saad ju aru, et sa oma onniga ei või siia jääda.»

«Ega minagi neid taimi ära söö.»

See oli nii rumal ütlus, et kõik töömehed hakkasid naerma.

«Ega me saa midagi parata. Me tõmbame peenrad läbi. Sul nähakse siin olevat kartulipabulaid, eks aja need, mis maast välja tulevad, endale kotti. Ega me keela.»

Ja nõnda see algas. Maa, mille pealt Tiit oli aastakümnete jooksul ära kiskunud sitke kamara, tipiti täis puuseemneid. Käis ka uus metsaülem tööd juhatamas. Tiidu toa ümber, kus muld oli rammusam, istutati äsja välismaalt tellitud seedri- ja lehtkuusetaimi. Oli kindel, et see taimeaed toob meie metsaasjandusse pöörde.

Vaevalt sai Tiit välja tuua oma koli, kui tugevad mehed hurtsikule käed külge pistsid. See oli nende käes õieti naerutöö. Palgid, mis vahest panneski polnud terve puu, olid aastate jooksul hoopis

pehastunud. Õieti lust oli laotada, tõusis ainult tahma- ja tolmupilv selgesse õhku.

«Sa, vanamees, täna oma eidega jumala õnne,» hüüdsid töömehed, «et teid siit parajal silmapilgul välja aeti. Oleks tulnud tugev torm, tõepoolest oleks see visanud kogu selle kupatuse teile kaela. Ega teist kummastki siis oleks enam olnud elulooma.»

Aga ega Tiit nüüd kuulnudki seda juttu. Ta istus värava kõrval vana puunoti peal ja vaatas ainiti meeste tööd. Mari esmalt ka hädaldas, jooksis oma vanade jalgadega hurtsiku ümber nagu kana, kui ta poegi ähvardab hädaoht. Aga nüüd oli lõppenud niihästi jõud kui silmapisarad ja temagi oli jäänud õige rahulikuks.

«Ei tühjast saa mitte midagi,» tähendas kubjas. «Valitseja arvas, et saab tublisti tulepuid vabriku ahju, aga see kõdu ei maksa küll saagimisvaeva. Kandke, poisid, aia äärde hunnikusse. Eks vedagu ära, kui arvavad.»

Ja õhtuks oli aia ääres kõrge mustav palginottide ja risuhunnik. Jooksid veel urmseid palke mööda kilgid, ämblikud, maahärjad ja teised niisugused loomad, kes armastavad elada inimese eluhoonetes. Nad otsisid endile paika peitmiseks.

«Mis teha selle ahervaremega?» küsisid töömehed kupjalt.

«Ah ahervaremega? Noh, selle kohta pole mulle midagi räägitud. Aga kes tont seda nüüd hakkab laiali kandma. Mis tal niigi häda. See lapike maad nüüd midagi, mis selle all. Las jääb niisama!»

Ja järgmisel kevadel tõusid ruske ahervareme ümber lustiliselt kohedast mullast puutaimed.

Igapidi eeskujulik puuistandus.

*

Häda oli vallal nende kahe vanainimesega, kes tulid rabast külasse. Kuhu nad paned? Vaestemajja. Aga seal Palunõmme serval oli viimase võimaluseni täis. Mõned elavad isegi vööruses. Kuhu sa siis need veel paned?

Ega ole muud, tuleb panna käima vallakorda.

Nii algasid nad küla otsast. Nad vaatasid esmalt argselt ja saamatult ringi, nagu karjast hälbinud lambad, ei osanud kõnelda, ei osanud olla, sest nad polnud ju elanud palju aastaid inimeste hulgas. Tulid teised kahekesi teineteise järel, istusid kolde peale ja jäid seal tummalt ootama. Lapsed jooksid nende juurde ja vaatasid imestades. Aga liiga ligi ei julgenud nemadki minna. Sinna pani teenijatüdruk nende ette madala puupingi, selle peale kausiga suppi, paar puulusikat ja tükikese leiba. Nad sõid, aga ei kiitnud ega laitnud, ja kui neilt midagi päriti, siis vastasid nad pikkamisi, nagu vastumeelselt. See oli kindel, kui nendelt oleks peale söömist küsitud, mida nad siis õieti sõid — seda poleks nad vist enam mäletanud.

Oli üsna õnn, kui täis sai nende nädal, sest nad olid peres tõepoolest tüliks.

Seal ütles kord Hiiu perenaine: «Mis nad kahekesi nõnda käivad perekorda. Ma võtan õige selle Mari enda juurde. Eks ta ole ikka ometi sekski asjaks, et hoiab seapõrsad vitsaga viljast. Võibolla nortsib kinni ka kapuka põia. Mis kulu see vana inimese-tohi siis õige teeb.»

Ja nii läks vana abielupaar oma ea lõpul veel lahku.

Sellest ajast jäi Tiit, kes käis nüüd üksi külakorda, veel sõnaahtramaks. Ta vaatas alaliselt ainiti enese ette. Kes tahtis äratada tema tähelepanu, see tegi Tiidu saunast juttu. Siis vaatas ta kord üles ja nagu oleks midagi helkinud ta vesihalles silmis.

Aga see kustus pea.

Nõnda möödus paar aastat.

Ühel õhtul tuli Jahu noor peremees koju ja tuppa astudes pööras ta vana Tiidu poole.

«Kas tead, vanamees, su Mari olla Hiiul päris otsas. Ei olla teine voodist täna tõusnudki. Lähed teda ka vaatama?»

Vanamees ümises midagi, aga kes sellest nüüd aru sai. Pea ajas ta enese üles ja lonkis toetudes kepi nõjale uksest välja. Aga hiljaks oli ta siin jäänud. Jõudes Hiiule leidis ta eest Mari surnukeha, mis oli asetatud juba õlgedele.

«Sina niisugune,» tähendas perenaine. «Eks oleksid võinud tulla ka ennemalt. Oleksid teda veel näinud elusalt. See tuli ka nii järsku. Eile hommiku oli teine veel üsna käbe.»

Tiit vaatas seda, kes seal õlgedel lamas. Siis langes korraks põlvili ta kõrvale, katsus kangestunud kätt ja näis, nagu oleksid liikunud ta huuledki.

Tiit käis edasi külakorda. Ta teadis hästigi, kuhu laupäeva lõuna ajal minna. Sõnalausumata võttis ta nurgast oma määrdunud koti, ajas selle õlale ja kõmpis uksest välja. Siin peres oli ta kord läbi. Ruttu võttis hoolas teenija luua ja pühkis kohta, kus Tiit oli kogu nädala istunud. Olgugi et ta ei teinud suuremat mustust, aga ikka elus inimene kogu nädalapäevad ühes kohas: seal ta sööb ja sülitab. Ja kus ta ennast siis korralikult inimese viisi saabki hoida.

Ja nüüd oli nagu hoopis parem, kui vanainimene oli ära toast tülist.

Jõudis kätte sügis. Kaselehed lõid kolletama. Üldse omas mets juba lapilist karva. Tuuleiilid viskasid krabinal vihma vastu aknaruutu ja karjapoisid tulid õhtuti koju ligedad, nagu oleks neid kastetud veelompi. Aega olles jooksid nooremad korvidega metsa ja tõid koju kuhjaga täied seeni.

Tiit oli külakorda Antsumatsil.

Õhtul tuli koju virk teenija, korv täis toredaid kuuseseeni. Ilusad teised nagu pruunid nööbid. Tulid neid vaatlema isegi peremees-perenaine.

«Kust sa need leidsid?» küsis perenaine. «Nii noored teised, nagu praegu mullast tõusnud.»

«Tõin Tiidu sauna tagant kuusikust.»

«Ah sealt. Noh seal on neid eluaja kasvanud. Küllap sa, vanamees, oled neid küllalt otsinud.»

Tiit nagu ärkas.

«Ega sa, vanamees, oma saunakohta enam ära tunnekski,» kõneles noor peremees. «Mis sellest nüüd on, kui sa sealt tulid? Vist aastat viis. Selle aja sees on noored puud juba suureks kasvanud, päris mehepikkused teised. Poleks mitte ahervaret, ega keegi võiks arvatagi, et seal oli kord sinu saun.»

Sellega lõppes see jutt, sest mis sellest tühjast asjast siis olekski rohkem kõnelda.

Oli juba pilkane pime sügisöö. Pererahvas oli ammugi uinunud. Üles ajas oma kõvalt asemelt Tiit. Pimedas mässis ta oma jalad nartsudesse ja ajas jalga vanad saapakoonud. Siis tõmbas ta selga vana tüssipalitu[1] ja hiilis haruldaselt tasa nagu varas uksest välja.

Õue kattev pehme läkk ei andnud kuuldavale ta samme.

*

Hommikul oli Tiidu ase tühi. See tegi suurt muret ja tüli. Kuhu ta kadus? Võib-olla kukkus kaevu, võib-olla läks hull nõdrast peast kopli linaleo-auku. Otsiti. Pidi isegi otsimisele minema kogu küla, sest ta oli ometi ikkagi inimene. Kuid hoolsad otsimised tegid tüli ja pahandust, aga ei andnud mingit tagajärge.

Alles kolme päeva pärast selgus: naised läksid taimeaeda rohima, ja kui nad panid leivarätiku ahervareme äärde, leidsid nad selle kõrvalt Tiidu istumast. Ta oli surnud.

Aga ega temagi matmiseks läinud rohkem vaja kui kahest perest labidamehed ja ühest hobusemees.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leia episoodid, mis näitavad Tiidu a) julgust, b) ettevõtlikkust, c) sihikindlust, d) töökust, e) väsimatust, f) kuulekust.
2. Missugust omadust hindad Tiidu juures, mida mitte?
3. Miks ütles Tiit oma noorikule, et «ilus ja lõbus on siin elada»?
4. Miks ei olnud neil metsakolkas igav?
5. Kirjelda uuendusi mõisas! Miks need teostati? Mida tõid need Tiidule? Kas see oli õige?
6. Leia palast kohad, mis näitavad vanade lohutamatut kojuigatsust vallas elades.
7. Mida ütleb autor selle jutustusega?
8. Mille poolest erineb töötava inimese käekäik minevikus nõukogude inimese käekäigust?

TEOSE TEEMA JA IDEE.

Teose **teemaks** *on kirjaniku poolt väljavalitud ja kujutatud elunähtuste ring. Näiteks jutustab J. Mändmets «Ahervaremes» sellest, kuidas Tiit rajab pingutava ja väsimatu tööga endale kodu, kus elab ja töötab õnnelikult, kuni mõisnik ta sealt vanadusepäevil*

[1] tüssipalitu — paksust kodukootud riidest palitu.

hoolimatult ära ajab. Edasi näitab kirjanik Tiidu ja Mari viletsust ja kannatusi vallavaestena.

Teema on tihedasti seotud teose **ideega,** *sellega, kuidas kirjanik kujutatavat hindab ja mida ta soovib teoses kujutatud elupiltide varal öelda. Nii näitab J. Mändmets «Ahervaremes», et ekspluataatorlikus ühiskonnas peab inimene pidama ränka võitlust oma olemasolu ja heaolu pärast. Saavutatu võib aga iga hetk kokku variseda, sest töötav inimene ei ole iseenda peremees. Töövaevaga saadud hüved tuleb ekspluataatorile ohvriks tuua, kui see on viimasele tulus ja vajalik. Kirjanik mõistab hukka mõisniku ebainimlikkuse ja hoolimatuse Tiidu suhtes.*

RAHVALAULE ORJUSEST.

Palve sakstele.

Oh minu härtu härrakene,
kuldakrooni prouakene,
tõuse üles tooli peale,
astu aknaraami peale,
vaata oma vaese valla peale,
kuis sinu valda vaevatakse,
pisemaid seal piinatakse,
suuremaid seal surmatakse!
Kurat on pandud kupja'aksi,
kihusaba kilteriksi,
varas valla pealikuksi —
see ajab valla varda'asse,
teopoisid teiba'asse.

Öised orjad.

Oh meie vaesed ostuorjad,
ostuorjad, päästupärjad,
kinniköidetud sulased,
rahal pandud palgalised!
Ööd saab olla, päevad käia,
ööd saab olla hirmu alla,
päevad pikad piitsa alla,
kuud laiad kupja alla.
Ei lõpe pinnud pihusta,
rakud käerannetesta,
villid pöialde vahelta.
Öövalgel lööme heina,
kuuvalgel loome kuhja,
küla küünalde ilulla,
valla laia valge'ella.

Rikka ja vaese söök.

Meie härra, rikas härra,
tappis ära suure härja —
ei saand süüa, ei saand juua,
ei saand trilli-tralli lüüa.
Mina, vaene vabatmeesi,
tapsin vana varese —
sealt sain süüa, sealt sain juua,
sealt sain trilli-tralli lüüa.
Sääreluust sain sängisamba,
kederluust sain kirvevarre,
nokast sain ma nõelatoosi,
saba otsast sarvelutu.

Palju.

Oieh-oieh! hoolt on palju,
tegemata tööd on palju,
minul, vaesel, vaeva palju,
saksalapsel saia palju,
kuningal on kulda palju.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugune oli talupoegade elu nende rahvalaulude põhjal?
2. Missugused värsid näitavad mõisnike ja talurahva ebavõrdsust? Miks oli see nii?
3. Kuidas suhtus talurahvas mõisnikusse? Meenuta, missugused 5. kl. õpitud rahvalaulud kinnitavad sama.
4. Leia värsid, mis näitavad rahva huumorimeelt.

OKTOOBRILE.

F. Kotta

Olid mulle leiuks,
vanemate kingiks,
õpikuks Sa olid
mulle koolipingis.

Pioneerimalev
viis mind Sinu teile,
komsomolis kasvas
truudus Su parteile.

Nüüd ei miski vägi
suuda lahutada
Sinu suurtest teedest
minu väikest rada.

Sinu ilu õitseb
sirelis ja nelgis,
Sinu soojus särab
suvevete helgis.

Sinust laulab mulle
mootorite teras,
Sinu rikkus kiigub
küpses viljateras.

Sinu kõlav kuulsus
kosmossegi lendas,
Sinu tiivustavaid
püüdeid kannan endas.

PUNIK...

Kord Päitsik puskis Punikut.
Kes teab, mis tulu sellest saada ihkas.
Võib olla, et ta Punikut vast vihkas,
või vaigistas ehk muidu südant võimikut;
ta oli Punikust ju kõvem palju!

Ja kus näib nõdrem ees,
seal iga kergatski on mees!
Mis tegi aga Punik? Hoobi sai ta valju.
See oli tarvis kätte tasuda.
Kuid kuidas õiendada kangemaga?
Ei või ju vastu hakata!
Ta vaatas ümber: ees tal Kirjak vaga...
See oli nõdrem temast — seda teadis ta —
ja selle kallale siis tormas tuhinaga.

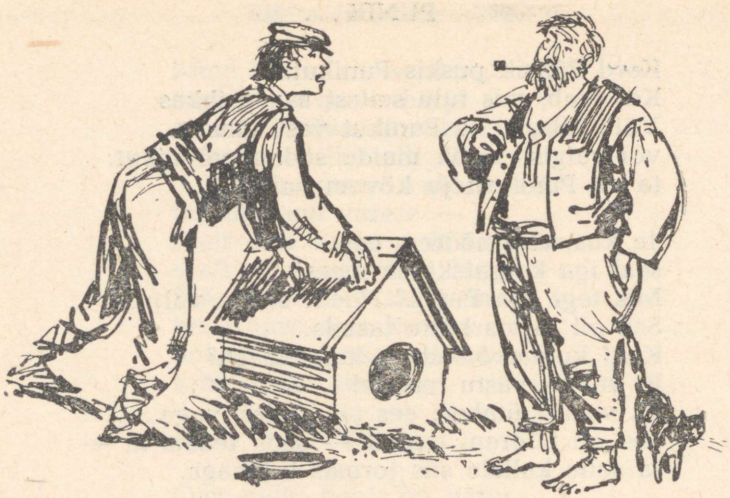
Ma ütlen lisaks veel:
nii pole üksi aasal karja hulgas lugu,
kus trooni peal on tõpra meel,
vaid sealgi juhtub nii, kus inimeste sugu,
et see, kes kangem, rusub kehvemat,
ja kehvem — jälle kehvemat.

Ülesandeid.

1. Meenuta, mis on valm!
2. Leia selle valmi teema ja idee!
3. Õpi valm pähe ja esita see ilmekalt!

ALLEGOORIA.

Allegooria on mõistukõne, kus esemeist, asjadest või loomadest kõneldes kritiseeritakse inimeste tegevust, suhteid ja käitumist. Allegoorias antakse elulise kuju abil piltlikult edasi mingi tegeliku elu nähtus. Allegooriat esineb valmides, vanasõnades, mõistatustes, ka jutustustes jne.

JÜRI ASENDAB KOERA.

(Rahvajuttude ainel loonud L. Tigane.)

Pererahvale hakkas päevast päeva ikka rohkem muret tegema see, et koer sööb liiga palju. Kukub kont kogemata laua alla, tema kohe jaol ja krõbistab ära. Tõstad õhtul kapaga laket ette, ei jõua veel ümbergi vaadata, kui temal juba kapp tühi ja uurdedki puhtaks noolitud. Ja muud kasu tast ei ole, kui ainult haugub.

Peremees mõtles ja mõtles ja leidiski hea nõu. Krants kui üleliigne söödik majas tuleb metsa kihutada, päeval võib vara valvata ta ise, öösel aga sulane Jüri. Muidu tulebki nii välja, et sulane öösel mitte midagi ei tee, põõnutab ainult lakas magada, aga palka maksa talle nii ööde kui päevade eest.

Nagu mõeldud, nõnda tehtud. Peremees kihutas koera metsa, õhtul aga ütles Tarve Jürile:

«Mine õue ja valva koera eest maja. See on kerge töö, konti ei murra. Kui midagi kuuled või näed, siis haugu, nagu ikka oleksidki koer.»

Sulane läks välja, istus trepile ja jäi kuulatama. Oli täiesti vaikne, inimesed igal pool ümberringi magasid, ka Jürile endale kippus vägisi uni peale. Siis hakkas kaugemal küla otsas koer haukuma, temale vastas teine, kolmas, neljas. Tarve Jüri ringutas korra ja lõi ka kaasa:

«Mauh, mauh, mauh, mauh!»

Peremees toas oli juba silma kinni laskmas, kui järsku kuuleb: Jüri haugub. Hüppas sängist välja ja kohe vaatama, mis lahti on.

«Mis seal on?» küsis sulaselt.

«Teised külakoerad hauguvad, eks mina ka.»

Peremehel hea meel, et sulane oma koeratööd nii tõsiselt võtab, ja keeras tuppa tagasi.

Läks mõni aeg mööda. Külakoerad haukusid oma isu täis ja jäid vagusi. Jüri pani piibu põlema. Seal kuulis ta korraga, et keegi läheb mööda karjateed üles, ise laseb vilet.

«Mauh, mauh, mauh, mauh!» algas Jüri jälle.

Peremees ilmus uuesti uksele.

«Mis seal nüüd on? Mida sa nüüd haugud?»

«Üks külamees läks mööda ja vilistas.»

«Ahah,» tegi peremees, ja sängi tagasi.

Ei saanud ta kuigi kaua mõnuleda, kui sulane juba kolmandat korda algas:

«Mauh, mauh, mauh, mauh! Mauh, mauh, mauh, mauh!»

«Hulgub seda rahvast aga täna palju ringi,» mõtles peremees pahaselt, keeras selja väljapoole ja jäi magama.

Kui ta hommikul ärkas, paistis hele päike aknast sisse. Õue minnes oli aga peremehe ehmatus suur: aidauks maha lõhutud, salved tühjaks tehtud, suitsusingid ära viidud! Sulane aga künnab põllul, nagu poleks tema asigi.

«Jüri!» röögatas peremees.

«Mis on?» jättis Jüri hobuse seisma.

«Ait on ju tühjaks tehtud!»

«Jah. Öösel, pärast seda, kui see külamees mööda läks, tulid vargad.»

Peremehe põlved lõid erutuse pärast vabisema.

«Aga sina? Misjaoks sina siis väljas olid?»

«Mina haukusin.»

«Ja mulle ütlema tulla ei saanud?»

«Millal see Krants sulle ütlema tuli, mis väljas juhtub?» küsis sulane ja ajas hobuse uuesti vaole.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugusena on kujutatud selles loos peremeest? sulast?
2. Iseloomusta nende vahekorda!
3. Leia teema ja idee!
4. Meenuta palasid, kus samuti on kõneldud peremeeste ja sulaste-teenijate vahekordadest.

TRÜ Raamatukogu

LUIGED LENDASID ÜLE.

J. Smuul

Rannamännid on tormi käes lookas,
pilvi rebib ta laotuse all.
Nagu malmist — nii ränkraske hooga
vastu kallast lööb vahutav vall.

Ja raudhallid randade kivid
vahutuisuga katavad end.
Sügistormi käes koolduvas rivis
üle Eesti läeb luikede lend.

Kas te kuulsite — helisev huige
kajas pilvis ja metsade pääl.
See on saja-aastase luige,
targa luikede kuninga hääl.
Mis ta kõneleb? Kuulake, kuulake:
«Palju, palju aastaid mina
sügistuules, kevadsinas
laiu tiibu lehvitades
lendan üle Eestimaa.

Mõtlesin: ma tunnen teda —
maad ja rahvast. Kõike seda
tunnen nagu oma pesa.
Nüüd on muutunud see maa.
Elas enne — nagu ikka:
palju vaeseid, vähe rikkaid.
Häda oli nõnda palju
nagu tuuli taeva all.
Sünnib inime või sureb —
ikka on ta juures mure
õnne pärast, leiva pärast.
Kõike napilt oli tal.
Kõik on muutund, kõik on muutund!
Nagu kevad maad on puutund
oma sooja, pehme käega.
Raske tunda paiku neid.
Ma näen inimsüdameisse:
õnn on pesa teinud neisse.
Aga ikka ühel ajal
märkan lippe punaseid.
Rahvas leidis oma suure
tõe, ja jäigi selle juurde.
Vabadus on nende majus,
õigus nende õuedel.»

Tuules kustus ta helisev huige.
Võimsalt laulsid all vahused veed.
Aga edasi lendasid luiged
oma kõrget ja avarat teed.

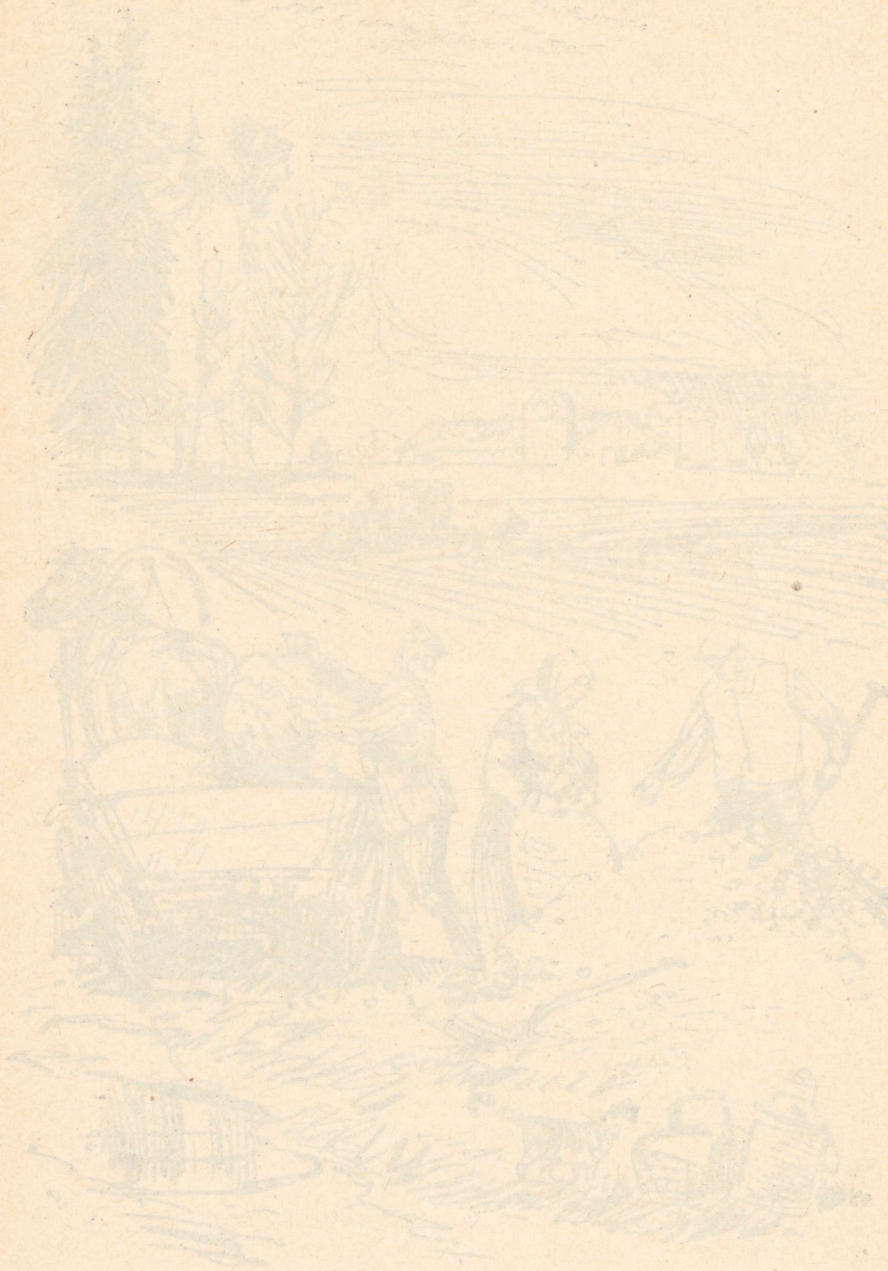
Alt laulis mu maa aga vastu,
kuidas elu meil õitsele lõi,
kuidas uuele teele astus,
mille meile oktoobritorm tõi.

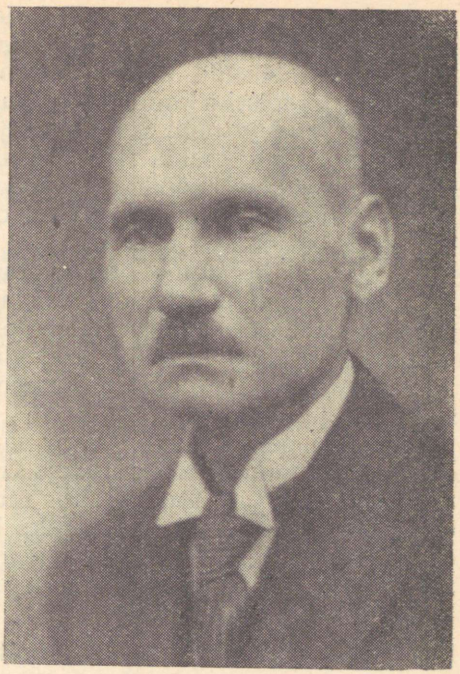
Sellest laulsid all liitunud külad,
laulsid metsad ja looklevad teed,
linnad, tehased, lennukid ülal,
sellest laulsid all väinade veed.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jutusta selle luuletuse järgi elust enne Suurt Oktoobrirevolutsiooni!
2. Missuguseks on muutunud elu nüüd?
3. Missugused valitsuse ja partei otsused rahva elujärje parandamiseks on praegu teostamisel?

OSKAR LUTS
(1887—1953)

ARMASTATUD NOORSOOKIRJANIK.

Lapsepõlv . . .

Oskar Lutsu kodupaik asub P a l a m u s e l (praeguses Jõgeva rajoonis), umbes nelja kilomeetri kaugusel Kaarepere jaamast. See on kaunis maanurk oma vooremägede, Kuremaa järve ja Amme jõega. Loodus on siin kuidagi mahe ja vaikne.

Lutsu vanemad elasid esialgu Järvepere külas Posti talus, mis jäi mõne kilomeetri kaugusele Palamuse alevist. Talu paiknes otse Kuremaa järve kaldal. Selle talu saunahütis sündiski 7. jaanuaril 1887. aastal tulevane kirjanik.

Isa hankis tol ajal elatist puutöölisena juhuslikel töödel. Paremaid elutingimusi lootes õppis ta selgeks kingsepaameti ja asus elama Palamuse alevikku. Lutsude koduks sai jõuka kaupmehe

maja, kus isa avas kingsepatöökoja. See oli vana hall maja, mille teise poole moodustas peremehe kaubaladu; siin tuli Lutsude perel elada palju aastaid tigeda peremehe ähvarduste all. Väikesele Oskarile jäi teiseks koduks Posti talu, kus elasid vanaema ja vanaisa ning onud ja tädi. Sõbralikus ja koduses ringis möödusid siin imekaunid õhtud, mida sisustas esijoones vanaema muinasjuttudega ja lugudega möödunud aegadest. Vanaema suhtus poisisse üldse erilise hellusega. Seepärast on Luts teda sageli meenutanud kui oma lapsepõlve päikest.

Oskar oli hellatundeline ja tagasihoidlik poiss. Lapsepõlves kiindus ta sügavalt oma kodunurga loodusesse ja omastesse. Kõige meeldivamaks ajaviiteks oli poisile kauni järveäärse looduse rüpes ringi uidata ja kalu püüda. Armastus kodupaiga vastu ei kustunud temas surmani. Ka loomingus meenutab Luts soojusega oma kodukohta ja lapsepõlve.

Lutsude pere kasvab. Oskar saab endale vend Arno. Nende väike kodu muutub nüüd hoopis kitsaks ja eluruumina tuleb kasutusele võtta ka isa töötuba, kus niigi umbset õhku aitasid rikkuda vängelõhnalised nahad ja tubaka hais. Ja kui lõpuks kõrk peremees ähvardab neid sealtki välja ajada, otsustab isa laenatud raha ja kogutud säästudega ise maja ehitada. See ehitatigi, ja otse Veskijärve kaldale.

... kooli-iga.

Lutsu haridustee algas varakult. Seda soodustas ta ergas ja terane vaim. Isa juures töötav kingsepasell õpetas viieaastase poisi tähti tundma ja lõpuks lugema. Oskari andekust märkas ka kohalik koolmeister ja seitsmeaastane poiss hakkas käima Änküla vallakoolis, mis asus Palamuselt kahe kilomeetri kaugusel.

Vallakool Oskarile ei meeldinud. Piiblisalmid ja kirikulaulud moodustasid kogu «tarkuse» põhilise osa ja seda kõike tuli pähe tuupida. Peale selle püüdis koolmeister rikastele ja kirikuõpetajale meele järgi olla ning tegi selget vahet rikaste ja vaeste vahel. Luts aga kuulus viimaste hulka. Niimoodi õppis poiss juba vallakoolis mõistma, mis tähendab vaene olla. Küllap Lutsu poolehoid vaestele inimestele, kellele ta pühendab parema osa oma loomingust, hakkas juurduma juba nendel aastatel.

Järgmisel, s. o. 1895. aastal õpib Luts juba Palamuse kihelkonnakoolis, mille vana, sammaldunud ja lame maja lömitas Veskijärve taga asetsevas kirikumõisas, otse kiriku ja pastoraadi ees. Pastoraadis asus «Kevade» järgi kõigile tuntud saksapoiste kool. Kohe koolimaja tagant laskub järsk mäerinnak möödavoolavale jõele, mis parajasti seal teeb käänu. Lutsu koolitee on nüüd muutunud hoopis kasinaks: kooli ja kodu lahutavad vaid mõnisada sammu.

Koolimaja ei paku rõõmsat pilti: ruumid on kitsad ja pimedad,

neis heljub alati läpatise ja hiirelehka. «Aga ühte ja samasse klassiruumi olime kõik kokku surutud nagu silgud pütti,» lausub Luts ise koolimaja kohta.

Teiste koolipoiste hulgas on Luts kasvult kõige väiksem, kuid on nüüd võrdlemisi elavaks muutunud ning paistab silma taibukuse ja teravmeelsuse poolest. Sõnaosavuse ja rahvapärase väljendusviisi omandamisel aitasid tublisti kaasa alalised kokkupuuted kõige erinevamate inimestega, kes käisid isa töökojas ja kelle mahlakat kõnet poiss teraselt kuulas. Õppimise kohta kihelkonnakoolis märgib Luts järgmist: «Samuti kui Änkülas, oli siingi esiplaanil puhas jumalasõna, piiblilood ja katekismus. Peale selle villib köster meile sisse musttuhat piiblisalmi,» nii et «... mu kolu aiva kubiseb nendest». Kuid selle kõrval omandavad õpilased siin ka palju vajalikku ajaloost, geograafiast ja vene keelest. Selles, et õpetus on märksa huvitavam ja elulähedasem, on suured teened õpetaja Roosel, kelle eeskujul «Kevades» on loodud õpetaja Lauri kuju. Tema suhtus õpilastesse lugupidavalt ja püüdis neile pakkuda tõelisi teadmisi. Seepärast teda hinnati ja armastati. Roosele oli täielikuks vastandiks kooli juhataja ja köster Nyländer («Kevadest» tuntud Julk-Jürina). Õpilased ei sallinud teda alatiste näägutamiste, pilkamiste ja sagedaste kepiähvarduste tõttu, samuti lipitsemise pärast ülemuste ees.

Kihelkonnakoolist pärinevaid rikkalikke mälestusi on Luts ära kasutanud oma jutuseerias «Kevade» I ja II.

Õpingutes oli Luts väga edukas. 1899. aastal lõpetas ta Palamuse kihelkonnakooli parima õpilasena ja pääses ilma suurema vaevata Tartu reaalkooli teise klassi, Lutsu enda sõnade järgi «kuldsete lehtede alla». See oli riiklik õppeasutus ja sarnanes kroonukasarmuga, kus iga vabam mõte ja tunne pidi sumbuma. Sellekohane oli siis ka distsipliin ja sellekohaselt oli valitud enamik õpetajaid. Paljudes Lutsu-taolistes ärksamates õpilastes kutsus see esile protestivaimu.

Õpetamine toimus vene keeles, kuigi õpilaskonna enamuse moodustasid eestlased. Ainult ühes tunnis tarvitati emakeelt, ja seegi oli usuõpetus. Lisaks kõigele muule tuli Lutsul oma madala päritolu pärast nii mõnigi kibe pill alla neelata. Rikkad kaasõpilased ja kadakasakslased halvustasid teda sageli kui kingsepa poega ja eestlast.

Reaalkooli päevil süveneb Lutsu lugemiskirg. Ta luges läbi suure osa kooli raamatukogus leiduvatest raamatutest, nende hulgas Gogoli, Turgenevi, Tšehhovi ja Gorki teoseid, samuti Cooperi «Nahksuka jutud», Twaini «Tom Sawyeri», Grimmi ja Anderseni muinasjutte jm. Eestikeelset kirjandust tuli aga hankida mujalt, sest kooli raamatukogus puudus see täielikult. Kuna ostmisvõimalused puudusid, jäi üle tuttavatelt laenata. Väga sügavat mõju avaldas Lutsule E. Bornhöhe «Tasuja», aga samuti Vilde romaan «Külmale maale». Hiljem saigi Vilde tema lemmikkirjanikuks.

Kirjanikutee algus.

1902. aastal lõpetas Luts reaalkooli neljanda klassi ja hakkas töötama apteekri-õpilasena. Seda nõudis hädasti vilets elujärg, teisest küljest aga tundis Luts rohuteaduse vastu ka tõsist huvi. Ta töötas sel alal tervelt kaks aastakümmet Tartu, Narva, Tallinna ja Peterburi apteekides.

Töö kõrval apteegis alustab Luts ka kirjanduslikku loomingut. Õieti öelda algab tema loominguline tee tarvidusest kirja panna oma koolipõlvemälestusi. Kirjanik ise jutustab sellest järgmiselt: «1905. a. teenistujate-apteekrite streigi ajal Tartus anti minulegi rohkesti vaba aega — mind kihutati minema Kivisilla apteegist. Kolisin maale, Rakke raudteejaama lähedale, kus mu isal-emal oli väike talukohakene... Ühel hilisel õhtul... mõlgutades mõtteid maailma elust, mulle vägisi kipub pähe üks veider mõte... Kui õige võtaksin kätte ja... kirjutaksin kas või iseendale mõne lookese oma koolimälestusist? Otsekui elusatena tekivad mu silme ette kõik need tootsid ja teeled, arnod ja imelikud... kogu see kihelkonnakooli kirev kompaljong.. Nad i s e kipuvad paberile.» Alles mitme aasta pärast (1912) jõuab Luts lõpule käsikirjaga, mille ta ristis «Kevadeks». Kuid kirjastajad keeldusid käsikirja trükkimast. Lutsul ei jäänud üle muud, kui laenata raha ja avaldada teos n.-ö. oma kulu ja kirjadega. «Kevade» jõudis siiski 1912. a. lugejate ette ja leidis kohe sooja vastuvõtu. Lühikese ajaga müüdi trükk läbi ja seni vähetuntud Luts sai korrapealt kogu Eesti lugejaskonna lemmikuks.

«Kevade» elutruud, muhedast huumorist sädelevad koolielupildid mõjusid otsekui värske puhanguna. Lugejat paelusid esijoones suurepärased lastetüübid. Siin on vaikne, unistav ja hellatundeline Arno, kellele on otse vastandiks ohjeldamatu vembumees Joosep Toots; tujukas, aga heasüdamlik Raja Teele; tõsine, kaalukas ja pikatoimeline Tõnisson; muretu ja laisavõitu Imelik; punajuukseline viriseja ning pealekaebaja Jorh Adniel Kiir ja palju, palju teisi. Kõik nad on esitatud niivõrd elavana, et jäävad alatiseks lugeja kujutluses elama. «Kevade» piltides kangastuvad ühtlasi tolle aja kooliolud kõigis olulistes joontes.

«Kevadega» algab tuntud Tootsi-lugude sari, kuhu kuuluvad veel «Suvi» I, II, «Tootsi pulm» jt. 1912. aastal kirjutab Luts veel ühevaatuselise näidendi «Kapsapea», mis lavastati Tartu «Vanemuises». Näidend, mis naeruvääristab rumalat ja ahnet taluperemeest, kes saunanaiselt varastatud kapsapeaga tahab näitusel auhinda võita, võeti pealtvaatajate poolt vaimustusega vastu.

Hilisemad aastad.

Alates kahekümnendaist aastaist pühendab Luts ennast täielikult kirjanduslikule loomingule. Ta elab Tartus vabakutselise kirjanikuna ja tema sulest ilmub peaaegu igal aastal paar-kolm teost. Lutsu kodune elu on lihtne ja tagasihoidlik. Hallis villases maa-

mehekampsunis istub ta juba ajahambast puretud lihtsa töölaua taga. See on sama laud, mille taga ta kihelkonnakooli aastail õppeülesandeid valmistas. Elu lõpuni jäi Luts suureks loodusesõbraks. Vabal ajal töötab kirjanik meelsasti oma nägusas aias, mille ta rajas hoolsa ja vaevarikka tööga.

Kirjanikutööst räägib Luts järgmist: «Tõusen kella pool nelja aegu hommikul üles. Võtan palitu selga ja matan jalad kinni — muidugi reuma pärast. Siis hakkan peale. Kolm kuni neli lehekülge jõuan hommikupoolega valmis.» Nii sünnib Lutsu ulatuslik looming.

O. Luts jätkas kirjanduslikku tegevust ka nõukogude korra aastatel. Ta kirjutas oma 65. sünnipäeval: «Olen küll juba jõudnud ikka, millal kõneldakse vanadusest. Kuid ei saa olla päris vana praegu, millal kogu ümbrus pulbitseb tervest ja elurõõmsast tööst... Ei saa mõelda v a n a d u s e l e, kui ümberringi aina u u t sünnib.»

Kirjanikukutse ja -töö kohta ütleb vanameister järgmist: «Saada kirjanikuks — see tähendab kirjutada südamest, hingetulega, armastusega.»

Väljapaistvate teenete eest kirjanduspõllul anti Oskar Lutsule 1945. aastal Eesti NSV Ülemnõukogu poolt Eesti NSV rahvakirjaniku aunimetus.

Oskar Luts suri Tartus 23. märtsil 1953. aastal.

O. Luts on kirjanik, kellele on alati kuulunud rahva lugupidamine ja armastus. Eriti lähedane on ta noortele. Kogu meie minevikukirjanduses ei ole teist autorit, kes nii terase pilgu ja armastava südamega oleks jälginud noorte elu klassiühiskonna tingimustes, kes oleks neist kirjutanud nii huvitavalt, südamlikult ja noortepäraselt, kui seda tegi Luts.

K ü s i m u s i j a ü l e s a n d e i d.

1. Jutusta O. Lutsu lapsepõlvest!
2. Missugune oli kirjaniku koolitee?
3. Missugused huvid ja kalduvused ilmnevad noores Lutsus?
4. Kuidas sai O. Lutsust kirjanik ja kuidas ta töötas?
5. Nimeta O. Lutsu teoseid!

KEVADE.

(Katkend O. Lutsu samanimelisest jutustusest.)

1.

Kui Arno isaga koolimajja jõudis, olid tunnid juba alanud. Kooliõpetaja kutsus mõlemad oma tuppa, kõneles nendega natuke aega, käskis Arnol olla hoolas ja korralik ja seadis ta siis pinki ühe pikkade juustega poisi kõrvale istuma. Siis andis kooliõpetaja talle raamatust midagi kirjutada, ja Arnol ei olnud nüüd enam aega muule mõtelda. Ta võttis tahvli ja hakkas kirjutama. Kui ta

oli kirjutanud umbes paar rida, kummardus pikkade juustega poiss tema kõrva juurde ja küsis sosinal:

«Mis koolmeister ütles, kui te tema toas olite?»

Arno teadis, et tunni ajal ei tohi kõnelda, vaatas esiti aralt kooliõpetaja poole ja vastas siis:

«Ah, ei kedagi . . .»

Aga teine ei jäänud sellega rahule. Küsija pani krihvli käest, nuuskas nina ja sosistas uuesti:

«Kas koolmeister ei ütelnud, et koolis indiaanlaste juttusid ei tohi lugeda?»

«Ei ütelnud.»

«Oi, minule ütles küll. Mul oli ka suur pakk neid ühes, praegugi teised kapis. Kas sa oled lugenud «Ameerika metsadest»? Vaat, kus oli ikke mees: kaheteistkümne punanaha vastu võitles üksipäini. Jaah . . .»

«Kes see oli?»

«Kentuki Lõvi.»

Arno pani krihvli kõrvale ja vaatas oma seltsilisele esimest korda otsa. Sellel oli rõugearmiline nägu ja nina paremale poole natuke viltu. Valkjas-kollakad juuksed olid hästi sassis.

«Küll ta on nendega hädas, kui ta neid sugema hakkab,» arvas Arno.

Seltsimees ei andnud aga palju aega ennast vaadelda. Ta läks kord-korralt rahutumaks, pöördus igasse külge nagu oherdi ja näitas, nagu oleks koolitöö temale hoopis kõrvaline asi, nagu ei oleks temal selleks praegu sugugi aega.

«Toots, mis sa seal jälle rähkled?»

See tuli kooliõpetaja poolt. Arno ehmus, kahmas krihvli ja hakkas ruttu kirjutama. Toots, kes arutas oma seljataguse naabriga parajasti ühte kaelamurdvat küsimust indiaanlaste üle, tõusis pikse kiirusega püsti.

«Ei midagi . . . Peterson küsis, kudas vene keeli jätt kirjutatakse.»

«Soo, ja sina näitasid?»

«Mina näitasin jah. Tema narr oli hoopis valesti teinud.»

«Jajah, seda küll. Aga vahest on klassis veel mõni, kes ei mõista jätti kirjutada. Toots, sa tule õige ja kirjuta suurele tahvlile, siis näevad kõik.»

Tootsi näo üle lendas imelik vari. Tahvli juurde minek ei näinud talle sugugi meeldivat.

«No tule, tule!» kordas kooliõpetaja.

Seal nägi õnnetu hing, et teda ei päästa enam ükski maapealne vägi. Viimases hingeahastuses pöördus ta Arno poole ja sosistas talle ruttu:

«Näita, kudas on, näita, kudas on!»

Arno tegi oma tahvlile määratu suure jäti. Kohe läks Toots, täis põrutavat iseteadvust, suure klassitahvli juurde ja maalis sinna,

mida nõuti. Siis viskas ta väljakutsuva pilgu üle klassi, justkui oleks ta ütelda tahtnud:

«Mis te's õige arvate: et ei tea vist, kuidas jätt kirjutatakse?»

Ja kõikide pilgud vastasid:

«Jaa, jaa, tead küll, Toots.»

Aga keegi oli siiski olemas, kes arvas natuke teisiti kui kõik muud, — kooliõpetaja. See tuli, nagu kurjast juhitud, otse Arno tahvli juurde, silmas seal üht samasugust elukat kui suurel tahvlil, ja kuri kahtlus ärkas temas. Ta pöördus Tootsi poole.

«Ütle, Toots, kas sul veel mõni vale tagavaraks on? Kui on, siis lase aga tulla kõik ühekorraga.»

«Mis vale?» küsis Toots.

Tema nägu oli nii süütu, et ta igale inimesele pisarad silmi oleks pidanud ajama, kellel vähegi ristiinimese verd südames. Aga et kooliõpetaja oli hoopis südametu inimene, siis ei tulnud temale ei pisaraid silmi ega teinud ta ka piinamisele lõppu.

«Peterson, kas sa küsisid Tootsilt, kuidas jätt kirjutatakse?»

Toots andis Petersonile silmadega märku, et ta jaatavalt vastaks, aga kahjuks ei mõjunud see.

«Ei.»

«Nojaa, seda ma arvasin kah. Mis ta's rääkis sulle?»

«Toots ütles, et tema ei saa aru, kudas indiaanlased nii ruttu võivad skalpeerida; et kord, kui tema üht lõpnud kassi tahtnud . . .»

Peterson edasi ei saa, sest kogu klass naerab laginal. Toots näitab äraandjale salaja rusikat ja vannub mõttes hirmsat kättemaksmist. Ta pannakse valetamise eest teise tunni alguseni nurka seisma.

Arnot pani kõige rohkem imestama see asjaolu, et Toots, kes ometi nii palju oli lugenud ja kes teadis kõnelda Kentuki Lõvist, ei mõistnud kirjutada lihtsat vene keele jätti. Ja edasi arvas ta:

«Ega ikka nii ei või valetada. See Toots vist ikka on üks suur võrukael.»

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Nimeta selle osa tegelased!
2. Kirjelda Tootsi välimust!
3. Mida veel saad tema kohta ütelda?
4. Tuleta meelde oma esimest koolipäeva. Jutusta sellest!
5. Missugusest koolist on siin juttu? Mille poolest erineb see kool tänapäeva koolist?
6. Meenuta, missugused varem õpitud-loetud palad jutustavad veel elust koolis.

2.

Vahetunni ajal oli klassituba kihinat-kahinat täis nagu sipelgapesa. Kõigil oli hirmus rutt ja kiire, kõik jooksid, kilatsesid, nagu oleksid kartnud kuhugi hiljaks jääda.

Arno hoidus kartlikult seina lähedale. Ta oli veel võõras, ja see kirju liikuv kogu pani ta pea ringi käima. Ainus tuttav, keda ta silmas, oli Raja Teele. Sellesama punapõselise ja valkjajuukselise Teele vanemad ja Arno vanemad olid peaaegu üleaedsed, seepärast tundis Arno teda. Arno oleks heameelega läinud ja Teelega paar sõna juttu ajanud, aga see ei näinud tema arust kõlbavat. Tüdrukud, need hoidsid endid ikka ühte nagu lambad ja nende hulka minna ei olnud Arno arvates ilus. Ta toetus seina najale ja vaatas.

Seal oli tugev, paksu näoga poiss, tammus aeglaselt ühelt jalalt teisele ja sõi. Ühes käes oli tal tükk leiba, teises — rasvane lihakamakas. Keegi läks temast mööda ja astus talle jalale. Sööja ei pannud seda suuremat tähelegi, ümises aga korra: «Õige pimesikk!» ja sõi edasi.

Üks teine jälle, punaste juuste ja naljakate nööpsaabastega, nähti oma uut moodi sulepeaga üldist tähelepanu enesele tõmbavat. Ta käis uhkete sammudega ees, tema järel suur kari teisi, kes kõik nurusid:

«Näita'nd, Kiir, näita!»

Aga Kiir oli uhke poiss ja ainult mõni üksik sai selle au osaliseks, et talle sulepead näidati.

Ahju lähedal oli kaunis hulgake poisse. Neile kõneles üks elavate silmadega, nirginäoga seltsiline väga saladuslikkude liigutuste saatel järgmist:

«Kasta hanesulg piima sisse, kirjuta puhta paberilehe peale oma nimi, lase kuuma triikrauaga üle, küll sa siis näed.»

Seepeale vastas keegi kuulajatest:

«Uh, Käärik, sa ajad päris hirmu peale!»

Tüdrukute pool oli hoopis vaiksem. Need ajasid pead kokku, sosistasid ja kõhistasid naerda.

Edasi ei olnud Arnol aega vaadelda. Keegi jooksis mürinal temast mööda, selle järel veel teine, ja algas metsik jaht: ees surmani ehmunud Peterson, tema kannul verejanulise näoga Toots. Toots hoidis mõlemaid käsi rusikas, ähvardas põgenejale järele ja sõnas aina: «Küll ma sulle näitan, küll ma sulle näitan! Või tema

läheb kaebama!» Peterson jälle, nähes, et teda ainult kiired putked võivad päästa, pani neile täie auru peale. Ja edasi läks hirmus põgenemine ja tagaajamine üle pinkide, üle pingis istujate peade, üle kooliõpetaja kantsli magamistuppa, üle sängide, patjade, uuesti klassituppa tagasi ja nii ikka edasi. Kuid kaua jõuad sa põgeneda, oh surelik, kui keegi sind taga kihutab, kes on täidetud pealaest suure varbani kättemaksuhimust. Sellest sai ka Peterson aru ja jäi lõõtsutades seisma. Tal näis üks teine pääsemisplaan peast läbi käivat.

«Toots, ma ostan su noa ära. Ära'nd mängi, näh! Kuuled, ma ostan su korgitseriga noa ära.» Läks veel natuke aega mööda, Tootsi viha jahtus, jahtus. Veel paar silmapilku — ja mõlemad vihamehed kauplesid elu ja surma peale korgitseriga noa pärast. Kell kõlises ja uus tund algas. See oli rehkendustund. Enne kui Toots nurka läks, kus ta ju ikka veel pidi seisma, tähendas ta Arnole:

«Ma saan küll kõik, aga ei rehkenduse sunnikut mu pea küll ei võta.»

Tal oli õigus. Temal olid väga laialdased teadmised, tema tundis kokku- ja mahaarvamist, kasvatamist ja jagamist, aga kõige selle juures oli üks paha viga: ta ei teadnud midagi õigesti. Kui ta hakkas rehkendama, võttis ta kõik need neli korraga käsile, ja need neli läksid tal pärast nii sassi nagu Kört-Pärtli särk pühapäeva hommikul. Kooliõpetaja ütles niisuguse teguviisi kohta:

«Toots, sul on kõik segamini nagu pudru ja kapsad.»

Siis kutsuti Arno tahvli juurde. See oli hoopis vastupidi: see teadis kõik, mis talt küsiti. Kui ta oma kohale tagasi läks, oli tal natuke piinlik, et ta nii hästi oli vastanud. Tal hakkas oma naabrist Tootsist kahju, kes kõigest oma tarkusest hoolimata aru ei saanud rehkendusest, mis ju tema meelest nii kaunis kerge näis olevat.

Järgmised tunnid ja vaheajad möödusid ilma suuremate sündmusteta. Mida vahest võiks nimetada, oleks see, et Toots ühe oma kooliõe kleidi katki rebis, rahakoti ära vahetas, aknaruudu katki lõi ja koolitoa taha tule tegi. Kui ta tule juures istus, ütles ta, et Kentuki Lõvi just samuti teinud, kui ta indiaanlaste eest põgenemisel olnud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Nimeta tegelasi, kellega tutvusid selles osas. Iseloomusta neid!
2. Mida saad täiendavalt öelda Tootsi kohta.

9.

Tõnisson oli vanade eestlaste võitluste ja neile järgnenud orjapõlve üle üheainsa raamatu läbi lugenud, aga seegi oli avaldanud temasse nii suurt mõju, et ta sai sakslaste leppimatuks vaenlaseks.

Kirikumõisas oli ka üks kool. Õpetaja omad ja ümberkaudsete mõisnikkude pojad said seal ühe välismaalase juhatusel õpetust.

Kui kihelkonnakooli õpilased parajasti õue tulid, et koju minna, ilmusid sinna korraga kirikumõisa noorhärrad. Kõigil olid piibud suus ja ratsapiitsad käes. Jumal ise teab, mis asi neid sinna tõi, aga sinna nad tulid. Tõnisson arvas pärast, et nad jõele parvega sõitma tahtnud minna. Kui nad kihelkonnapoiste juurde said, ütles üks:

«Näe, kus matsid hakkavad koju minema.»

See oli Tõnissonile liig, kellel nende kui sakslaste vastu juba isegi oli viha. Ta haaras maast kivi, ja enne kui keegi seda mõtelda oleks jõudnud, virutas ta selle ütleja poole. Kostis tubli klõpsakas, lendasid piibutuhk ja sädemed, piip ise kukkus tüki maad eemale maha. Kahjusaaja tõstis ratsapiitsa kõrgele ja tormas viskajale kallale. Kuid see ei liigutanud end paigastki, vaid võttis uue kivi ja hüüdis:

«Tule!»

Kallaletungija jäi peatuma. Vastase silmist paistis niisugune kindlus, mis tahtmata pani kohkuma.

«Ma annan sulle peksa nagu koerale,» sõnas saksa poiss.

«Tule, tule!» vastas Tõnisson.

Mõlemad vastased seisid tükikese aega vastamisi ja vahtisid teineteisele näkku. Kui Saksamaa viimaks nägi, et Eestimaa on kõigeks valmis, jättis ta asja pooleli ja läks oma meeste juurde tagasi. Plaanitseti üldist tormijooksu ratsapiitsadega. Enamasti kõik olid selle poolt, ainult õpetaja pojad olid vastu. Viimaks jõuti niikaugele, et ka need suuremale hulgale järele andsid. Piibud kui asjata segajad võeti suust, koputati saapakontsa vastu tühjaks ja pandi tasku. Ratsapiitsadega viibutati õhus, nagu oleks tahetud proovida nende sitkust.

Aga aeg oli ka eestlaste leeris ettevalmistusi teha. Seda tuletas kõige enne meelde Toots ja kahetses seejuures, et tema müristaja koju oli jäänud; et muidu oleks teised viimse kui meheni võinud maha tappa. Et asja parandada, läks ta ruttu klassituppa ning lubas ahjuroobi ja tuletangid kuumaks ajada, et siis pealetungijaid kõrvetada. Julgemad, nagu Kärd, Tuulik, Kesamaa, kõik tüsedad poisid, kogunesid Tõnissoni ümber ja vaatasid käsku oodates temale otsa. See seisis nagu kivist kuju ja vahtis vaenlaste poole. Kuna teised kõik enam-vähem kartsid ja mõttes juba plaani tegid, kuhu häda korral pakku võiksid joosta, oli temast iga niisugune mõte kaugel. Tema meeles oli ainult ja üksi: las nad tulla, küll ma neile näitan.

Ja nad tulid. Tulid enne, kui Toots kuumaks aetud roobi ja tangidega tagasi jõudis ja enese võitlejate ridadesse seadis; tulid enne, kui enamjagu end hästi ette valmistada oli jõudnud, see tähendab, enamjagu neist vähestest, kes võitlusest ülepea osa arvasid võtta. Paljud läksid vahepeal koju.

Esimene hoop ratsapiitsaga tabas Tõnissoni kätt. See oli hirmus valus ja jättis suure sinise vorbi järele. Aga tema ei lasknud end

sellest veel hirmutada. Ta andis palja käega, nagu ta oli, lööjale hoobi tagasi, ja nii osavasti, et see otse vastase nina pihta käis. Samal ajal said ka teised hoope. Nad andsid küll ka vastu, aga kaua sa palja käega ratsapiitsa vastu jõuad sõdida. Kärd sai tugeva hoobi üle näo, peaaegu oleks piitsa ots silma puutunud. Järveots, tuline kõva poiss kui Koljat, aga hirmus aeglane, sai käsivarre pihta nii valusasti, et ta ai, ai! karjus.

Õnnelikum oli juba Kesamaa, kes vastasel sõjariista käest kiskus ja nüüd ta selga tema oma ratsapiitsaga tutvustas.

Kõige rohkem kannatas Tõnisson. Keset lahinguvälja, kuhu ta kogu aja jäi, kõige suuremaid poisse oma hooleks võttes, oli temal muidugi kõige kibedam. Esimesele löögile järgnes palju teisi, ja oleks keegi teisel päeval tema turja, käsivarsi, reisi näinud, see oleks ehmunud, nii sinised olid need. Aga imelik, et mitte üht kaebehäält ei tulnud tema suust.

Ta võitles ja kannatas vaikides, nohisedes, nagu tõsine kangelane kunagi.

Arno ei võtnud võitlusest osa. Ta seisis koolitoa ukse kõrval ja vaatas kahvatanud näoga ja kohkunud silmadega pealt. Kui ta nägi, et Tõnisson mitmest vaenlasest ümber piirati ja üks talle parajasti tugevat hoopi pähe tahtis lüüa, võttis ta, ilma et isegi oleks teadnud, mis ta teeb, aiaäärest kaika ja lõi Tõnissoni tigedamale vastasele pähe, kusjuures ta ise silmad kinni pigistas.

Võit kaldus sakslaste poole. Juba olid Tõnisson ja tema kaaslased ümber piiratud. Juba ei püüdnud Tõnisson enam peale tungida, vaid pani käed silmade ette ja tõmbus vastase löökide all küüru. Aeg-ajalt aga, kui vähegi sai, andis ta jalaga hoope.

Kui eestlaste viletsus oli kõige suurem, tuli neile koolitoast abi. Toots tuli välja, kuumaks aetud ahjuroop ja tuletangid käes, ja karjus hirmsa häälega:

«Edasi, Kentuki poisid! Valu punanahkadele!»

Selle hirmsa nähtuse juures kohkusid võidumehed ja taganesid. Kui Toots veel lähemale tuli ja mõnele, kes õigel ajal ei taganenud, kuumaks aetud suurtükikuulid, nagu ta oma sõjariistu nimetas, nina alla torkas, panid sakslased lausa põgenema. Nende kannul jooksis Toots ja karjus ikka veel:

«Andke punanahkadele!»

Lahing oli möödas. Toots oli võitnud. Ja oli nii võitnud, et ta ise mitte ühtegi lööki ei saanud. Tõnisson pühkis taskurätikuga silmi; teised kohendasid riideid ja katsusid haigeid ihuliikmeid: kes hõõrus kukalt, kes katsus pihta, kes läks teise juurde ja nurus, et järele vaadataks, mis temal seal näol õige on, et kipitab mis hirmus.

Natukese aja pärast tuli abiõpetaja kirikumõisa koolipoistega lahinguplatsile tagasi. Ta oli näinud lahingu lõppu ja seadis just samme koolitoa poole, kui poisid põgenedes tema peaaegu pikali oleksid viinud.

Ta oli heasüdamlik mees ja tahtis poisikesi lepitada, ilma et õpetaja ja köster lahingust teada oleksid saanud. Ta teadis, et kui need kaks sündmusest teada saavad, siis niihästi neid kui ka teisi valjusti karistatakse. Kui selgus, et Tõnisson tüli algas, sundis ta viimast oma poistelt andeks paluma.

Tõnisson vaikis.

Noor õpetaja kõneles rahulikult, isalikult, püüdes selgeks teha, et andekspalumine ei ole häbiasi, aga kõik jäi tagajärjetuks. Mitte ühtegi sõna ei saanud ta Tõnissoni suust välja pigistada. Noormees vihastas. Niisugune kangekaelsus ja tuimus olid juba pagan teab mis. Asi venis pikale, köster tuli.

Ilma et temagi enesele asjast õiget pilti oleks katsunud saada, hakkas ta abiõpetajaga ühes peale käima, et Tõnisson andeks paluks.

Kõik teised poisid nagu ei olekski midagi teinud, ainus süüdlane oli nende mõlemate arust ainult Tõnisson. Paluks see andeks, oleks kõik korras.

Köster häbenes noort õpetajat ega julgenud kärkida, nagu ta harilikult tegi, vaid pidas selle asemel Tõnissonile kümneküünrase manitsuskõne. Selle lõpul arvas ta kindlasti, et oli jõudnud kangekaelse poisi kõnelema sundida. Kuid ta eksis. Poiss vahtis maha, vajus ikka rohkem ja rohkem kössi, ja mis noomijaid kõige rohkem vihastas, ei hakanud nutmagi.

«Sa oled kõige tuimem inimeseloom maailmas,» ütles köster, nähes, et tema nõu enam ei aita.

«Jah, mina ei ole ka oma eluajal niisugust näinud,» arvas noor õpetaja. «Muidu hakkavad nad rääkimagi, ajavad süü teiste peale, valetavad, aga see on tumm nagu kala.»

Asi lõppes sellega, et poistel, niihästi neil kui ka teistel, koju kästi minna. Tõnisson üksi jäi sinna. Tema karistus oli: nädal aega pärast tunde üheks tunniks kooli istuma jääda ja iga kord neli salmi lauluraamatust pähe õppida. Laulud lubas köster ise välja valida.

Seegi ei mõjunud: Tõnisson jäi selleks, mis ta oli.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks valitsès vaen kahe kooli vahel?
2. Leia kohad, mis iseloomustavad Tootsi, Tõnissoni, Arnot ja teisi poisse lahingus.
3. Miks ei palunud Tõnisson andeks? Kas ta talitas õigesti? Põhjenda!
4. Kas Tõnisson talitas õigesti, kui ta saksa poisse kiviga viskas?

10.

Kui Arno nägi, missugune raske hoop sõpra tabas, võttis ta nõuks talle abiks olla. Ta jäi ka pärast tunde kooli ja aitas tal laulusalme pähe õppida. Tõnisson, kes oli kaunis kõva peaga ja kes õppeasjadest kaunis visalt aru sai, õppis sõbra juuresolekul märksa rutemini kui üksinda. Kui ta laulud juba kaunis selgeks oli saanud, kuulas Arno teda üle, ja kui leidis, et kõlbas, läks teine üles ütlema.

Laupäeva õhtupoolikul, kui nad olid kahekesi klassitoas ja õppisid, leidis Arno, et sõber oli hoopis teistsugune kui harilikult. Täna ei jäänud talle midagi pähe. Ta võis õppida nii palju kui tahtis, aga hakkas ta üles ütlema, siis ei saanud ta kuidagi üle esimese rea: Arno käskis tal hoolega püüda ja võttis vahepeal ise omad esmaspäevased ülesanded käsile. Kui ta siis salaja sõpra tähele pani, nägi ta, et see pärani silmil raamatusse vahtis, aga mõtetega jumal teab kus oli. Vahetevahel nokutas ta saladuslikult peaga, vaatas akna poole ja näris pliiatsit.

Viimaks, kui tund juba möödas oli, tegi Arno viimase meeleheitliku katse. Ta võttis lauluraamatu enda kätte, ütles ees ja käskis teisel järele ütelda.

«Katsu nende sõnade peale ise mõtelda, mis sa ütled.»

Tõnisson läks üles ütlema, aga nagu Arno kartis, ei saanud ta sellega kaugeltki toime. Köster käskis uuesti õppida.

Arno tahtis jälle aitama hakata, kuid teine ei olnud sellega nõus.

«Olgu peale, ma katsun ise. Mine ära koju, küllap ma nad ükskord ikka selgeks saan.»

«Sa ei saa. Mis sul täna viga on?»

«Küllap ma saan, mul pole midagi viga.»

Arno jättis sõbra südamlikult jumalaga ja läks. Ta sai küll aru, et teise peas oli midagi muud kui salmide õppimine, aga ta ei tahtnud teda usutlema hakata.

Ja Tõnissoni peas valmis tõesti suur, suur plaan.

Esmaspäeva hommikul, parajasti vene keele tunni ajal, tuli õpetaja koolituppa. Ta kutsus kooliõpetaja kõrvale ja kõneles sel-

lega natuke aega. Kooliõpetaja käskis Tõnissonil minna köstrituppa, kuhu õpetaja juba eel oli läinud. Tõnisson läks. Mis seal sündis, sellest ei saanud keegi koolilastest teada, aga kui Tõnisson koolituppa tagasi tuli, teadis Visak kõnelda, et Tõnisson lasknud kirikumõisa poiste parve põhja. Kust ta selle teate sai, ei teadnud keegi.

Arno kohkus. Tal hakkas sõbra pärast hirm. Kui vahetund tuli, läks ta kohe Tõnissoni juurde ja küsis:

«Mis nad tahtsid sinust?»

Küsitav puikles esiti vastu, aga pärast ütles siiski, et õpetaja ajavat tema süüks, et parv on jõe põhjas.

«Parv jõe põhjas? Kas siis ikka tõsi on, et parv on jõe põhjas?»

«Nad ütlevad . . . ega mina ei tea.»

Arno vaatas Tõnissonile otsa. Selle näost ei paistnud midagi iseäralikku, ainult punasem oli ta kui harilikult ja kõrvalehed õhetasid.

«Nojaa, aga kuidas nad siis kohe sinu peale tulid?»

«Kas mina tean. Köögitüdruk olla ütelnud, et mina jõe ääres olnud.»

«Kuula juttu. See on suur raske parv, kes seda saab põhja lasta. Mis sa arvad?»

«Ei tea.»

«Need on ju suured palgid nagu mürakad, neid ei jõua üksi liigutadagi. Ma ükskord katsusin natuke lükata, aga ei liikunudki.»

Tõnisson ei vastanud. Ta jäi mõttesse. Viimaks, kui Arno tema juurest ära hakkas minema, hoidis ta teda tagasi ja ütles:

«Kui nad sinu käest küsivad, siis ütle, et me ühes koju läksime.»

«Kas sa varsti pärast mind läksid?»

«Varsti jah.»

«Hea küll, küll ma ütlen. Mispärast sa niiviisi tahad?»

«Muidu . . . niisama. Muidu ehk hakkavad lorima, et mina parve põhja olen lasnud. Ütle, et meie jõe ääres ei käinud ja et me mõlemad ühel ajal koolitoa juurest ära läksime.»

See vahetund kestis kauemini kui harilikult. Muidu tuli kooliõpetaja ikka viie kuni kümne minuti pärast, nüüd oli juba veerand tundi möödas, aga ta ei tulnud ikka veel. Viimaks, kui ta tuli, olid nad kolmekesi: tema, köster ja õpetaja. Köstril oli just niisugune nägu, nagu oleks ta praegu saunast tulnud. Õpetaja oli väga pahane, kooliõpetaja aga nagu harilikult.

«Tõnisson, tule siia!» ütles köster.

Tõnisson tuli pingist välja ja läks kantsli juurde.

«Ütle, Tõnisson, kas sina lasid õpetaja noorhärrade parve põhja. Ütle õigust!»

«Ei lasnud.»

«Kas sa olid laupäeva õhtupoole üksi siin või oli teisi ka?»

«Tali oli ka.»

«Ah Tali oli ka? Tali, mis sina siin tegid?»

«Mina... mina aitasin Tõnissonil salmisid pähe õppida, ma kuulasin üle.»

Õpetaja imestas. Ta küsis köstrilt järele, mis salmid need olid, ja läks siis Arno juurde.

«Armas laps,» ütles ta, «kust sa selle peale tulid, Tõnissoni aidata?»

«Ma... Ta ise ei saa nii ruttu. Kui mina üle kuulan, siis saab ta rutem selgeks.»

«So-soo. Kas sa oled Tõnissoni sõber?»

«Jah.»

«Aga, no ütle, kui sa tal õppida aitasid, siis pidid värsid sulle ka endale pähe jääma. Kas sul on neist veel mõni meeles? Kas sa ei mäleta seda laulusalmi, mida Tõnissonil laupäeval aitasid õppida?»

«Mäletan küll.»

«Ütle õige!»

Arno luges:

«Mis vaevab sinu südant,
mis iial nõuad sa.
Sel, kes on meie issand, —
kõik hooleks anna sa...»

Ta luges kõik neli salmi soravalt ette. Õpetaja oli väga rahul ja silitas ta pead.

«Sa oled tubli poiss, Tali. Ütle, kas Tõnisson ei käinud, kui teie laupäeval siin istusite, jõe ääres kõndimas?»

«Ei käinud. Meie olime kõige aja koolitoas.»

«Kas teie ühes koju läksite või jäi Tõnisson peale sind veel siia?»

Arno oli seni kaunis kindlalt ja ilma kohmetuseta vastanud, mis õpetaja nõudis. Nüüd aga, kui ta valetama pidi ja valetada tahtis, läks ta näost punaseks.

«Ei jäänud siia. Meie läksime ühes ära.»

«So-soo. Istu mu laps.»

Köster asus uuesti Tõnissoni kallale. Ta nõudis ja usutas poisikest igapidi ja esitas talle ühe keerdküsimuse teise järel. Kooliõpetaja, kes kogu aja vaikides üht raamatut soris, ütles viimaks omalt poolt niipalju, et seda ikka ei või olla, et üks väike ja nõrk poiss niisuguse suure tööga valmis saab. Sedasama arvasid köster ja õpetaja ka.

Aga oli üks inimene, kes hirmsasti Tõnissoni vastu tunnistas, — õpetaja köögitüdruk. Ei aidanud viimaks muu nõu, kui kutsuti köögitüdruk koolitoa juurde ja pandi Tõnissoniga silm silma vastu seisma.

«Ütle, Liisa, kas on see seesama poiss, keda sa laupäeva õhtupoole jõe ääres nägid?» küsis õpetaja Tõnissonile tähendades.

«Seesama jah.»

«Aga tema ütleb, et ta ei olnud. Tali ütleb sedasama. Nad on kahekesi ühes koju läinud.»

«Mina ei tea, aga tema ta oli. Kui te mind ei usu, siis küsige Lible käest. Ma arvan, Lible nägi teda ka.»

«Lible? Kus see Lible oli?»

«Lible tuli kah pärast jõe äärde.»

«Kas oli parv siis, kui sa Tõnissoni jõe ääres nägid, veel alles, või oli juba ära?»

«Mina seda ei tea. Mina nende parve tean vahtida, kord on ta neil siin, kord seal, kord otsaga Veskijärves. Mina parve ei mäleta.»

«Kus kohal sa Tõnissoni nägid?»

«Purde lähedal, Veskijärve pool.»

«Hm! Parv pidi teisel pool purret olema ... Mis see Lible seal tegi?»

«Lible lubas jõe vastupidi jooksma panna, et siis temal tore vaadata, kui villavabrik seisma jääb.»

«Ah, see Lible on üks väga halb inimene. Kas ta sinust sinna jäi?»

«Jah.»

Tüdruk saadeti minema. Köster tuli Lible nime kuuldes uuele mõttele. Esiti ei julgenud ta seda välja ütelda, aga nähes õpetaja tusast, nõutut nägu, tiris ta selle päevavalgele. Nad kõnelesid õpetajaga tüki aega saksa keeli. Kooliõpetaja soris ikka veel raamatut. Ta oli pahane, et ajalootund niisuguste usutlemistega mööda läks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas hindad Arno käitumist?
2. Miks oli Tõnisson hajameelne?
3. Mis viis usutlejad eksiteele?

13.

Mitte kõik lapsed ei olnud jõel. Oli ka neid, umbes neli-viis tüdrukut ja niisama palju poisse, kes olid klassitoas ja õppides või kõneldes aega mööda saatsid. Viimaste hulgas olid ka Tali ja Tõnisson. Nad seisid mõlemad akna juures, kõnelesid ja vahtisid aeg-ajalt välja jõele, kust, kui kära iseäranis hoogu võttis, hääled klassituppa kostsid.

«Kas sa tead kah, et Lible lahti lastakse?» küsis Tali.

«Kes lastakse lahti?» küsis Tõnisson.

«Lible. Õpetaja ja köster arvavad, et tema on parve põhja lasnud.»

Kerge puna käis üle Tõnissoni näo. Kui ta jälle kõnelema hakkas, ei vaadanud ta Arnole enam otsa.

«Kust sa seda tead?»

«Lible ise rääkis. Aga mina arvan, et Lible küll ei lasnud. Kui

ta oleks lasnud, ega ta ei salgaks. See oli keegi teine, kes seda tegi.»

Tõnisson ei vastanud, ta vahtis hoolega aknast välja, nagu näeks ta seal midagi, mis kõik tema tähelepanu enda peale tõmbab.

Arno vaatas sõbra poole ja võttis nõuks esitada talle otsekohene, selge küsimus. Ta imestas, kuidas see üleeile-õhtune arvamus, et Tõnisson on süüdlane, temas nüüd järsku nõrgemaks jäi. Siis oli ta selles kindel, nüüd oli tal piinlik selle kohta seletust küsida. Niivõrd mõjus temasse Tõnissoni juuresolek.

Peale pikemat vaikimist võttis ta siiski nõuks küsida. Ta läks teisele hoopis lähedale, võttis tema käisest kinni ja ütles kartliku, peaaegu paluva häälega:

«Tõnisson!»

Hüütav pöördus sõna lausumata tema poole.

«Ütle, Tõnisson, ega ometi sina parve põhja ei lasnud? Ütle, ära karda, et ma kellelegi edasi räägin.»

«Kuidas mina teda lasin.»

«Ei noh . . . ma arvasin, et sa ehk lasid. Nagu sa käskisid mind ütelda, et me ühes koju läksime . . . ja . . . Ma arvasin, et sa ehk siis lasid põhja, kui mina ära läksin.»

«Kuidas mina teda lasin.»

Tõnisson pöördus uuesti akna poole, ja oleks Arno nüüd tema nägu näinud, siis oleks see temale küll silma puutunud, et teine oli kõrvuni punane.

«Sa siis ei lasnud, Tõnisson?»

«Ei lasnud.»

«Mispärast sa käskisid mind ütelda, et me ühes koju läksime? Mispärast sa ei ütelnud, et sa minust veel siia jäid?»

«Noh, muidu oleks nad minu peale ajanud.»

«Jah, jah, oleks küll. Aga sa ikka jõe ääres käisid? Ega köögitüdruk sind muidu ei oleks näinud.»

«Käisin küll . . . Tahvli raamisid pesemas.»

«Sinu tahvli raamid on aga niisama mustad nagu ennegi . . .»

«Mul ei olnud seepi. Palja külma veega ei lähe.»

«Kas parv oli siis veel alles, kui sina jõe ääres käisid?»

«Alles oli. Mis sa tühja usutad?»

See oli juba midagi. Arnos tõusis kahtlus uue hooga. Nüüd oli ta jälle niisama kindel nagu üleeile öösel voodis olles, et ainult Tõnisson oli parve põhjalaskja. Ta oleks hakanud teisele veel tingimata peale käima, aga ta julgus oli otsas. Arnole näis, et Tõnisson iga uue küsimuse üle pahasemaks sai. Ta läks akna juurest eemale, ukse poole.

«Kus sa lähed?» küsis Tõnisson ja pöördus akna juurest ära.

«Vaja jõe peale minna. Ma võtan magamistoast mütsi ja lähen vaatan, mis nad seal teevad.»

«Ära mine. Mis sa tühja lähed sinna.»

«Ma lähen vaatan . . .»

«Ära mine.»

«Mispärast?»

«Tule siia!»

Arno läks akna juurde. Tõnisson oli tema arust korraga niisugune imelik, justkui siis, kui temalt vahel kooliasju küsiti ja ta ei teadnud. Niisugune kohmetu, nõutu nägu oli tal.

«Kas tead, Tali,» hakkas ta poolkogeldes kõnelema, «see parv . . . selle lasin ikka mina põhja küll. Aga hoia, et sa kellelegi ei räägi. Mis nad käisid siis meie õue peal kaklemas, need saksa närud. Piitsad enestel ühes ja peksavad aga. Las nad nüüd olla ilma parveta, kui nad tahavad.»

«Ah ikke sina lasid?» imestas Arno. Ta imestas vähem selle uudise üle kui selle üle, et Tõnisson seda temale ise ütles.

«Kas tõesti sina lasid? Kuidas sa said, ta on ju hirmus raske?»

«Räägi tasemini, — teised kuulevad. Ma lükkasin parve kesk jõge, panin paar latti otsapidi kaldasse, teist otsa pidi parve peale ja kandsin nii palju kive pardale, et ta põhja läks. Kui ta juba vajuma hakkas, tulin ise lattisid mööda ruttu kaldale ja viskasin latid kaugemale.»

«Oi!»

«Ole vait: näe, Toomingas vahib siiapoole nagu vana jõll. Ja ära sa kellelegi hinga, et mina tegin.»

«Ei, mis mina . . .»

Alles tüki aja pärast, kui nad vaikides akna juures seisid, torkas Arnole uuesti midagi pähe.

«Aga kui Lible lahti lastakse, mis siis?»

«Lible võib ju ütelda, et tema ei ole teinud,» arvas Tõnisson.

«Nojaa, ta ütleb ka, aga kui nad ei usu. Kui ta lahti lastakse, siis . . . siis on sinu süü.»

«Ei lasta lahti.»

«Aga kui lastakse?»

Tõnisson ei vastanud. Arno vaatas mõttes olles aknast välja.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks punastas Tõnisson, kui Arno temaga kõnelema hakkas?
2. Miks Arno «imestas vähem selle uudise üle kui selle üle, et Tõnisson seda temale ise ütles»?
3. Kas Tõnisson talitas õigesti, kui ta parve põhja laskis?

17.

«Toots, mis sa seal teed?»

«Ei midagi.»

«Kui inimene midagi ei tee, siis istub ta vagusi oma koha peal. Mis sul seal põues on?»

«Ei midagi.»

«Kui inimesel midagi põues ei ole, siis on põu tühi. Sinul on ta punnis. Pea, pea, sul liigub midagi põues.»

Tootsi põuest kostab nõrk niutsuv hääl.

«Ai, saadan, ära kriimusta,» sosistab Toots ja litsub pahema käe kõvasti vastu rindu.

Kooliõpetaja märkab, et asi Tootsi põuega ei ole korras, ja tuleb lähemale.

«Näita siia, mis sul põues on.»

«Ei midagi.» Toots läheb näost punaseks ja jääb istuma. Ta tahaks heameelega püsti tõusta, aga see «eimidagi» hoiab teda tagasi. Ta näost paistab piin.

«No see on ometi naljakas,» ütleb kooliõpetaja. «Temal ei ole midagi põues ja ometi niuksub ja liigutab see «eimidagi». Näita!»

Toots näeb, et pääsu ei ole, ja hakkab pintsaku nööpe lahti tegema. Põu läheb korraga rahutuks: seal ähib, puhib keegi ja otsib teed väljapoole. Siis ilmub sealt väikese kutsika pea nähtavale.

«Noh, vaata, see puudus veel!» ütleb kooliõpetaja. «Homme topid vahest mõne põrssa endale põue. Ütle, mis sa sest kutsikast kooli vedasid?»

«Kiir tahtis ära osta.»

«Pole õigus. Toots valetab. Ta ise ütles, et temal on kodus kutsikas, kes tantsib ja trummi lööb. Mina ei ütelnud talle selle peale midagi.»

«Miks sa ei ütelnud; ära tahtsid osta. Käskisid täna kooli tuua,» vastab kutsika omanik järsul toonil.

Kooliõpetaja ütleb:

«Nüüd jääge kõigepealt vait ja kuulake, mis mina ütlen. Toots . . . kuule, Toots!»

«Jajah.»

«Mis sa arvad, mis ma sinuga nüüd teen?»

Toots naerab kurvalt ja vaatab nurga poole.

«Vale kõik. Nurka ma sind täna ei pane. Sa jääd täna hoopis ilma trahvita. Luba mulle, et sa täna enam ühtegi koerustükki ei tee, ja sinuga ei sünni midagi. Kas lubad?»

«Jah.»

«Väga hea. Siiski, et need asjakesed, mis sul taskus on, sind kurja tee peale ei ahvatleks, tule lao nad siia minu laua peale välja. Tule, tule!»

«Ma ei taha, teised näevad.»

«Ah soo. Noh, siis jäägu see ainult meie kahe teada, mis sinu taskutes peitub. Mine, lao asjad minu tuppa laua peale. Vii koer ka minu tuppa senikauaks, kuni koju hakkad minema; siis võta ühes.»

Toots läheb. Kui ta tagasi tuleb, ripuvad ta taskud, mis on harilikult pungil täis, tühjalt kahel pool.

«Kas kõik panid ära?» küsib kooliõpetaja.

«Kõik.»

«Tubli. Istu nüüd ja püüa õige tähelepanelik olla. Kui sa homme kooli tuled, ära võta midagi ülearust ühes. Kas kuuled? Kui ma märkan, et sul seal midagi on, lähed jälle ja laod välja. Katsu ometi kord mõistlik olla; vaata kodus oma asju ja varandust, kooli ära too ühes, mida sa siin ei tarvita. Kas jah?»

«Jajah.»

Ja imelik nähtus oli. Joosep Toots oli tundide lõpuni tõesti eeskujulik poiss. Väikese pahanduse tema ja Visaku vahel sünnitas ainult see asjaolu, et Visak läbi võtmeaugu kooliõpetaja tuppa vahtima tikkus, missugused asjad nimelt Toots kooli ühes oli toonud. Kes teab, kas ta seal midagi nägi või ei näinud, aga oma südamesõpradele Toomingale ja Sõmerile olevat ta pärast rääkinud, et küll olnud kooliõpetaja laual palju kraami. Et olnud seal kaks või kolm indiaanlase raamatut, mitu kivi, paar viili, rauatükke, kaks või kolm nuga, üks raudora, kera niiti, üks kiri nõelu, üks puust uisk pika nööriga ja ikka palju muud veel.

Teise tunni vaheajal tuli kahvatu, aukuvajunud silmadega poisike klassituppa. Mitmed ei tundnud teda esiti äragi, alles natukese aja pärast kostsid hüüded:

«Ah, Tali! Näe, Tali!»

Jah, see oli Arno Tali küll, kes seal teiste keskel seisis ja keda teised imestusega vahtisid. Aga see ei olnud enam see endine

priske ning terane poisike; see oli nüüd kõhn, väsinud vaatega. Näis, nagu ei paneks ta teisi suuremat tähelegi, tema pilk otsis ainult kahte, Teelet ja Tõnissoni.

Ega muidu ei oleks teda veel nii vara kooli lastudki, aga ta ise kippus kangesti ja siis oli isa ka viimati ütelnud, et las läheb pealegi, kui tahab; eks ta siis koolis käies kosu veel.

Ja nii ta siis tuli. Sulane oli ta hobusega koolitoa juurde toonud ja pärast jälle järele lubanud tulla. Täna oli esmaspäev; teised olid hommikul kodus arvanud, et ega Arno täna veel lähe, ja Arno oli olnud esiti sellega nõus, aga pärast ei olevat teine enne rahu saanud: muudkui tema läheb aga kooli.

Kooliõpetaja tuli ja teretas Arnot. Küsis siis, kuidas tervis on, ja arvas ka, poisikese kõhnu palgeid silitades, et ta oleks ikka võinud veel mõneks päevaks koju jääda ja ennast kosutada. Iseeneses oli ta jälle rõõmus, et tema armsaim õpilane koolis oli.

See vahetund läks mööda, ilma et Arno niihästi Teele kui Tõnissoniga kõnelda oleks saanud. Järgmise vahetunni ajal otsis ta juba aegsasti Tõnissoni üles ja jäi kogu aja selle lähedale.

Teele, kes neid silmas pidas, oli Arnole pahane, et see tema juurde ei tulnud, vaid Tõnissoni juurde läks.

Keegi teine tüdruk ajas parajasti tindipoti ümber ja määris tema geograafia õpperaamatu ära. Teele hakkas nutma. Kõik imestasid, et ta sellesama tühja asja pärast nutma hakkas, aga keegi ei aimanud, et teine sugugi raamatu pärast ei nutnud, vaid Arno pärast.

«Kas nüüd oled terve?» küsis Tõnisson sõpra silmitsedes.

«Jah, olen ikke. Pea on vahest natuke palav, muud pole midagi,» vastas Arno.

«Noh, nüüd jäid õppimisega natuke maha.»

«Noh, jäin küll, aga . . . ma õpin järele.»

«Nojah, mis see nüüd küll sinule on. Sul on hea pea. Sa õpid varsti järele.»

Jutule tuli vaheaeg. Jutt ei tahtnud hästi edeneda. Isegi natuke piinlik oli poistel. Tõnisson vaatas kõrvale. Arno näole ilmus kartlik-kohmetu jume. Viimaks algas ta:

«Vaata, Lible on ometi lahti lastud . . .»

«Jah . . .»

«Aga mis nüüd saab? Ega niiviisi ikke . . .»

Tõnisson pööras pea küsija poole, aga otsa ta sellele ei vaadanud.

«Ma arvasin, et sa juba ära oled unustanud . . .»

«Ei, no kudas, ega sedaviisi ikke või . . . kuhu ta läheb? Meie oleme süüdi ja tema lastakse lahti.»

Nüüd vaatas Tõnisson Arnole otsa. See «meie oleme süüdi» pani teda imestama. Kuidas see siis tuli — meie —, kuna ometi tema üksi süüdlane oli. Mispärast ütles teine nii?

«Jah, ega Lible süüdi küll ei ole, aga no . . .»

«Ma ka ei tea. Köstrile peab ütlema . . .»

«Ei.» Tõnisson raputas pead ja vahtis uuesti maha. Arno vaatas talle nõutult otsa. Tema arust näis kõige õigem tee olevat üles tunnistada, saagu mis saab, muudkui nii ei tohtinud see jääda. Viimaks küsis ta:

«Aga mis me siis peame tegema?»

«Ega's sul midagi ole, mind aetakse koolist minema,» vastas Tõnisson.

«No aga mind ka ikke.»

«Mispärast sind?»

«Mina ju valetasin, et me ühes koolist koju läksime, see laupäev . . . Kas mäletad?»

«Noh, sind sellepärast ei aeta. Mind aetakse küll.»

Siis vaikisid mõlemad. Kumbki ei teadnud, mida ütelda. Arnol hakkas Tõnissonist kahju. Heameelega oleks ta teinud kõik, et häda hoopis kõrvale pöörata; juba arvaski ta, et kas ei võiks ometi kõik nii jätta, nagu ta oli, aga seal . . . üle kogu ta keha käis soe hoog ja ta tundis, kuidas tal suu kuivas, kui ta ruttu, nagu palavikus, teisele sosistas:

«Ei, ei, mina räägin ära.»

Tõnisson läks näost tumepunaseks, raputas kord pead, tema huuled liikusid natukese, aga ühtegi sõna ei tulnud kuuldavale.

Siis pööras ta näo akna poole ja vahtis välja.

Kell helises, vahetund oli möödas. Hea oli, et Arnolt midagi ei küsitud, muidu oleks ta küll võõriti vastused andnud. Tema peas oli ainus mõte ja see vaevas teda nii, et ta ühelegi muule asjale tähelepanu ei jõudnud koondada.

Tundide lõpuni ei olnud ta veel otsusele jõudnud. Midagi oli tarvis teha, aga mida nimelt, selles ei suutnud ta kuidagi selgusele saada. Kui väga oleks temale nüüd üht head nõuandjat vaja olnud. Kuid kellele kõnelda, kellele usaldada saladus? Emale? Mis ema sel puhul oleks teinud, seda aimas Arno juba ette: ema oleks asja muidugi saladuseks jätnud, niipea kui ta kuulda oleks saanud, et tema pojake on ka üks kaassüüdlastest. Isale? Ei, isale ei võinud ütelda. Isa ei oleks seda kunagi sallinud, et tema poeg valetab. Isa oli selles asjas väga vali. Mis jäi siis veel üle? Ikka muud midagi kui koju minna ja emale südamelt ära rääkida; vahest leiab tema ometigi nõu nende asja niiviisi selgeks teha, et Tõnissoni ja teda koolist ära ei saadetaks. Aga siis jäi seletamine päeva kahe-kolme osa hiljemaks, aga kuidas oli Arno oodanud seda päeva, kunas ta jälle kooli võiks minna, et siis kohe, niipea kui ta kooli jõuab, oma ja teise süütegu üles tunnistada.

Peale tundide lõppu läks Arno jälle Tõnissoni juurde, kes parajasti raamatuid rätiku sisse köitis. Ta jälgis natuke aega teise toimetust, ilma et sõnagi oleks lausunud. Siis kohmas ta järsku ja kindlasti:

«Ma lähen nüüd ja ütlen köstrile.»

«Mine!» vastas Tõnisson tasa peale lühikest vaikust.

See tuli Arnole ootamata. Jälle hakkas tal Tõnissonist kahju. Peaaegu oleks ta temale seletama hakanud, et kuigi neid koolist ära aetakse, et ega sellest veel nii suurt häda ole: ta võiks ju teise kihelkonnakooli minna, aga jättis selle seepärast tegemata, et teine talle kaunis vihaselt otsa vaatas. Ta arvas, et kui ta veel kõnelema hakkab, siis teine ütleb: «Mis sa veel räägid, ega see asja enam heaks tee. Mine!» Arno läks. Tuksuva südamega ja kikivarbail jõudis ta vahetoast läbi, mis oli klassi- ja köstri kirjutustoa vahel, ja jäi ukse taha kuulatama. Köster istus kirjutuslaua taga. Arno kuulis, kuidas sulg paberil krabises ja kuidas siis raamatu lehti pöörati. Arno kaalus mõttes läbi, kuidas kõnelema hakata. See näis talle hirmus raske olevat, raskem kui ülestunnistamine ise. Kui ta juba kord kõnelema oleks saanud, ega siis enam nii halb oleks olnudki, aga just see pealehakkamine, see . . .

Ta püüdis mõttes algust kokku seada:

«Ma tulin ütlema, et ega Lible süüdi ole. Parve laskis Tõnisson põhja. Ma valetasin seekord, et me üheskoos koju läksime.»

Keegi tuli teisest uksest kirjutustuppa ja Arnole näis, et sammud just sellele uksele lähenesid, mille taga tema seisis. Nüüd pidi ta kohe midagi tegema, kas sisse astuma või ära jooksma. Sisse astuda ei olnud julgust. Ta oli arvanud, et ta ennast veel natuke võib ette valmistada; liiga järsku tuli see, et ta köstri ette pidi minema. Nagu ussist nõelatud, jooksis Arno ukse juurest eemale, klassitoa poole. Selsamal silmapilgul aga avati klassitoa uks ja Arno jooksis suure kiiruga kellelegi otse sülle.

«Nonoh, mis nüüd?» küsis vastutulija.

Arno vaatas üles ja läks häbi pärast näost punaseks. See, kellega ta kokku põrkas, oli kooliõpetaja. Ta ei mõistnud küsimusele midagi vastata ja jäi kohmetult ukse kõrvale seisma. Kui kooliõpetaja talle imestades ja küsides otsa vaatas, ei jõudnud ta seda vaadet kuigi kaua välja kannatada, hoidis küll esiti natuke vastu, aga puhkes siis suure hääiega nutma.

Laur ei teadnud, mida ta sellest poisist pidi arvama. Juba teine kord, kus Arno nutma puhkes, niipea kui ta temaga kõnelema hakkas. Aga seekord ei tahtnud ta poissi nii kergesti minema lasta. Ta talutas poisikese teise ukse kaudu, ilma et nad klassitoast läbi oleksid läinud, oma tuppa ja pani ta toolile istuma.

Ise istus ta tema lähedale ja pani käe talle õlale.

«Mis sinuga õieti on, Arno? Sinul on tõesti midagi südamel. Mispärast sa ei räägi minule?»

Arno ei saanud veel midagi vastata, kui keegi klassitoast sisse astus. See oli Toots, kes oma asjade ja «lõukoera» järele tuli. Ta ehmus natuke ja jäi seisatama, kui ta Arnot ka seal nägi.

«No kas nüüd hakkad koju minema, Toots?» küsis kooliõpetaja.

«Jah.»

«Nonoh, mine peale. Võta siis oma asjad ja ole hea poiss; kui sa homme tuled, ära võta neid ühes. Ma vaatasin nad siin ennist läbi, aga kas usud, mitte ühtainust asja ei leidnud ma siit hulgast, mis sul koolis tarvis läheks. Kõik võivad ju olla väga head ja tarvilikud asjad, aga kodus, kodus, mitte siin. Kuidas jääb siis, kas lubad nii teha, nagu ma ütlesin?»

«Jah.»

«Kas tõesti, Toots? Vaata mulle otse silma sisse. Kui arvad, et sa sellega vahest toime ei saa... nii järsku, siis ütle mulle. Aga peaasi: räägi õigust!»

«Saan küll õigeks.»

«Tubli. Ma usun. Aga ole täismees ja pea oma sõna. Ja siis veel midagi: katsu paremini õppida. Kui sa just nii palju ei saa, kui üles on antud, pole viga. Ega ma sind selle eest ei karista. Peaasi: kui sa õpid, niipalju kui seda ka on, siis püüa hästi õppida.»

«Ma õpin homseks poole vene keele tükist.»

«Tubli, õpi pool. Aga tead, hästi.»

«Kui ma kahte rehkendust ei jõua teha, ma teen ühe?»

«Kah võib. Tubli, kui ka ühegi teed. Tee lihtsalt niipalju, kui jõuad. Aga teiste käest ära kirjutada ja siis minule ette valetada, et sa seda ise tegid, seda ära tee kunagi. Jääb siis nii?»

«Jah.»

Toots pani oma kraami taskutesse ja oli märgata, et ta tõesti natuke tõsisema näoga oli kui muidu. Vist ei olnud kooliõpetaja lahked ning südamlikud sõnad jäänud mõjuta.

Nähtavasti oli ka tema paksust nahast mõni sõna läbi läinud. Kui ta hakkas minema ja endisega võrreldes kaunis viisakalt jumalaga jättis, hüüdis kooliõpetaja ta tagasi.

«No aga konukas, konukas, kuhu sa selle jätad?»

«Ah jah!» kahmas Toots ja hakkas koera otsima.

Koer oli nagu tina tuhka kadunud. Ei olnud teist mitte kuskilt leida. Kooliõpetaja ise ja Arno ka, kelle nutuhoog vahepeal juba mööda oli läinud, aitasid otsida. Toots puges poolest kehast saadik kooliõpetaja sängi alla ja kutsus:

«Pitsu, Pitsu, Pitsu! Pitsuu! Pitsuu!»

Aga Pitsut ei olnud.

Pärast siis leiti teine kooliõpetaja voodist, padja alt, kus ta rahulikku und magas, kõigest maailma kärast varjul.

Peale Tootsi lahkumist pöördus Laur uuesti Arno poole.

«Noh, kuidas on, Arno, sa lubasid ju mulle rääkida, mis sul viga on. Kas tead, sa ära karda midagi, kui see ka ei tea mis oleks. Arva nii, et mina sinu hea sõber olen, kellele sa kõik südame pealt võid ära rääkida. Seda, et ma sind karistan või sinuga taplen, ära võta mõttessegi. Ole tubli poiss, räägi!»

Arno viivitas veel, aga kaua ei kestnud see enam, kui ta kõnelema hakkas, sest hea sõna võidab võõra väe. Mispärast ei pida-

nud ta kooliõpetajale rääkima? See oli ju alati tema vastu lahke ja sõbralik olnud. Talle paistis pärast isegi imelik, kuidas ta kohe sellele ei tulnud — kooliõpetaja juurde minna. Köstri juurde ei oleks ta nüüd enam mingi hinna eest läinud.

«Ma tahtsin parve pärast... Sellesama parve pärast, mis jõe põhja lasti... ma... ega Lible ei lasnud.»

Kogeldes nad tulid, need esimesed sõnad, aga järk-järgult tuli julgus ja siis läks selgemini.

«Mis on parvega? Kust sa tead, et Lible ei lasknud?» küsis Laur.

«Ma tean... Ma tulin ütlema, et... et... ma valetasin seekord, et me Tõnissoniga ühes koju läksime... See laupäev, kui me kahekesi siin olime... Parve laskis...»

Seal jäi Arno peatuma. Tal oli hirmus teise peale kaevata.

«Kuidas, kuidas, ma ei saa aru, mis sa tahad ütelda, Arno. Mis sa valetasid ja kes laskis parve põhja? Räägi selgesti ja ära karda midagi,» aitas kooliõpetaja, kui nägi, et teine kangesti kogeles.

«Ma valetasin, et me ühes koju läksime. Tõnisson jäi pärast mind siia.»

«No hea küll, sa valetasid, aga mis sellest siis nii suur viga on. Ah soo, — ega sa ometi taha öelda, et... et Tõnisson parve põhja laskis? Või laskis Tõnisson?»

«Tõnisson jah.» Arno pea vajus rinnale. Tal oli niisugune nägu, nagu oleks ta omaenese süü üles tunnistanud. Silmad läksid uuesti vett täis, nutt ei olnud kaugel.

Kooliõpetaja vaatas silmapilgu aega imestades oma koolilapsele, siis algas ta jälle endistviisi sõbralikult:

«Kust sa seda tead, Arno?»

«Tõnisson ütles mulle.»

«Soo. Kas ta seda ka ütles, mispärast ta seda tegi? Või pea... kas Tõnisson ise on ära läinud?»

«Ei ole. Tõnisson on klassitoas. Ta jäi vist mind ootama.»

«Kuidas, sina pidid köstrile ütlema minema? Kas ütlesid?»

«Ei.»

«Mispärast sa ei ütelnud?»

«Ma ei julgenud. Ma hakkasin kartma.»

«Ahaa, nüüd ma saan aru: sa, kui sa mulle vastu tulid, tulid köstri kirjutustoa poolt. Sa sees ei käinud?»

«Ei.»

«Hea küll. Kõigepealt jää rahulikuks, Arno. Ära hakka nutma, nutt ei aita midagi. Räägi minule parem kõik ära, mis sa tead, küllap me siis näeme, ehk leiame veel mõne tee, et asja heaks teha.»

«Nüüd visatakse meid Tõnissoniga koolist välja.»

«Ah, mine ikka, rumal poiss. Kes seda ütles, et teid välja visatakse? Kuidas sa niisugusele mõttele tulid?»

«Ma arvasin.»

Kooliõpetaja pidas silmapilgu aega nõu, läks siis ja avas klassitoa ukse. Ta jäi uksele seisma ja küsis:

«Kas Tõnisson on veel siin?» Selsamal silmapilgul silmas ta juba Tõnissoni ja ütles:

«Ahah . . . tule siia, Tõnisson!»

Tõnisson tuli ja jäi ukse lähedale seisma. Kooliõpetaja vaatas talle natuke aega teravasti otsa ja hakkas siis kõnelema:

«Kuule, Tõnisson, kas sa tahad mulle täielikult tõtt rääkida, kui ma sinu käest midagi küsin?»

«Jah,» oli tume, aga kindel vastus.

«Hea siis. Tule meile lähemale, istu siia sellele toolile ja siis hakkame rääkima. Nii. Sina lasksid kirikumõisa poiste parve jõe põhja?»

«Jah.»

Tõnisson läks näost veel punasemaks, kui ta juba oli, ja vaatas maha. Istumine ei näinud talle sugugi meeldivat; ta nihutas ennast edasi-tagasi ja jäi siis tooli servale toetuma.

«Mispärast sa seda tegid?»

Vaikus. Vastust ei tulnud. Kooliõpetaja võttis laualt paberilõikamise noa ja hakkas seda sõrmede vahel painutama, nagu oleks ta tahtnud proovida selle kõvadust. Aga ta vaade viibis kogu aja Tõnissonil.

«Miks sa ei vasta? Sa lubasid ju minu küsimustele vastata, õieti vastata. Ütle, mispärast sa seda tegid?»

«Mis nad tulevad siis meie õue peale kaklema,» kostis küsitav viimaks, kusjuures ta hoolega kuue nööpi näpitses.

«Ah soo, see tähendab siis, sa tahtsid neile kätte maksta. Halb asi, see kättemaksmine, aga olgu see esiteks pealegi. Ütle, Tõnisson, mispärast sa salgasid, kui su käest küsiti, kas sina tegid?»

Laur mõtles silmapilgu ja küsis uuesti:

«Aga mispärast sa ei tulnud ja ütelnud, et sina süüdlane oled, kui kuulsid, et kellamees lahti lastakse? Kas see sinu südant sugugi ei vaevanud, et teine sinu pärast kohast lahti sai?»

«Vaevas küll.»

«Aga sa ei ütelnud midagi. Kas sa oleksid tulnud rääkima, kui Tali ei oleks tulnud?»

«Ei tea.»

«Ütle õigust, Tõnisson. Küllap sa tead, mis sa oleksid teinud. Mina arvan, et ei oleks tulnud. Ütle nüüd ise otsekoheselt, nagu sa lubasid: kas oleksid tulnud ütlema?»

«Ei.»

«Noh, vaat nii. See on nüüd vähemalt õigesti öeldud. Aga kuidas, kas sa vaidlesid vastu, kui Tali ütles, et tema tuleb ja räägib?»

«Jah.»

«Ah, ei!» sõnas Arno erutatult vahele. «Ta esiti küll ütles, et ei maksa ütlema minna, aga pärast ütles — mine!»

«No vaata, seda parem,» rääkis kooliõpetaja, teraselt Tõnissonile otsa vaadates. «Sa said siis ikka aru ja nägid ära, et see asi kuidagi niiviisi ei või jääda. Kas?»

«Jah.»

«Hea küll, ma ei hakka enam rohkem usutamagi. Sa ometi kahetsed, et sa seda tegid?»

«Jah.»

«Seda ma arvasin ka, et sa kahetsed, ja see on nii õige. Väga hea. Sellest on mulle küllalt, Tõnisson. Mine koju, õpi oma ülesanded ja ära lase pead longu. Küllap ma juba Lible pärast asjad korda sean; sul ei pruugi ühtegi trahvi karta. Ma ei trahvi sind; ma tean, et sa teinekord niikuinii enam seda ei tee. Ja sina, mispärast siis sina nüüd nii muretsed?»

Laur pöördus Arno poole.

«Aa, ma tean küll, sind vaevab see, et sa sõbra peale kaebama pidid tulema. Arno, Arno, mina oleksin niisama teinud. Tõnisson usaldas sinule oma saladuse ja sina hoidsid ka seda saladust. Ma olen kindel, et sa seda veel kellelegi ei ole rääkinud peale minu. Eks?»

«Ei ole.»

«Ma tean, et ei ole. Et sa nüüd tulid, siis oli see väga õieti. Mõtle ometi, sa tegid teiselegi selgeks, et see asi niiviisi ei või jääda, nii et Tõnisson ise ka sellega nõus oli, et sa tulid ja ära rääkisid. Ei, ei, sina ei tohi kurb olla, sa tegid just nii, nagu sa tegema pidid? Kas sa arvad, et Tõnisson sellepärast sinule pahane on? Tõnisson, ega sa ometi Talile pahane ole?»

«Ei ole. Mispärast ma pahane olen?»

Tõnissoni nägu läks aeg-ajalt rõõmsamaks. Tusane, isegi natuke tige vari, mis seal enne oli, kadus; selle asemel vaatas ta nüüd kaunis julgesti ja avalikult kordamisi kooliõpetajale ja Arnole otsa. Arno istus longus peaga ja vahtis põrandale. Ta meel oli kurb, ilma et ta isegi oleks teadnud, mispärast. Enne oli ta arvanud, et küll oleks siis hea elada, kui see parvelugu kaelast ära oleks ja see enam südant ei piinaks, aga nüüd, kus ta juba niikaugel oligi, oli ta meel ikkagi raske.

«Kuuled, Arno,» rääkis Laur tema käsivarrest kinni võttes ja tasa raputades, nagu oleks ta teda unest tahtnud äratada, «Tõnisson ei ole ju sugugi pahane. Ta on, nagu ennegi, sinu hea sõber. Ära ole norus. Või on sul veel midagi südamel? Oh jaa — sina kaebasid ju kõige enne iseenese peale. Aga ütle korraks, kas sa siis juba Tõnissoni saladust teadsid, kui sa ütlesid, et te ühes koju läksite?»

«Ega Tali siis veel teadnud, ma alles pärast ütlesin talle seda.» See tuli Tõnissoni poolt, kes seda uuesti natuke punastades ütles.

«No vaata,» sõnas kooliõpetaja, «sa ju ei teadnudki, mistarvis sa valetasid?»

«Mina käskisin,» vastas Tõnisson Arno eest.

«See oli ju siis nii süütu vale, et teist sellesarnast otsima peab. Ei, sellepärast küll kurb ei maksa olla,» ütles kooliõpetaja.

Siis saatis ta poisikesed minema. Uksel ütles ta veel:

«Lible pärast ärge muretsege. Lible lööb tuleval pühapäeval tornis kella mis paugub. Ja ärge kartke, et keegi sellest loost teada saab. Keegi ei saa teada, kui te ise ei räägi.»

Poisikesed väljusid kooliõpetaja toast. Klassitoas viibivad õpilased vaatasid neile imestades otsa ja küllap mõnigi nõudma oleks tulnud, et mis seal oli, kui aga Arno ja Tõnisson neile selleks aega oleksid andnud. Nad läksid kiiresti klassitoast läbi. Värava juures oli hobune, saanis istus Teele, nagu kühmus, suurde kasukasse mässitud, ta hobuse kõrval seisis sulane, suits suus. Arno pöördus ümber, et Tõnissoniga jumalaga jätta, aga see oli juba oma teed läinud. Koolitoa nurga tagant oli veel näha, kuidas ta suurte sammudega kodu poole rühkis. Arno läks värava juurde, kus teised teda ootasid, ja juba asus uus mure ta südamesse: mure, kas Tõnisson temale siiski pahaseks ei jäänud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks oli Arno haige?
2. Miks oli Arno õpetaja armsaim õpilane?
3. Mispärast võib Arno ja Tõnissoni sõprust pidada tõeliseks sõpruseks?
4. Kuidas sai Visak teada asju, mida teised ei teadnud? Kuidas hindad tema käitumist?

Kokkuvõtteks.

1. Loe läbi kogu teos ja jutusta, missugused kohad meeldisid eriti.
2. Koosta tabel, kuhu märgid O. Lutsu «Kevade» tegelased meeldimise järjekorras. Tabelisse märgi eri lahtritesse, mis nende juures meeldib, mis mitte.
3. Koosta kirjand teemal: Miks mulle meeldib Arno Tali (Tõnisson, Toots — soovi järgi).
4. Vali välja meeldivamad dialoogid ja esita need dramatiseeritult.
5. Võrdle Lutsu-aegset kooli tänapäeva nõukogude kooliga.
6. Koosta suuline ettekanne teemal: Minu klassikaaslane või Vahetund meie koolis.

KARAKTERISTIKA.

Igas kirjanduslikus teoses on kesksel kohal inimesed, tegelased. Kirjanik püüab mitmesuguste kirjanduslike võtete abil lugeja silme ette maalida elava pildi igast tegelasest.

O. Lutsu «Kevades» kohtame paljusid Paunvere kihelkonnakooli õpilasi: Joosep Tootsi, Arno Talit, Tõnissoni, Raja Teelet, Visakut jt. Kõigist neist saame elava kujutluse, sest nad erinevad üksteisest oma välimuse, käitumise ja tõekspidamiste poolest.

Tegelaste karakteriseerimisel kasutab autor mitmesuguseid võtteid.

Kui autor peab vajalikuks, jutustab ta tegelaste päritolust. Näiteks:

«Kõige tähelepanuväärsemaks isikuks kogu teenijaskonnas oli kojamees Gerassim. Proua oli toonud ta maalt, kus mees oli elanud üksi väikeses hütis, vendadest lahus ja kus teda peeti peaaegu kõige korralikumaks teomeheks.» (Turgenevi «Mumuu».)

Selge kujutluse tegelasest loob tema välimuse kirjeldamine.

Tootsist saame teada, et «sellel oli rõugearmiline nägu ja nina paremale poole natuke viltu. Valkjas-kollakad juuksed olid hästi sassis». (O. Lutsu «Kevade».)

Tõnissonist kirjutatakse:

«Seal oli tugev, paksu näoga poiss . . .»

Suuremal määral karakteriseerib tegelast tema töö, tegevus, tegutsemine ja käitumine.

«Ta läks kord-korralt rahutumaks, pöördus igasse külge nagu oherdi ja näitas, nagu oleks talle koolitöö hoopis kõrvaline asi, nagu ei oleks temal selleks praegu sugugi aega» — nii jutustab O. Luts Tootsist. Eespooltoodust selgub, et Tootsi rahutu vaim ei lase teda süveneda õppetöösse, mistõttu ta teadmised jäävad napiks.

Arno Talist aga loeme:

«Arno ei võtnud võitlusest osa. Ta seisis koolitoa ukse kõrval ja vaatas kahvatanud näoga ja kohkunud silmadega pealt. Kui ta nägi, et Tõnisson mitmest vaenlasest ümber piirati ja üks talle parajasti tugevat hoopi pähe tahtis lüüa, võttis ta, ilma et isegi oleks teadnud, mis ta teeb, aia äärest kaika ja lõi Tõnissoni tigedamale vastasele pähe, kusjuures ta ise silmad kinni pigistas.»

See lõik iseloomustab Arnot kui tagasihoidlikku ja kartlikku poissi, kellele ei meeldi kaklused ja tülid, kuid kes ei kohku tagasi sõbra kaitseks lahingusse tormamisest.

Igale inimesele on iseloomulik ka tema kõne ja sõnavara. Viisakas hästikasvatatud inimene pöördub kaaskodanike poole lugupidavalt, tagasihoidlikult, kuid Tootsi pöördumine kaasõpilaste poole on sageli hoolimatu ja kohatu.

Näiteks:

«Tema narr oli hoopis valesti teinud!»
«Aga vaadake, et te, saatanad, ei puutu!»
«Narrid, kas te ka midagi teate?»
«Mis sa jahvatad, va punnsilm!»

Tegelase välimusest, päritolust, tegevusest, käitumisest ja kõnelusest selguvad tema huvid, maailmavaade, veendumused ja iseloomujooned: ausus, töökus, tahtekindlus, visadus jne.

Kirjanik võib kõigist neist joontest kõnelda otseselt või kaudselt.

Kui kirjanik ütleb, et «Ebatavalise jõuga õnnestatuna töötas ta nelja eest — kõik edenes ta käes, ja lõbus oli teda vaadata, kui ta kündis ja tohutute kämmaldega adrale rõhudes üksinda, ilma hobusekondi abita, maa vetruvat rinda näis lahti lõikavat» (I. Turgenevi «Mumuu»), siis on selge, et kõneldakse töökast ja tugevast inimesest. Kirjanik on iseloomustanud tegelast o t s e s e l t.

K a u d s e iseloomustamise puhul t e e b lugeja autori poolt kirjeldatu põhjal järelduse tegelase kohta.

Lugenud Tõnissonist, et «Seal oli tugev, paksu näoga poiss, tammus aeglaselt ühelt jalalt teisele ja sõi, ühes käes oli tal tükk leiba, teises — rasvane lihakamakas. Keegi läks temast mööda ja astus talle jalale. Sööja ei pannud seda suuremat tähelegi, ümises aga korra: «Õige pimesikk!» ja sõi edasi», võime teha järelduse, et Tõnisson oli hea isuga, rahulik ja heatahtlik poiss, keda miski ei häirinud ega viinud tasakaalust välja. Autor on oma tekstiga suunanud meid järelduste tegemisele.

Loomulikult ei ole vaja tegelaste iseloomustamiseks esile tuua kõiki külgi, vaid kirjanik valib välja kõige olulisemad neist.

ANTON HANSEN-TAMMSAARE
(1878—1940)

VENNAD.

(Katkend romaanist «Tõde ja õigus» I.)

Vargamäe ilusamad ja huvitavamad asjad olid kõik enne neid sündinud. Neist võis ainult veel pussiga meisterdades unistada. Unistusena tundus seegi, mis Matu rääkis Jõessaarest ja tema kaskedest. Tema päevil olid nad alles nii peened, et tema ronis kui orav nende latva, viskas jalad puust eemale ja tuli siis ühes kaseladvaga viudi maha, nii et külm tuul käis südame alt läbi. Laskis ta peale seda kaseladvast lahti, siis lõi see enda kui vedruteras uuesti üles, roni kas või jällegi latva ja tule temaga alla. Matu ei teinudki Vargamäel karjas käies muud, kui aga ronis Jõessaares peente ja pikkade kaskede latva ning laskis sealt viu ja viu maha, sest nii hea oli, kui selle juures külm tuul südame alt läbi käis.

Nüüd olid Jõessaare kased juba kõik jämedad. Andres ja Ind-

rek võisid kas või kõige kõrgemale ladvatippu ronida, ükski neist ei paindunud poiste all enam vibuna. Ja kui leiduski veel mõni nõrguke, siis oli see teiste all kängus ja lühike, nii et temaga ülalt maha vibutades mingit külma tuult südame alt läbi ei käinud. Poisid katsusid mitu ja mitu korda, aga ikka seesama: Indrek maitses pisutki seda jumalikku tundmust, Andres mitte sugugi, ehk küll Indreku pea nii kõrgele ei kannatanud ronida kui Andresel, sest tema käed läksid kõrgel puu küljest lahti, hoia nii kõvasti kinni kui tahad. Nõnda tekkis Andresel peaaegu arvamine, et Matu ehk luiskas pisut kaselatvadega allalaskmisest rääkides ja et Indrekki kipub Matu õlul luiskama, kui ta kinnitab, nagu tunneks ka tema mingisugust imelist tuult südame all, rippudes vibutava kase ladvas.

Pärast ronimist istusid poisid tuules kohisevate kaskede all, vahtisid nende kõrgete kroonide poole üles ja arutasid.

«Vaat, kui võiks selle kõige pikema kase ladvaga alla lasta, siis tunneks,» arvas Andres.

«Siis tingimata,» kinnitas Indrek.

«Aga ega sinu pea ei kannataks seda välja,» ütles Andres.

«Ega vist küll,» oli noorem vend nõus. «Enne hakkaks ringi käima.»

«Sinule põleks siis pikkadest kaskedest miskit, niikuinii ei saaks sa alla lasta.»

«Eks ma näeks, kui sina lased.»

«Mis see aitab, ega sa vaatamisega ikka külma tuult südame all tunneks.»

«Ehk tunneks,» arvas noorem. «Tunneks küll. Ma tunnen nüüdki pisut, kui sa kõrgemalt alla lased. Nii kui viskad oma jalad puust eemale, nii kohe tunnen.»

«Aga mina ise ei tunne põrmugi,» kinnitas Andres.

«Aga kas sa siis ka ei tunne, kui sa ülalt kõrgelt mööda kuuseoksi kaksiti alla lohistad?» küsis Indrek.

«Mitte midagi ei tunne, ainult hea on libiseda,» kinnitas Andres.

«Aga minul on vaadates nagu hirm ja see teebki külma tuult südame alla. Mõtlen, et kui korraga lähevad käed lahti ja hakkad kukkuma, ikka allapoole ja allapoole, kuni prantsti maha. Mäletad, kuda mina koplis lepa otsast kukkusin, kui lepalatv katki läks?»

«Lepp on teine asi, aga need on kased. Kask on sitke. Ja kuda võivad käed lahti minna, kui ma kõvasti kinni hoian ja ise lahti ei lase.»

«Aga kodus katusel sul ju läksid lahti,» tuletas noorem vanemale meelde. «Tahtsid vibunoole harja juurest ära tuua, aga hakkasid libisema. Peaaegu oleks maha kukkunud.»

«See oli katusel, õled olid kuivaga hirmus libedad nagu elus jää. Ega siis kuuseoksad libedad ole, kui ma sealt alla lohistan.»

«Just räästa peal said kätega kinni, ma kartsin, et nüüd tuled kividele.»

«Ega seda ole,» suurustas Andres.

«Aga kas sul siis käis külm tuul südame alt läbi?»

«Ei käinud.»

«Aga minul käis, kui nägin, et libisesid. Käis nagu südame ja päkkade alt läbi, tundsin kohe.»

«Mis sul siis sest oli, ega sina libisend.»

«Aga ikka tundsin. Ja tead: ma tunnen praegu veel, kui selle peale mõtlen.»

Niisugune jutt ei meeldinud Andresele. Tema ei kannatanud, et Indrek midagi muud võis tunda kui tema, liiatigi veel neis asjus, mis temaga sündisid. Ja kui ta seda sõnadega oma vähemale vennale ei suutnud arusaadavaks teha, siis mõjus jõu abiksvõtmine ikka otsustavalt. Aga ainult seks korraks, sest varsti leidus jällegi midagi, kus Indrek nõnda tundis, et Andres teda ei mõistnud ega kannatanud. See ajas Andrese arvamisele, et Indrek ainult tema kiuste asju räägib, mis temale on arusaamatud ja ebausutavad. Indrek tahab nõnda temast targem ning parem olla. Nõnda muutus poiste vahekord aina halvemaks, kokkupõrked sagedamaks. Tundus vahel, nagu polekski neil kahel ühiseid arvamisi ja arusaamisi.

Matu oli poistele näidanud, mis võib ussiga teha: ta oli ussile näpitsa sappa pannud ja ussi näpitsa otsas sipelgapessa viinud. Seda armastas Andres Matule järele teha. Ta surus ussile hargi peale ja Indrek pidi seal harki kinni hoidma, nii et uss oma pead ei saaks liigutada. Samal ajal võttis Andres näppudega ussi saba ja pani selle näpitsa vahele.

Ei olnud Andresel suuremat lõbu kui sipelgapesa juures vahtida, kuidas näpitsavangis uss alguses tema kallale tormavaid sipelgaid õgis, nagu mõtleks ta kogu pesa tühjaks süüa, ja kuidas ta mõne aja pärast õgimast väsis, kuna aga sipelgate kahanemist polnud märgatagi. Vahetpidamata voolas uusi loomakesi võitlusse, ilma et ükski oma elu oleks miskiks pannud. Veel enam! Isegi need sipelgad, keda uss alguses nii aplalt oli õginud, pidasid nähtavasti võitlust edasi, sest teatud aja jooksul murdsid nad endile uuesti tee vabadusse — küljekontide vahelt läbi naha. See oli võitluse lõpu hakatus: sipelgad olid võitnud. Paari päeva pärast polnud ussist muud järel kui aga pikk valge selgroog. See seisis kaua, kuni sügiseni, sest tema peale ei hakanud sipelgate jõud ega hammas.

Varsti harjusid nad temaga sedavõrd, et nad teda enam tähelegi ei pannud, vaid asusid oma harilike toimetuste juurde. Aga nüüd kartsid poisid selle pesa sipelgaid, sest Matu oli neile seletanud, et peale ussi söömist on sipelgad niisama kihvtised kui usski.

Järgmisel suvel panid poisid imelikku asja tähele: kõigist neist sipelgapesadest, kuhu nad mineval suvel olid ussi pannud, olid sipelgad kadunud. Poisid torkisid kepiga pesad põhjani läbi — tühjad mis tühjad. Kas olid sipelgad kõik surnud või olid nad teise

paika rännanud, seda poisid ei teadnud. Pealegi ei huvitanudki see neid eriliselt ja nõnda poleks sellest midagi olnudki, kui ühte tagajärge poleks olnud: Indrek ei tahtnud enam ussi sipelgapesasse viia. Kui Andres teda kutsus harki ussi kaelal kinni hoidma, ei läinud ta.

«Kardad või?» küsis Andres.

«Ei karda, aga muidu ei taha,» vastas Indrek.

«Miks sa siis muidu ei taha?» päris Andres, kes kunagi ei taibanud, miks küll Indrek niisugust asja ei taha.

«Sipelgate pärast,» ütles noorem vend.

«Mis sul neist on, nemad pistavad ussi kinni, saavad hea keretäie,» arvas vanem.

«Aga pärast jätavad pesa maha.»

«Mis häda sul siis sest on?» imestas Andres. «On sul sipelgatest kahju või?»

«Ei ole, aga muidu,» vastas Indrek, kel oli häbi tunnistada, et tal tõepoolest sipelgatest nagu kahju oli, kuigi nad tema paljaid jalgu hammustasid.

«Mis muidu see siis sul on?» painas Andres.

«Ma lihtsalt ei taha ussiga mängida. Jälk on, kui sa näpuga ta saba näpitsa vahele paned.»

«Tahad, ma panen ilma näputa?»

«Ei taha, muidu ka ei taha.»

«Loll!» hüüdis Andres põlglikult. «Ma ei tahagi sind appi, lähen üksi!»

Ja läkski üksi ning viis ussi sipelgapessa. Aga Indrek võttis ta sealt salaja ära ja mattis maha. Järgmisel päeval leidis Andres nii näpitsa kui ka ussi vajaka ja süüdistas selles Indrekut. Tõusis suur tüli, milles kannatajaks oli muidugi Indrek. Vanemate kõrvugi ulatus asi. Aga õigusemõistmine oli väga raske, sest isa pooldas enam vanemat, ema nooremat poega.

Üks tagajärg oli sellel õigusemõistmisel ometi: Andres ei kandnud enam usse sipelgapessa, vaid tegi nendega midagi muud. Päikese paistel lamavale ussile pistis ta tühja piimapudeli nina alla, kuhu see piima lõhna tõttu peagi sisse roomas. Niipea kui see oli sündinud, võttis Andres pudeli ja surus talle korgi kõvasti peale, pani ussi «hinge alla», nagu ta ise ütles. Tükk aega kandis ta nüüd pudelit kaasas ja õrritas ussi läbi klaasi. Viimaks riputas ta pudeli kuhugi puuoksa ja laskis tal seal ussiga seista — päeva, kaks, kolm . . . nädala, kaks ja tüki kolmatki. Ta tahtis nimelt näha, millal uss «hinge all» ära sureb. Aga kui see ka kolmandal nädalal poissi õrritustest ärritus, oma kaheharulist musta keelt nilpas ja lõuad vastu klaasi laiali ajas, siis viskas Andres pudeli koera ette. Sai ka see pudeli ümber küllalt tirelit löönud ja haukunud, purustas Andres pudeli ja tappis ussi. Nõnda tegi ta ikka ja jälle uuesti. Kodus seletasid nad, et piimapudelid lähevad kogemata katki — ka Indrek pidi nõnda valetama. Aga kui ema viimaks peaaegu pisar-

silmi hädaldas, et enam kuskilt uusi pudeleid pole võtta, tunnistas Indrek talle asja üles. Sellest tuli Andresele tubli saun, kuid ka Indrek sai karjas Andreselt veel parema sauna, nii et tõetunnistaja hädakisa kaugele-kaugele kostis.

«Kui kodus sellest räägid, saad homme veel paremini,» ähvardas Andres ja Indrek teadis, et vend sõna peab.

«Tee, mis tahad, aga näe, änam emale ei valeta,» ütles Indrek nuttes.

«Miks sa siis esteks valetasid?» küsis Andres. «Eks sa öelnud kohe, et Andres ajas ussi pudelisse.»

«Sa ju käskisid valetada.»

«Mis sest, et käskisin. Kui sa nii väga tahad tõtt rääkida, mis sa siis minust kuulad.»

«Sa ju peksad,» nuttis Indrek.

«Las ma peksan, sina räägi ikka tõtt,» ütles Andres pilkavalt.

«Näe, räägingi nüüd,» kinnitas Indrek.

«Näe, peksangi siis,» ütles Andres.

«Kui suureks saan, siis änam ei lase peksa.»

«Sina ei saagi suureks,» ütles Andres. «Mina olen sinust alati suurem ja tugevam.»

Seda rääkis vanem vend nii kindlas usus, et isegi noorem uskuma pidi. Uue hooga hakkas ta nutma iseenda ja oma tõe pärast, mis istus nagu mürgine madugi umbselt korgitud piimapudelis.

Poisid olid alati vastamisi, sest nende arvamised läksid alati lahku. Kummaski oli nagu oma eriline elurütm ja sammutakt. Isegi niisugune pealtnäha tühine põhjus, nagu seda oli kullide ja vareste tüli, võis ka neid tülli ajada.

Oli Jõessaares neil suur kuusk, õigem kaks kokkukasvanud kuuske, ja neil olid nii tihedad oksad, et poisid ei pääsenud sinna otsagi ronima. Selle paksude okstega kuuse latva tegid varesed pesa, sest see ei paistnud sealt kellelegi silma. Muidugi poisid teadsid, et seal pesa oli, sest neil oli pesa leidmiseks eriline abinõu. Maksis ainult kepiga vastu puud lüüa, kui pistsid pesalt kohe

krobinal lendu hauduv ema või karjusid seal pojad. Viimase tunnuse järgi oligi neil teada, et kuuselatvades on varestel pesa.

Aga siis juhtus ükskord nõnda, et poisid juba hulga maa pealt soost nägid Jõessaare kohal suurt vareste lendu ja kisa. Nende seas lendas paar väiksemat lindu. Lähemale minnes nägid poisid, et lendamine ja käratsemine sünnib suure ja paksu kuuse kohal: tülitsevad ühelt poolt kaks raudkulli, teiselt poolt suur hulk vareseid. Kuuse alt maast leidsid poisid paar varesepoega. Üks poeg paistis ülal kuuseokstes, kuhu ta taeva ja maa vahele oli rippuma jäänud. Poegadel oli alles hing sees. Katsumisel tundusid nad soojad ja nad ajasid nokad lahti, ei tea, kas toitu lootes või enesekaitseks.

Kõigest sellest tegid poisid ühe järelduse: raudkullidele oli vareste pesa, eriti aga selle paik, sedavõrd meeldinud, et nad pesale kallale tungisid, pojad välja pildusid ja ta siis endale võtsid. Varesed tõstsid muidugi põrgukära, kutsusid kõik oma sugulased ja -õed appi eneste omandust kaitsema, sest tõde armastades arvasid nad enestel õiguse olevat. Nõnda kestis võitlus pesa, aga vististi veel enam selle paksu kuuse pärast kaks-kolm päeva, sest varesed tungisid raudkullidele ikka uuesti kallale. Aga need ei andnud alla ega taganenud. Lasksid teised vahetevahel oma kiiluvat[1] sõjakisa kuulda ja langesid siis kui tuul ühele või teisele varesele otseteed selga, mispeale see nagu vana kasukas krobinal kuhugi puuokstesse langes, kust ta alles natukese aja pärast uuesti lendu sai. Ühe niisuguse kulli poolt uimastatud varese pidid poisid peaaegu kättegi saama.

Kui nüüd poisid võitlust küllalt olid vaadelnud ja selle põhjust arvasid mõistvat, küsis Andres Indrekult:

«Kelle poolt sina oled, vareste või raudkullide?»

«Vareste poolt,» vastas Indrek.

«Aga mina olen kullide poolt,» ütles Andres.

«See oli ju vareste kuusk ja pesa,» seletas Indrek.

«Mis sest, aga vareseid on hulk, kullid ainult kahekesi,» seletas Andres vastu.

«Kes neid käskis tulla vareste kallale, ärgu tulgu, kui nad kahekesi on.»

«Aga kui kuusk meeldis.»

«See oli ju vareste kuusk.»

«See on meie kuusk, mitte vareste,» ütles Andres nüüd. «Kullidel on siin niisama suur õigus kui varestelgi.»

«Aga varesed olid enne siin, neil on suurem õigus,» vaidles Indrek vastu.

«Ega need varesed meie käest kuuske põle küsind, et neil suurem õigus on.»

---

[1] k i i l u v — kiljuv.

«Ega kullidki küsind, tulid ise.»

«Mõlemad tulid ise, varesed ja kullid, sellepärast on neil ühesugune õigus,» arvas Andres.

«Varesed tulid ju enne, sellepärast on neil suurem õigus,» vaidles Indrek vastu.

«Aga kullid on tugevamad, nemad on kahekesi hulga vastu.»

«Sest põle ühti, et tugevamad: kes enne, sel õigus.»

«Kes üle, sel õigus,» kinnitas vanem vend, ja kui ta oma arvamist nooremale kuidagi ei saanud muidu arusaadavaks teha, siis võttis ka tema jõu abiks nagu raudkullidki. Jõule ei olnud nõrgemal muud vastu seada kui aga nutt ja alistumine.

Niisugused vaidlemised, nääklemised, kiuslemised ja tülitsemised oleksid ei tea kui kaua kestnud, aga sellest kõigest tekkis üks õnnetu kokkupõrge, mis poistesse nii sügava mulje jättis, et nad mõlemad tagasihoidlikumaks muutusid.

See juhtus lõuna ajal, kui kari kodus oli. Ema võttis väljal varaseid kartuleid ja Andres ning Indrek olid kahekesi temale sinna järele läinud, et teda aidata. Aga selle asemel hakkas Indrek värskes mullas ei tea mis tegema ja Andres teda kiusama, sest tema ei võinud kannatada, et noorem vend midagi omaette nokitses ja teda nagu mikski ei pannud. Andres tahtis ikka liikuda, ikka rähelda, mitte aga nokitseda, nagu armastas seda Indrek, kes ise seejuures oma mõtetega nagu kuhugi teise maailma langes, mis vanemale vennale arusaamatu ja vastuvõtmatu oli. Nii sagedasti pidi Andres Indrekule ütlema:

«Jäta kord oma kükitamine, tule hakkame midagi tegema.»

Tegemise all mõistis Andres ikka mõnda toimetust või mängu, kus oli vaja jõudu pingutada, joosta ja hüpata, nii et särk seljas liimendas. Et tal üksinda igav hakkas, siis sundis ta Indrekut kaasa tegema. Enamasti heitis see venna tahtmisele alla. Aga ema juuresolekul oli ta palju iseteadvam ja julgem, tahtes nagu siin kõike alandust maha pesta, mis ta metsas vanemalt vennalt pidi kannatama. Kui siis Andres täna lõpuks sinnamaale läks, et ta Indrekul mütsi peast kahmas, sellesse pihuga mulda sisse pani, et ta raskem oleks, ja ta siis kaugele kartulisse viskas, kaotas Indrek igasuguse kannatuse. Tema näojooned kiskusid imelikult kokku ja hambad krigisesid suus, kui ta maast paraja kivi kahmas ja otse pimesi sellega Andrese pihta virutas. Aga see kui tugevam oli julge, rahulik ja leidlik. Niipea kui nõrgem oma kivi minema saatis, laskus vanem vend kartulimullale kõhuli ja kivi lendas täie hooga temast üle vastu külge emale, kes Andrese selja taga kummargil maa seest kartuleid kaapis. Andres naeris, sest ta ei pannud alguses tähele, et Mari oli hingetult kartulikorvi kõrvale värskele mullale langenud. Indrekul lõi silme ees kõik mustaks, pilkases pimeduses sähvisid ainult mingisugused kiudpeened palavad välgud.

«Kas said külge?» küsis Andres temalt pilkavalt.

See küsimus tõi Indrekule aru tagasi. Nähes, et ema end korvi najale juba istukile ajab, tormas ta meeletuna Andresest mööda ema juurde ja hakkas karjuma. Ema oigas ja aietas. Indrek viskles tema ees kramplikes tõmmetes, nägu vastu mulda. Nähtavasti ei söandanud ta ema puudutada.

«Mis su arus ometi on,» lausus ema viimaks pojale.

«Tahtsin ju Andresele, tema kiusas,» nuuksus poiss hingetult.

«Ja sina seal,» pöördus ema nüüd Andrese poole, kes seisis eemal longus päi, «kas sul häbi ei ole väiksemat ühtepuhku kiusata. Mis sa tast tahad?»

Mari katsus end üles ajada, aga ei võinud: valus oli. Tõusis viimaks põlvili ja tahtis hakata nõnda kartuleid võtma, sest aega viita polnud võimalik. Nüüd sai Indrek nii palju julgust, et kargas maast ja langes emale kaela.

«Ai, ai, ai!» karjus Mari. «Sa teed mulle haiget!»

Jällegi langes poiss maha, aga seekord surus ta oma näo ema mullasesse rüppe. Nüüd ei saanud see muidu, kui pidi poja sassis ja pulstunud juukseid silitama.

«Kus su müts on?» küsis ta poisilt.

«Andres pani mulda täis ja viskas kartulisse,» nuuksus Indrek.

«Ah siis sellepärast!» lausus ema. «Sa mu vaene, vaene poiss, mis sa küll pead kannatama,» rääkis ema haletsevalt poisi pead silitades. Silmad tulid endal vett täis, nii et kõrvaltvaataja arugi poleks saanud, kes kummalegi haiget on teinud, kas poeg emale või ema pojale. Raske oli mõista, kumma valu praegu suurem ja sügavam oli, sest kui ema kannatas saadud hoobi ja oma poja alanduse pärast, siis tuli poisil nii painajalikult elavalt meelde, kuidas ema kord vimmas pihaga oli keset õue isa ees seisnud, pool haokubu süles. Kiviga viskamise tagajärjel tundus poisile äkki, nagu poleks ka tol korral mitte isa emale haiget teinud, vaid tema ise, kuigi ta lamas ema jalge ees. Mingisugusel imelikul viisil ühendas ta need kaks sündmust ja kannatas mitmekordselt.

«Aita mul nüüd kartulikorv täis võtta, sa viitsid mul hulga aega ära,» ütles ema viimaks Indrekule.

Andres seisis natuke maad eemal ja vaatas pealt, siis läks ta sõna lausumata toa poole, sest äkki tundis ta end siin võõrana. See aimus oli tal täna esimest korda, aga tulevikus ei saanud ta temast enam kunagi päris lahti. Ikka seisis tal silme ees, kuidas need kaks tema ära minnes sinna kartulimaale olid jäänud. Seetõttu kadus tal endine tahtmine Indrekuga vaielda või teda kiusata. Tuli ka nüüd veel nende vahel nääklemisi ette, aga vahekorra teravus oli kadunud. Kumbki kõndis nüüd oma rada. Tahtis Indrek üksinda nokitseda või suikuda, siis lõi Andres tema peale käega.

«Olgu,» lausus ta endamisi, «mis mul temast on.»

Indrek oli juba varemalt mingisuguse imeliku hellusega ema

küljes rippunud, aga sellest viimasest sündmusest saadik kartulimaal muutus hellus härduseks.

«Kas ikka veel teeb see koht haiget?» võis ta veel aastate pärast emalt küsida, mõeldes külge, kuhu ta kogemata kiviga oli virutanud:

«Ei, rumal laps,» vastas Mari rahulikult, «emal on muud mured.»

«Sa räägid muidu nõnda, sa ei taha mulle tõtt öelda, ma tean,» ajas poiss vastu.

«Ei, ma räägin tõtt, mul on teised mured. See koht teeb ju ka vahel haiget, aga sellega olen juba harjunud, ei pane enam tähelegi,» seletas ema.

«Kas alati teeb haiget?»

«Ei, mitte alati, vaid kui teisi ilmu tuleb, siis . . .»

«Nüüd sa jällegi ei räägi tõtt,» arvas poiss nukralt. «Ma tean, see koht teeb sulle alati haiget, see oli ju nii suur ja raske kivi. Sest ajast saadik ma änam sugugi Andrest ei salli.»

«Andres on ju su vend,» ütles ema, «teil on üks isa.»

«Olgu,» vastas poiss, «ikka ei salli. Tema pärast viskasin ma selle kivi.»

«Sest põle ühtigi,» lohutas Mari poega, «aga ära änam nõnda viska.»

«Andresele virutan ikka, kui ta muidu ei kuula,» kinnitas poiss.

«Viskad viimaks ka tema maha,» arvas ema.

«Maha nüüd siis sellepärast,» ütles Indrek umbusklikult. «Tema on ju minust suurem ja tugevam.»

«Armas laps, ää räägi nõnda,» manitses ema. «Andres hakkab viimaks ka sind kividega pilduma, mis siis saab.»

«Tema peksab mind rusikate ja kepiga muidugi,» vastas poiss.

Selle peale ei osanud Mari midagi öelda, ohkas ainult.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Iseloomusta Indrekut ja Andrest, kasutades väljavõtteid tekstist. Otsusta, kus on tegemist otsese või kaudse karakteristikaga.
2. Mida pead nende käitumises õigeks, mida mitte?

MUTRIVÕTI.

V. Beekman

See poiss tuli tsehhi kord hommikul, mais,
müts kuklas ja silmad täis valgust,
ta ukse peal kokku me meistriga sai
ja nii nende kõnelus algas:

«Kas tööle või?» —
«Muidugi, mida siis muud.»
«Tööd tunned?» — taas usutleb meister.
«Noh, õppinud pole ju midagi suurt,
kuid kuulnud nii mõndagi teistelt.»

Ja mõtleb siis meister: «On hakkaja, näib,
mis tööd talle anda võiks prooviks?»
Ning poisile ütleb, kes ootama jäi:
«Nojah,
millist tööd sa siis soovid?»

«Ma treipingil mehe eest töötama pean
ja teistsugust tööd ma ei taha!»
Vaid noogutab meister,
kuid muhelust peab
ja pilgu lööb ükskõikselt maha.

«Ka treipingi saad,
ainult lugu on nii,
et mul pole praegu just mahti.
Ehk aitad?
Näe, nurgas on vana ventiil,
sa mine ja võta ta lahti . . .»

Poiss vaatab kord nurka — ja tuiskavad peas
kui tuulehood pahased mõtted,
siis nokkmütsi tusaselt silmile veab
ja võtabki mutrivõtme.

Kuus kanti on mutril ja igaüks neist
on võtme jaoks otsekui loodud,
kuid libiseb võti ja süda saab täis,
ja mutter jääb paigale sootuks.
Taas libiseb võti ja vana ventiil
vaid kolinal veerema tükib,
lööb roostene raud vastu sõrmi kui viil —
on marraskil sõrmenukid!

Näe, selline roostetand kobakas, küll
ta kuumaks võib kütta su naha!
Nii, nüüd toetub tugevalt maha ta külg,
poiss jonni jätta ei taha.

Ja siis, kui on kannatus lõppemas pea,
ta meistri suust õpetust kuuleb:
«Petrooliga määri
ja koputa pealt,
ehk mutter siis lahkemalt tuleb . . .»
Ning nüüd ainult paarkümmend minutit vist
ventiilikaas paigal veel püsis —
«Kas nüüd lähme treipingi juurde,
või mis?»
nii meister seejärel küsis.
Poiss seisis ja vaikis
ja pahvatas siis:
«Ei,
las ma veel natuke õpin! . . .»
Kes arvaks, et selline õpetlik riist
on harilik mutrivõti?

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Loe läbi read, mis kirjeldavad poisi välimust. Kuidas need iseloomustavad poissi?
2. Missuguse järelduse võid teha poisi kohta, jälgides poisi kõnelust meistriga?
3. Miks andis meister poisile just sellise ülesande?
4. Missugused inimese iseloomujooned ja omadused on vajalikud edukaks tööks?
5. Kas poiss talitas ja käitus lõpuks siiski õigesti?
6. Mida võis poiss hiljem ette võtta?
7. Õpi pala ilmekalt lugema ja esita see osalistega.

RICHARD ROHT
(1891—1950)

KODUS JA METSAS.

(Katkendeid.)

I

Otu oli vana laisa kassi nimi. Õieti polnud Otu veel kuigi vana, vahest nii aastat viis-kuus alles, seega eas, mis kassile on isegi veel päris nooruslik. Aga kuna Otu oli laisk, siis tegi vanaks teda laiskus. Otu ei saanud nina kuidagi kõhu ja hänna pealt üles, ikka põõnas ta, kord sooja ahju kõrval, kord pliidiserval, kord korstnajala all mugavas augus. Aga kui kedagi toas ei olnud, siis ronis ta lausa voodisse, tegi endale vaiba sisse kena lohu ja laskis unel hea maitsta, või ronis koguni padja peale ja kiskus enda sellel kerra nagu uss päikese paistel.

Oo-jaa, unest oskas Otu lugu pidada, aga hiirte ja rottide vastu oli ta väga huvitu ja külmavereline. Perenaine Anu nägi kord, kuidas hiir jooksis Otul peaaegu nina alt mööda, Otu pilutas korra oma uniseid silmi — ja põõnas edasi. Otu näis endalt nagu küsi-

vat, et ei tea, kas nägi ta seda hiirt unes või ilmsi. Kuid olgu kuidas oli, ei unes ega ilmsi viitsinud Otu sääraste asjadega jändama hakata, et oleks üles hüpanud ja hiirele käpaga virutanud. Otsekui laiskuse võrk oli Otul alati peas ja seepärast oligi ta silmnägu nii vana, nii otsatult unine, mossis ja väsinud. Justkui oleks see igavene magamine sooja ahju kõrval olnud ääretu raske ja vastik töö, millest kuidagi lahti ei saanud, mis viimase võimaluseni ära tüütas.

Perenaine Anu tegi mõnikord Otule tuupi, kiskus ta unest lahti ja virutas uksest välja külma lumehange. Oh, kuidas siis Otu kaebas, kuidas ta oli solvunud ja pahane! Ja milline kibe ning mõru oli ta nägu! Ta istus lumehanges kui süütu voonake, kellele perenaine ääretut kurja teinud. Ja tükil ajal ei liigutanud ta end seal lumehanges, kas tulgu või surm, kas külmugu või käpad otsast. Alles siis, kui pakane juba üsna kõvasti näpistama hakkas, tuli veidi elu Otu nahka. Pikkamisi, pikkamisi, alla surudes vastikust liikumise vastu, venis Otu lumehangest välja ja — ei kaugemale kuhugi! — ronis ukse taha ja hakkas seal haledasti näuguma. Ainult ega ta palju näuguda viitsinud. Vahest korra veerandtunni jooksul näugatas ta — üsna lühidalt, kuna pikk näugatus oleks nõudnud ju rohkem hääletegemist. Kui juba laisk, siis ka näuguniseks. Peale une oli ju Otul kõike kasinasti.

Istus siis Otu ukse taga, näugatas haledasti korra veerandtunni jooksul, külmetas ja ootas. Kui väga külm ilm ei olnud, siis katsus aeg-ajalt väikest uinakutki teha. Ja kui uks käis, siis vupsas Otu sisse, nagu oleks keegi teda visanud. Selle peale oli Otu meister. Selleks polnud ta laisk.

Veel oli üks asi, milles Otu polnud laisk. Seda oli perenaine aja jooksul välja uurinud.

Jättis näiteks perenaine piimakausi tuppa lauale ja heitis pilgu ahju kõrval põõnavale kassile, siis nägi ta, et see kass magas nii magusasti ja sügavasti, et näis, nagu ei kuuleks ega näeks ta ei ilma ega maad. Kassi nägu oli täis säärast rasket uneväsimust ja -tüdimust, et päris hale hakkas sellest vaesest unekannatajast ja magamisetöö tegijast.

Ning perenaine väljus, olles täiesti muretu oma piima pärast: ei see vaene vilets unega maadleja sealt ahju juurest piima kallale jõua tulla. Kus sa sellega, — see jääb poolel teel magama või langeb laua äärde väsimusest kokku.

Aga kui perenaine tüki aja pärast uuesti tuppa tuli, leidis ta imestusega, et piimakausi juures olid tolmused käpajäljed ja piim oli üsna tunduvalt alanenud, kuid — vaene kannataja seal ahju juures piinles oma unes edasi, nägu mõru ja vaevatud, vurrud mossis ja silmad suletud, otsekui ei suudaks ta neid iialgi enam avada. — — —

Perenaine Anu uuris välja sellegi, k u i d a s Otu varastas. Seda oli mõnikord, salaja, naljakaski vaadata. Oli juba naljakas seegi, et Otu, kes väliselt sügavasti magas ja ilmast ega maast

midagi ei näinud teadvat, ometi paraja aja oskas leida varastamiseks. Jäi midagi kuskile, millele Otu juurde pääses, siis ei jätnud Otu kunagi juhust kasutamata, magas ta siis enne seda ükskõik kui raskesti. Kas piimakauss või soustitaldrik, kas supivaagen või võinapp, — oli see Otule kättesaadav, siis, kui kedagi toas või köögis ei olnud, oli Otu uni kadunud nagu nõiduse väel ja Otu vilgas nagu aastane kassinooruk.

Perenaine oli seda näinud. Niipea kui Otu teadis, et ta oli üksi, läksid ta tavaliselt väikesed, unest vaevatud silmad kähku lahti ja olid selged ning suured nagu lambikuplid. Paar pilku neist kuplitest kahele poole — ja Otu muidu nii vaesed vaevalised jalad olid nüüd krapsti! püsti ja Otu astus nendel laua juurde, nagu ei tunneks ta neid all. Ainsa hüppega oli ta laual ja ilma pikema jututa torkas oma nina astjasse, millest soovis matti võtta. Ja magus limpsimine kuulutas siis, et Otule astjas leiduv piim, supp, leem või mõni muu hüva roog maitses mõnusasti.

Ja Otu oli ettevaatlik: liiale ta ei läinud. Ta pidas piiri. Võttis paraja mati, et asi väga märgatav ei oleks, lakkus vurrud ilusasti kuivaks — ja ruttu jälle ahju äärde. Seal tõmmati end uuesti kerra, pandi nina saba peale — ja Otu poleks nagu iialgi sealt üles tõusnud.

Suvel oli asi veel palju mugavam. Siis võis põõnata kõikjal: laudakatusel, aidatrepil, kivil koja taga või ka lihtsalt murul keset õue. Koer Muri oli vana, teda kassijaht enam ei huvitanud, ja perenaise ning peremehega sai Otu hakkama, — mis nemad Otule ikka teha said, seda enam, et suvel polnud lumehangi ja kasest suvel valusat vitsa teha oli tülikas, lehed segasid.

Nii et Otu elas mugavasti ja oli oma eluga üsna rahul. Kuid kes temaga rahul ei olnud, need olid perenaine ja peremees.

Hiired ja rotid tegid perenaisele ja peremehele palju kahju, aga kass — aupoolest hiirekuningas — armastas matti võtta piimakausist ja supivaagnast; mõnikord varastas isegi lihatükikese laualt.

Säärane asi hakkas perenaist ja peremeest pikapeale ikka rohkem ja rohkem pahandama — ja sellest kerkisid pilved Otu õnnetaevasse. ———

Peremees ja perenaine olid Otu käitumist ja elukombeid juba küllalt omavahel arutanud, aga mingile otsusele jõuda oli raske.

Peremees, vana Aado, oli ähvardanud, et lööb laisa kassiroju lihtsalt maha ja toob külast teise, virgema.

Aga perenaine Anu oli selle vastu, et kassi maha lüüa. ———

Ja nii kestis Otu laisk põli edasi.

Aga kord õhtulauas lausus peremees Aado piipu koputades perenaisele.

«Tead õige, ma mõtlesin välja, mis meie selle Otu prohvusega teeme ... Tema elu ma võtma ei hakka. Aga katsugu ise, kuidas oma eluga hakkama saab. See on kõige mõistlikum.»

«Mis sa tahad teha?» päris perenaine.

«Ma pistan ta kotti, viin metsa ja lasen seal lahti... Ahah! Vaadaku siis, kas oskab hiiri püüdma hakata või mitte.»

Perenaine mõtles.

«Nojaa,» lausus ta siis, «nüüd kevadel ja suvel pole tal seal vigagi, kui vähegi viitsib metsahiiri otsida. Aga talvel külmab ta ära. Ja seda mina jälle oma südame peale ei võta.»

Nüüd pahanes peremees.

«Võta või ära võta, mina viin ta metsa. Praegu alles kevad. Talveni on tal aega küll mõnda uut kodu otsida, kui meelt on parandanud ja tööd tegema õppinud. Virk kass võetakse igal pool hea meelega vastu; küll see tuntakse juba välimusest ära. Säärast mossis unekotti ja pahura näoga laiskvorsti, nagu Otu praegu on, ei taha küll keegi. Ja kui säärane kärvabki seal metsas, tähendab, kui ta seal ei viitsi endale ise toitu otsida, siis on see talle paras palk. Mina siis seda talle igatahes oma käega pole teinud, et mina tema maha oleksin löönud.»

Sellega oli jutul lõpp ja peremees jäi oma sõnade juurde.

Kord, kui ta alevisse minema hakkas, võttis ta Otu õuelt nagu laisa koti, pistis tema veidi suuremasse kotti, kui Otu ise oli, ja viskas koti endale selga.

Otu leidis, et kotis, peremehe seljal, oli üsna soe ja mugav lesida — ja jäi rahulikult magama. — — —

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leia laused, mis näitavad Otu laiskust ja mugavusearmastust.
2. Kuidas mõjus laiskus Otu välimusele?
3. Missugune oli kass siis, kui läks varastama — tegutsema? Leia tekstist vastav koht! Millega seda seletada?

II

See oli kaunis suur mets — nii mõnigi hea kilomeeter pikk ja lai —, kuhu peremees Aado kassi kotist välja puistas. Maantee viis selle metsa keskelt läbi.

Otu kukkus kotist põõsaste vahele ja oli väga pahane, et temaga säärast ebasündsat nalja tehti. Naljaks ta ju seda pidas, et teda oli tükk aega kotis raputatud ja siis maha visati. Sellest, et peremees teda kogu aja seljal edasi — kaugele kodust — oli viinud, sellest polnud Otul aimugi. Ta kükitas põõsaste vahele ja tema laisk, igavesest unest vananenud nägu oli väga mossis sellise lapsiku tembu pärast, millega peremees oli hakkama saanud.

Peremees vaatles teda tükk aega, osalt kahetsusega, osalt kahjurõõmuga, ja lahkus siis. Otu kükitas edasi — ilm oli soe — ja arvas, et ta on kotis viidud kuusikusse, mis kasvas kodu läheduses mäenõlval. — — —

Ning Otu tegi, mida tegema oli harjunud: tõmbus ilusasti kerra, pani nina sabale — ja vajus sügavasse unne. — — —

Korraga ärkas Otu varese kraaksumisest puu otsas. Varese kraaksumist oli Otu varemgi kuulnud. Need linnud ei sallinud kassi — ja kui teda nägid, hakkasid kohe karjuma. Otu oli pahane, et tema und segati, ja seadis end mõnusamini edasi magama, lootes, et see suurenokaline kraaksuja peagi siit kaob.

Aga vares ei mõtelnudki ära lennata ja vaiki jääda. Ta hääles oli midagi väga ärevat ja vihast, ta lendles ühe puu otsast teise otsa ja karjus nii, nagu oleks ta lausa tülis. — — —

Ent äkki tungis laisa kassi ninna imelist võõrast lõhna. See lõhn ... Otu oli laisk kodukass, aga tema esivanemad olid kord metsas elanud ja seal võitlust pidanud elu alalhoidmiseks. Polnud nende vanade ürgaja elukommete jäänused veel päriselt Otugi kehast ning vaimust kadunud. Laisk ta ju oli, aga vanade esivanemate veri voolas tema soontes ja muistsete aegade mälestused elavnesid temas, kui ta tundis s e d a lõhna.

See lõhn ... Otu karvad turjal tõusid püsti, kui ta s e d a lõhna tundis. Ja — ime küll! — krauhti oli ta puu otsas, mis kasvas tema kõrval. Ruttu see läks, uskumatult ruttu Otu kohta! Krabinal jooksis Otu puutüve mööda üles ja ei peatunud enne, kui istus mõne hea meetri kõrgusel, jämedal oksal.

Aga oli ka viimane aeg Otul selle tegemiseks, sest samal hetkel, kui Otu hüppas puu otsa, kargas põõsa tagant välja punane elukas, rohelised silmad peas põlemas ja suur saba püsti nagu tuleleek. Ei puudunud palju, et reinuvader oleks tabanud Otu,

ainult mõni sentimeeter jäi puudu sellest, et rebase küüned oleksid rabanud Otut ja tast oleks saanud kenakene eine kavalale koopaelanikule.

Tsuh! tsuh! turtsus Otu puu otsas, ülimal määral kohkunud ja pahane. Selline jube lugu! Rebane kohe kodukuusikus! Säärast asja polnud ta varem veel kunagi üle elanud. Ta polnud küll varem rebast näinud, aga ta muistsete esivanemate veri ütles talle, mis asjamees rebane on, mida temast mõtelda ja mida temast karta.

Rebane istus puu all ja silmitses kassi ütlemata igatsevalt. Ah, kuidas ta soovis, et temalgi oleksid säärased küüned, mis ta lennul viiksid üles kassi juurde! Selline tore paks matsakas kass, selline kena eine! Hea laisk elu oli Otule kasvatanud ilusat liha ja rasva, mida rebane kui asjatundja säärasel alal ülihästi märgata ja hinnata oskas. Aga, oh häda, nüüd istus see kena praad kõrgel oksal ja kirus ning manas seal rebast ja turtsus ning sülitas ülimas vihas.

Ja rebane asus piiramisele. Piilus aeg-ajalt igatsevalt Otu poole ning kõndis siis jällegi ringi, otsides, kas ei saaks seni mõnd hiirt või sitikatki suhu, kuni see kena matsakas seal puu otsas kükitamisest ära väsib ja alla kukub otsekui rasvane päts.

Vaene Otu! Seni oli ta vaid lesida armastanud — sooja ahju kõrval või pehmel murul, mõnikord aga ka lausa perenaise padjal. Seal oli hea ning mugav ja see ei nõudnud liikmetelt mingit vastupidavust, liikmed ja lihased olid sellest alalisest lesimisest lausa pehmed ja õrnad, nagu oleksid nad vatist tehtud. Ent nüüd tuli Otul e l u e e s t istuda tundide kaupa liikumatult oksal, mis polnud küll peenike, vaid üsna jäme, aga katsugu keegi, kes varem ainult pehmel murul või padjal on istunud, seda teha oksa peal — pikkade tundide jooksul!

Rebane jalutas, sõi aeg-ajalt mõne teo või sitika, viskus siis pikali ja püherdas, jalad õhus töllakil, urises endamisi mõnuga ja teeskles ütlemata head olemist, et kassi meeleheitele viia. Kass vaatles seda ülalt ja ta istekoht tundus talle seda valusam ja ta liikmed otse kisendasid tardumise hädas. Oh seda õnnetust! Kui ometi varem oleks rohkem käidud, joostud, end sirutatudki; kui oleks kas või ajaviitekski püütud mõni hiirekene ja sealjuures end veidi pingutatud, väsitatud, harjutatud vastu pidama raskustele! Aga muudkui lebati, laiseldi, ei liigutatud õieti sabagi — käppadest rääkimata —, muudkui põõnati pealegi ja varastati laualt valmis toitu, ilma vaevata, ilma mureta.

Vaat see lugu maksis nüüd kibedasti kätte. Säärane laisk eluviis võis saada Otu surma põhjuseks.

Kui ta liikmed oleksid harjunud rohkemate kehaliste pingutustega, ei tal siis oleks vigagi olnud siin ülal puu otsas istuda ja rebase üle naerda. Aga nüüd oli tal meeleheide varaks. Sest rebane ei mõtelnudki ära minna ja Otu oli ühel kohal istumisest, enda puu otsas hoidmisest nii kurnatud, et ta lausa värises.

Seda märkas rebane all ja oli oma saagile kindel. Lõpuks ta enam puust kaugemale ei läinudki, vaid istus seal all, naksas aeg-ajalt mõne sääse või kärbse järele, kes talle kallale kippusid, ja silmitses isuga oma peatset lõunarooga — sest hommik oli nende sündmuste jooksul juba lõunaks saanud.

Vahetevahel tõusis rebane üles, keerutas sõjakalt saba ja keksis uhkustades puu ümber, oma häbematusega vaest kassi veel rohkem meeleheitele ajades.

Kaua pidi see kestma?

Otu tundis lõpuks, et ta kuigi kaua enam vastu panna ei jõua. Ta liikmed olid tardunud ja valutasid hirmsasti, ta võbises kui palavikus ja näugus nüüd haledasti, nagu ei iialgi varem, sest kodus ju ei viitsinud ta õieti suudki lahti teha.

Teda masendas aga veel ka see asjaolu, et ta siit ülalt puu otsast oli märganud, et ta ei olnud oma kodukoha ligidal. Ümber oli vaid mets, mets, mets, lõpmata palju puid, nii palju, et Otu säärast hulka kunagi polnud näinud. Kus ta oli? Kuhu ta oli sattunud? Miks polnud ta kodu juures? Miks polnud see koht tuttav kuusik?

See kõik oli kole! Ja all ootas punane kiskja, verejanuline vaenlane, et Otut ära süüa, teha Otust endale maitsev roog!

Ja Otu tundis nüüd, et küll oleks hea kodus olla, kodukuusikuski, kuid ta kartis ka, et ta enam iialgi sinna ei saa, ei pääse, sest ta vastupanujõud oli otsas.

Otu oli nõrkemas ja maha kukkumas, aga siiski pääses ta — palja juhuse tõttu.

Puu, mille otsas ta istus, kasvas ju üsna maantee läheduses, sest peremees Aado polnud kassi maanteest kaugele viinud. Maanteed mööda liikus aeg-ajalt inimesi — kes jala, kes vankriga. See asjaolu muidugi palju midagi ei tähendanud. Sest kui inimesed mööda läksid, peitis rebane enda põõsastesse ära ja jätkas pärast seda jälle oma piiramist. Kassi puu otsas ei märganud aga keegi, sest puu oli ikkagi tükk maad maanteest eemal ja kass istus okstes. Mõni möödamineja vahest kuuliski kassi näugumist, kuid arvas siis, et see ainult tundus nii, oli vaid eksitus, sest mis teeb kass metsas! — — —

Kuid juhtus nii, et ühel möödaminejal oli kaasas suur koer. See luusis teeäärses metsas ja sattus rebase jälgedele. Ja Otu nägi siis puu otsast, kuidas ta piiraja lidus — koer tema kannul. Oi, tore oli seda Otul vaadata! Rebase händ polnud nüüd enam ühti nii toredasti püsti, nagu alles äsja oli olnud. Ei, see händ lendas nüüd rebase järel nagu vilets vana luud. Ja Rein ise andis jalgadele tuld, nii et jalad vaevalt vastu maad puutusid. Sedaviisi nad kadusid metsa — rebane ees ja koer järel. Ja Otu oli tark küllalt kohe puu otsast maha tulema ja liduma hakkama üsna vastupidises suunas. Ega ta polekski enam kauem jõudnud puu otsas istuda. Koer päästis tema nii-öelda viimasel minutil.

Ja Otu lidus ning lidus. Kuhu? Ei tema seda teadnud. Ainult kaugemale ära sellest koledast kohast, kus varitses surm. Surmahäda oli Otu laiskuse mõne tunniga minema pühkinud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks vaatles peremees Otut tükk aega «osalt kahetsusega, osalt kahjurõõmuga»?
2. Missugused raskused tuli Otul metsas ületada?
3. Kuidas mõjus see Otule?
4. Meenuta vanasõnu, mis iseloomustavad Otu käitumist ja mõtteid.
5. Leia tekstist kohad, mis kirjeldavad rebase käitumist:
   a) kassi silmates,
   b) kassi puu all luurates,
   c) piiramisel,
   d) puu all istudes ja oodates,
   e) koera eest põgenemisel.
6. Missugused kõnekujundid teevad rebase kirjelduse eriti piltlikuks? Leia need!
7. Loe kohad rebasest valjusti ette.

III

Otu jooksis kuni jõudis, kuid väga kaua ta joosta ei jõudnud, sest ta polnud sellega harjunud. Pealegi oli ta enne seda kaua aega vaevelnud puu otsas ja see oli teda isegi hirmsasti väsitanud ning kurnanud. Aga siiski oli ta nüüd sellega võrreldes, mis ta varem oli olnud, üsna virk ja käbe loom. Väsida ta ju võis, aga ega see veel tappev olnud. Ta jäi kusagile padrikusse puhkama ja lõõtsutas kõvasti, kuid tõsist häda polnud tal seepärast midagi. ———

Otu lõõtsutas põõsastes ja oli väga masendatud. Lisaks kõigele muule tundis ta, et nälg teda piinama hakkas. Ta oli sel päeval end kõvasti pingutanud, oli turninud puu otsas ja teinud pika jooksu, ja see kõik oli hirmust ning ahastusest hoolimata tekitanud talle tubli isu. Ent polnud nüüd enam perenaist, kelle juurde võis manguma minna ja kes, härdasüdameline, nagu ta oli, ikka midagi andis. Või kui ei andnud, siis vähemalt jättis kuskile midagi, millelt Otu, kavalpea, laiskusest hoolimata matti oskas võtta.

Ei, siin, metsas polnud piimakausse ega supivaagnaid, võitoose ega koorekirne. Siin tuli ise enese eest hoolitseda, omaenda vaevaga midagi suupisteks hankida.

Õhtu jõudis kätte, päike loojenes, mets hakkas pimenema. Nüüd hakkas Otut juba peale kõige muu ka hirm piinama. Muidugi, rebast kartis ta ka päeval ja hoidus seepärast targu suure puu lähedusse, et häda korral üles lipata. Aga pimeduses võis peituda muidki hädaohtusid. Kass näeb küll pimeduses kaunis hästi, kuid pimeduse ees tunneb temagi omamoodi hirmu, sest ta teab vaistlikult, et pimeduses, öösiti, liigub metsas rohkem vaenlasi kui päevases valguses.

Kui metsas öö juba täielikult kätte oli jõudnud, ei mallanud

Otu enam ühel kohal istuda. Nälg, hirm ja rahutus pani ta liikuma. Tarvis oli midagi ette võtta, et veidigi süüa saada ja kuskil kindlamat paika leida, kuhu end peita, et magada.

Tasa ja vargsi liikus Otu puutüvede ja põõsaste vahel.

Nii kõndis Otu kaua. Mets oli täis salapäraseid hääli, mida Otu ei tundnud. Kuskil oigasid mingisugused öölinnud, kuskil piuksusid mingid loomakesed ja vahetevahel kostis isegi kaunis jämedat jorinat, mida Otu kuulas suure hirmuga, — ta ei teadnud, et seda tegi vana sikk, kes oli parajasti pahas tujus ja noris teiste omasugustega tüli.

Kuskil ühe suure sammaldunud kivi juures peatudes kuulis Otu, et miski otse tema ees sambla sees kõsistas. Otu ajas oma laisad silmad terasemini lahti ja nägi metshiirt, kes Otut märkamata oli ametis mingi putuka närimisega. See oli lausa imelik, kuid Otus ärkas jahikirg. Kas tuli see näljast või sellest, et Otu oli saanud metsloomaks nagu ta kauged esivanemad, aga ta käpad sirutusid välja, ta keha tegi hüppe — ja hiir oli tema küünte vahel. Otu poleks kunagi varem uskunud, et see pala nii hästi võis maitseda. Aga nälg on kõige parem kokk — ja seda ka kassile. Otul oli tundmus, nagu poleks ta veel kunagi midagi nii head söönud.

Ta lakkus oma mokki ning tundis end äkki paremini ning julgemana. Ta ei kartnud enam nii ja leidis, et see mets polegi nii kohutav, kuna tema enese seisukord ka ei paistnud enam nii lootusetu olevat. Vastupidi, talle hakkas see seiklus juba väikest huvi ja lõbugi pakkuma — see saladuslik suur vaikne mets, need öised hääled, need sündmused, mis võisid teda oodata.

Tasa edasi hiilides hakkas Otu nüüd juba teadlikult hiiri küttima. Metsas on neid rohkemgi kui põldudel, kuid metsas pole nad nii maitsvad kui põldudel, — seda Otu ei teadnud. Aga temale maitsesid nad näljaga üliväga hästi. Ta tabas veel kolm tükki ja tundis lõpuks, et kõht on täis.

Nüüd oleks hea kustki veidi vett hiirtele peale lakkuda, tundis Otu. Päevased sündmused olid küllaltki kurnavad, süüa oli saadud, kuid jook tundus nüüd veelgi ihaldatavam kui söök. Ka oleks vaja olnud kuskile rahulikku paika siruli heita, kus polnud karta rebast ja kes teab veel keda. Pärast säärast päeva oli Otu küll une õigusega ära teeninud.

Ning Otu rändas edasi. Läbis uusi padrikuid, lagedaid kohti, soiseid madalaid võsastikke, aga ikka puude läheduses. Lõpuks jõudis ta heinamaale ja tundis juba eemalt vee lõhna ning kuulis jõe vulinat.

Kustutanud jõe ääres oma janu, hulkus Otu jõekallast mööda edasi. Jõgi vulises, kuu läikis vees ja kalad lõid lupsu, — see kõik oli Otule täiesti uus maailm. Aga teda ei huvitanud see, ta otsis niisugust head kohta, kuhu oleks võinud end kerra tõmmata.

Viimaks silmas ta metsa ääres mingit hoonet. See oli suur üllatus! Ega ometi koduonn?! käis mõte läbi ta pea. Aga tõmmates

ninna õhku, tundis ta, et koduonni lõhna hoone poolt küll ei tulnud. Sealt ei tulnud õieti mingit muud lõhna kui metsa ja heinamaa lõhna. Siiski ligines Otu hoonele väga ettevaatlikult. Seal võisid ju olla võõrad inimesed, koerad, — ei tea mis või kes . . .

Aga üsna hoone ligidusse jõudes veendus Otu, et hoone on tühi, — tühi vähemalt elavaist olendeist. See oli hea. Otu kõndis korra või paar ümber hoone. See oli heinaküün, millest heinad talvel ära viidud. Küüni uks oli kinni, kuid Otu märkas ülal lahtist auku, kust heinu suvel sisse topiti, ja krabinal ronis ta üles. Peatudes lahtisel augul silmitses Otu hoolega, kas küünis siiski kedagi ei ole. Aga peale hiirte ja paari kärnkonna ei näinud ta kedagi. Küüni põrandal oli veel veidi heinu, vist olid need jäetud selleks, et heinaajal heinalistel nende peal hea magada oleks. Aga nendest oskas Otu lugu pidada. Ta laskus alla küüni, uuris veel, kas seinaalused kuskilt väga lahti ei ole, et kas rebane kuskilt sisse ei saa, — ja heitis siis heintele puhkama. Tema päev oli alanud viletsasti, aga tänu omaenese ettevõtlikkusele ja vaevale oli ta suutnud enesel elu sees hoida, oli söönud ning joonud ja nüüd leidnud hea ööbimiskohagi. Rahuldustundega pani ta pea saba peale, ja kui ta inimene oleks olnud, oleks ta enese peale uhkegi olnud. Aga võibolla et temagi peas mõlkus midagi selletaolist, sest õnnetu ja pahur, meeleheitel ning täis kabuhirmu ta enam ei olnud.

Ta tõstis korraga pea ja kuulatas. Kõik oli vaikne. Muide ta teadis ju ka, et küüni seinu mööda oli hea üles krabistada mõne säärase üllatuse puhul, mis teda oleks sundinud põgenema. Küüni seinal, katuseserva all, võis üsna mugavasti lebada, kui näiteks rebane kuidagi küüni oleks pääsenudki.

Ja ta jäi üsna rahulikult magama ning tema uni oli auga ära teenitud.

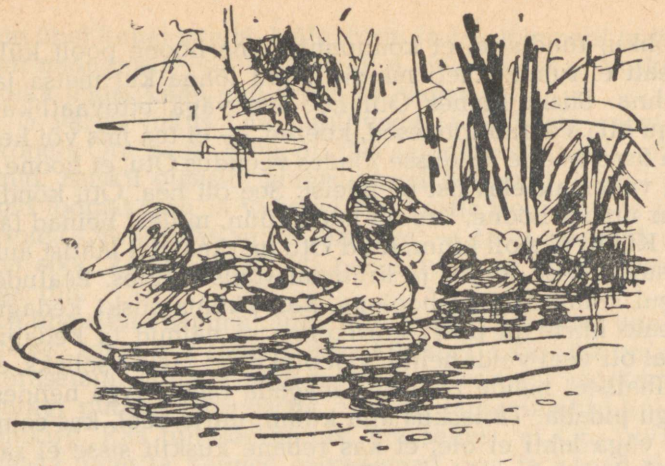
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused muudatused on toimunud Otu käitumises ja mõtlemises? Miks?
2. Kuidas tuleb aru saada autori sõnadest, et Otu *«uni oli auga ära teenitud»*?

IV

Hommikul ärganud, ronis ta seina mööda üles lahtise augu juurde, kust ta öösel sisse oli tulnud, ja silmitses sealt ülalt enda all laiuvat heinamaad ning jõge. Päike paistis soojalt, heinamaal lokkas juba üsna suur rohi ja lepapõõsad jõe ääres olid hiljuti lehte puhkenud. Ülal taevas aga keerutasid toredad valged pilved.

Korraga silmas ta jõe ääres midagi üpris huvitavat, mis ta kõrvad nagu nõiduse väel kikki kiskus. Ja ta silmadki lõid särama — silmad, mis seni peaaegu alati olnud läiketa ja unised. Otu sirutas end ja volksatas siis ruttu küüni seinalt alla rohtu, tegi enda madalaks ja hakkas pikkamisi hiilima jõe poole. Kes teda nüüd oleks

näinud ja võrrelnud sellega, mis ta kodus olnud, see poleks uskunud oma silmi. Kuhu oli jäänud laiskus, pahurus, venivus? Heinamaad mööda hiilis jõe poole otsekui hoopis teine kass, aga mitte Otu.

Mida ta seal jõe ääres siis näinud oli?

See oli pesakond noori pardipoegi, keda juhtis vana part. See pesakond suples vees, sukeldus, tuli mõnikord üsna kalda äärde ja askeldas seal edasi-tagasi. Ütlemata isuäratavatena tundusid need pruunid väikesed pardipatakakesed Otule. Talle tuli neid nähes vesi suhu ja ta ei hoolinud mingist vaevast, et märkamatult neile ligi jõuda. Jõe lähedal roomas ta kaua kõhuli, et nägematuna pääseda lepapõõsani, mille taga parajasti pesakond sulistas.

Ta jõudis lepapõõsa taha, ilma et vana part, kes aeg-ajalt hoolitsevalt ringi vaatas, teda oleks märganud.

Aga kahjuks olid pardipojad sügavas vees, kuigi üsna ligidal Otule. Ta ei usaldanud sukelduda sügavasse vette ja taipas ka üsna õieti, et ega tema sellises vees partidega ikkagi ujumises võistelda saa.

Ta jäi endiselt peitu ja katsus partide läheduses püsida, hiilides kallast mööda edasi, kuna pardid jõge mööda edasi ujusid. Vahest tuleb eespool soodsam hetk — oli Otu lootus.

Ja see hetk tuli. Sügav vesi lõppes, pardid jõudsid madalasse kohta. Otu võttis hoogu ja hüppas pesakonna keskele, nii et vesi kõrgele üles pritsis. Aga peale märja sauna ei saanud ta midagi. Polnud tema veel jõudnud nii osavaks kütiks harjuda — ühe päevaga —, et oleks saanud tabada lindu, ja pealegi vees. Ta oli suurema jao oma eluajast vaid maganud, ta liikmed olid kanged ja paindumatud, ta lihased pehmed, ei tema suutnud lindu tabada; hea kui hiirega hakkama sai.

Ta tuju langes pärast seda üsna alla. Pealegi sai ta üleni

märjaks ja ta kõht oli endiselt tühi. Aga hea edasijõudmine oli seegi, et ta üldse midagi niisugust ette oli võtnud.

Ta heitis jõe kaldale päikese paistele, et kuivatada oma kasukat. Seejärel oli tal kavatsus metsa hiirejahile minna. See oli kindlam saak. Seda teadis ta.

Aga olles tükk aega lamanud, märkas ta, et jões tema ees, madalas kohas, oli jälle elavaid olendeid näha. Seekord olid need kalad. Kalu oli Otu vaid niipalju näinud, kuipalju ta neid peremehe järelt oli saanud varastada, kui see neid mõnikord merest tõi. Aga Otu tundis nad ka elavatena ära.

Nojaa, kala oli veelgi vilkam kui part, seda taipas Otu kohe, kui nägi neid enda ees ujumas. Aga kui tegutseda kavalusega?

Otu märkas, et kalad jõest aeg-ajalt kitsast veerenni mööda üsna madalasse loiku ujusid, mis oli igalt poolt liivaseljandikkudega piiratud, nii et kaladel sinna sisse ja sealt välja pääseda oli võimalik ainult veerenni mööda.

Otu tegi enda nii madalaks, et ta rohust peaaegu väljagi ei paistnud. Niiviisi hiilis ta üsna jõe kaldale ja jäi seal ootama soodsat hetke.

See hetk saabus: parv kaunis suuri kalu ujus renni mööda lahesoppi ja hakkas seal mängeldes tiirlema. Ühe ropsuga oli Otu rennis kaladel ees ja rabas neid käpaga, niipalju kui suutis. Suurem jagu kalu põgenes siiski tema käppade vahelt jõkke, aga kolmneli neist said vigastada ja langesid Otu saagiks. Üksteise järel tõi ta kalad loigust välja, mitte korraga, seda ta ei taibanud teha, alles siis läks ta järgmise kala järele loiku, kui eelmine juba ära oli söödud. Seejuures juhtus tal väike seiklus vesirotiga. Vesirott on elukas, kes elab jõgede ja järvede kallastel, väikestes õõnsustes, mis asetsevad veepinnalt kõrgemal, kuid kust vette hüpata on väga hõlpus. Nad peavad jahti väiksematele kaladele, kes nende lähedusse satuvad, kuid ei põlga ka surnud kala, eriti kui see veel üsna värske on, nagu näiteks need, kes surid Otu käpahoopide ja hammaste all. Õieti polnudki need veel päris surnud, vaid ainult uimased ja rabelesid aeg-ajalt loigus, kuhu Otu nad oli jätnud.

Parajasti, kui Otu kaldal üht kala sõi, nägi ta imestusega, et renni mööda ujus loiku mingi veider elukas, — rott mis rott, aga siiski ka mitte päris rott. Sel rotil oli pea väiksem kui harilikkudel rottidel ja kõrvu polnud tal nagu olemaski; kasvult oli ta üsna suur ja meenutas seski suhtes Otule päris tõelist rotti.

Otu lakkas söömast ja jälgis huviga roti tegevust. Asjaolu, et rott vees nii koduselt ujus ja askeldas, oli Otule eriti üllatav.

Aga korraga märkas Otu, et rott asus ühe tema, Otu, kala kallale, võttis selle hammaste vahele ja hakkas renni mööda jõkke ujuma.

See lugu Otule enam ei meeldinud. See oli lausa vargus, ja Otu, kes seni ise küllalt varastanud oli, leidis, et temale tehakse suurt ülekohut.

Ta hüppas kähku alla, et rotile teed sulgeda, kuid nägi imestusega, kui vilgas see loom ujumises oli: nagu hall triip kadus ta jõkke, uskumata kiirelt, otsekui kala. Otu ei saanud veel käppagi välja sirutada tema poole, kui ta juba oli sügavusse kadunud, — ja tema suus Otu kala.

Aga Otul oli veelgi üks kala jões tagavaraks, ta sõi ka selle ära ja tundis siis oma isu üsna rahuldatud olevat. Mugavalt viskus ta rohu sisse siruli ja tundis mõnuga, et tal õigus oli puhkamiseks: ta oli ise oma toidu muretsemiseks vaeva näinud. Ja see oli üsna teine tundmus kui peremehe või perenaise järelt näpatud paladega kõhutäitmisel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused muudatused on toimunud Otu võimetes? Millega seda seletada?
2. Koosta kava ja jutusta Otu elust metsas!

V

Nii hakkas Otu nüüd elama. Päev-päevalt kohanes ta eluga metsas, heinamaal ja jõe ääres, veetes oma aega küttimisega. Ega tal iga päev head jahisaaki olnud. Mõnikord tuli ka päev läbi nälgida või isegi kaks päeva. Ei läinud korda kala tabada jões ega hiirt metsas — ja siis tuli paastuda. Aga Otu oli sellega juba harjunud. Ta lihased muutusid päev-päevalt sitkemaks, rasv, mis teda raskeks ja kohmakaks tegi, kadus ta naha alt ja kogu ta keha muutus sihvakamaks ning painduvamaks, ta karvad siledaks, läikivaks ja ta silmad, mis kodus olid alati pisikesed ja unised, läikisid nüüd elavalt. See oli nüüd üsna teine loom, see Otu, ja kui peremees Aado või perenaine Anu teda nüüd näinud oleksid, poleks nad teda äragi tundnud või oleksid pidanud mõneks võõraks kassiks, aga uhkeks ja toredaks kassiks.

Ei, sel painduval sihvakal loomal polnud enam suurt sarnasust endise laisa, kohmaka Otuga.

Ja seda oli teinud kõik see, et Otu nüüd enam ei vedelnud päevade kaupa maas nagu unine totakas, vaid pingutas oma keha ja vaimu, et ise saada endale ülalpidamist, nägi vaeva ja harjutas selleks oma lihaseid ja liikmeid.

Öökorteriks oli Otule endiselt küün, päeviti aga ta palju selles uues kodus ei püsinud, luusides lakkamatult ringi, otsides toitu ja õppides tundma oma uut suurt ümbrust, puhates vahetevahel siinseal, aga ikka mõne puu ligiduses, sest esimene päev metsas, millal ta peaaegu rebase käppa pidi langema, ei läinud tal kunagi meelest.

Tal oli ka nüüd vahel kardetavaid seiklusi, aga ikka pääses ta lähema puu otsa. Kord kimbutas teda ilves, kes ju ka on kassi tõugu loom ja seetõttu ronib puu otsas nagu kass. Aga ilves on võrratult suurem ja raskem kui kass, seepärast ei saanud ta Otut

kätte, kuigi ta Otule puu otsa järele ronis. Otu tõusis ikka kõrgemale ja kõrgemale puu latva, kuni see muutus nii peenikeseks ja nõtkeks ja oksad nii painduvaks, et ilves enam järele tulla ei julgenud. Ilves laskus siis allapoole ja jäi ühe jämedama oksa peale istuma. Nii istusid nad siis paar tundi ühe ja sama puu otsas — kass ülemisel korral ja ilves alumisel, aga kassi seisukord oli jälle halvem, nagu siis, kui rebane teda piiras. Ilvesel oli mugavam istuda jämedamal oksal kui kassil ülal peenikesel oksal; pealegi väristas ilves end liigutades aeg-ajalt puud ja siis oli kassil tegemist, et end küüntega kinni hoida, kuna mahakukkumine oli iga hetk ähvardamas. Ja kukud sa säärasest kõrgusest maha — teadagi siis, et oled otsas; ja mis sinust üle jääb, selle koristab ilves. Seda mõistis Otu ja ta seisukord oli jube küllalt. Ta võis nüüd õnne tänada, et oli omandanud juba tugevad lihased ja palju teravamad küüned kui varem, kodus, või siis, kui teda piiras rebane. Aga ka nüüd muutus lugu pikapeale õudseks, sest ühel kohal end küüntega kinni hoida ja kogu aeg peenikese oksa külge klammerduda oli ka ikkagi, isegi hea jõu juures, väga väsitav.

Õnneks Otule on ilves kannatamatu ja närviline loom. Istunud mõnda aega oksal, tüdines ilves sellest, andis puule käpaga sellise hoobi, et Otu ülal oma oksal värises nagu õun tormis, kui tuul raputab õunapuud, ja ronis siis vihaselt kiljudes puu otsast alla. Ilveseid oli metsas vähe, neid ilmus aeg-ajalt kuskilt mõni ja kadus siis jälle. Nii kadus ka too, kes piiras Otut. Ta lahkus puu juurest, ikka veel vihaselt kiljudes, ja kaugenedes puude vahele, kuni ta kiljumine kostis ikka nõrgemini ja lõpuks kustus päriselt.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mida uut lisab see peatükk Otu ellu? Põhjenda muudatusi!
2. Võrdle kassi kirjeldust pala algul tema kirjeldusega selle peatüki algul!
3. Mis sai Otust hiljem?

Kokkuvõtteks.

1. Missugused raskused tuli Otul metsas ületada? Märgi need vihikusse pealkirjaga: Raskused, mis Otu ületas metsas.
2. Kuidas mõjus see Otule?
3. Kas inimeste ja Otu käitumises võib leida sarnasust? Põhjenda!
4. Missuguseid raskusi tuleb õpilasel ületada? Kuidas seda teha?
5. Missuguseid omadusi, võimeid ja vilumusi on ka inimesel tarvis endas kasvatada?
6. Koosta kirjand, kasutades selle pealkirjaks üht järgnevatest vanasõnadest.

1. *Töö ei teota kedagi, laiskust laidab igamees.*
2. *Kes tööd teeb, leiab leiba.*
3. *Häda ajab härja kaevu.*
4. *Ega koer enne ujuma hakka, kui saba vette puutub.*
5. *Oma teenitud leival on saia maik.*
6. *Osav kisub kivistki leiva välja.*
7. *Töö harjutab meistriks.*
8. *Hakka peast kinni, küll jõuad sabani.*
9. *Tööga tehakse suured linnad, magades ei midagi.*
10. *Mis täna tehtud, see homme hooleta.*
11. *Kes edasi ei lähe, läheb tagasi.*

RAUK, KES ALATI KÕNELES VANASÕNADEGA.

Elsa Beskov

Olid kord kuningas ja kuninganna, kes istusid hommikulauas.

«Sa peaksid vestlema mõnikord meie vana aednikuga,» ütles kuninganna kuningale.

«Milleks siis?» küsis kuningas.

«Ta on nii tark mees,» ütles kuninganna. «Tal on alati vanasõna käepärast kõige kohta, mida öeldakse.»

«See on võimatu,» ütles kuningas.

«Kas veame kihla?» ütles kuninganna.

«Meeleldi,» ütles kuningas.

«Kui mina võidan, siis ehitame talle parema onni,» ütles kuninganna.

«Meeleldi,» ütles kuningas. Ja nii läksid nad otsima vana aednikku.

Väraval kohtasid nad kindralit ja üht nõuandjat, kes soovisid kuningaga kõnelda.

«Tulge kaasa ja olge tunnistajateks!» ütles kuningas. «Kuninganna ja mina vedasime kihla.» —

Vana aednik seisis ja kaevas, kui nad tulid.

«Tere,» ütles kuningas. «Ah nii, meister on juba liikvel.»

«Hommikutunnil on kuld suus,» ütles rauk.

«Meister näikse arvavat, et meie teised oleme kõik liiga hilised,» ütles kuningas.

«Mida lähemale keskpäevale, seda nägusam rahvas,» ütles rauk ja kummardas.

«Küllap meister pidi alustama oma ametit juba varajases nooruses?» ütles kuningas.

«Mis peab kasvama kõveraks, seda tuleb juba aegsasti painutada,» ütles rauk.

«Meister teab vist, et me oleme oma naaberriigiga tülli sattunud,» ütles kuningas.

«Pole ühe süü, kui kaks tülitsevad,» ütles rauk.

«Juba on olnud taplusi piiril,» ütles kuningas.

«Kust muidu nalja saab, kui ise ei tee,» ütles rauk.

«Ja nad on üksteist täiesti vaeseomaks kolkinud,» ütles kuningas.

«Jah, tigedad kassid saavad rebitud naha,» ütles rauk.

«Mida ma meistri arvates pean tegema?» ütles kuningas.

«Kergem on tõkestada oja kui jõge,» ütles rauk.

«Aga kuidas pean ma taas saavutama heanaaberlikud suhted?» küsis kuningas.

«Leebe vastus vaigistab viha,» ütles rauk.

«Aga kui see ei õnnestu?» ütles kuningas.

«Visa võidab,» ütles rauk.

«Kuid mu nõuandja tahab, et alustaksin sõda,» ütles kuningas.

«Kui pime juhib pimedat, siis kukuvad mõlemad auku,» ütles rauk.

«Mida sa mõtled? Kas sa ei tea, et minu nõuandja on kuulus oma tarkuse poolest?» ütles kuningas.

«Kõik pole kuld, mis hiilgab,» ütles rauk.

«Kuid meie vajame rohkem maad,» ütles kuningas.

«See, kes ahmib liiga palju, kaotab tihti kogu pala,» ütles rauk.

«Naabermaal on palju kaevandusi, ja meil on ainult üks,» ütles kuningas.

«Parem üks lind peos kui kümme metsas,» ütles rauk.

«Minu kindral ütleb, et olevat kerge vallutada pool naabermaad,» ütles kuningas.

«Ära hõiska enne õhtut,» ütles rauk.

«Kuid ta ütleb end võivat võita mistahes sõjaväe,» ütles kuningas.

«Suur sõnades — väike tegudes,» ütles rauk.

«Mida sa mõtled?» ütles kuningas.

«Tühjad tünnid kõmisevad kõige valjemini,» ütles rauk.

Kindral vihastus. «Seda ei kuula ma enam kauemini,» ütles ta ja läks.

«Parem põgeneda kui halvasti võidelda,» ütles rauk.

«Ma pean tõepoolest naerma sellise kõneluse üle,» ütles nõuandja. Ja siis läks ka tema.

«Kes naerab viimasena, naerab paremini,» ütles rauk.

«Kuuled sa, mu hea vanake, kas ma õigupoolest ei peaks kuulama sinu nõuannet ja vältima sõda?» ütles kuningas.

«See, kes kuulab nõuannet, on tark,» ütles rauk.

«See on nii hea, et ma lähen jalamaid ja kõnelen teiste nõuandjatega,» ütles kuningas.

«Tao rauda, kui ta on kuum,» ütles rauk.

Ja nii läkski kuningas, ent kuninganna jäi.

«Mõtle, kui meistril nüüd õnnestus vältida sõda ainult oma vanasõnadega,» ütles kuninganna.

«Jah, väike mätas ajab tihti suure koorma ümber,» ütles rauk.

«Nüüd peab meister tänuks saama uue, toreda onni, mida ta on pidanud nii kaua ootama,» ütles kuninganna.

«Kunagi ei oodata liiga kaua, kui oodatakse midagi head,» ütles rauk ja muheles.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Vanasõna on lühike tabav rahva mõttetera. Jutusta tavalises sõnastuses, mida tahtis rauk kuningale vastata!
2. Missugused neist vanasõnadest on sisult õiged ka tänapäeva elunähtuste suhtes? Tee järeldus!

IVAN KRÕLOV
(1769—1844)

KVARTETT.

Üks Pärdik-Välenäpp
ja Eesel, Sikk
ning Mesikäpp
kord mõtlesid kvartetti mängida.
Kaks viiulit, bass, alt ja noodilehed —
nii villu istusid me pillimehed,
et kunstiga maailma võluda.
Küll poognaid vehivad, ei asja saa.
«Hei,» hüüab Pärdik, «peatuge nüüd vähe!
Nii istudes me mäng ei lähe.
Sa, Mesikäpp, end vastu alti sea,
ma, esimene viiul, istun vastu teist,
vaat siis kvartett saab imehea,
et mets ja mägi rõkkab meist!»

Nad istusid siis nii, lõid lahti loo,
kuid katse paremat ei too.
«Pea, pea! Ma tean, mis on me veaks,»
nüüd karjub Eesel: «Kui end kõrvu seaks,
siis alles ehtsad viisid kostma peaks!»
Ka Eeslit kuulati ja seati ritta end,
kuid ikkagi kvartett ei edenend.
Veel üht ja teist nii sooviti
ning läbi prooviti,
kuis tuleb istuda ja kuis ei või.
See kära Künnilinnu lähedale tõi.
Kõik temalt küsima, et kahtlus kaoks:
«Oh kui sul aega leiduks meie jaoks,
sa meile pisut annaksid ehk nõu.
Meil noodid olemas ja pillid ka,
kuid — kuidas istuda, käib üle jõu.»
«Et muusik olla, vaja osata
ja vaja kõrvu, õrnemaid, kui antud teile,»
nii vastab Öökbik neile.
«Kuid teie, istuge kas nii või naa,
teist mängumehi ikkagi ei saa.»

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Meenuta, mis on allegooria.
2. Milles seisneb selle valmi allegooria?
3. Esita see valm ilmekalt osalistega.

MÕISTATUSI LOOMADEST.

1. *Luust suu, lihast habe?*
2. *Paik paiga peal, lapp lapi peal, elades ei ole nõela sisse saanud?*
3. *Edaspidi künnab, tagaspidi äestab?*
4. *Kuue heidab seljast, aga kasukat ei heida?*
5. *Valge ait, punased tulbad?*
6. *Neli andjat, neli kandjat, kaks koerakaitsjat, üks parmupiits?*
7. *Üks teeb timp-tamp, teine teeb timp-tamp, kolmas teeb timp-tamp, neljas teeb timp-tamp, viies teeb karviuh?*
8. *Neli teevad aset, kaks näitavad tuld, üks heidab magama?*
9. *Nui ees, väät taga, hiirekelder keskel?*
10. *Nina niki-riki, kõrvad kõki-rõki, saba rilli-ralli?*
11. *Okkaline kui ohakas, ümmargune kui kera?*
12. *Hobu metsas, saba seljas?*
13. *Tiivad on, nokka pole, küüned on, jalgu pole?*

14. *Kuhja luuakse, loojat ei näe?*
15. *Pada keeb metsas, ei ole puid ega tuld all?*
16. *Üheksa mehe ramm, ühe mehe mõistus?*
17. *Ühe mehe ramm, üheksa mehe mõistus?*
18. *Sööda kui venda, seo kui varast?*
19. *Halli vatiga vanamees, kaks sarve peas?*
20. *Väike lehmake, magus piimake?*
21. *Must kui ronk, aga ronk ei ole; mürab kui härg, aga härg ei ole; lendab kui lind, aga lind ei ole?*
22. *Liha all ja luu peal?*

Seletused.

1. Kukk. 2. Kana. 3. Kana siblib. 4. Lammast pöetakse. 5. Hani. 6. Lehm. 7. Hobune. 8. Koer. 9. Kass. 10. Hiir. 11. Siil. 12. Orav. 13. Nahkhiir. 14. Mutt ja mutimullahunnik. 15. Sipelgapesa. 16. Karu. 17. Hunt. 18. Hobune. 19. Kits. 20. Mesilane. 21. Sitikas. 22. Vähk.

LUGU MEHEST JA TEMA HOBUSEST.

Holger Pukk

Ühel mehel oli kaks kõrbi hobust: Anne ja Töö. Need käisid tal kõrvuti suure vankri ees ja vedasid seda üsna hõlpsasti. Ka siis, kui raske koorem peal oli.

Uhkem ja jõulisem oli Anne. Temale jäid kõigi silmad kohe peatuma, kui ta nagu mängeldes vankrit vedas. Ja oli neidki kordi, kus Anne päris üksipäini koorma koju viis.

Ühe niisuguse korra järel tuligi mehele mõte:

«Ei ole mulle kahte kõrbi tarvis. Anne saab üksigi toime. Müün Töö vaba aja eest maha. Sellest ongi mul peenike peos!»

Mõeldud, tehtud.

Üksi jäi jõuline ja ilus Anne. Tema pidi nüüd pingutama kahe eest. Ja esialgu ei olnud vahet midagi. Siis aga vedaja väsis. Samm muutus nüriks ja peahoiak tõntsiks. Ning mehel tuli koormasse vähem kraami laduda. Aga Anne samm jäi sellegipärast saamatuks.

Mees kergendas jälle koormat. Aga Annegi väsis edasi. Viimaks jaksas hobu ainult siis vankrit vedada, kui peal oli õlekoorem.

Aga kaua sa kannatad seda sasivedu! Ja mees kippus kukalt kratsima, et mis nüüd peale hakata.

Ega mõnda mõnusamat nõu saanudki meelde tulla, kui et Töö tuleb tagasi tuua.

Mees veeretas seda mõtet päevast päeva nagu kuuma kartulit.

Veeretas ja veeretas, aga oma vana abimeest ometi otsima ei läinud. Hakka nüüd jälle selle Tööga rassima ja rahmeldama! Nii hea oli ilma temata! Nii harjunud, et aega palju ja muret vähe.

Näe, naabril on paar perutajaid majas. Ja kui kõvasti klanimist ja kasimist. Kaks korda rohkem vaja vett vedada, heinu hanguda, karva kraapida, tallis toimetada!

«Ptüi! Aga mis minul viga! Ainult Anne. Ja koorma sikutab Annekene üksigi ära. Mis sest, et õled! Koorem on koorem!»

Ja mees lõi käega.

Ometi tükkis peale isevärki norutunne. Nagu kahju oli, midagi nagu pakitses. Ja justkui häbi oli vastutulijatele silma vaadata. Hakka või töinama!

Seal korraga kõhutab uss keset põrandat. Kenasti keerdus ja pea püsti. Keerdude keskelt paistab pisike pudel.

Uss võngutab pead ja sõnab mesimagusa häälega:

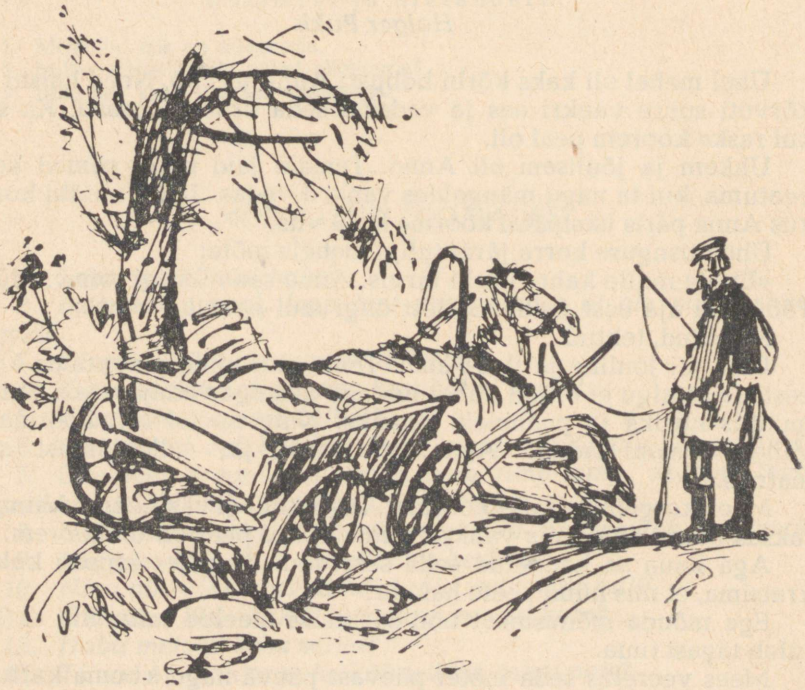
«Ära, kullake, kurvasta midagi. Võta see pudel ja tilguta siit endale iga päev üks tilk. Siis oled alati rõõmus ja julge!»

Vaev oli nii suur, et mees ei mõelnudki pikemalt. Krahmas pudeli, tegi korgi lahti ja laskis tilga keelele kukkuda.

Ja tilk aitas. Tõi kuraasi, peletas vaeva eemale.

Seal kostis jälle ussi hääl:

«Mis sa vastutasuks lubad?»

«Võta mis tahad!» viskas mees käega ja lõi lustilikult laulujoru lahti.

Nüüd algasid ilusad päevad. Hoopis kergem oli õlekoormat teha, hoopis kergem oli koorma otsas lesida. Ja kui kena oli vastutulevatele kahehobusemeestele hüüda:

«Näe, kus lollid! Kahega! Minul pole muud vaja kui Annet!»

Nii möödusid ajad.

Ühel õhtul õlekoorma otsas ärgates märkas mees, et Anne oli aiste vahel maas. Surnud mis surnud.

Eemalt võsa vahelt aga vilksatas ussi saba.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leia selle loo allegooriline mõte!
2. Mis laostas mehe?

MIHHAIL LERMONTOV
(1814—1841)

JOOKSIK.

(Mäestiku legend.)

Kui hirv, kes kuuleb koerte kära,
või nagu jänes kotka eest,
nii jooksis võitlusväljalt ära
Harun, tšerkessi sõjamees.
Au, priiust kaitstes langes isa,
kaks venda surnult maha jäid,
ja vaenlane kesk sõjakisa
nüüd tolmu sõtkub nende päid.
Las veri nõuda vere hinda —
Harun on heitnud püssi käest
ja mütsi peast — ta au ei hinda,
eest põgeneb ta kõigest väest.

Ju päev end mägedesse peitis
ja tumedale maale heitis

öö valge uduliniku.
Head kargust idakaarest uhkas,
ja kõrbele, mis unes puhkas,
nii vaikselt tõusis kuldne kuu . . .
Kurk janust kõrbeb. Verd ja higi
näolt ära pühib väsind mees
ja näeb, et kodupaik on ligi.
Kuupaistes on auul ta ees.
Seal oodata ei teatud teda.
Öös hooned tummalt tukkusid.
Vaid tema suutis põgeneda,
kõik teised sõjas hukkusid.

Ta tuntud saklja poole tõttab.
Lamp põleb — peremees on toas.
Ja julguse ta kokku võtab
ja seisab akna valgusjoas.
Selimiga ta seltsis mängis
ja suureks sai. Nüüd sõpra see
ei tundnud ära: tõvesängis
ta lamas maas, see viimne tee.

«Au Allahile! Sinu kaitseks
on väljas tema keerubim,
et sa veel au ja võite maitseks.»
«Mis uut on?» küsib talt Selim
ja tõstab pead — näo närtsind joontes
lööb lootus särama — tal soontes
ka läheneva surma eel
keeb sõjamehe veri veel.
«Kaks päeva visalt taplesime.
Mu taat ja vennad surma said.
Et ise pääsesin, on ime.
Ma jooksin mööda mägismaid,
kust ainult kiskjad läbi saavad,
kuid iial inimhing ei käi.
Mu jalgel kividest on haavad.
Tšerkessid löödud on. Mis jäi
mul üle muud kui põgeneda?
Oh ütle, et sa minust end
ei pööra ära, verevend,
ma surmani pean meeles seda.»
Kuid vastas temale Selim:
«Ma põlgan sind! Mu majast kasi!
Argpüks, kes teotab mägilasi,
ei leia õigeksmõistmist siin.»
Näol ahastus ja häbipuna

Harun neid sõnu kuulas pealt
ja norus peaga, sõnatuna
ta jälle öösse astus sealt.

Üks mõte hetkeks seisma sundis
meest uue saklja lähedal
ja mälestuste võimu all
ta jälle värsket lootust tundis
ja oli korraga ta hing
täis rahu, rõõmu, valgust ning
öövaikuses, mis kattis ilma,
kaht hella, leegitsevat silma
ta nägi selgelt enda ees.
«Ta armastab mind!» mõtles mees
ja tahtis maja poole minna,
kui äkki vaikselt kostis sinna
üks ennemuistse laulu viis,
tal viimse vere palgelt viis:

Kuu ujub öös,
vaikne ja kindel.
Noormehel rindel
taplus on ees.
Džigitt end relvale najatab,
tütarlaps temale pajatab:
Käies võitluseteel

kõik raskused talu
ja prohvetit palu,
ole usule ustav,
aule ustavam veel.
Reeta on kole,
midagi loota
argadel pole,
au neid ei oota.
Usse on täis nende haavad,
kiskjate söögiks nad saavad.
Kuu ujub öös,
vaikne ja kindel.
Noormehel rindel
taplus on ees.

Ta möödub asulast, mis tukub
kottpimeda öötaeva all
ja ainult raske pisar kukub
aeg-ajalt ripsmeilt näole tal.
Nüüd aga on ta koduõues.
Seal paistab väike, küürus onn.
Ta peatub akna all ja põues
tal jälle värske lootus on.
Veel ärkvel muidugi on ema
ja palvetab nüüd pere eest
ja ootab seal. Kuid ootab tema
ka teisi poegasid ja meest.
«Tee lahti! Sinu lemmikpoju
on siin. Ma suure vaevaga
sain tagasi su juurde koju.»
«Kas üksinda?» — «Jah, üksinda!»
«Kuid isa, vennad?» — «Jäidki sinna!
Ja hinged teele asusid,
et taeva õndsusesse minna.»
«Kuid kas sa kätte tasusid?»
«Oh ei! Ma sain seält põgenema
ja koju jooksin sedamaid,
et sulle rõõmuks olla, ema,
ja pühkida su pisaraid.»
«Vait, neetud gjaur —! Kui hädaohus
sul meelest unus au ja kohus,
siis ela üksinda ja tea:
koos ara orja, reeturiga
on piinaks mulle raugaiga.
Ma pojaks enam sind ei pea.»
Ja vaikseks jäi kõik väikses majas.
Veel kaua aega akna all
Haruni palveid, needeid kajas.

Pistoda käes siis välkus tal
ja lõpule sai piin ja häbi . . .
Kui koitis, ema lihast last
maas märkas, tera rinnust läbi,
ja pilgu ära pööras tast.

Ei ükski tahtnud teda matta.
Laip mahajäetult vedeles.
Koer ulgus vahetpidamata
ta verist haava lakkudes.
Ka lapsed mõnitasid korjust.
Veel elab rahva seas legend
argpüksist, kes ei põland orjust
ja põgenes, et päästa end.
Kus paigad õudsed, üksildased,
ta neetud hing öös eksleb nüüd,
sest õige rahva eluaset
ta pelgab, tundes oma süüd.
Küll koputamas ukse taga
võib vahel kuulda hukkund meest.
Koraanisalmi kuuldes aga
ööpimedusse selle eest
kaob hing, kes hirmuvärinaga
kord elus hoidus võitlusteest.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määra luuletuse teema ja idee!
2. Kellele kuulub selles luuletuses autori poolehoid?
3. Kes mõistavad hukka Haruni käitumise?
4. Missuguseid meeldivaid ja õilsaid mägirahvaste omadusi toob see legend esile?

NÄÄRIHOMMIKUL.

V. Villandi

Kuusirp jääb üha kahvatumaks taevas,
vaid lumi kiirgab,
kumab silmapiir.
Tuul tõukab pilve täies purjes laeva
ning aknast ärkab
koidu esikkiir.

Õhk tulvil kargust,
puudelt poetub härma,
veel viimsed tähed looja lähevad.
Aoaegne külm

taob paugatusi kärmalt,
koer haugub unes
veidi kähedalt.

Nii algab hommik.
Keegi veel ei liigu.
Linn magab.
Maa on laia lume all.
Ning korsten süütab esimese piibu
sel aastal
alles praegu algaval.

Uus aasta!
Palju on sul teid ja radu.
Sa oled kõigi võimaluste maa.
Kõik sinu päevad
on me endi jagu,
ja mis me nendest teeme,
see neist saab.

Uus aasta!
Kõike loendada ei jõua,
mis kirja pannakse su raamatus.
Sa oled õrn ning karm,
sa kingid, nõuad,
sa toetad nõrka,
nuhtled saamatut.

On näärihommik.
Keegi veel ei liigu.
Linn magab.
Maa on laia lume all.
Koit läidab oma esimesed triibud
sel aastal
alles praegu algaval.

METAFOOR.

Metafoor ehk ülekanne on kõnekujund, kus ühe nähtuse tegevuse või asja nimi ja kujutlus kantakse üle teisele, kuid sel esemel, tegevusel või nähtusel on selle sõnaga ühiseid, sarnaseid jooni. Sisult on metafoor peidetud võrdlus.

Selline ülesanne loob lugejale nähtustest piltliku, täpsema ja kujukama pildi, mis kutsub esile sügavamaid elamusi.

Eespool olevast luuletusest leiame mitmeid metafoore. Sõna «kuusirp» annab täpse kujutluse kuu faasist — kuuveerandist.

Maalilise kujutluse loovad metafoorid:
«Tuul tõukab pilve täies purjes laeva»,
«Aoaegne külm taob paugatusi kärmalt»,
«Korsten süütab esimese piibu»,
«Koit läidab oma esimesed triibud» jt.
Ka personifikatsioon ehk isikustamine on üks metafoori liike.

Ülesandeid.

1. Leia loetud paladest metafoore. Tee seda ka järgnevate palade puhul.
2. Võrdle metafoorilisi väljendeid igapäevase kõnekeele väljenditega. Kumb neist on täpsem, kujukam ja kaunim?
3. Kasuta metafoore edaspidi ka oma kirjandeis!

KÜÜNLAKUU PÄIKE.

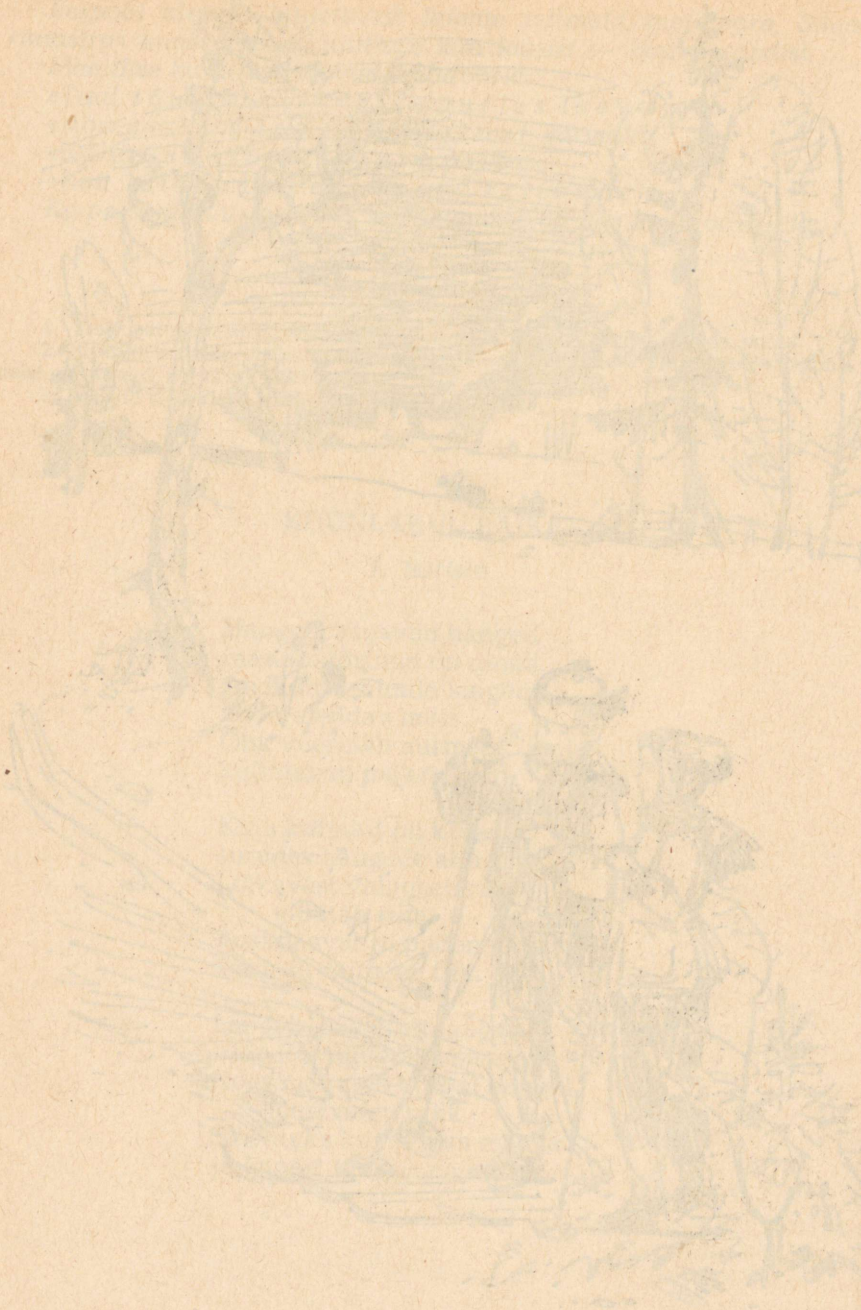
J. Sütiste

Hanged, sügavad hanged
räästale tõstnud on ninad.
Aedkuuse silmile langend
valendav müts.
Õhk veeretab nurmede linal
küünlakuu päikese sütt.

Küla külmast on keras,
surudes hangede alla.
Lõikavast valguseterast
vidutab silm.
Keskpäeval ju pudeneb valla
katuselt esimene tilk.

Langeb, hääletult langeb, —
süda kui tuigataks kaasa.
Koer mõnuleb kõrgel hangel,
must nagu tukk.
Sa ühtuks kui säravа maaga
ja õnnest kurgus on nutt.

TALV.

(Katkend Fr. Tuglase «Väikesest Illimarist».)

Oli käre külm, kuid päike helendas ja lumi sätendas silmipimestavalt.

Oli juba ammugi öeldud, et päev on nüüd kuke sammu võrra pikem. Kuid nagu kuke sammu, nii polnud ka päeva keegi mõõtnud. Ainult teistsugune oli ta küll kui talve alguses. Sest elu allikas päike meenutas jälle oma olemasolu. Ja inimesed varjasid ta helgi eest silmi, hõõrusid külmetavaid kõrvu ning rõõmutsesid. Nende tuju oli hoopis teine.

Illimar vedas parajasti oma kelku üle koha, kus pidi olema pleekaia pistand, kuid kus praegu läbi hange paistis ainult mõni teibaots. Nii tohutult oli sel aastal lund tulnud. Kuid see polnud enam kohev jahuhunnik, vaid oli vaheajal sulanud ja siis kõva koore peale kahutanud. Ning selle peale oli ainult niipalju värsket tulnud, et minnes ilusad jäljed järele jäid.

Need olid parimad liulaskmise päevad.

Jõudes üles hange harjale nägi Illimar kaugemalegi enese ümber. Talv muutis kõik vahemaad, tõi mõned asjad lähemale, kuid lükkas teised ka kaugemale. Põõsastest ja aedadest polnud palju jälgegi, puud ning majad näisid hoopis madalamad. Silm võttis laiema kaare, kuid saladusi oli ometi vähem.

Ainult üks salapärane ime oli lisaks tulnud. See oli õrn härmakoend iga oksa ja rao, iga teiba ning tüve ümber. Päike sätendas selles tuhandevärviliselt. Ja karge õhk isegi oli nagu täis seda sädelust.

Siit hangeharjalt laskus nüüd lumelagendik alla linnumaja poole. Kuid ta ei paistnud kaugeltki ühetooniliselt valgena. Ega olnud vaja kaua vahtida, kuni selgus, et siia olid laotatud ema ja tädi linased kangad, tänavuse ja vahest mõne varasemagi talve omad. Kõige selle hallika ja kollaka pidid päike, lumi ning külm ühteviisi valgeks tegema. Pleekaed! — nüüd vastas ta täitsa oma nimele ja ülesandele.

Äkki paiskus endise kartulimaa kohalt parv pisikesi hangelinde õhku. Need olid nagu varblased, kuid palju väiksemad ja heledamad, peaaegu roosakadki. Neid ei nähtud iialgi suvel, vaid ainult talve külmimal ajal. Ja ka siis jäid nad ainult paariks nädalaks ning liikusid ikka parvedes. Eile oli isa neid esmakordselt näinud.

«Nüüd on tõeline talv,» ütles ta. «Hangelind on meie juurde sooja tulnud.»

Pidi siis arvama, et kuskil oli veelgi külmem. Linnuparv tegi ringi, üks parve äär kõrgel, teine peaaegu ligi maad, ja laskus siis jälle hangele. Sätendav lumepuru tõusis ta liikumisest õhku. Ja siis ei eraldanud silm teda enam valgel lagendikul.

Illimar oli rinnuli kelgul ja laskis kahe pleekiva kanga vahelt alla linnumaja poole. Lausak oli aeglane, ja sellepärast lükkas ta kord ühe, kord teise jalaga tagant, punastes labakinnastes käed ümber kelgu äärte klammerdatud. Saapasäärad võtsid enestesse aeg-ajalt lund, hang rudises kelgu jalaste all ja valge liikuv pind oli otse silmade ees. Oh, see oli hea! Ta väike elukene riietesse mässituna, kinniseotud kõrvadega, kargest õhust õhetava näoga ikka kiiremini libiseval kelgul, — see oli nii hea! Ja lennates linnumaja järsakult alla järvele tundus südame all otse maguspõnevat tõmmet.

Kui kelk lõpuks peatus ega olnud jalgadega lükkamisestki enam kasu, ajas Illimar enese püsti. Ta oli üleni lumes ja seda tundus saapaiski. Nii seisis ta nagu valge mütsak keset valget välja, täis mehist heaolutunnet.

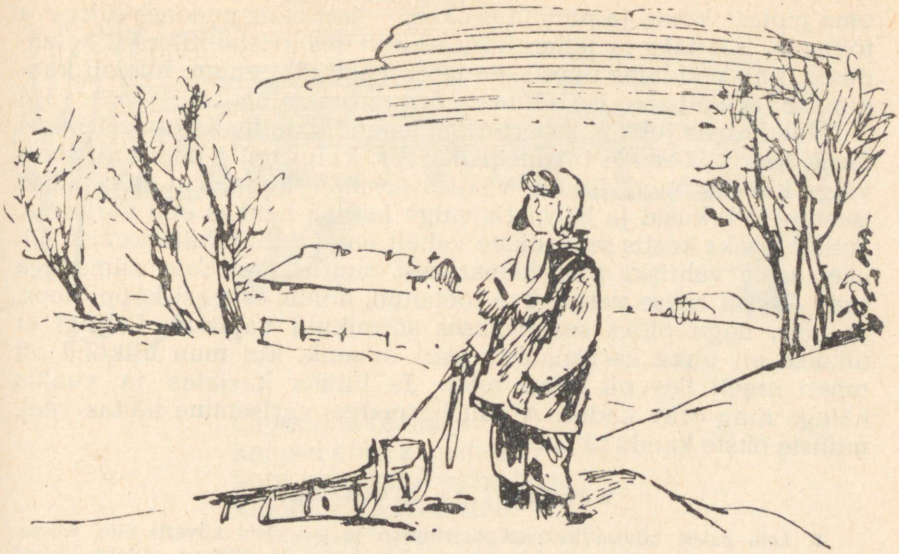
Nüüd nägi ta jälle ümbrust, ja hoopis teisiti, kui oli seda kunagi varem näinud. Lumine järv oli ainult nagu kitsas lohk, mille keskel ta seisis. Üksnes puude järgi võis veel randu aimata. Kuid see heledas härmamantlis raam ainult süvendas omalt poolt seda lohku.

Puutumatul lumel ei näinud ainustki jälge. Ainult linnumaja juurest laskus rada, ühes sõnniku ja sulgede reaga. Ning raja otsas mustas Haige-Jakobi raiutud auk jääs. See äratas nüüd oma liikumisega Illimari uudishimu.

Seal seisid pardid jäätükkide vahel. Nad pistsid pead vette, nagu tahtes põhja sukelduda, kuid nende kehad olid liiga kerged. Ja nii hõljusid nad veepinnal, tagapooled püsti, ise kollaste lestadega väledalt vehkides. Siis aga tõstsid nad jälle oma lopergused nokad ja tegid pahaselt: prääks-prääks! Mitte tühjagi! — seda tahtsid nad vist öelda. Mitte tühjagi pole seal söödavat! Ja siis solistasid ja mulistasid nad edasi, aina nautides raudkülma kümblust. Mitte tühjagi — mitte tühjagi ei teinud see neile.

Haige-Jakob ise liikus üleval linnumaja ees. Teda oleks praegu raske olnud inimeseks pidada, kui poleks seda teadnud. Pigemini oli ta mingi liikuv põrandariide-rull. Sest nõnda oli ta külmal ajal nahkadesse mässitud, ja seda kõik oma haiguse pärast. Kes teab, mis nahad need olid. Aga koerad kartsid ja vihkasid teda väga, just nendesamade nahkade pärast. Sest kui linnud tema arvates koerte lõhna võõrastasid, siis oli koertel jälle oma arvamus nahkade lõhnast. Ja nad ei passinud mitte kuidagi ühte.

Nüüd kostis Jakobi hääl — midagi kurgu põhjast ja prääksuvat — ning pardid ukerdasid augu servale ja hakkasid linnumaja poole paterdama. Nad taarusid ridamisi mööda kitsast rada ja aja-

sid omavahel juttu. Prääks-prääks! Mitte tühjagi — mitte tühjagi pole talvine järv sööma suhtes väärt! Aga värskendab — värskendab küll! Nii ladrates vajusid nad linnumaja uksest sisse ja Jakob sulges selle seestpoolt. Siis jäi seal kõik vaikseks.

Illimar pöördus ja nägi oma jälgi järve kohal. Lumi oli nagu sätendav puru, mille helenduses jäljed otse sinasid. Ta oli neid seni kogemata teinud, nüüd hakkas teda juba mäng nendega veetlema. Ta läks jalgu taga vedades otsejoones kuni vastaskaldani ja vaatas taha. See künnivagu puutumatul lumelagendikul oli imeilus. Ja siis liikus ta poolpõiki järvedevahelise tammini. Selle suus valendasid lumekuhilad nagu udusulist padjad. Vett polnud enam kuskil näha, ainult nende patjade sügavusest kostis veel nagu mingit sulinat. Isegi tammialune oli täis tuisanud. Ja üksnes allikatorust langes veenire ta all olevasse auku lumes, kuid nii hääletult, ainustki pisarat pritsimata, vaevalt aurates. Oleks pidanud sedagi vaid liikumatuks jääloogaks.

Vaadelnud kõike seda mõne aja, hakkas Illimar mööda häärberipoolset järve minema. Õieti oli ta järve randa kelgutama tulnud, kuid ta unustas selle ümbrust vaadeldes. Sest midagi nii kaunist polnud ta kunagi varem näinud.

Siin kummardusid kogu ranna ulatuses puud järvele. Kuid nagu järv polnud enam järv, nii ka puud mitte puud. Illimar läks lookas oksade alutsi, päike paistis läbi nende ja härmatis sätendas tuhandes tules. Nüüd nägi ta seda lähedalt, — iga oksakene oli nagu õrnas pitslooris, millist ei tee ühedki inimsõrmed. Illimar tõstis

oma punase kinda ja puudutas oksa, — härmatis pudenes kiirgava tolmuna. Siis läks ta jälle ettevaatlikult ses kristallitihniku helenduses ning puudutas uuesti. Ja ta ei teadnudki enam, mis oli kaunim, kas see pitsloor ise või ta nii õrn purunemine.

Nüüd algas juba häärberi-esine lagendik, mille ääres seisis veel üksik kuusk. Temagi oli üleni härmas, kuigi mitte enam nii loorvalge kui lehtpuud. Illimar vaatles ta uhket kogu, kui äkki oksad iseenesest liikusid ja härmatis valge jahuna hakkas alla varisema. Sellele lisaks kostis sealt okste vahelt nagu mingit kätsatamist. Oh näe, sealt vahtiski puu hämarusest suurte punakate silmadega orav. Ta oli enese vastu tüve toetanud, hoidis esimesi käppi koos, ja näis, nagu oleks ses pakases sõrmikuid vajanud. Paljugi et ollakse nii uhke karusnahkse saba omanik, kui muu ülikond oli ometi nigel! See oli lõbus mõte. Ja Illimar karjatas ja vehkis kätega ning orav kadus. Ainult härmatise varisemine näitas veel, milliste okste kaudu ta läks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leia palast talvise looduse kirjeldused ja loe need kõvasti ette. Missuguse meeleolu need loovad? Missugused kõnekujundid aitavad selleks kaasa? Kuidas iseloomustavad need pildid Illimari?
2. Leia, missuguste kunstiliste võtetega on kirjanik edasi andnud talvist külma, lund, päikest.

LOODUSKIRJELDUS.

Igas ilukirjanduslikus teoses jutustatakse inimesest, tema tegevusest ja juhtumistest tema elus. Teose sündmustiku edasiandmise kõrval kasutab kirjanik ka kirjeldamist. Nii kirjeldab autor inimesi, loomi, loodust, hooneid, esemeid jm., mille kaudu on lugejal võimalik saada kujukamat pilti loetavast ja mis kutsuvad lugejas esile sügavamaid elamusi.

Kaunimaks osaks ilukirjanduslikus teoses on looduspildid — looduskirjeldused.

Kasutades mitmesuguseid kõnekujundeid, maalib kirjanik lugeja silme ette looduspildi, mille kaudu ta annab edasi oma mõtteid ja tundeid. Looduskirjeldused on alati seoses tegelastega ja aitavad esile tõsta kujutatava inimese meeleolu, iseloomu ja tundeid.

TALVEÕHTU.

A. Puškin

Sompu mattes maa ja taeva
vihiseb ja vingub tuul,
kord kui loom täis surmavaeva,
kord kui laps, kel nutt on suul.

Õlgesid ta õhinaga
katusel kord kahistab,
kord kui rändur akna taga
klopib, südant ahistab.
Hämar, kurb on meie maja
talveõhtul tumedal.
Eideke, miks kogu aja
vaikid sa seal akna all?
Tõi ehk värtna vaikne vurin
rammetuse laugele
või ehk õues tuule urin
viis su mõtted kaugele?
Oh mu sõber, kannud toogem!
Vanakene hea ja hell,
kui on mure, kokku joogem —
kergem saab siis südamel.
Laula lindudest, kes leidsid
mere taga vaikse maa,
kuidas varavalgel neitsi
lättel käis, oh laula sa.
Sompu mattes maa ja taeva
vihiseb ja vingub tuul,
kord kui loom täis surmavaeva,
kord kui laps, kel nutt on suul.
Oh mu sõber, kannud toogem!
Vanakene hea ja hell,
kui on mure, kokku joogem —
kergem saab siis südamel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas on see luuletus seotud autori elukäiguga?
2. Kuidas suhtus A. Puškin oma hoidjasse? Missugused read seda näitavad?
3. Missuguse meeleolu loob tuule kirjeldus?

JUHAN LIIV
(1864—1913)

TALVINE TIHANE.

Tihane lendab mu aknale:
kaela alt valge, kõht kollane;
nokib, nokitab, vaatab targasti
sisse — tihase viis on see —,
kaela alt valge, kõht kollane!

Vestab nokka, vaatab targalt ta:
vaene linnuke, talve käes üksinda!
Hädasti, hädasti seda sain mõtelda,
lendab seal lahtistel tiibadel lennuga
teine ka!

Vaatavad mind nad kui kahjurõõmuga,
vaatavad, hüppavad, lendavad minema.
Järele jään neid vaatama.
Mõtlen ma: tuli ta
lahtistel tiibadel lennuga —
teine ka!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguse seose võib leida luuletuse ja kirjaniku elu vahel?
2. Õpi luuletus pähe ja esita see ilmekalt, kuulajaile pilte maalides.

KÜLM.

Mänd praksateleb külma käes,
kuusk naksub, unes väriseb . . .
Õhk kristallisid piserdab,
koit idas veripunane . . .
Lehk põhjast — tuleleil on see!
Loom koiduvalgel kisendab!
Hunt, põder, metskits ägavad
ja päiksetõusu ootavad.
Kord-korralt külm, ta plaksatab,
mets härmatises surnuvaik . . .
Koit idas veripunane . . .

METS.

Sa, mets, oled must ja tume
ja muremõtetes!
Su üle hallid pilved
ja sügis ta ududes.

Siit suve unenägu
on toona läbi käind,
siin helinal hüüdnud kägu,
luht palju õnne näind.

Siis olid sa selge ja ilus
ja helkisid kaugele,
ja taevaäärega ühte
kui sulasid viimati.

Küll virvendas siis ja hiilgas
päike su okste pääl
ja liblikas lehvis vahel —
ja kõlas ööbiku hääl.

Siis vaatasid taeva põue,
ta sinava' põuesse,
ja üksikud kuusekroonid,
need tõusivad kõrgele.

Kui eha ajal jäid mõtte —
jäid kuulama vaiksesti,
siis kohisesid ise
nii rahul, armsasti.

Nüüd oled sa must ja tume
ja muremõtetes.
Su üle on hallid pilved
ja sügis ta ududes.

JÄÄALUNE PÜÜK.

D. Vaarandi

Päike on punane pakaseaurust.
Rõske. Külm ja karune ilm.
Aga jäässe raiutud august
vaatab mere rohekas silm.

Vaatab su otsa nii elaval pilgul,
otse kavalal, kodusel moel . . .
Nöörilt kaluri kuuele tilgub
jääkülma vett. Aga mis see loeb!

Kõvasti kinni hoiavad võrgust
külmakangeltki harjunud käed.
Miski seal rapsatab, vastu tõrgub.
Täna peab olema püügipäev!

Jah, kaproon, sa oled küll ilus,
ehtides mõnda saledat säärt.
Aga siin jää all, varjus ja vilus
oled sa vahest enamgi väärt.

Magusa lihaga matsaka siia
lõpustest haaras su peenike niit.
Keegi ta hõrka ihu kord kiidab,
kallis ja kena kala on siig.

Aga see seal, kes praegu lööb tantsu
kütab ja erutab kalameest.
Järele annab ta, jälle siis katsub,
poole küünarnukini vees.

Tuli! Mehega maadlema paras
mütsatas jääle purakas haug.
Ah, sa röövel, sa kalavaras!
Nüüd on lauldud su laul!

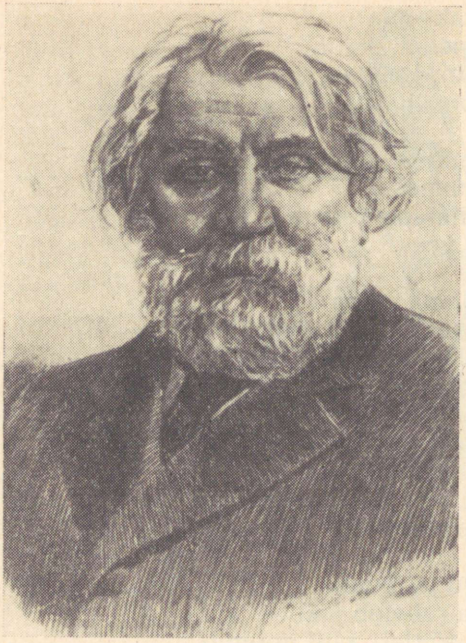
Linalt siigasid näpata tahtsid,
aga kätte said hoopis muu!
Võrku end kurguni täis on ahmind
havi kiskjahambune suu.

Pantrina kollasekirju ja joonik,
nõtkelt ta välkleb ja rabeleb jääl.
Kalur ta kohal küll sõitleb, küll noomib,
aga paitavalt kare on hääl:

Suvel sa, sinder, ei hakanud õnge.
Ütle nüüd, kenasti, nurjatu loom:
«Head uut aastat ja püügiõnne
soovin ja endaga kaasa toon!»

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrdle loetud talviseid looduspilte. Missugune neist on kõige meeldivam?
2. Koosta kirjand teemal: Mida nägin talvisel jalutuskäigul. Kasuta selles rohkesti kirjeldusi!

IVAN TURGENEV
(1818—1883)

MUMUU.

I

Ühes Moskva kaugemaist tänavaist elas kunagi hallis, valgete sammastega, madala ärklikorra ja viltuvajunud rõduga majas keegi proua — arvukast teenijaskonnast ümbritsetud lesk. Tema pojad teenisid Peterburis, tütred olid mehele läinud; ta tegi harva külaskäike ning veetis üksinduses ihnsalt ja igavalt oma vanaduse viimaseid aastaid. Tema rõõmutu ja sombune päev oli ammu möödunud; ja tema õhtugi oli ööst pimedam.

Kõige tähelepanuväärsemaks isikuks kogu ta teenijaskonnas oli kojamees Gerassim, umbes kolme arssina pikkune mees, hiiglase kehaehitusega ja sündimisest saadik kurttumm. Proua oli toonud ta maalt, kus mees oli elanud üksi väikeses hütis, vendadest lahus ja kus teda peeti peaaegu kõige korralikumaks teomeheks.

Gerassim oli haruldaselt tugev ja töötas nelja eest — kõik edenes ta käes, ja mõnus oli teda vaadata, kui ta kas kündis ja tohutute kämmaldega adrale rõhudes näis üksinda, ilma setuka abita maa vetruvat pinda lahti lõikavat, — või peetripäeval nii hävitavalt vikatiga tegutses, et oleks kas või noore kaasiku juurelt maha vehkinud, — või jälle väledalt ja peatumatult reht peksis kolmearssinase koodiga ja ta õlgade piklikud ja kõvad lihased tõstekangidena vajusid ja tõusid. Alatine vaikimine andis ta väsimatule tööle piduliku tähtsuse. Ta oli tore talupoeg, ja kui poleks õnnetut viga olnud, oleks iga tüdruk meelsasti temale mehele läinud ... Aga siis toodi Gerassim Moskvasse, osteti temale saapad, õmmeldi suveks kaftan, talveks kasukas, anti temale luud ja labidas kätte ja määrati kojameheks.

Kangesti vastumeelne oli temale algul ta uus elu. Lapsest saadik oli ta harjunud põllutööga, küla elu-oluga. Oma õnnetu vea tõttu inimeste seltskonnast võõrdunult kasvas ta tummana ja võimsana, nagu kasvab puu viljakal maal ... Linna ümberasustatuna ei mõistnud ta, mis temaga toimus — tundis igavust ja oli nõutu otsekui noor terve härg, keda äsja on toodud nurmelt, kus mahlakas rohi talle kõhuni kasvas — on toodud, raudteevagunisse pandud — ja veetakse kiiruga teda, ta lihavat keret, kord suitsu ja sädemetega, kord lainja auruga üle uhtudes, veetakse nüüd teda, veetakse kära ja vingumise saatel edasi, — aga kuhu veetakse, seda ei tea! Gerassimi tegevus uues ametis näis talle käkiteona pärast ränki talupojatöid; poole tunniga oli tal kõik valmis — ja jälle kas seisatas ta keset õue ja vahtis, suu ammuli, kõiki möödujaid, otsekui soovides neilt selgitust saada oma mõistatuslikule olukorrale, või läks äkki kuhugi nurka, virutas luua ja labida kaugele eemale, viskus näoli maha ja lamas tundide kaupa liikumatult kummuli nagu kinnipüütud metsloom. Ent inimene harjub kõigega, ja Gerassimgi harjus viimaks linnaeluga. Tööd oli tal vähe; kogu ta kohustus seisnes selles, et õu puhas hoida, kaks korda päevas aamiga vett tuua, köögi ning maja jaoks puid tassida ja lõhkuda, võõraid inimesi mitte õue lasta ja öösiti väljas valvata. Ja peab ütlema, oma kohuseid täitis ta usinasti: õuel ei vedelnud tal iialgi ei pilpaid ega prahti; juhtus tema käsu alla antud nõder veevedamiskronu porisel ajal aamiga kuhugi kinni jääma, siis tõukas ta vaid õlaga — ja nihutas paigalt mitte ainult vankri, vaid hobusegi; asus ta puid lõhkuma, siis kirves aina helises ta käes otsekui klaas, ja pilpaid ning halge lendas igale poole; mis aga võõrastesse inimestesse puutub, siis hakkas kogu ümbruskond temast lugu pidama sest saadik, kui ta kord öösel kaks varast kinni võttis ja laupadega teineteise vastu kolksas, — nii tugevasti kolksas, et kas või ära neid enam politseisse viigi; isegi päeval möödujad ja sugugi mitte kelmid, vaid lihtsalt tundmatud inimesed — nähes hirmuäratavat kojameest, vehkisid hirmunult käega ja karjusid ta peale, nagu oleks ta nende kisa kuulda võinud.

Kogu muu teenijaskonnaga oli Gerassim kui mitte sõbralikus vahekorras — nad kartsid teda pisut —, siis ometi lähedases: ta pidas neid oma inimesteks. Arusaadavaks tegid nad ennast temale märkide varal, ja tema mõistis neid, täitis täpselt iga käsu, aga oli ka oma õigusest teadlik — ja keegi ei tohtinud ühises lauas tema kohale istuda. Üldse oli Gerassim range ja tõsise iseloomuga, armastas kõiges korda; isegi kuked ei tohtinud tema juuresolekul kakelda — või häda neile! kui nägi, siis võttis neil kohe jalust kinni, keerutas korda kümme õhus ringiratast ja viskas teineteisest lahku. Proual oli hanesidki õuel: aga hani on teadagi uhke ja arukas lind: Gerassim pidas neist lugu, hoolitses nende eest ja söötis neid; ta ise meenutas väärikat isahane. Talle anti köögi kohal kambrike; ta sisustas selle ise oma maitse järgi, meisterdas sinna voodi tammelaudadest, neljal pakul — tõelise hiiglaseaseme: sada puuda oleks võinud selle peale panna, ja see poleks paindunud; voodi all oli toekas kirst; nurgas seisis niisama tugev laud ja laua kõrval kolmejalgne tool — nii vastupidav ja masajas, et Gerassim ise taotses seda vahel õhku tõsta, maha pillata ja seejärel muiata. Kambriuksel oli lukk, mis välimuselt meenutas rõngassaia, ainult et see must oli; selle luku võtit kandis Gerassim alati vöö küljes endaga kaasas. Ta ei sallinud, et tema kambris käidi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugune oli Gerassim? Mis on temas meeldivat? Ebameeldivat?
2. Kuidas Gerassim töötas maal? Linnas? Loe need kohad kõvasti ette!
3. Missugune oli teiste inimeste suhtumine Gerassimisse? Kas oli see õige?

II

Nii möödus aasta; kui see oli lõppenud, juhtus Gerassimiga kord järgmine sündmus.

Vanaproua, kelle juures ta kojameheks oli, jäljendas kõiges muistseid tavasid ja pidas arvukat teenijaskonda: majas oli mitte ainult pesunaisi, õmblejaid, laudseppi, mees- ja naisrätsepaid, vaid koguni sadulsepp — ühtlasi täitis ta loomaarsti kohuseid ja tohterdas peret —, oli kodutohter proua jaoks, oli isegi kingsepp, nimega Kapiton Klimov, kange joodik. Klimov pidas ennast olendiks, kellele ülekohut oli tehtud ja keda ta väärtust mööda ei hinnatud, pidas end haritud inimeseks ja pealinlaseks[1], kellel poleks sobinudki elada Moskvas, ilma tegevuseta, kuskil kõrvalises kohas, — ja kui ta jõi, siis jõi ta nimelt kurvastusest, nagu ta ise tavatses end väljendada — sõnu venitades ja endale vastu rinda lüües. Kord juhtus proua temast juttu tegema oma ülemteenri Gavriloga, — inimesega, keda juba ta väikeste kollaste silmade ja par-

[1] Tollal ei olnud pealinnaks Moskva, vaid Peterburi.

dinina järgi otsustades saatus ise näis olevat määranud valitsevaks isikuks. Proua kurtis Kapitoni rikutud iseloomu üle, keda alles eelmisel päeval parajasti oli kuskilt tänavalt leitud.

«Kuule, Gavrilo,» ütles ta äkki. «Kas me ei peaks teda naisemeheks tegema, mis sa arvad? Ehk võtab aru pähe.»

«Miks mitte naisemeheks teha? Seda võib,» vastas Gavrilo. «Oleks vägagi hea.»

«Jah; aga kes temale läheks?»

«Seda muidugi. Muide — kuidas teie heaks arvate. Millekski ta nii-öelda ikkagi kõlbab; oma koht on elus temalgi.»

«Temale vist meeldib Tatjana?»

Gavrilo pidi midagi vastu ütlema, kuid pigistas huuled kokku.

«Jah! . . . Las kosib Tatjana,» otsustas proua, mõnuga tubakat nuusates. «Kas kuuled?»

«Kuulan,» sõnas Gavrilo ja eemaldus.

Oma tuppa tagasi tulnud (see oli kõrvalhoones ja peaaegu üleni täis rautatud kirste), saatis Gavrilo kõigepealt oma naise välja, istus siis akna juurde ja jäi mõttesse. Proua ootamatu korraldus oli ta ilmselt kimpu ajanud. Viimaks tõusis ta ja käskis kutsuda Kapitoni. Kapiton ilmus . . . Aga enne kui me lugejale nende jutuajamise edasi anname, peame vajaliseks mõne sõnaga jutustada, kes oli see Tatjana, kellega Kapitonil tuli naituda, ja miks proua käsk ülemteenri segadusse viis.

Tatjana, kes pidas pesupesija ametit (muide anti tema kui osava ja õppinud pesija hooleks ainult peen pesu), oli umbes kahekümne kaheksa aastane naisterahvas — väike, kõhetu, heledajuukseline, sünnimärgid vasakul põsel. Tatjana ei võinud oma saatusega kiidelda. Varasest noorusest saadik oli teda karmilt koheldud: ta tegi kahe inimese töö, ühtki lahket sõna polnud ta aga iialgi kuulnud; riides käis ta viletsasti, palk oli tal üsna väike, omakseid tal peaaegu polnudki — keegi kõlbmatuse pärast maale jäetud aidamees oli ta onu, ja veel teisigi onusid leidus tal talupoegade seas, — muud mitte kedagi. Kunagi oli teda kaunitariks peetud, aga ta kaunidus oli väga ruttu haihtunud. Loomuselt oli ta üpris vaikne või õigemini kartlik; iseenda vastu tundis ta täielikku ükskõiksust, teiste ees oli tal surmahirm; mõtles ainult sellest, kuidas saaks töö õigeks ajaks valmis, ei rääkinud iial kellegagi ja värises proua nimegi kuuldes, kuigi too peaaegu ta nägugi ei mäletanud. Kui Gerassim maalt linna toodi, pidi Tatjana peaaegu õudusest minestama tema hiiglakogu nähes, püüdis igati vältida kohtumisi temaga, pigistas isegi silmad kinni, kui tal juhtumisi tuli majast pesuköögi rutates Gerassimist mööda joosta. Gerassim ei pööranud temale algul mingit tähelepanu, pärastpoole aga hakkas muhelema, kui Tatjana ta teele sattus, hakkas teda seepeale vaatlemagi ning ei pööranud temalt viimaks üldse silmi ära. Tatjana sai talle armsaks: kas vaga näoilme või liigutuste arguse tõttu — jumal seda teab! Kord hiilis Tatjana läbi õue, ette-

vaatlikult kandes harali aetud sõrmede otsas proua tärgeldatud ööjakki . . . kui äkki keegi tal tugevasti küünarnukist kinni haaras; Tatjana pööras pea ja lausa karjatas: tema taga seisis Gerassim. Rumalalt naeratades ja hellitavalt ümisedes pakkus ta tüdrukule piparkoogist kukke kullatud saba ja tiibadega. Tatjana pidi keelduma, kuid Gerassim pistis kuke temale vägisi pihku, vangutas pead, läks minema ja ümises tagasi vaadates veel kord midagi väga sõbralikku. Sellest päevast peale ei andnud ta tüdrukule enam asu; kuhu Tatjana ka läheb — Gerassim on kohe seal, tuleb temale vastu, naeratab, ümises, vehib kätega, tõmbab äkki põuest paela ja topib temale pihku, pühib ta eest luuaga tolmu. Vaene tüdruk lihtsalt ei teadnud, kuidas olla ja mis teha. Varsti teadis kogu maja tumma kojamehe tempudest; Tatjana pihta sadas pilkeid, naljatusi, teravaid sõnu. Gerassimi üle igaüks irvitada ei julgenud: nalja tema ei armastanud; Tatjana jäeti tema juuresolekul rahule. Tahes või tahtmata sattus tüdruk tema kaitse alla. Nagu kõik kurttummad, oli Gerassim väga taiplik ja sai väga hästi aru, kui tema või Tatjana üle naerdi. Kord lõunalauas hakkas pesuperenaine, Tatjana ülemus, teda — nagu öeldakse — nöökama, ja sai ta nii kaugele, et tüdruk vaene ei teadnud, kuhu oma silmi panna, ja pahameelest peaaegu nuttis. Gerassim tõusis äkki, sirutas oma tohutu käe välja, pani selle pesuperenaisele pähe ja vaatas temale nii sünge tigedusega näkku, et naine lausa vastu lauda kooldus. Kõik jäid vait. Gerassim võttis taas lusika ja hakkas jälle kapsasuppi sööma.

«Vaata tumma kuradit, metsakolli!» pomisesid kõik poolvaljusti, pesuperenaine aga tõusis üles ja läks ära tüdrukutetuppa.

Teinekord märkas Gerassim, et Kapiton, toosama Kapiton, kellest äsja juttu oli, Tatjanaga kuidagi liiga armastusväärselt lobises, — kutsus ta näpuga enda juurde, viis tõllakuuri, haaras nurgas seisva aisa otsast kinni ja ähvardas teda sellega pisut, kuid paljutähendavalt. Pärast seda ei kõnetanud juba keegi enam Tatjanat. Ja kõik see andestati Gerassimile. Tõsi küll, pesuperenaine minestas, niipea kui ta tüdrukutetuppa oli jooksnud, ja korraldas asja üldse nii osavasti, et proua veel samal päeval Gerassimi toorest käitumisest teada sai; aga tujukas vanaeit naeris ainult korduvalt, sundis pesuperenaist selle äärmiseks pahameeleks kordama, kuidas Gerassim teda oma raske käega vastu lauda koolutas, ja saatis Gerassimile teisel päeval rubla raha. Ta pidas kurttummast lugu kui ustavast ja tugevast valvurist. Gerassim pelgas teda kõvasti, kuid lootis siiski tema heldusele ja valmistus juba tema juurde minema palvega, et ta lubaks teda Tatjanaga naituda. Ta ootas vaid uut kuube, mille ülemteener talle oli lubanud, et korralikus riietuses proua ette ilmuda, kui äkki tolsamal proual pähe tuli Tatjanat Kapitonile mehele panna.

Lugeja saab nüüd ise hõlpsasti aru selle segaduse põhjusest, mis ülemteener Gavrilo oma võimusesse võttis pärast kõnelust prouaga.

«Proua,» mõtles ta akna juures istudes, «muidugi peab Gerassimist lugu (Gavrilo teadis seda väga hästi ja oli mehe vastu seepärast ise järeleandlik), siiski on ta tumm olend; ei saa ometi prouale ette kanda, et näe Gerassim on Tatjanasse armunud. Ja lõpuks: õige see ju on — mis mees ta olekski? Aga teisest küljest, tarvitseb sel — issand, anna andeks, — metsakollil teada saada, et Tatjana antakse Kapitonile . . . ta ju — tõesõna — lõhub majas kõik pilbasteks. Temale ei saa ju midagi selgeks teha; temast, sellisest kurivaimust — oh ma patune — ei saa ju kuidagi jagu . . . Tõepoolest . . .»

Kapitoni tulek katkestas Gavrilo mõtiskluse. Kergemeelne kingsepp astus sisse, heitis käed selja taha, toetus sundimatu rahuga seina esiletungiva nurga vastu ukse kõrval, asetas parema jala risti üle vasaku ja raputas pead. Et siin ma olen. Mida te vajate?

Gavrilo vaatas Kapitonile näkku ja hakkas sõrmedega vastu aknapiita koputama. Kapiton ainult pilutas natuke oma tinajaid silmakesi, kuid ei langetanud neid, isegi muigas kergelt ja äigas käega üle oma valkjate juuste, mis igas suunas turris olid. Et, no mina jah, — mina. Mis sa vahid?

«Ilus oled,» sõnas Gavrilo ja vaikis hetkeks. «Ilus — pole midagi öelda!»

Kapiton kehitas ainult õlgu. «Nagu sa ise parem oleksid,» mõtles ta endamisi.

«No vaata ennast, no vaata ennast,» rääkis Gavrilo etteheitvalt edasi. «No mis nägu sa oled?»

Kapiton heitis rahuliku pilgu oma kulunud ja räbaldunud

pintsakule, lapitud pükstele, vaatas erilise tähelepanuga oma auklikke saapaid, eriti seda, mille nina vastu nii keigarlikult toetus ta parem jalg, ja jäi taas ainiti ülemteenrile näkku vahtima.

«Mis siis on?»

«Mis siis on?» kordas Gavrilo. «Mis siis on? Sa ütled veel: mis siis on? Oled kuradiga sarnane — oh, ma patune, patune — vaat, kellega sa ühte nägu oled.»

Kapiton hakkas kiiresti silmi pilgutama.

«Sõimake aga sõimake, Gavrilo Andreitš,» mõtles ta jälle endamisi.

«Sa oled ju jälle purjus,» algas Gavrilo, «oled ju? Aa? Noh, vasta ometi!»

«Tervise nõrkuse pärast tõesti olin sunnitud võtma sisse alkohoolseid jooke,» vastas Kapiton.

«Tervise nõrkuse pärast! . . . Vähe sind karistatakse — vaat mis. Ise veel Peterburis õppinud . . . Õppuses oled küll palju õppinud! Sööd ainult muidu leiba.»

«Ses suhtes, Gavrilo Andreitš, on mul ainus kohtumõistja: issand jumal ise, ja mitte keegi muu. Mis aga puutub joomise küsimuse mõistmisse, siis sel juhul pole süüdi niivõrd mina kui keegi seltsimees; meelitas mu ära, ise aga «auras ära», see tähendab, läks minema, mina aga . . .»

«Aga sina, hani, jäid tänavale. Ah sind pöörast inimest! Noh, aga mitte see pole tähtis,» rääkis ülemteener edasi, «vaid vaat mis. Proua . . .» ta vaikis hetke, «proua soovib, et sa naise võtaksid. Kas kuuled? Nemad arvavad, et sa aru pähe võtad, kui naisemeheks saad. Mõistad?»

«Miks ei mõista.»

«No jah. Minu arvates oleks parem sind hästi käsile võtta. Noh, aga see on juba nende asi. Kuidas on siis? Kas oled nõus?»

Kapitoni nägu läks muigele.

«Naisevõtmine on inimesele hea asi, Gavrilo Andreitš; ja mina omalt poolt olen kõige suurema lustiga valmis.»

«No jaa,» vastas Gavrilo — ja mõtles endamisi: «Pole midagi öelda, peenelt räägib teine.» — «Ainult vaat mis,» jätkas ta valjusti, «ebasünnis pruut otsiti sulle.»

«Aga milline, lubage uudishimutseda . . .»

«Tatjana.»

«Tatjana?!»

Ja Kapiton ajas silmad pungi ning eemaldus seinast.

«Noh, mis sa erutusid? Kas ta pole sulle meelt mööda?»

«Kuidas — pole meelt mööda, Gavrilo Andreitš! Tüdrukul pole viga, on töökas, on vaikne . . . Aga teate ju ise, Gavrilo Andreitš, too metsakoll, rohtlapeletis ju mehkeldab temaga . . .»

«Tean, vennas, tean kõik,» ütles ülemteener tusaselt vahele, «aga proua . . .»

«Heldeke, Gavrilo Andreitš! Ta ju tapab mu, jumala eest,

tapab — lööb surnuks nagu kärbse; tal on ju niisugune käsi . . . suvatsege ise vaadata, missugune käsi tal on; tal on lihtsalt käsi nagu Mininil ja Požarskil. Ta on ju kurt — peksab ning ei kuulegi ise, k u i d a s ta peksab! Vehib rusikatega nagu unes. Ja mingit võimalust ei ole teda rahustada, miks? Sellepärast, et — teate isegi, Gavrilo Andreitš — ta on ju kurt ja lisaks loll nagu saabas. See on ju mingi metsloom, mingi puuslik, Gavrilo Andreitš — hullem kui puuslik . . . mingi nott: miks pean siis mina tema pärast kannatama?»

«Tean, tean, ära nii palju seleta . . .»

«Issand jumal!» rääkis kingsepp õhinal edasi, «millal tuleb lõpp? Millal, issand! Olen õnnetu hing, pääsutu hädavares! Mõtelda, milline saatus, milline saatus! Noores eas peksis mind sakslasest peremees, paremas meheeas peksid omasugused, ja küpsetes aastates jõudsin viimaks näe, milleni . . .»

«Eh sind, roguskihinge,» sõnas Gavrilo. «Mis sa halised, tõepoolest!»

«Kuidas — mis ma halisen, Gavrilo Andreitš! Peksu ma ei karda, Gavrilo Andreitš. Karistagu mind isand nelja seina vahel, aga öelgu mulle teiste nähes lahke sõna, ja ma kuulun siiski inimeste sekka — aga seesuguselt hoope saada . . .»

«Noh, käi minema,» ütles Gavrilo kärsitult ta jutu vahele. Klimov pööras selja ning lonkis minema.

«Aga oletame, et kurttumma poleks,» hüüdis ülemteener temale järele, «kas sa ise oled nõus?»

«Avaldan nõusolekut,» vastas Kapiton ja eemaldus.

Kõneanne ei lahkunud temast isegi äärmistel juhtumitel.

Ülemteener käis toas mitu korda edasi-tagasi.

«Noh, kutsuge nüüd Tatjana,» sõnas ta viimaks.

Mõne hetke pärast astus Tatjana vaevaltkuuldavalt sisse ja jäi ukseläve juurde seisma.

«Mida käsite, Gavrilo Andreitš?» lausus ta vaikse häälega.

Ülemteener silmitses teda tähelepanelikult.

«Noh,» sõnas ta. «Tanjake, kas tahad mehele minna? Proua otsis sulle peiu.»

«Kuulan, Gavrilo Andreitš. Aga keda nad mulle peigmeheks määravad?» lisas ta kõhklevalt.

«Kingsepp Kapitoni.»

«Kuulan.»

«Ta on kergemeelne inimene, see on õige. Kuid proua loodab sel juhul sinule.»

«Kuulan.»

«Ainult üks häda on . . . Too kõrvutu, va Gerassim — see ju ameleb sinuga. Millega sa selle karu küll oled võlunud? Ta viimati ehk tapab su, see karu.»

«Tapab . . . Gavrilo Andreitš, tingimata tapab.»

«Tapab... Noh, seda näeme. Kuidas sa niiviisi ütled: tapab! Ons tal õigus sind tappa — otsusta ise.»

«Ei mina tea, Gavrilo Andreitš, kas tal on õigust või ei ole.»

«Kus jutt! Sa ei ole ju temale midagi lubanud...»

«Mida käsite?»

Ülemteener vaikis natuke aega ja mõtles:

«Oh sa, kannatlik hing!... Noh, hea küll,» lisas ta. «Me veel räägime sinuga, nüüd aga mine, Tanjake; ma näen, sa oled tõesti vagur.»

Tatjana pöördus ümber, toetas end kergelt vastu uksepiita ja läks.

«Võib-olla unustab ehk proua homseks need pulmad,» mõtles ülemteener. «Mida's ma end enneaegu erutan? Tollest ulakast saame jagu; kui vaja, teatame politseisse... Ustinja Fjodorovna!» hõikas ta valjusti oma naisele. «Pange õige teemasin üles, mu auväärne...»

Tatjana ei väljunud peaaegu kogu selle päeva jooksul pesuköögist. Algul nuttis ta natuke, pühkis siis pisarad ära ja asus endist viisi tööle.

Ülemteenri ootused aga ei läinud täide. Prouale pakkus mõte Kapitoni pulmadest nii palju huvi, et ta isegi öösel ainult sellest rääkis ühe oma seltsidaamiga, keda üksnes unetuse puhkudeks majas peetigi ja kes päeval magas nagu öövoorimees. Kui Gavrilo pärast teed ettekandega proua juurde tuli, oli proua esimeseks küsimuseks: «Noh, kuidas on meie pulmadega, kas asi edeneb?» Gavrilo muidugi vastas, et edeneb ülihästi ja et Kapiton ilmub veel täna teda kummardama. Proua oli pisut haiglane, ta ei tegelnud kuigi kaua majapidamise asjadega. Ülemteener läks tagasi oma tuppa ja kutsus nõukogu kokku. Asi vajas tõepoolest erilist arutust. Tatjana ei vaielnud muidugi vastu, kuid Kapiton teatas kõikide kuuldes, et temal on üksainus pea, mitte kaks ega kolm... Gerassim heitis rangeid ja kiireid pilke kõikidele näkku, ei eemaldunud tüdrukutetoa trepi juurest ja näis aimavat, et kavatsusel on midagi, mis temale hea ei ole. Koosolijad lukustasid kõigepealt Kapitoni ohutuse mõttes igaks juhuks sinna sahvrisse, kus asus veepuhastamismasin, ja hakkasid rängasti mõtlema. Muidugi oli kerge jõudu kasutada, kuid jumal hoidku: võis kära tekkida, proua oleks erutunud — milline õnnetus! Mis teha? Mõteldi, mõteldi, ja tuldigi viimaks heale mõttele. Korduvalt oli tähele pandud, et Gerassim joodikuid ei sallinud... Värava taga istudes pööras ta end iga kord pahameelega kõrvale, kui temast ebakindlal sammul ja viltu pähe pandud mütsiga möödus mõni ennast täis võtnud mees. Otsustati Tatjanat õpetada, et ta teeskleks purjusolekut ja läheks Gerassimist taarudes ja tuikudes mööda. Vaene tüdruk ei olnud tükil ajal nõus, kuid temast saadi jagu; pealegi nägi ta ise, et ta oma jumaldajast teisiti lahti ei saa. Ta läks. Kapiton lasti sahvrist välja: asi puutus ikkagi temasse. Gerassim istus värava

juures pakul ja täksis labidaga maad ... Iga nurga tagant, eesriiete alt, akendest vaadati teda ...

Kavalus õnnestus ülihästi. Tatjanat nähes noogutas ta esiti oma harjumust mööda sõbraliku üminaga pead, jäi siis tähelepanelikult vaatama, pillas labida maha, kargas püsti, astus ligi, nihutas oma näo üsna tüdruku näo juurde ... Tatjana vaarus hirmust veel enam ja sulges silmad ... Gerassim haaras ta käest kinni, lohistas teda läbi kogu õue, läks temaga tuppa, kus nõukogu koos istus, ja tõukas ta otse Kapitoni ette. Tatjana lausa tardus ... Gerassim seisis, silmitses teda, lõi käega, muigas ja läks raskelt astudes oma kambrisse. Terve ööpäeva kestel ei väljunud ta sealt. Ratsakutsar Antipka rääkis hiljem, et ta läbi prao näinud, kuidas Gerassim voodil istudes ja kätt vastu põske hoides tasa, rütmiliselt ja ainult vahel harva ümisedes — laulis, s. t. ennast õõtsutas, silmi sulges ja pead raputas nagu postipoisid või lodjavedajad, kui nad oma nukraid laule jorutavad. Antipkal hakkas jube ja ta läks pilu juurest ära. Kui aga Gerassim järgmisel päeval kambrist väljus, ei olnud temas erilist muudatust märgata. Ta oli ainult justkui süngemaks läinud, Tatjanale ja Kapitonile aga ei pööranud ta vähematki tähelepanu. Samal õhtul läksid nad mõlemad proua juurde, haned kaenlas, ja abiellusid nädala pärast. Pulmapäeval ei muutunud Gerassimi käitumine milleski; ainult tuli ta ilma veeta tagasi: ta oli teel kuidagi aami purustanud; öösel aga puhastas ja hõõrus ta tallis oma hobust nii agarasti, et loom tuikus nagu rohukõrs ja taarus mehe raudsete rusikate all.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas elas vanaproua? Kas oli see õige? Põhjenda!
2. Millega tegeles vanaproua?
3. Jutusta, missugune oli Tatjana! Kuidas iseloomustab Tatjanat tema käitumine? Kas pead seda õigeks? Miks?
4. Kuidas iseloomustab Kapitoni tema käitumine? Anna hinnang Kapitoni kohta!
5. Koosta selle peatüki kava. Jutusta selle järgi kokkuvõtlikult!

III

Kõik see juhtus kevadel. Möödus veel aasta, mille kestel Kapiton end täiesti põhja jõi, üldse mitte kuhugi kõlbava inimesena saadeti ta vooriga kaugesse külasse ühes oma naisega. Ärasõidupäeval kelkis ta esiti väga ja kinnitas, et saadetagu teda ükskõik kuhu — kas või maailma otsa — hätta ei jää ta ikkagi; siis aga jäi ta norgu, hakkas kurtma, et teda viiakse harimata inimeste juurde, ning nõrkes viimaks niivõrd, et ei suutnud endale isegi oma mütsi pähe panna; keegi kaastundlik hing lükkas selle talle otsaette,

nihutas õigeks ja lõi ülalt lagipähe. Kui aga kõik valmis oli ja mehed juba ohje käes hoidsid ning ootasid vaid sõnu «jumal kaasa!», siis väljus Gerassim oma kambrist, lähenes Tatjanale ja kinkis temale mälestuseks punase puuvillase rätiku, mille ta oli aasta eest just temale ostnudki. Tatjana, kes selle hetkeni kõiki oma elu muutusi suure ükskõiksusega oli talunud, ei pidanud nüüd siiski enam vastu, ta silmadesse tulid pisarad, ja vankrisse istudes suudles ta Gerassimit usukombe kohaselt kolm korda. Gerassim tahtis teda linnaväravani saata ja hakkas esialgu tema vankri kõrval käima, jäi aga Krõmski Brod'il äkki seisma, lõi käega ja läks piki jõge edasi.

Õhtu hakkas kätte jõudma. Ta kõndis tasa ja vaatas vette. Äkki näis talle, et miski rabeleb kõntsas üsna kalda ligidal. Ta laskus kummargile ja nägi väikest valget, mustalaigulist kutsikat, kes kõigest püüdmisest hoolimata kuidagi ei suutnud veest välja ronida, viskles, libises ja värises kogu oma märja ning kõhna kehaga. Gerassim vaatas õnnetut koerakest, napsas ta ühe käega kinni, pistis endale põue ja hakkas suurte sammudega koju minema. Ta astus oma kambrisse, pani päästetud kutsika voodile, kattis oma raske vammusega, ruttas esiteks talli õlgede järele, siis kööki tassikest piima tooma. Vammuse ettevaatlikult kõrvale heitnud ja õled laiali laotanud, asetas ta piima voodisse. Vaene koerake oli kõigest kolm nädalat vana; silmad olid tal hiljuti avali läinud; üks silm näis koguni teisest natuke suurem; kutsikas ei osanud veel tassist juua ja värises ainult ning kissitas silmi. Gerassim võttis tal kahe sõrmega kergelt peast kinni ja vajutas ta koonukese piima juurde. Koer hakkas äkki ahnelt jooma, turtsudes, vappudes ja läkastades. Gerassim vaatas, vaatas, ja hakkas järsku naerma ... Öö läbi jändas ta koeraga, tegi talle aset, kuivatas teda ning uinus viimaks ise ta kõrval mingisse rõõmsasse ja vaiksesse unne.

Ükski ema ei hoolitse nii oma lapse eest, nagu Gerassim hoolitses oma kasvandiku eest. Esialgu oli ta väga nõrk, lahja ning inetu, kuid kosus vähehaaval, muutus siledamaks, ja umbes kaheksa kuu pärast sai temast tänu ta päästja lakkamatule hoolitsusele väga tubli hispaania tõugu koer pikkade kõrvade, torukujulise karvase saba ja suurte ilmekate silmadega. Ta kiindus kirglikult Gerassimisse ning ei jäänud temast sammugi maha, käis üha tema kannul, tasakesi saba liputades. Gerassim andis temale nimegi — tummad teavad, et nende ümin äratab teise tähelepanu —, pani temale nimeks Mumuu. Kõik inimesed majas armastasid koera ja hüüdsid teda Mumuuks. Ta oli haruldaselt tark, hellitses kõikidega, kuid armastas ainult Gerassimit. Gerassim ise armastas teda meeletult ... ja temale oli ebameeldiv, kui teised koera silitasid: kas ta kartis tema pärast või oli ta armukade — jumal teab! Mumuu äratas teda hommikuti teda hõlmast sikutades, tõi ohelikkupidi ta juurde vana veeveohobuse, kellega ta suures sõpruses elas, läks

tähtsal näol Gerassimiga koos jõe äärde, valvas ta luudi ja labidaid, ei lasknud kedagi ta kambri ligi. Gerassim saagis just tema jaoks avause oma uksesse, ja koer nagu mõistis, et ta ainult Gerassimi kambris oli täielik perenaine, ning hüppas seepärast sinna tulles igakord kohe rahuloleva ilmega voodisse. Öösiti ei maganud ta üldse, kuid ei haukunud huupi nagu mõni rumal õuekoer, kes tagajalgadel istudes ja koonu õieli ajades ning silmi kinni pigistades haugub lihtsalt igavusest, niisama — haugub taevatähti ja harilikult kolm korda järjest. Ei! Mumuu peenike hääl ei kostnud iialgi asjatult: kas oli mõni võõras tarele lähenenud või oli kuskil kahtlast kära või kahinat kuulda... Ühe sõnaga: ta oli oivaline valvur. Tõsi küll, peale tema oli õuel ka vana peni — kollane pruunide tähnidega, nimega Voltšok, kuid seda ei vallandatud iial öösekski keti küljest ega nõudnud ta ka ise oma suure vanaduse tõttu vabadust: lamas aina kerratõmbunult oma kuudis ja haugatas vaid vahel harva kähedalt, peaaegu kuuldamatult, otsekohe vait jäädes, nagu taipaks ta ise, et see oli asjatu. Härrastemajas Mumuu ei käinud, ja kui Gerassim tubadesse puid kandis, jäi koer alati maha ning ootas teda kannatamatult trepi juures, kõrvu kikitades ja pead kord siia, kord äkki sinna keerates vähemagi ukse tagant kuulduva kobina puhul...

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Koosta kava pealkirjaga Gerassim ja Mumuu.
2. Jutusta selle järgi vastavatest sündmustest!

IV

Nii möödus veel üks aasta. Gerassim jätkas oma kojamehetegevust ja oli oma saatusega väga rahul, kui äkki juhtus ootamatu seik... nimelt kõndis proua ühel ilusal suvepäeval oma armuleivasööjatega mööda võõrastetuba. Ta oli heas tujus, naeris ja naljatas; armuleivasööjad naersid ja naljatasid ka, kui prouale lõbus tuhin peale tuli, sest et ta siis esiteks kõikidelt kohest ja täielikku osavõttu nõudis ja vihastus, kui kellegi nägu heameelest ei säranud, teiseks aga ei kestnud need hood tema juures kuigi kaua ning asendusid harilikult sünge ja hapu meeleoluga. Tol päeval oli ta kuidagi õnnelikult tõusnud; kaarte pannes (ta ladus hommikuti alati kaarte) tuli tal neli soldatit välja: soovide täitumine, — ja ka tee tundus talle eriti maitsev, mille eest toatüdruk sai sõnalise kiituse ja kümme kopikat rahas. Magus naeratus kortsunud huultel, jalutas proua mööda võõrastetuba ja astus akna juurde. Akna all oli väike iluaed, ja otse keset keskmist lillepeenart lamas Mumuu väikese roosipõõsa all ning näris hoolikalt konti. Proua nägi teda.

«Mu jumal!» hüüdis ta äkki. «Mis koer see on?»

Armuleivasööja, kelle poole proua oli pööranud, hakkas, vaeseke, edasi-tagasi sagima tolle nukra rahutusega, mis harilikult valdab käsualust inimest, kui ta veel hästi ei tea, kuidas tal tuleb ülemuse hüüatust mõista.

«E . . . e . . . ei tea,» pomises ta. «Vist tumma koer . . .»

«Mu jumal!» ütles proua ta jutu vahele. «See on ju üliarmas koerake! Käskige ta siia tuua. Ons ta ammu tema juures? Kuidas ma teda siis seni pole näinud? . . . Käskige ta siia tuua.»

Armuleivasööja lendas kohe esikusse.

«Toapoiss, toapoiss!» karjus ta. «Tooge rutemini Mumuu! Ta on iluaias.»

«Aa, ta nimi on Mumuu,» sõnas proua. «Väga ilus nimi.»

«Ah, väga ilus!» vastas armuleivasööja. «Rutemini, Stepan!»

Stepan, rässakas poiss, kes toapoisiametit pidas, sööstis ülepeakaela iluaeda ja tahtis Mumuu kinni võtta, kuid koer lipsas ta sõrmede alt osavasti minema ja kihutas, saba püsti, kõigest väest Gerassimi juurde, kes köögi lähedal aami oli kloppimas ja puhtaks raputamas, seda käte vahel keerates nagu lapsetrummi. Stepan jooksis Mumuule järele, hakkas teda püüdma otse peremehe jalge ees, kuid väle koer ei lasknud end võõra inimese poolt tabada, hüples ja põikles kõrvale. Gerassim vaatas muigega kogu seda jändamist; viimaks ajas Stepan enda tusaselt sirgu ja tegi temale märkide varal ruttu selgeks, et proua nõuab su koera enda juurde. Gerassim imestas natuke, kuid kutsus Mumuu ligi, võttis maast ja andis Stepani kätte. Stepan viis koera salongi ja pani parkettpõrandale. Proua hakkas teda lahke häälega enda juurde kut-

suma. Mumuu, kes eluilmaski veel nii toredates ruumides polnud viibinud, kohkus väga ja sööstis ukse poole, kuid Stepan tõukas ta teenistusvalmina eemale; koer hakkas värisema ja surus end vastu seina.

«Mumuu, Mumuu, tule nüüd minu juurde, tule proua juurde,» rääkis proua. «Tule, rumalukene . . . ära karda . . .»

«Tule, tule, Mumuu, proua juurde,» kordasid armuleivasööjad. «Tule.»

Kuid Mumuu vahtis ahastavalt ringi ning ei liikunud paigalt.

«Tooge temale midagi süüa,» ütles proua. «Kui rumal ta on! Ei tule proua juurde. Mida ta kardab?»

«Nad ei ole veel harjunud,» ütles üks armuleivasööjatest argliku ja heldinud häälega.

Stepan tõi alustassiga piima, pani Mumuu ette, kuid Mumuu ei nuusutanudki piima, värises üha ning vahtis endistviisi ringi.

«Ah, missugune sa oled!» sõnas proua tema juurde minnes, laskus kummargile ja tahtis teda silitada, kuid Mumuu pööras kramplikult pead ja ajas hambad irevile. Proua tõmbas käe ära . . .

Tekkis hetkeline vaikus. Mumuu kiunatas tasakesi, nagu oleks ta kaevata ja vabandust paluda tahtnud . . . Proua läks eemale ja tõmbas kulmud kortsu. Koera äkiline liigutus oli teda ehmatanud.

«Ah!» hüüdsid kõik armuleivasööjad korraga. «Ega ta teid ei hammustanud, jumal hoidku!» (Mumuu ei olnud eluajal kedagi hammustanud.) «Ah, ah!»

«Vii ta ära,» ütles vanaeit muutunud häälel. «Vilets koer! Kui tige ta on!»

Ja pikkamisi ümber pöörates läks ta oma kabinetti. Armuleivasööjad vahetasid aralt üksteisega pilke ja läksid järele, kuid proua jäi seisma, heitis neile külma pilgu, sõnas: «Milleks? Ma ju ei kutsu teid,» ja läks minema.

Armuleivasööjad hakkasid meeleheitlikult Stepani poole käsi vehkima; Stepan haaras Mumuu ja viskas ta ruttu õue, otse Gerassimi jalge ette; poole tunni pärast aga valitses majas juba sügav vaikus ja vanaproua istus oma diivanil süngemana kui äikesepilv.

Mõtelge ometi, missugused tühised asjad mõnikord võivad inimese tuju rikkuda!

Õhtuni oli proua tusane, ei rääkinud kellegagi, ei mänginud kaarte ja veetis öö halvasti. Arvas, et ei antud temale seda kõlni vett, mis alati, et padjal on seebihais juures, ja sundis pesuperenaist kogu pesu läbi nuusutama — ühe sõnaga, närvitses ja oli väga äge. Hommikul käskis ta Gavrilo kutsuda tund aega varem kui harilikult.

«Ütle, palun,» alustas proua, niipea kui Gavrilo seesmise värinaga üle ta kabineti läve oli astunud, «mis koer see meie õuel öö otsa haukus? Ei lasknud mind magada!»

«Koer . . . missugune . . . võib-olla tumma koer,» sõnas Gavrilo mitte päris kindla häälega.

«Mina ei tea, kas tumma või kellegi teise oma, aga mind ei lasknud magada. Pealegi paneb mind imestama, milleks meil niisugune hulk koeri on! Soovin teada. Meil on ju õuekoer olemas?»

«Kuidas siis, on küll. Voltšok.»

«No milleks meile siis veel teist koera vaja? Ainult korratusi tekitab. Ei ole peremeest majas, vaat mis. Ja milleks vajab tumm koera? Kes lubas tal minu õuel koeri pidada? Eile läksin akna juurde, aga peenral oli koer kõhuli, oli mingi rämpsu sinna toonud, näris seda — ja minul on sinna roosid istutatud . . .»

Proua vaikis hetke.

«Et ta juba täna siit kaoks . . . kas kuuled?»

«Kuulan käsku.»

«Juba täna. Mine nüüd. Ettekandele kutsun ma sind pärast.»

Gavrilo väljus.

Läbi salongi minnes asetas ülemteener korra mõttes kellukese ühelt laualt teisele, nuuskas saalis tasakesi oma pardinina ja läks esikusse. Esikus magas kirstul Stepan ja ta poos meenutas langenud sõjameest lahingumaalilt, paljad jalad vaipa asendava saterkuue alt kramplikult välja sirutatud. Ülemteener müksas ta ärkvele ja andis poolvaljusti mingi käsu, millele Stepan vastas pooleldi haigutuse, pooleldi naerulaginaga. Ülemteener läks ära. Stepan aga kargas püsti, tõmbas vammuse selga ja saapad jalga, väljus ja jäi trepi juurde seisma. Ei möödunud viit minutitki, kui lahutamatu Mumuu saatel ilmus Gerassim, hiiglasuur puukandam seljas. (Proua käskis oma magamistuba ja kabinetti kütta isegi suvel.) Gerassim jäi küljetsi ukse ette seisma, tõukas seda õlaga ja vajus oma kandamiga majja. Mumuu aga jäi teda ootama nagu harilikult. Siis sööstis Stepan parajat hetke kasutades äkki ta kallale nagu kull kanapoja kallale, surus ta rinnaga vastu maad, kahmas kaenlasse ja jooksis mütsigi pähe panemata välja, istus esimesele vastujuhtunud voorimehele ja sõitis Ohhotnõi Rjadi[1]. Seal leidis ta peagi ostja, kellele ta koera loovutas viiekümne kopika eest sel tingimusel, et ta teda vähemasti nädal aega nööri otsas hoiaks, ja sõitis kohe tagasi; kuid enne maja ette jõudmist tuli ta voorimehelt maha, läks tagumist põiktänavat kaudu ringi ümber õue, ronis üle tara ja hüppas õuele; väravast ei julgenud ta sisse minna — kartis, et kohtab ehk Gerassimit.

Muide tema kartus oli ilmaaegne: Gerassimit ei olnud enam õuel. Majast väljudes leidis ta kohe Mumuu puudu olevat; tema teada ei olnud veel juhtunud, et Mumuu poleks ta tagasitulekut ära oodanud. Ta jooksis kõikjale, otsis Mumuud, hüüdis omal kombel . . . sööstis oma kambrisse, heinaküüni, ruttas tänavale, siiasinna . . . Koer oli kadunud! Ta pöördus inimeste poole, küsitles neid kõige meeleheitlikumate märkide varal, näitas poole arssina kõrgusele maast, joonistas kätega . . . Mõned ei teadnud tõesti,

[1] Ohhotnõi Rjad — tänav Moskvas, kus omal ajal asus turg.

kuhu Mumuu oli saanud, ja raputasid ainult pead; teised teadsid ja itsitasid temale vastuseks; ülemteener aga tegi üliväga tähtsa näo ja hakkas kutsarite peale karjuma. Siis jooksis Gerassim kodunt minema.

Videvik oli käes, kui ta tagasi tuli. Tema väsinud ilme, ebakindla kõnnaku ja tolmunud riiete järgi võis oletada, et ta oli jõudnud pool Moskvat läbi joosta. Ta jäi proua akende vastu seisma, laskis silmad üle trepi käia, kuhu oli salka kogunenud umbes seitse teenijat, pööras näo kõrvale ja ümises veel kord: «Mumuu!» — Aga Mumuu ei vastanud. Gerassim läks ära. Kõik vaatasid temale järele, kuid keegi ei naeratanud, ei lausunud sõnagi... uudishimulik ratsakutsar Antipka aga jutustas teisel hommikul köögis, et tumm oli kogu öö ohkinud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jätka varem koostatud kava! Jutusta Mumuust!
2. Missuguste näidetega saad kinnitada proua parasiitlikku elulaadi, isemeelsust ja hoolimatust teiste inimeste suhtes?
3. Mis näitab, et Gerassim oli väga kiindunud Mumuusse?

V

Kogu järgmisel päeval ei tulnud Gerassim nähtavale, nii et tema asemel pidi kutsar Potap vett tooma minema, mille üle viimane väga pahane oli. Proua küsis Gavrilolt, kas käsk on täidetud. Gavrilo vastas, et on täidetud. Teisel hommikul väljus Gerassim oma kambrist ja hakkas tööle. Lõunale ta tuli, sõi ja läks jälle, ilma kedagi tervitamata. Tema nägu, niigi elutu nagu kõigil kurttummadel, oli nüüd otsekui kivinenud. Pärast lõunat läks ta jälle kodunt ära, kuid mitte kauaks, tuli tagasi ja läks kohe heinaküüni.

Saabus öö — kuupaistene, selge. Raskelt ohates ja alatasa teist külge keerates lamas Gerassim ja tundis äkki, et teda nagu hõlmast oleks sikutatud; ta hakkas üleni vabisema, kuid ei tõstnud pead, pigistas koguni silmad kinni, aga siis tõmmati jälle hõlmast, nüüd juba tugevamini; ta kargas püsti... tema ees keerles Mumuu, nöörijupp kaelas. Pikk rõõmukarje tungis Gerassimi tummast rinnast; ta haaras Mumuu, pigistas teda oma embusse; ainsa hetke jooksul tõmbas Mumuu tal keelega üle nina, silmade, vurrude ja habeme!... Gerassim seisis pisut, mõtles, ronis ettevaatlikult heinavirna otsast alla, vaatas ringi, ja hiilis õnnelikult oma kambrisse, kui oli veendunud, et keegi teda ei näe. Gerassim oli juba enne taibanud, et koer iseenesest ei kadunud, et ta arvatavasti proua käsul oli ära viidud; inimesed olid temale märkide varal seletanud, kuidas tema Mumuu oli näidanud prouale hambaid, ja ta otsustas midagi ette võtta. Kõigepealt söötis ta Mumuud lei-

vaga, kallistas teda, pani magama, hakkas siis kaalutlema, ja kaalutleski öö läbi, kuidas kõige parem oleks teda ära peita. Viimaks tuli ta mõttele teda päevad läbi kambris pidada ja ainult vahel harva seal vaatamas käia, öösel aga välja viia. Avause ukses toppis ta oma vana kuuega kõvasti kinni ja oli vara hommikul juba õuel, nagu poleks midagi juhtunud, säilitades isegi (süütu kavalus!) endist süngust näoilmes. Vaesele kurdile ei võinud pähe tulla, et Mumuu ennast reedab oma vingumisega: tõepoolest said kõik majas varsti teada, et tumma koer oli tagasi tulnud ja istus luku taga, kuid kaastundest tema ja koera vastu ja osalt võib-olla ka kartusest ta ees ei antud temale mõista, et teati tema saladust. Ainult ülemteener sügas kukalt, kuid lõi käega. «Ah, jumal temaga! Ehk ei saa proua teada!» See-eest ei olnud tumm iialgi nii virk olnud kui tol päeval: puhastas ja kraapis kogu õue, kitkus välja viimsegi umbrohu, kiskus oma käega välja kõik vaiad iluaia taras, et veenduda, kas nad küllalt tugevad on, ja tagus nad siis ise jälle sisse — ühe sõnaga, jändas ja askeldas nii, et isegi proua tähele pani ta agarust. Päeva jooksul käis Gerassim paar korda vargsi oma vangistatu juures; kui aga saabus öö, heitis ta ühes temaga kambrisse magama, mitte lakka; alles kella kahe ajal läks ta temaga õhu kätte jalutama. Võrdlemisi kaua Mumuuga mööda õue kõndinud, pidi ta juba tagasi minema, kui äkki tara tagant, põiktänava pool kohinat kuuldus. Mumuu ajas kõrvad kikki, hakkas lõrisema, läks tara juurde, nuusutas ja hakkas valjusti ja kilavalt haukuma. Kellelgi purjus mehel oli pähe tulnud endale sinna ööseks pesa teha. Samal ajal oli proua parajasti uinumas pärast kestvat «närvilist erutust»: selliseid erutusi juhtus temaga alati pärast liiga toitvat õhtusööki. Äkiline haukumine äratas ta; tema süda hakkas vasardama ja jäi seisma.

«Tüdrukud, tüdrukud!» oigas ta. «Tüdrukud!»

Kohkunud tüdrukud kargasid tema magamistuppa.

«Oh, suren, oh!» sõnas ta ahastuses käsi laotades. «Jälle, jälle see koer!» ... Oh, saatke arsti järele. Nad tahavad mu tappa ... Koer, jälle koer! Oh!» ja ta heitis pea kuklasse, mis pidi minestust tähendama.

Rutati arsti järele, s. t. koduse tohtri Haritoni järele. See tohter, kelle kogu kunst seisnes selles, et ta kandis pehmete taldadega saapaid, oskas delikaatselt pulssi katsuda, magas neliteist tundi ööpäeva jooksul, ülejäänud aja aga ohkas üha ja kostitas prouat vahetpidamata loorberkirsitilkadega, — see tohter jooksis kohe kohale, suitsutas õhu kõrvetatud sulgedega ja ulatas prouale hõbekandmikul klaasikese ihaldatud tilkadega, niipea kui ta silmad avas. Proua jõi need ära, kuid hakkas kohe jälle nutuse häälega kurtma koera üle, Gavrilo üle, oma saatuse üle; selle üle, et teda, vana naist, kõik olevat hüljanud, et keegi teda ei haletsevat, et kõik tema surma tahtvat. Õnnetu Mumuu aga haukus edasi, ja asjata püüdis Gerassim teda tara juurest ära kutsuda.

«Näe... näe... jälle...» halises proua ja pööritas uuesti silmi.

Tohter sosistas midagi tüdrukule, see sööstis esikusse, raputas Stepani ärkvele, too jooksis Gavrilot äratama. Gavrilo laskis ähmiga kogu maja jalule ajada.

Gerassim pöördus ümber, nägi vilkuma hakanud tulesid ja varjusid akendel, tajus südamega hädaohtu, haaras Mumuu kaenlasse, jooksis kambrisse ja pani ukse lukku. Mõne hetke pärast lõhkusid viis meest ta ukse taga, kuid peatusid riivi vastupanu tundes. Gavrilo jooksis hirmsa kiiruga sinna, käskis neil kõikidel hommikuni sinna jääda ja valvata, ise aga kihutas ta tüdrukute tuppa ja laskis vanema seltsidaami ja Ljubov Ljubimovna kaudu, kellega ta koos varastas ja arvestas teed, suhkrut ja muud koloniaalkaupa, prouale teatada, et koer õnnetuseks oli kuskilt jälle tagasi tulnud, aga et teda homme enam elavate killas ei saa olema; olgu proua armuline, ärgu olgu vihane ja rahunegu. Proua poleks arvatavasti niipea veel rahunenud, aga tohter oli suure rutuga kaheteistkümne tilga asemel tervelt nelikümmend kallanud; loorberkirsi jõud siis mõjuski — veerand tunni pärast magas proua juba tugevasti ja rahulikult. Gerassim aga lamas kahvatuna oma asemel ja hoidis Mumuu suud tugevasti kinni.

Teisel hommikul ärkas proua üsna hilja. Gavrilo ootas tema ärkamist, et käsku anda otsustavaks rünnakuks Gerassimi pelgupaiga vastu, ise aga valmistus ta tugevat äikest vastu võtma. Kuid äikest ei tulnud. Voodis lamades käskis proua kõige vanema armuleivasööja enda juurde kutsuda.

«Ljubov Ljubimovna,» algas ta vaikse ja nõrga häälega — ta armastas mõnikord mängida ärahirmutatud ja kurba kannatajat; ei maksa rääkidagi, et kõigil inimestel majas oli siis väga piinlik; «Ljubov Ljubimovna, te näete, missugune on minu olukord: minge, südameke, Gavrilo Andreitši juurde, rääkige temaga. Kas talle tõesti mingi koeranäru on kallim kui tema proua rahu, võib-olla isegi elu? Ma ei tahaks uskuda,» lisas ta sügavat tunnet väljendava ilmega. «Minge, südamekene, olge nii hea, minge Gavrilo Andreitši juurde.»

Ljubov Ljubimovna läks Gavrilo tuppa. Mine tea, millest nad vestlesid, kuid mõne aja pärast liikus terve summ inimesi läbi õue Gerassimi kambri suunas: kõige ees astus Gavrilo, käega mütsi kinni hoides, kuigi tuult ei olnud; tema kõrval sammusid kokad ja toapoisid; aknast vaatas Saba-onu ja tegi korraldusi, s. t. laiutas niisama käsi; kõige taga karjusid ja veiderdasid poisikesed, pooled neist kokkujooksnud võõrad põngerjad. Kambrisse viival kitsal trepil istus üks valvureist; ukse juures seisid kaks, kepid käes. Hakati trepist üles minema, kogu trepp kogunes mehi täis. Gavrilo läks ukse juurde, põrutas rusikaga vastu ust, hüüdis:

«Tee lahti!»

Kuuldus summutatud haukumist, kuid vastust ei olnud.

«Ma ütlen, tee lahti!» kordas Gavrilo.

«Gavrilo Andreitš,» tähendas Stepan alt. «Ta on ju kurt, ei kuule.»

Kõik hakkasid naerma.

«Mis siis teha?» küsis Gavrilo ülalt.

«Tal on seal auk ukses,» vastas Stepan, «kobage kepiga.»

Gavrilo laskus kummargile.

«Ta on augu mingi kuuega kinni toppinud.»

«Torgake kuub sissepoole.»

Nüüd kuuldus jälle kõlatut haukumist.

«Näe, näe, ise annab ennast ära,» tähendati jõugu seast ja hakati jälle naerma.

Gavrilo sügas kõrvatagust.

«Ei, vennas,» rääkis ta viimaks edasi. «Kuue võid ise sissepoole tõugata, kui tahad.»

«Mis seal ikka — palun väga.»

Ja Stepan ronis üles, võttis kepi, tõukas kuue sisse ja hakkas avauses kepiga sorkima, ise sõnades: «Tule välja, tule välja!» Ta sorkis alles kepiga, kui kambriuks äkki kiiresti avanes — kogu teenijaskond veeres kohe ülepeakaela trepist alla. Gavrilo kõigepealt. Saba-onu pani akna kinni.

«No, no, noo!» karjus Gavrilo õuelt. «Vaata sa mul, vaata! . . .»

Gerassim seisis liikumatult lävel. Jõuk oli trepile kogunenud. Gerassim vaatas ülalt kõiki neid saksa pintsakutes mehi, ise käsi kergelt puusas hoides; oma punases talupojasärgis näis ta nendega võrreldes mingi hiiglasena. Gavrilo astus sammu ettepoole.

«Vaata sa, vennas,» sõnas ta. «Ära mul vallata.»

Ja ta hakkas tummale märkide varal seletama, et — proua nõuab tingimata su koera: anna ta kohe siia, muidu läheb sul halvasti.

Gerassim vaatas teda, näitas koera poole, tegi oma kaela juures liigutuse, nagu veaks ta silmust kinni, ja vaatas küsivalt ülemteenrile näkku.

«Ja, jaa,» vastas Gavrilo pead noogutades. «Jah, tingimata.»

Gerassim langetas silmad, raputas end äkki, näitas jälle Mumuu poole, kes kogu aja ta kõrval seisis, süütult saba liputades ja uudishimulikult kõrvu liigutades; kordas poomisemärki oma kaela juures ja lõi endale tähtsalt vastu rinda, otsekui kuulutades, et ta ise kavatseb Mumuu surmata.

«Sa viimati petad,» vehkis Gavrilo käega ta poole.

Gerassim silmitses teda, muigas põlastavalt, lõi endale jälle vastu rinda ja tõmbas ukse kinni.

Kõik vahetasid vaikides pilke.

«Mis see siis tähendab?» alustas Gavrilo. «Ta pani ukse lukku?»

«Jätke ta rahule, Gavrilo Andreitš,» sõnas Stepan. «Ta teeb, kui kord lubas. Selline ta juba on . . . Kui ta lubab, siis on asi kinddel. Ta pole ses asjas meiesugune. Mis tõsi, see tõsi. Jah.»

«Jah,» kordasid kõik ja raputasid pead. «Nii see on. Jah.»

Saba-onu avas akna ja ütles ka «jah».

«Noh, olgu, eks vaatame,» sõnas Gavrilo. «Aga valvet siiski ära ei võta. Hei, sina, Jeroška!» lisas ta, pöörates kahvatu mehe poole kollases nankingkuues, kes aednikukohuseid täitis: «Mis sul teha on! Võta kepp ja istu siin — ja niipea kui midagi juhtub, jookse kohe minu juurde!»

Jeroška võttis kepi ja istus trepi viimasele astmele. Rahvas läks laiali, välja arvatud mõned vähesed uudishimulikud ja poisikesed; Gavrilo aga läks koju ja käskis Ljubov Ljubimovna kaudu prouale teatada, et kõik on täidetud, ise aga saatis igaks juhuks ratsakutsari politsei käskjala juurde. Proua tegi sõlme taskurätikusse, kallas kölni vett selle peale, nuusutas, hõõrus oma meelekohti, jõi teed ja uinus jälle, ikka veel loorberkirsitilkade mõju all olles.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millega seletada seda, et Gerassim lubas ise hukata Mumuu?
2. Kuidas iseloomustab Gerassimit ja teisi teenijaid Stepani lause: «Ta pole ses asjas meiesugune»?
3. Kuidas oleks Gerassim veel võinud talitada?

VI

Tund aega pärast kogu seda sagimist avanes kambri uks ja nähtavale tuli Gerassim. Tal oli pühapäevakuub seljas; ta talutas Mumuud nööri otsas. Jeroška nihkus kõrvale ja laskis ta mööda minna. Gerassim läks värava poole. Poisikesed ja kõik õuesolijad saatsid teda vaikides silmadega. Ta ei vaadanud ümbergi, pani mütsi alles tänaval pähe. Gavrilo saatis sama Jeroška teda jälgima. Jeroška nägi eemalt, et ta läks ühes koeraga trahterisse, ja hakkas tema väljumist ootama.

Trahteris tunti Gerassimit ja mõisteti tema märkidekeelt. Ta tellis hapukapsasuppi lihaga ja istus, küünarnukke lauale toetades. Mumuu seisis ta tooli kõrval, teda oma tarkade silmakestega rahulikult vaadates. Tema nahk aina läikis: näha oli, et teda hiljuti oli kammitud. Gerassimile toodi kapsasuppi. Ta poetas sinna leiba, hakkis liha peeneks ja pani taldriku põrandale. Mumuu hakkas oma tavalise viisakusega sööma, vaevalt koonukesega toitu puutudes. Gerassim vaatas teda kaua; kaks rasket pisarat veeres äkki ta silmadest: üks kukkus koera järsule laubale, teine kapsaleemele. Ta varjas käega oma näo. Mumuu sõi pool taldrikutäit ära ja läks keelt limpsates eemale. Gerassim tõusis, maksis supi eest ja läks ära; kelner saatis teda natuke hämmastunud pilguga. Jeroška hüppas Gerassimit nähes nurga taha, laskis ta mööduda ja läks siis jälle tema kannul.

Gerassim kõndis ilma ruttamata ning ei lasknud Mumuud nööri

otsast lahti. Tänavanurgani jõudnud, jäi ta otsekui mõtiskelles seisma ja pööras äkki kiirete sammudega otse Krõmski Brod'i poole. Teel astus ta maja hoovi, millele kõrvalhoonet juurde ehitati, ja tõi sealt kaenla all kaks telliskivi välja. Krõmski Brod'i juurest hakkas ta piki kallast minema, jõudis kohani, kus seisid kaks vaiade külge seotud paati aerudega (neid oli ta juba varem märganud), ja hüppas ühes Mumuuga paati. Lonkur vanamehenäss kargas juurviljaaia nurka ehitatud osmikust välja, hakkas ta peale karjuma. Aga Gerassim ainult noogutas pead ja hakkas nii tugevasti sõudma — kuigi vastuvoolu —, et ta üheainsa hetkega oli umbes saja sülla kaugusel. Vanamees seisis, seisis, sügas oma selga esiti vasaku, siis parema käega ja läks longates tagasi osmikusse.

Gerassim aga sõudis ja üha sõudis. Juba oli Moskva selja taha jäänud. Juba laiusid kallastel aasad, kapsaaiad, põllud, salud; talumaju tuli nähtavale. Tundus küla hõngu. Ta pani aerud käest, surus pea Mumuu vastu, kes ta ees kuival põikpuul istus — põhi oli vett täis — ja püsis liikumatuna, võimsaid käsi koera seljal risti pannes; laine kandis paati pisitasa tagasi linna poole. Viimaks ajas Gerassim enda sirgu, mässis rutuga — mingi haiglane tigedus näol — nööri ümber kaasatoodud telliskivide, tegi aasa, pani Mumuule kaela, tõstis ta jõe kohale, vaatas teda viimast korda . . . Mumuu vaatas usaldavalt ja ilma kartuseta temale näkku ja liputas kergelt saba. Gerassim pööras näo kõrvale, pigistas silmad kinni ja laskis käed lahti . . . Ta ei kuulnud midagi, ei kukkuva Mumuu lühikest vingatust, ei rasket veelaksatust; temale oli kõige kärarikkam päev hääletum ja kõlatum kui kõige vaiksem öö meile, ja kui ta jälle silmad avas, ruttasid jõel endiselt väikesed lained, otsekui üksteist taga ajades; endiselt loksusid ja koputasid nad vastu paadikülgi, ja ainult kaugel tagapool jooksis mingeid laiu sõõre kalda poole.

Jeroška läks koju tagasi, niipea kui Gerassim ta silmist kadus, ja teatas kõigest, mis ta oli näinud.

«No jaa,» tähendas Stepan. «Ta uputab koera ära. Võib rahulik olla. Kui ta midagi on lubanud . . .»

Päeva jooksul ei näinud keegi Gerassimit. Kodus ta lõunat ei söönud. Saabus õhtu; kõik kogunesid õhtusöögile peale tema.

«Missugune imelik see Gerassim on!» piiksus paks pesunaine. «Kes siis koera pärast niiviisi südant valutab! Tõepoolest!»

«Gerassim ju oli siin,» hüüatas äkki Stepan, lusikaga putru ammutades.

«Kuidas? Millal?»

«Paari tunni eest. Oli jah. Mulle tuli ta väravas vastu; ta oli juba jälle siit minemas, läks väravast välja. Pidin talt küsima koera kohta, aga temal oli nähtavasti tuju halb. Noh, tõukas siis mind; küllap tahtis mind niisama kõrvale lükata, et — ära tüki ligi, aga ma sain seesuguse võmmu kuklasse, ja nii vägevalt, et

hoia alt!» Stepan tõmbus tahtmatu muigega kössi ja hõõrus kukalt. «Jah,» lisas ta. «Käsi on tal vägev, hiiglase käsi — pole midagi öelda.»

Kõik naersid Stepani üle ja läksid pärast õhtusööki magama, igaüks oma poole.

Samal ajal aga sammus piki T... maanteed usinasti ja peatumatult üks hiiglane, kott seljas ja pikk kepp käes. See oli Gerassim. Ta ruttas ilma ümber vaatamata, ruttas koju, oma kodukülasse, kodukohta.

Vaese Mumuu ära uputanud, jooksis ta oma kambrisse, pakkis väledasti mõned kolud vanasse hobusetekki, sidus selle kompsuks, vinnas õlale ja läks. Tee oli hästi meelde jäänud juba siis, kui teda Moskvasse toodi; küla, kust proua ta võttis, asetses kõigest kahekümne viie versta kaugusel maanteest. Ta sammus maanteed mööda mingi vankumatu südidusega, meeleheitliku ja ühtlasi rõõmsa otsustavusega. Ta käis, tema rinnaesine oli laialt lahti, silmad olid ahnelt otse ettepoole suunatud. Ta ruttas, nagu oleks teda kodukohas vana emake oodanud, nagu oleks ta teda enda juurde kutsunud pärast pikka rändamist võõrsil, võõraste inimeste seas... Äkki saabuv suveöö oli vaikne ja soe; ühel pool, seal, kuhu päike oli looja läinud, valendas alles taevaserv ja punetas õrnalt kaduva päikese viimases kumas; teisel pool kerkis juba sinine, hall videvik. Sealt lähenes öö. Sajad vutid häälitsesid ümberringi, räägud kääksusid üksteise võidu... Gerassim ei kuulnud neid, ei kuulnud ka puude ärksat öist sosinat, millest ta tugevad jalad teda mööda kandsid, aga ta tajus küpseva rukki tuttavat lõhna, mida lausa hoovas pimedate nurmede poolt; tajus, kuidas tuul, mis talle vastu lendas — kodukoha tuul — hellitsevalt talle näkku lõi, tema juustes ja habemes mängis; ta nägi enda ees valendavat maanteed — koduteed, mis sirge oli nagu nool; nägi taevas loendamatuid tähti, mis tema teed valgustasid, ja otsekui lõvi astus ta edasi tugevana ja reipana, nii et kui tõusev päike oma niiskelt-punaste kiirtega valgustas parajasti hoogu sattunud vägilast, oli ta Moskvast juba kolmekümne viie versta kaugusel...

Kahe päeva pärast oli ta juba kodus, oma tares — sinna elama pandud sõdurinaise suureks hämmastuseks. Pühapiltide ees palvetanud, läks ta otsekohe külavanema juurde. Külavanem imestas esiti; aga heinategu algas parajasti: Gerassimile kui suurepärasele töömehele anti otsekohe vikat kätte, ja ta asus niitma nagu vanasti, asus niitma nii, et talupojad aina päid vangutasid tema hoogu ja haardeid vahtides...

Moskvas aga leiti Gerassim puudu olevat teisel päeval pärast tema pagemist. Mindi ta kambrisse, tuhniti see läbi, öeldi Gavrilole.

See tuli, vaatas, kehitas õlgu ja otsustas, et tumm kas jooksis ära või uppus ühes oma rumala koeraga. Teatati politseile, kanti prouale ette. Proua sai vihaseks, hakkas nutma, käskis ta üles

otsida iga hinna eest; kinnitas, et ta iialgi polnud käskinud koera hävitada, ja andis Gavrilole lõpuks niisuguse peapesu, et see päev otsa ainult pead raputas ja sõnas: «Noo!», kuni Saba-onu ta mõistusele tõi, temale öeldes: «Noo-oh.» Viimaks tuli külast teade Gerassimi sinnajõudmise kohta. Proua rahunes pisut; andis esiti küll käsu teda jalamaid Moskvasse tagasi nõuda, kuulutas aga siis, et tal niisugust tänamatut inimest sugugi vaja ei ole. Muide suri ta ise varsti pärast seda; pärijatel aga oli muudki teha kui Gerassimile mõelda: nad lasksid vanaproua teisedki teoorjad kruntrendile.

Nii elabki Gerassim tänini erakuna oma üksildases tares; tugev ja võimas on ta endistviisi, töötab nelja mehe eest nagu ennegi ja käitub endistviisi tähtsalt ning väärikalt. Kuid naabrid märkasid, et ta Moskvast tagasitulekust saadik endal ühtki koera ei pea. «Noh,» räägivad maamehed, «milleks temale koer! Tema õuele ei vea varast isegi linguga!» Nii suur kuulsus on tumma hiiglasejõul.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguste võtetega on kirjanik selles peatükis rõhutanud Gerassimi suurt kiindumust koerasse?
2. Loe veel kord läbi Gerassimi lahkumise kirjeldus. Mida tahab autor sellega näidata?
3. Millega seletada, et Gerassim lahkus linnast alles pärast Mumuu hukkamist?
4. Anna kokkuvõtlik hinnang proua, Gerassimi ja teiste teenijate kohta.
5. Koosta eelnenud vaatluste põhjal ühe koduloom a kirjeldus. (Minu kass, koer, hobune vm.).

JUTUSTUS.

Romaanist väiksema ulatusega ilukirjanduslikke teoseid nimetatakse jutustuseks.

Jutustuses kujutatakse harilikult tervet rida sündmusi, mis valgustavad peategelase elust mõnd ajajärku.

Selles lugemikus on jutustusteks J. Mändmetsa «Ahervare», O. Lutsu «Kevade», R. Rohu «Kodus ja metsas» jt.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kes on I. Turgenevi jutustuse «Mumuu» peategelane? Missugust ajajärku tema elust valgustab kirjanik?
2. Leia vastused samadele küsimustele ka teiste õpitud jutustuste põhjal.

JUTUSTUS TÕELISEST INIMESEST.

(Katkendeid Boriss Polevoi samanimelisest jutustusest.)

3.

Vaikselt, nii nagu oskavad vaid loomad, istus karu liikumatu inimkogu kõrval, kes vaevalt paistis välja päikeses sinakalt säravast hangest.

Karu räpased sõõrmed tõmblesid aeglaselt. Avatud suust, kus paistsid vanad kollased, kuid alles võimsad kihvad, rippus ja kiikus tuules veniva ila peenike niit.

Sõja poolt talvekoopast välja aetud, oli ta näljane ja tige. Kuid karud ei söö surnuid. Nuusutanud liikumatut keha, mis lõhnas teravalt bensiini järele, läks karu laisalt lagendikule, kus lamas külluses samasuguseid liikumatuid lumekoorikusse külmunud inimkehi. Oigamine ja krabin tõid ta tagasi.

Ja nii ta istus Aleksei juures. Näriv näljatunne võitles temas jälestusega surnu liha vastu. Nälg hakkas võitu saama. Loom ohkas, tõusis püsti, pööras käpaga inimese hanges ümber ja rebis küüntega lenduriülikonna «tondinahka». Lenduriülikond ei andnud järele. Karu möiratas tumedalt. Sel hetkel pidi Aleksei tegema suuri pingutusi, et suruda endas maha soovi avada silmad, põrgata tagasi, karjuda, lükata eemale see talle rinnale vajunud raske kere. Sellal kui kogu tema olemus kippus end ägedalt ja raevukalt kaitsma, sundis ta end aeglase märkamatu liigutusega pistma käe tasku, puudutama seal püstoli soonilist pära, ettevaatlikult, et ei laksataks, vinnastama põidlaga kuke ja hakkama märkamatult välja võtma juba relvastatud kätt.

Loom rebis veel tugevamini lenduriülikonda. Tugev riie ragises, kuid pidas jälle vastu. Karu hakkas metsikult möirgama, haaras ülikonnast hammastega, pigistades läbi karusnaha ja vati ka keha. Aleksei surus viimse tahtepingutusega endas maha valu ja hetkel, kui loom rebis ta hangest, tõstis ta püstoli ja vajutas päästikule.

Tume lask raksatas kaugelekostvalt ja lajatavalt. Harakas kargas üles ja lendas nobedasti ära. Häiritud okstelt pudenes härmatist. Kiskja laskis aeglaselt ohvri lahti. Pööramata vastaselt silmi, kukkus Aleksei lumme. Karu istus tagumistel käppadel ja tema peenikestesse karvadesse kasvanud mustades rähmastes silmades oli tardunud imestus. Tuhmi nirena tungis paksu verd ta kihvade vahelt ja langes lumele. Ta möiratas kähisevalt ja koledalt, tõusis raskelt tagumistele käppadele ja vajus samas surnuna lumme, enne kui Aleksei jõudis veel kord tulistada. Helesinine lumekoorik muutus aeglaselt punaseks ja auras, sulades kergelt looma pea juurde. Karu oli surnud.

Pinge Alekseis langes järsult. Ta tundis taas teravat põletavat valu jalalabades ja kaotas lumele vajudes teadvuse.

Aleksei toibus, kui päike seisis juba kõrgel. Läbi oksastiku tungivad kiired süütasid säravate täppidena lumekooriku. Varjus näis lumi isegi mitte helesinisena, vaid lausa sinisena.

«Mis see on, kas karu viirastus mulle ainult?» oli Aleksei esimeseks mõtteks.

Tumepruun sassis karvadega räpane kere vedeles siinsamas helesinisel lumel. Mets kohises. Rähn toksis helisevalt puukoort. Nobedad kollase kõhuga tihased hüplesid põõsastes ja sädistasid valjult.

«Elus, elus, elus!» kordas Aleksei mõttes. Ja tema kogu olemus, kogu keha juubeldas, imedes endase oivalist, võimsat, joovastavat elutunnet, mis haarab inimest iga kord pärast seda, kui ta on surmaohu läbi elanud.

Alistudes sellele võimsale tundele, hüppas ta jalule, kuid istus samas oiates karu kerele. Valu labajalgades kõrvetas kogu keha. Peas oli tume raske kohin, justkui pöörleksid seal kolisedes ja aju raputades vanad konarlikud veskikivid. Silmad valutasid, nagu oleks keegi neid sealtpoolt laugusid sõrmega vajutanud. Kõik ümbritsev paistis kord selgelt ja eredalt, ülevalatuna külmade kollaste päikesekiirtega, kord kadus, kattus halli, sädemeid vilgutava linikuga.

«Kehvasti. Vist põrutas kukkumisel, ja jalgadega on midagi juhtunud,» mõtles Aleksei.

End pisut kergitades silmitses ta imestunult laia välja, mis paistis metsaserva taga ja mida piiras silmapiiril kauge metsa sinihall poolrõngas.

Aleksei tõusis taas karu kerelt üles. Seesama jalalabades tekkinud terav valu läbis ta keha alt üles. Ta karjatas. Tuli uuesti maha istuda. Ta püüdis kõrget karusnahkset saabast ära kiskuda. Saabas ei tulnud ja igakordne rebimine pani oigama. Siis pigistas Aleksei hambad kokku, tõmbas silmad pilukile ja rebis kõigest jõust mõlema käega saabast — ning kaotas samas teadvuse. Toibudes harutas ta ettevaatlikult baikariidest jalarätiku lahti. Kogu jalalaba oli üles paistetanud ja kujutas endast üleni sinist tompu. Iga liiges temas põles ja valutas. Aleksei asetas jala lumele, valu muutus nõrgemaks. Samasuguse meeleheitliku tõmbega, justkui kisuks ta endalt ise hammast välja, rebis ta ära ka teise saapa.

Mõlemad jalad ei kõlvanud kuhugi. Kui lennuki põrkamine vastu männilatvu oli ta kabiinist välja paisanud, pigistati jalalabad nähtavasti millegi vahele ja see lömastas pöialaba ja varvaste peenikesed luud. Muidugi, tavalistes tingimustes ei oleks ta isegi mõelnud neile purustatud ja paistetanud jalgadele tõusmisest. Kuid ta oli üksi metsatihnikus vaenlase tagalas, kus inimese kohtamine tõotas mitte kergendust, vaid surma. Ja ta otsustas minna, minna itta, minna läbi metsa, püüdmata otsida mugavaid teid ja asustatud kohti, minna, maksku mis maksab.

Ta hüppas karu kerelt otsustavalt püsti, oigas, kiristas hambaid ja tegi esimese sammu. Seisatas, kiskus teise jala lumest, astus veel sammu. Peas kohises, mets ja lagendik hakkasid kõikuma ja vajusid eemale.

Aleksei tundis, et ta muutub pingutusest ja valust nõrgaks. Ta hammustas huulde ja jätkas käimist, minnes vaevaliselt metsatee poole, mis viis mööda vigastatud tankist, metsa sügavusse, itta. Pehmel lumel astuda polnud veel nii hull, kuid niipea kui ta astus tuultest paljaks pühitud ja jäätunud kõvale teekühmule, muutus valu sedavõrd talumatuks, et ta peatus, julgemata teha enam ainsatki sammu. Nii seisis ta, jalad kohmakalt laiali, ja vankus kui tuule käes. Ja äkki muutus kõik tema silme ees halliks. Kadusid tee, männid, sinihall okastik ja helesinine valguseriba selle kohal...

— —

Ta istus lumele, rebis uuesti nendesamade otsustavate lühikeste liigutustega jalast lendurisaapad, käristas küünte ja hammastega nende pealsed puruks, et nad ei rõhuks purustatud labadele, võttis kaelast angoora villast suure pehme salli, rebis selle pooleks, mähkis jalalabade ümber ja kängitses jalad uuesti.

Nüüd oli kergem käia: mitte käia, vaid liikuda, liikuda ettevaatlikult, astudes kandadele ja tõstes jalgu kõrgele, nagu astutakse soos. Valust ja pingutusest hakkas mõne sammu järel pea ringi käima. Tuli seista, sulgeda silmad ja toetuda seljaga vastu puutüve või istuda hangele ja puhata, tundes pulsi teravat tagumist tuiksoontes.

1. Loe läbi jutustuse 1. ja 2. ptk. ja jutusta, kuidas sattus Aleksei taigasse.
2. Millal toimub jutustuse sündmustik?
3. Missugused iseloomujooned ilmnevad Aleksei juures? Milles need avalduvad?

5.

Et summutada valu, mida talle tekitas iga samm, hakkas ta oma tähelepanu kõrvale juhtima, mõeldes läbi ja arvestades oma teekonda. Kui teha ööpäevas kümme-kaksteist kilomeetrit, jõuab ta kolme, kõige rohkem nelja päevaga omadeni.

Nii, hästi! Nüüd — mis tähendab käia ära kümme-kaksteist kilomeetrit? Kilomeeter — see on kaks tuhat sammu, tähendab kümme kilomeetrit on kakskümmend tuhat sammu, see aga on palju, kui arvestada, et pärast iga viitsada-kuutsada sammu tuleb peatuda ja puhata . . .

Eile määras Aleksei endale tee lühendamiseks mingisugused nähtavad orientiirid: männi, kännu, augu teel — ja püüdis nende kui puhkuspaikade poole. Nüüd kandis ta kõik selle üle arvude keelde, viis üle sammude arvule. Ta otsustas puhkepaikadevahelise maa määrata tuhandele sammule, see tähendab pool kilomeetrit, ja puhata kella järgi, mitte rohkem kui viis minutit. Tuli välja, et ta koidust kuni loojakuni käib, kuigi raskustega, umbes kümme kilomeetrit.

Ent kui raskelt ületas ta esimesed tuhat sammu! Ta püüdis oma tähelepanu arvestusele ümber lülitada, et nõrgestada valu, kuid pärast viitsada sammu hakkas vassima, segi ajama ega suutnud mõelda enam millestki muust kui teravast, uuristavast ja lõikavast valust. Ja siiski käis ta need tuhat sammu ära. Omamata jõudu istumiseks, kukkus ta näoli lumme ja hakkas ahnelt lumekoorikut lakkuma. Surus end lauba ning meelekohtadega, milles peksis veri, vastu lumekoorikut ja tundis jäisest puudutusest kirjeldamatut naudingut.

Siis võpatas ta ja vaatas kella. Sekundiosuti tiksus viienda minuti viimaseid hetki. Ta vaatas sellele hirmuga, justkui peaks toimuma midagi kohutavat, kui osuti on lõpetanud oma ringi, ent kui see puudutas kuutkümmend, hüppas ta kohe oiates püsti ja hakkas edasi liikuma.

Keskpäevaks, kui metsa poolhämarus hakkas sätendama läbi tiheda okastiku tungivate päikesekiirte peenikestest lõngadest ja metsas hakkas tugevasti lõhnama vaigu ja sulalume järele, oli ta sooritanud kõigest neli säärast teekonda. Suutmata minna suure kase tüveni, mis lamas peaaegu käeulatuses, istus ta otse keset teed lumele. Ta istus langetatud õlgadega, mitte millestki mõeldes, midagi nägemata ja kuulmata, tundmata isegi nälga.

Ohkas, pistis suhu mõned väikesed lumetükid, ja surudes maha

keha aheldavat kangestust, võttis taskust roostetanud purgi ja avas selle pussiga. Ta pani suhu tüki külmunud maitsetut rasva, tahtis selle alla neelata, kuid rasv sulas ära. Ta tundis selle maitset ja äkki valdas teda niisugune näljatunne, et ta suutis end vaevaga purgi kallalt lahti kiskuda ja asus sööma lund, et vaid midagi neelata.

Enne uuesti teele asumist lõikas ta endale kadakast kepid. Ta toetus neile, kuid tund-tunnilt muutus käimine ikka raskemaks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis aitas Alekseil saavutada püstitatud eesmärki?
2. Kuidas aitab meid päevaplaan?
3. Koosta suuline ettekanne teemal: Plaan abistab inimest püstitatud eesmärkide saavutamisel.

6.

... Kolmandat päevateekonda põlismetsas, kus Aleksei ei näinud ainsatki inimjälge, tähistas ootamatu sündmus.

Ta ärkas esimeste päikesekiirtega, värisedes külmast ja seesmisest judinast. Lenduriülikonna taskust leidis ta välgumihkli, mille mehhaanik Jura oli talle vintpüssi padrunist mälestuseks teinud. Ta oli selle kuidagi sootuks unustanud, nagu ka selle, et on võimalik ja tarvilik tuld teha. Ta murdis kuuse küljest, mille all oli maganud, kuivi sammaldunud oksi, kattes need okstega ja süütas põlema. Kollased väledad leegid tungisid sinihalli suitsu alt välja. Vaigune kuiv puu hakkas kergesti ja lõbusalt leegitsema. Leek sööstis okaste kallale ja lõi tuulest õhutatuna oiete ja vilistamisega lõkendama.

Lõke praksus ja sisises, levitades kuiva kosutavat soojust.

Ta tõmbas juba harjunud liigutusega jalast karusnahksed saapad, harutas lahti sallitükid ja vaatas jalad tähelepanelikult üle. Need olid veel rohkem paistes. Varbad rippusid mitmele poole, nagu oleksid jalalabad kummist ja täidetud õhuga. Nende värvus oli veelgi tumedam kui eile.

Aleksei ohkas, jättis kustuva lõkkega hüvasti ja astus jalgu lohistades, keppide jäätunud lumel krigisedes, huuli hammustades ja vahetevahel peaaegu teadvust kaotades uuesti mööda teed. Äkki kuulis ta teiste metsahäälte hulgas, mida harjunud kõrv oli peaaegu lakanud kinni püüdmast, kauget töötavate mootorite heli. Algul arvas ta, et see viirastub väsimusest, kuid mootorid mürisesid üha valjemini, kord ulgudes esimesel käigul, kord jäädes vaiksemaks. Need olid nähtavasti sakslased ja nad sõitsid sama teed. Aleksei tundis, kuidas tema sisemuses otsekohe külmaks tõmbus.

Hirm andis Alekseile jõudu. Unustanud väsimuse ja valu jalgades, pööras ta teelt kõrvale, sumas mööda puutumatut lumevälja tiheda noore kuusikuni, ja sisenenud siin tihnikusse, laskus lumele. Teelt oli teda muidugi raske märgata; temale aga oli tee selgesti

nähtav, valgustatuna keskpäeva päikesest, mis seisis juba kuuselatvade hambulise tara kohal.

Mürin lähenes. Alekseile meenus, et hüljatud lumeteel on tema üksildased jäljed selgesti nähtavad. Kuid lahkuda oli hilja, eesmise auto mootor mürises kuskil hoopis lähedal. Aleksei surus end veel tugevamini lumme. Esiteks vilksatas okste vahel suur kirvega sarnanev lame lubjatud soomusauto. Õõtsudes ja kettide kliirisedes lähenes ta kohale, kus Aleksei jäljed pöördusid metsa. Aleksei pidas hinge kinni. Soomusauto ei peatunud. Soomusautole järgnes väike lahtine maastikumasin. Keegi kõrges nokkmütsis mees, kes oli toppinud nina tumepruuni karusnahksesse kraesse, istus juhi kõrval, tema taga kõrgel pingil aga kõikusid hallrohelistes sinelites ja kiivrites automaaturid. Väikese vahemaa tagant tuli roomikute kliirisedes ja lõgisedes veel üks hoopis suur maastikumasin, millel istusid reas umbes viisteist sakslast.

Aleksei surus end lumme. Autod olid nii lähedal, et talle tungis näkku gasoliini kärtsahaisu sooja lehka. Juuksed liikusid ta kuklal ja lihased tõmbusid pingul tompudeks. Kuid autod möödusid, lõhn hajus ja juba kostis nende mootorite vaevalt eraldavat müra kuskilt eemalt.

Oodanud, kuni kõik vaikis, tuli Aleksei teele, millel olid roomikute astmeliste jälgede teravad vajutused, ja jätkas neid jälgi mööda teed. Ta ületas samasuguseid ühepikkusi vahemaid, samuti puhkas, samuti sõi, olles ära käinud poole päevasest teekonnast. Kuid nüüd liikus ta ettevaatlikult nagu metsloom. Erutatud kõrvad püüdsid kinni iga sahina, silmad luurasid kahele poole, nagu oleks ta aimanud, et kuskil kõrval varitseb ja peidab end suur ohtlik kiskja.

Lendurina, kes oli harjunud õhus võitlema, kohtas ta maapinnal esmakordselt elusaid löömata vaenlasi. Nüüd lonkis ta kahjurõõmsalt muiates nende jälgedes. Rõõmutult ja ebamugavalt elavad nad siin, pole külalislahke nende poolt okupeeritud maa! Isegi säärases metsas, kus Aleksei polnud kolme päeva jooksul näinud inimesest ühtki elumärki, peab nende ohvitser sõitma niisuguse konvoi saatel.

«Pole viga, pole viga, kõik läheb hästi!» julgustas end Aleksei ja sammus ning sammus, püüdes mitte märgata, et jalad valutavad ikka teravamalt ja et ta ise muutub märgatavalt nõrgemaks. Kõhtu ei saanud enam petta ei noore kuusekoore tükikestega, mida ta kogu aeg näris ja alla neelas, ei mõrude kasepungadega ega ka õrna kleepuva, hammaste all veniva noore pärnakoore pudruga.

Hämaruse saabumiseni käis ta ära vaevalt viis vahemaad. Seeeest tegi ta ööseks üles suure lõkke, ümbritsedes okaste ja kuivade hagudega suure poolenisti mäda kasetüve, mis vedeles maapinnal. Kuni see tüvi kuumalt ja tuhmilt hõõgus, magas ta ise väljasirutatuna lumel, tundes elustavat soojust kord ühes, kord teises küljes, instinktiivselt pöördudes ja ärgates, et lisada hagu kustuvale palgile, mis susises laisa leegiga.

Keset ööd puhkes tuisk. Männid hakkasid pea kohal kõikuma, ärevalt kohisema, oigama ja kiunuma. Torkiva lume pilved veeresid mööda maad. Kahisev pimedus hakkas tantsima praksuva, sädemeid loopiva leegi kohal. Kuid lumetorm ei seganud Alekseid. Ta magas magusalt ja ahnelt, kaitstud tulelõkke soojusest.

Tuli kaitses kiskjate eest. Sakslasi ei tarvitsenud niisugusel ööl karta. Need ei julge tuisuga sügavasse metsa tulla. Ja ikkagi, sellal kui kurnatud keha puhkas suitsuses soojuses, püüdsid kõrvad, mis olid juba omandanud metslooma ettevaatuse, iga hääle. Hommiku eel, kui torm oli vaibunud ja vaikinud maapinna kohal seisis pimeduses paks valkjas udu, viirastus Alekseile, et läbi männilatvade sumina ja langeva lume kahina kuuleb ta kaugel lahingukära, lõhkemiste prahvatusi, automaadivalanguid ja vintpüssilaske.

«Kas tõesti rindejoon? Nii kiiresti?»

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused ohud ähvardasid metsas kaitsetut Alekseid? Kuidas ta need ületas? Mida on tarvis, et inimene suudaks ületada raskusi?
2. Jutusta, missuguseid raskusi on tulnud sul ületada.
3. Missugust teost nimetatakse jutustuseks?
4. Kes on selle jutustuse peategelane? Missuguste episoodidega kangelase elust tutvud nendes peatükkides? Kogu jutustuses?
5. Miks on pandud jutustusele selline pealkiri?

KUUENDAL MANDRIL.

(Katkendeid J. Smuuli «Jäisest raamatust».)

5. jaanuar 1958, Mirnõi.

Ajaloolisel 4. jaanuaril maabus Antarktise mandril eesti rahva ja tema kirjanike esindaja. Ta on siin rajoonis esimene eestlane ja teine saarlane. (Esimene saarlane oli Pilguse mõisa parun Bellingshausen.) 20 kilomeetrit jääteed «Kooperaatsia» ja Mirnõi vahel läbis ta metallist traktorisaanil. Ta istus kaablikeral, tema selja taga oli kollane portfell lõpetamata käsikirjadega, ta jalge ees lebas roheline puldankott vattpükstega, raamatutega, filmilintidega ja muu kalli varandusega, ta paremal küljel oli elegantne must kohver puhta pesuga. Ta huuled olid lõhki paistetanud, näonahk maha koorunud, nina oli tal punane, ta külmetas. Ta hinges asusid vaprus, otsustavus, kindel tahe vallutada kuues kontinent ja teised võimsad tunded. Ta süda värises iga kord, kui saani vedava traktori roomikute alt paiskus välja roheline vesi. Ta kartis, ja mitte ilmaaegu, et traktori, traktoristi, saani ja tema enda isiklikult neelab Davise meri. Siis jõudis ta Mirnõisse, tassis oma

asjad pressikajutisse Lenini t. nr. 2 ja leidis, et talle ettenähtud voodis pole magamiskohta, et see on ajutiselt antud teisele. Kuna tal oli külm, muutis see asjaolu ta veidike nukraks. Siis suunati ta öisesse vahetusse, «Kooperaatsialt» saabuvaid traktorisaane tühjaks laadima. — — —

Kuni hommikuni laadisime saanidelt maha bensiini ja solaarõli. Kella nelja ajal hakkas tuiskama, tuul muutus tugevaks ja teravaks. Puldankindad said märjaks. — — —

Üks traktor kukkus läbi jää. Ta teine roomik on kummalise nurga all välja väänatud. Viis traktorit vedasid ta välja. Traktoristiga ei juhtunud midagi.

Hommikul polnud mul kohta, kuhu magama heita. Mirnõi ladude ülem Sergejev kutsus mind oma tuppa. Esimest korda elus ronisin magamiskotti. Tore, praktiline leiutus! Ja kui ma luku lõuani kinni tõmbasin, oli tunne, et olen väike karupoeg. Võib-olla ma isegi mõmisesin magades. Uni oli igatahes hea! Magasin maha lõuna ja ärkasin kella nelja ajal.

Lähen tööle öisesse vahetusse.

6. jaanuar 1958.

Õhtul kella üheksast hommiku kella üheksani olin maha laadimas. Pool brigaadi oli asulast väljas, kus lumele laaditi kütusevaate. Meie töötasime Mirnõis. Algul vedasime lattu mõnisada kasti sibulaid, küüslauku, õunu, apelsine. Hiljem hakkasid saabuma kastid, milles olid medikamendid, aparaadid geofüüsikutele, fotopaber (siin on see väga defitsiitne ja hinnatav varandus), aparatuur uurimisjaamade jaoks jne. Kastide mahalaadimine on hoopis teine asi kui vaatide veeretamine. Nad on erineva suurusega, erineva raskusega — siin on mitmesajakiloseid mürakaid ja ka kümnekiloseid karpe. Suurem osa kannab hoiatavat pealkirja: «Klaas! Mitte kantida!» Nende mahavõtmine saanidelt on üsna täbar töö. Lühikestel vaheaegadel käisime sööklas — laud on öise vahetuse jaoks kogu aeg kaetud.

Viimane hommikune töö oli kõige keerulisem ja kannatust nõudvam. Meil tuli traktorisaanilt maha võtta piklik suur kast, mis kaalus üle kahe tonni. Tema raskus polnud kümne mehe kohta, kes talidega töötavad, mitte midagi erilist. Kuid kastis oli automaatne jaam vist kosmilise kiirguse mõõtmiseks, määratud Vostokile. Õrn ja keeruline aparatuur ei lubanud kasti kallutada üle 15 kraadi. Et kast mingil juhul rohkem ei kalduks, selle järele valvas ekspeditsiooni üks noorimaid liikmeid ja teadlasi — Kolomiets, kelle hoolde see jaam ka Vostokis jääb. Kolomiets käis meie ja kasti ümber, rind karusnahkse jopi all lahti, paljad käed külmast punased, ja palus ning veenis:

«Tasa, seltsimehed! Ärge rohkem kallutage, kallid seltsimehed! Nüüd, nihutage veidi. Ah, läheb, liigub, olete toredad poisid, kallid seltsimehed! Tasa, tasa . . . veel tasem . . . stopp!!!»

Ta kõneles meiega samal meelitaval toonil, nagu räägitakse lastekarjaga, kes loobivad kristallvaasi ja iga hetk selle maha pillata võivad, kui täiskasvanu tõsine ja kasvatav sõna neid vaos ei hoia. Ja kuigi meie seas oli inimesi, kes Kolomietsile aastate poolest oleksid võinud isaks olla, mõjusid tema «toredad poisid» ja «kallid seltsimehed» meile äärmiselt meelitavalt ja distsiplineerivalt. Jaam ei kaldunud kordagi üle kümne kraadi. Ja kui piklik kast lõpuks lumel seisis, surus Kolomiets kõikidel tugevasti kätt, mis, muide, Antarktises kombeks ei ole, aga antud olukorda suurepäraselt sobis. Säärast käesurumist pead kaua meeles ja see valgustab ja soojendab su päevi. Ja siia juurde veel Kolomietsi õnnelik nägu: poisikeselikult ümar, ühegi kortsuta, säravate pruunide silmadega, kus kõik kõneleb: «Ma olen väga noor, väga hea ja kannan suurt vastutust.» Nii, rind lahti ja suured käed vähkpunased, jäigi ta ümber oma jaama käima. — — —

11. jaanuar 1958.

Täna lendasin esimesed 1300 kilomeetrit Antarktise surnumast surnuma mandri kohal.

— — — Startisime Mirnõist kell 9.10 lennukil «Li-2». Lennuki komandöriks oli vana tuttav «Kooperaatsialt», polaarlendur Nikolai Aleksejevitš Školnikov, kes on ekspeditsiooni lennukikomandöride seas vist kõige noorem. Ta on tugev, noor, temas on midagi tolle karmi maailma vaikusest, kus me praegu viibime. Olen harva kohanud nii suure sisemise, mitteõpitava taktitundega inimest.

Lennuk teeb tiiru Davise mere kohal. Meie all on Haswelli saar, pruun, krobeline kaljumügarik keset jääd. Ta keskel paistab sinine järveke sulanud lumevett. Merejää hakkab lagunema, kaldast mitte kuigi kaugel paistab juba sinine vesi ja kaldaäärsesse jäässe on tekkinud suured praod. Järsust jääbarjäärist lahtimurdunud jäämäed, kurdunud, pragunenud, seisavad keset hapraks muutunud merejääd alles vaikselt, kuid juba praegu on lõhedest barjääris näha, et neile tuleb mandrilt peagi lisa.

Lendame Antarktise mandri kohal. Ta tõuseb ühtlaselt, võimsa aeglusega. Pole enam midagi muud kui selge-selge ja külmsinine taevas lennuki kohal, kiudjad kuldsed pilved madalal silmapiiril ja pimestavalt valge, ühegi nähtava lõheta, lõputu, külm ning eluta Antarktise manner meie all. Jää ühtlast pinda elustavad ainult tuisujooned ja neist langevad lühikesed varjud. Lennuki kiirus on 180—190 kilomeetrit. Mitte mingeid õhuauke. Tõuseme kogu aeg kõrgemale, kuid jääpind läheneb ja kihutab tagasi üha ligemalt, paremini nähtavalt ja suurema kiirusega. Kõrgusemõõtja näitab 2800 meetrit, aga kui palju lahutab meid jäast meie all? Valgus on petlik, silmamõõt valetab Antarktises, kuid jääni on vähem kui 500 meetrit.

Gaasipliidil soojeneb kann lumega, saame teed.

Kell 10.45 oleme merepinnast kolme kilomeetri kõrgusel, õhu-

temperatuur on miinus 28 kraadi. Jää meie all tuleb kogu aeg lähemale, lendame 300 meetri kõrgusel ja ta valge kasuka kohal.

Kell 11.45 on kõrgus 3200 meetrit ja jää veelgi lähemal — 50—100 meetrit. Siia lennates jäi meist vasemale Wilhelm II maa, paremale Kuninganna Mary maa, aga see, mille kohal me praegu lendame, on nimetu maa. Silmapiir muutub hämaraks, lumi ei pimesta enam endiselt. Roomame otse jää kohal, näib, nagu ei suudaks lennuk end lahti rebida ta ebamugavast lähedusest. Tahtmatult mõtled, kui sügavale selle jää alla on maetud maapind ja missugune see maapind on, kas kivi, kalju või kruus, mis ta endas peidab, ja kui kaua on juba kestnud see jäine uni? Jääb ainult üks kindel tunne — tunne tohutust raskusest, millega jäämass surub selle maapinna igale ruuttollile.

Kell 12.00. Lennuk kihutab madalalt üle lausjalt kerkiva mannerjää, mille lähedus loob tunde, nagu oleks meie kiirus väga suur. Endiselt on all kergelt kurrutatud lumi, mida siinsel lausjal jäämütsil ei näi kuigi palju olevat. Kõrgus 3260 m.

Uus tõus. Nüüd on meie kõrgus 3350 meetrit, manner aga jõuab oma tõusuga meile järele, ta on endiselt otse tiibade all.

Kell 12.15 möödume traktorirongist. Ta jäi meist paremale. Üheksa võimsat roomiktraktorit, igaühel kaks saani järel, liikusid Vostok I poole. Lennuki kiirusega võrreldes näis see kolonn paigal seisvat. Lume lõputul surilinal tundus ta väiksena ega meenutanud enam mingit rongi. Traktorid ei sõida üksteise jälgedes, vaid osalt kõrvuti, osalt aga lahutavad neid üsna suured vahemaad. Kogu rong näib olevat lumele laiali paisatud. Need seal all teevad tõesti midagi suurt, mis nõuab mehisust, julgust, vastupidavust, raudset distsipliini, seal pole üksteise abistamine viisakuse asi, vaid seadus. Külmad päevad, pakane, hapnikupuudus, mis muudab iga füüsilise pingutuse raskeks, pikk tee mandri südamem, asutatava Sovetskajani, kõik see kokku on heroiline, jäine laul, mida nad loovad.

Mõtlen kibedusega: pildid huligaanidest, kes lükkavad baarilaudu ümber ja taovad tantsupidudel tütarlastele näkku, satuvad ajalehtedesse ning ajakirjanikud ei raiska neile mitte vähe oma irooniareservidest. Ja mõni joobnud tola on surmani õnnelik, et sattus lehte.

Aga suurem osa neist, kes läbivad praegu meist paremal Antarktise valget lehte, tundmatut, surnud maa-ala, mida ei kirja veel nimetused, täpsemad andmed kõrguste, tuulte, temperatuuride, geoloogiliste avastuste, glatsioloogiliste uurimiste jne. jne. kohta, ala, mis Antarktise kaardile on kantud valge laiguna, suuremast osast neist ei kirjuta mitte keegi. Selles on ka minu võlg, mille pean lähemas tulevikus kinni maksma.

Kell 12.30 maabusime polaarjaamas Vostok I. Lendurid veeretavad maha oma koorma, vaadid kütusega siia saabuva traktorirongi jaoks. — — —

Ei saa öelda, et Vostok I ärataks rõõmsaid mõtteid. Külma on 25 kraadi, tuiskab, tuul on terav ja annab end tunda isegi läbi vattriietuse. — — —

Lendame uuesti üle traktorirongi. Roomikute ja saanide jäljed on hästi nähtavad, nad looklevad meie all mitmekümne kilomeetri ulatuses. Ilmselt on siin vähe lahtist lund, et midagi kiiresti kinni ei tuiska.

Meie all on Pionerskaja — väike jaam lumes ja jääs. Majad on lume all. Kõrge raadiomast. Ja suur erepunane lipp, tuules täies suuruses lahti ning pingul.

Ei kujutle, et ükski lipp saaks keset jääd ning lund ilusam ja rõõmsam olla kui meie oma. — — —

Esimest korda vaatasin näkku Antarktise sisemaale. Ta on suur, külm, halastamatu, elutu, ühetooniline ja õudselt ilus.

27. jaanuar 1958.

On liigutav kuulda mõningaid sõnavõtte enda kohta, kus räägitakse: sündis kalurikülas, pärast algkooli lõpetamist ei saanud rahapuudusel edasi õppida, püüdis kala, kündis põldu. Tõesti liigutav! Kuid see, et ma kooli ei saanud minna, et ma nii vähe ja täiesti süsteemitult õppinud olen, et mul polütehniline haridus ja seetõttu arusaamine kaasaegsest uurimistehnikast peaaegu üldse puudub — see pole liigutav, vaid lihtsalt halb. Täna tulin ära geofüüsikute majast, kus seltsimehed Gontšarov ja Safronov mulle kannatlikult, võimalikult lihtsamalt ja arusaadavamalt seletasid aparaatide ehitust, mis on määratud kosmilise kiirguse uurimiseks, maa magnetismi mõõtmiseks, seismilisteks mõõtmisteks jne. Tulin ära tundega, et olen tume inimene, kes loeb küll numbreid skaaladel, numbrite mõtet aga ei taipa. Pärast seda istusin pool tundi koerte juures. Sest ükskõik kui luuleline on meie hing, ükskõik kui kõrgel atmosfääri kihtides hõljuvad meie tunded — ilma tehnilise hariduseta ja õige arusaamiseta tehnikast kõlbab inimene Antarktises ikka ainult kelku vedama.

Tehnika, tehnika, tehnika — kõige keerulisemast kõige lihtsamani. Aparaadid tubade vaikuses. Aparaadid lumes, mis registreerivad ja annavad edasi andmeid. Ööd-päevad müriseb elektrijaam, mürisevad linttraktorid, «Pingviinid» ja buldooserid. Ööl ja päeval istuvad radistid oma aparaatide ees, kuuldeklapid peas, ja peavad sidet maailmaga.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguse seose võib leida selle pala ja R. Rohu «Kodus ja metsas» vahel?
2. Leia kohad, mis näitavad inimeste kangelaslikkust! Missugune inimene saab olla kangelane?
3. Mida oled veel lugenud nõukogude inimeste kangelaslikkusest?

LÄBI TULE JA VEE.

J. Iljina

Vaenlane paiskas kõik oma jõud steppidesse, mis asusid Doni ja Volga vahel. N. diviisi osad olid lõpuks sunnitud maha jätma Doni läänekalda, sama kalda, mille eest nad olid kogu suve võidelnud enneolematu visadusega.

Oli juba sügis. Sadas külma vihma, kui väeosad läksid üle teisele kalalde. Sillad olid juba purustatud. Tuulest ülespaisutatud Don peksis raevunult vastu kaldajärsakuid. Rasked mürsukamakad lõhkusid alatasa ta tumedat sügavust.

Läbimärjana lohistas Gulja mööda vihmast pehmunud kallast üleminekukohale oma telkmantlit, millel lamas haavatud võitleja. Vaevaga pead pöörates hüüdis ta midagi Guljale. Kuid kära üleminekukohal ja tuulemühin summutasid ta hääle. Et kuulda ta sõnu, kummardus Gulja haavatu kohale.

«Mis on, kullake?»

«Püssi otsin,» ütles ta, kobades enda juures telkmantlit. «Püssi ei leia. Vintpüssi.»

Ja täiesti ootamatult, kuigi aeg polnud sobiv, meenus Guljale see võitleja, kes ühel vaiksel suveööl ajas ešeloni peatumise ajal pikka ja sõbralikku juttu oma vintpüssiga. Ka too oli ukrainlane ja sõbrustas samuti oma vintpüssiga . . .

«Ta on ju siin, sinu vintpüss, sinu külje all!»

Telkmantlil lamav võitleja haaras vintpüssi kätte, kuid sellest liigutusest hakkas tal valus. Ta oigas.

«Kannata, kullake!» hüüdis Gulja, püüdes tuulest üle karjuda. «Ma toimetan su kohe üle Doni.»

Haavatu vangutas pead. Oli näha, et ta kahtleb Gulja jõus. Ja tõepoolest, oli raske uskuda, et see neiu suudab säärase maruilmaga ujuda üle Doni, liiatigi veel raske kandamiga.

Haavatu pomises midagi. Gulja kuulis ainult:

«Uju ise!»

«Mis sa räägid!» ütles Gulja. «Kuidas ma siis sind maha jätan?»

«Kui sul raske on, jäta mind maha!» ütles haavatu.

«Hea küll, hea küll, vaiki juba,» katkestas teda Gulja.

Kontideni tungiv külm näpistas südant. Vastu nägu lõi laine nagu piitsaga.

Tõmmanud vasaku käega haavatu endaga kaasa, ujus Gulja parema käe tõmmetega. Ta ujus otse jõe mustavaisse voogudesse ja sülitas välja alatasa suhu tungivat vett.

Aeg-ajalt lõi taevas Doni kohal eredalt leegitsema, kostis mürin ja järsk laine pillutas Gulja koos ta poolsurnud kaaslasega üles. Pillutas üles ning paiskas kuhugi alla, sügavikku.

Näis, et veel hetk, ja külm must vesi lööb kokku ta pea kohal. «Ei jõua pärale,» mõtles Gulja.

Ja korraga hakkas tal nagu kergem ujuda. See oli haavatu, kes toibudes märkas, et tema päästja on nõrkemas. Ta kogus viimase jõu ja, kuidagi kohendanud end, hakkas terve käega sõudma.

«Mu kullake, abistab!» mõtles Gulja tänulikult.

Tihedas udus polnud vastasolevat kallast näha. Ainult rakettide valged plahvatused valgustasid hetkeks kõike korraga: nii inimesi, kes ületasid jõge ujudes ja ratsa hobustel, kui ka pontoone kahuritega.

Haavatu jäi jälle päris nõrgaks ja muutus sellest nagu kahekordselt raskemaks. Kuid Gulja tundis juba, et kõige hirmsam on seljataga.

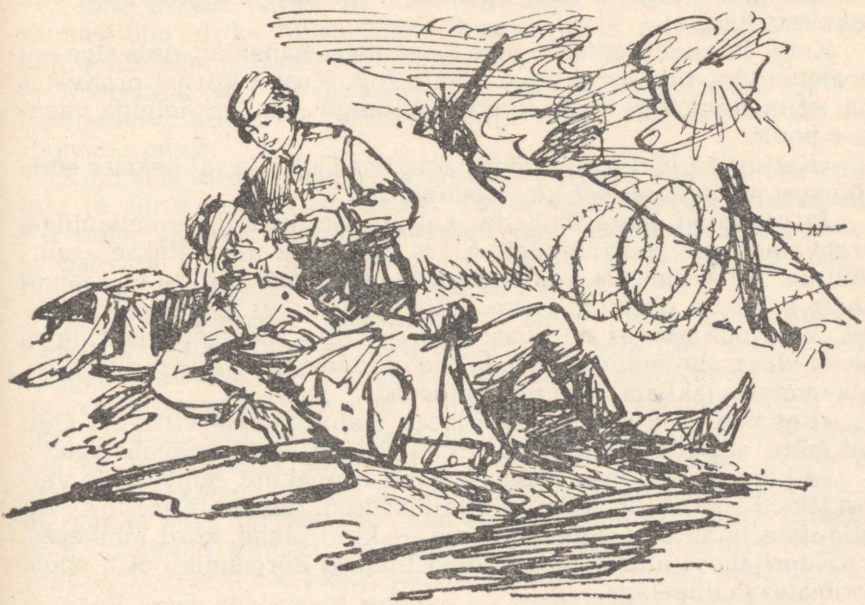
«Pean ujuma üle, ja ujungi!» rääkis ta endale.

Kõik ta lihased töötasid visalt, kangekaelselt, oskuslikult. Näe, millal läks tal vaja spordialast meisterlikkust! Näe, milleks oli vaja nii kaua treenida seal päikesepaistelise Dnepri veespordijaamas! Kõik, mida Gulja oli elus õppinud, läks tal nüüd vaja, nagu oleks kogu ta lapsepõli, kogu ta noorus olnud ainult ettevalmistus nendele karmidele lahingulistele katsumustele.

Ja Gulja ujuski üle.

Kaldal vabastas ta oma kaelal oleva võitleja kangestunud käed. See libises maha ja tõmbas raskelt hinge tagasi.

«Noh, näe, olemegi pärał,» lausus Gulja ja, võtnud sanitaar-

paunast välipudeli, valas mõned tilgad viina haavatu surnukahvatute huulte vahele.

«Joo, saad sooja!»

Ta paigutas haavatu esimesele ettejuhtunud sanitaarveokile ja ise, vaevalt hinge tagasi tõmmanud, pöördus tagasi kaldale.

Teiste haavatutega oli kergem. Ta leidis paadi ja vedas inimesi kuni hommikuni ühelt kaldalt teisele. Tõsi, ka see oli ohtlik ja raske töö: pole kerge juhtida kohmakat paati mööda tormist jõge lakkamatu tulistamise all. Kuid Gulja sai sellega hakkama. Palju elusid päästis ta sel pikal sügisööl, mitmel korral sõudis ta paadil ühelt kaldalt teisele . . .

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Koosta kava!
2. Jutusta selle järgi tekstilähedaselt!
3. Mida hindad Gulja juures?

NELJAS KÕRGUS.

J. Iljina

Signaalini jäi ainult mõni minut. Ümberringi levisid lumised künkad ja orud, mis olid kergelt kaetud uduvinega. Siin, eesliinil kandis peaaegu iga kinguke ja künkake oma sõjalist nimetust. Ees paistsid nõlvad, mäeke, mida nimetati kõrgendikuks 56,8. Vasakul võis näha Artilleeria kõrgendikku. Mõlemad kõrgendikud olid sakslaste käes.

Kuigi inimesed ootasid juba kaua aega kannatamatult signaali pealetungiks, tuli see kõigile ootamatult. Kuskil kõrval prahvatas nii, et maa värises, miski lendas läbitungiva laulva helgiga vaenlase poole.

«Katjuušad lõid mängu lahti!» mõtles Gulja ja tal peksles süda rõõmust. «Siin ta on, see kauaoodatu!»

Ja otsekohe, nagu ühinedes katjuušade ähvardava eellauluga, prahvatas meie suurtükivägi. Algas see, mida nimetatakse «suurtükitule ettevalmistus pealetungiks». Kõik mürises ja ei saanud enam eraldada üksikuid laske selles lakkamatus, peaaegu talumatus, kõrvulukustavas mürinas. Taevas täitus mootorite mürinaga. Need olid meie lennukid, mis läksid ründama vaenlaste positsioone. Maa vappus lakkamatuist plahvatustest.

«Kas nad ka kuulevad meid seal, Stalingradis?» vilksatas Guljal mõte. «Ei või olla, et nad ei kuuleks. Ja küllap rõõmustavad!»

Ja korraga kanonaad lakkas. Asuti rünnakule. Suitsukatte varjus läksid rünnakule meie laskurallüksused. Rutates tärisesid kuulipildujate ja automaatide valangud — kord pikad, kord lühikesed.

Kuprijanovi allüksuse võitlejad liikusid kõrgendiku 56,8 poole roomates ja hüpetega.

Seistes jooksukraavis kõrvuti Kuprijanoviga, vaatas Gulja teraselt kaugusse, sinna, kus suitsu mähituna mustendas kõrgendik. Suits hajus pikkamööda, ja kui selle viimased pilvekesed olid sulanud ning hajunud valkjashallis hommikuses õhus, nägi Gulja, kuidas vasakul tiival, kõrgendiku kagunõlvakul lõi punetama lipp.

«Seltsimees kapten!» hüüatas Gulja rõõmsalt. «Kõrgendik on meie!»

Kuprijanov, võtmata binoklit silmade eest, vaatas juba kaua kaugusse.

«Meie!» ütles ta erutusest pisut kähiseva häälega. «See on esimene rood, kes sinna jõudis . . . Tublid poisid!»

Samal silmapilgul ilmus Kuprijanovi kõrvale käskjalg. Ta andis edasi pataljonikomandör Bolotnikovi käsu liikuda edasi kõrgendikule, selle kagupoolsele nõlvakule, mille just äsja oli ära võtnud esimene rood, liikuda edasi ja kõigi jõududega kinni hoida seda tiiba, kuni jõuab kohale abivägi.

«Ma lähen teiega,» lausus Gulja anuvalt, «tõenäoliselt on seal palju haavatuid.»

«Ei,» vastas Kuprijanov, «jää siia! On parem, kui toimetame haavatud siia.»

«Seltsimees kapten!»

Kuprijanov vaatas teraselt Guljale ja jäi mõttesse. Gulja selges avameelses pilgus oli praegu nii palju otsustavust, kirglikku tahet, vaimustust, et kapten tahtmatult noogutas pead ja ütles: «Hüva. Lähme!»

Mõne minuti pärast hakkas väike salk liikuma kõrgendiku suunas. Siin oli ka Mitja Grišin, kes oli nüüd relvastatud kergekuulipildujaga, ja Kadõr Habibulin.

Kõrgendik näis olevat käe-jala juures. Kuid iga samm sel teel tundus terve kilomeetri pikkune. Gulja tungis Kuprijanovi kannul roomates edasi.

Kuid siis, kuskil üsna tema lähedal, karjatas vaikselt üks võitleja ja surus enda vastu maad. Gulja vaatas tagasi. Haavatud? Nii ongi. Ja haaranud mugavamini oma sanitaarpauna, roomas ta haavatu juurde. Ialgi varem ei tulnud tal töötada nii raskes olukorras. Ei saanud tõsta pead, tõusta põlvedele.

Lamades, toetudes küünarnukile, sidus Gulja kuidagimoodi haava ja vaatas ringi: mis siis nüüd teha? Salk oli liikunud juba kaugele ette. Nad olid jäänud kahekesi keset mürskudest ülesküntud välja: tema ja haavatud võitleja. Ei saa haavatut ometi siia üksi jätta! . . . Silmanud lähedalolevat mahajäetud kaevikut, hakkas Gulja haavatut sinna lohistama. Roomata pärale ja järele omadele! Roomata pärale ja järele jõuda! Kuid teel kaevikusse märkas ta veel üht võitlejat, kes oli maas end kõverasse tõmmanud. Asetanud esimese haavatu kaeviku põhja, roomas ta teise juurde. Ja uuesti see raske, pingutav toiming, uuesti niisama pikk teekond keset lõhkevaid mürske — mahajäetud kaevikusse.

Ta jõudis kõrgendikuni, künkani, mis oli läbi uuristatud jooksukraavidest, alles siis, kui kõrgendiku kaitsjad olid juba kindlustunud ja võtnud sisse oma kohad.

«Lõpuks ometi!» hüüdis Kuprijanov, märganud Guljat eemalt, ja tema häälest mõistis Gulja, kui rõõmus Kuprijanov oli, et Gulja on elus, ja kuidas ta oli teinud endale etteheiteid, et võttis tema kaasa.

Nad ei jõudnud isegi sõnakestki vahetada. Kitsas orus, mis tuli Artilleeria kõrgendiku juurest kõrgendiku 56,8 juurde, ilmusid nähtavale sakslased. Nad tulid üksteise järel ja nende tumedad kujud eraldusid selgesti valgel lumel, mis sel maa-alal polnud veel mürskudest segi paisatud.

Võrreldes käputäie meie inimestega oli neid väga palju — mõnisada inimest.

«Vasturünnak!» taipas Gulja.

«Vaenlase pihta — tuld!» hüüdis Kuprijanov käega viibates.

Ja samal silmapilgul kõlasid lasud automaatidest, hakkasid ragistama kuulipildujad. Sakslased põrkasid tagasi. Kõik jäi vaikseks. Kuid peagi tulid nad jälle samas orus nähtavale.

Algas uus rünnak kõrgendikule.

Gulja sidus haavatuid või tulistas koos võitlejatega õlg õla kõrval automaadist vaenlast. Kuid sakslased aina kõvendasid tuld ja jõudsid iga minutiga üha lähemale kõrgendikule.

Mis see siis tähendab? Rebinud end silmapilguks lahti automaadist, nägi Gulja meie võitlejate gruppi, kes laskus alla mööda naabruses olevat nõlvakut.

«Kas tõesti ei pidanud vastu? Taganevad?» mõtles Gulja.

Ta ei suutnud selgusele jõuda selles, mis toimub, ja enam tundis, kui teadlikult tajus peamist: sakslased on kõrval ja võivad iga silmapilk vallutada kõrgendiku. Ta jooksis mööda ühenduskäiku jooksukraavist välja, tormas ära lõikama võitlejatel teed ja hüüdis trotslikult, veendunult, isegi käskivalt, nagu oleks ta juba ammu harjunud käsklusi andma:

«Seltsimehed, minu järele!»

Mehed peatusid.

«Minu järele, seltsimehed!» hüüdis Gulja veel kord ja jooksis edasi, tundmata oma jalgade all maad.

Ta peaaegu lendas kallakut mööda alla, mitte teades veel, kas talle järgnevad need, keda ta kutsus endale järgnema. Ja korraga kuulis ta enda järel rasket jalamüdinat. Suurekasvuline võitleja, käes ettekallutatud püss, möödus temast. Sellele järgnes teine, kolmas... Koos nendega tungis Gulja kaevikusse, mille olid sakslased jõudnud juba vallutada.

Samal ajal aga Kuprijanovi salk lõi tagasi vaenlase rünnakuid. Padrunite tagavara hakkas lõppema.

«Pole viga, pole viga,» kõneles Kuprijanov julgustavalt, «küllap saadavad abi, ei jäta meid nii!»

Võitlejad uskusid teda, kuid ta ise vaatas rahutult ringi. Asi oli halb. Niimoodi ei pea kaua vastu. Jääb ainult üle auga surra.

Ja korraga jooksukraavi lõpus, esile kerkides kuskilt pimedusest, ilmus nähtavale Gulja. Talle järgnesid võitlejad, kastid käes.

«Seltsimees kapten,» hüüdis ta lõbusalt, «saabus abi. Tassime padruneid!»

Kõik sööstsid padrunite juurde. Keegi ei küsinud praegu, millise hinnaga olid inimesed saanud need kallihinnalised kastid.

Jälle kõnelesid kuulipildujad, automaadid täpselt ja lõbusalt, ning sakslased panid jälle plagama.

Saabus vaikus. Kuprijanov tuli Gulja juurde.

«Kullake,» ütles ta, «kuidas sa meid küll välja aitasid! Ja kust sa selle kõik välja koukisid, ah?»

Gulja hakkas kaptenile rutates jutustama oma rünnakust ja korraga, tõmmates näo piinarikkalt kipra ja hammustades huulde, jäi vait.

«Mis on sinuga?» küsis Kuprijanov erutatult.

Gulja vaatas temale ja küsis vaikselt:

«Kui ma ära ütlen, ega te mind ära ei aja?»

«Aga kuhu sinu eest siis ikka pääsed!»

«Kriimustati mu jalga.»

«Raskesti?»

«Jah, korralikult.»

Ja siinsamas, jooksukraavis asus Gulja Kuprijanovi abiga tegema endale sidet.

Kuprijanov vangutas murelikult pead:

«Eh, ka ära saata ei saa sind praegu kuhugi! Tapavad teel . . .»

«Jah, aga ma ei lähe kuhugi,» ütles Gulja, «minuga ei juhtu mitte midagi, haav on tühine!»

Vaheaeg ei kestnud kaua. Miski raksatas tugeva hooga ja lõhkes kuskil lähedal. Sakslased alustasid uut rünnakut, uut tormijooksu kõrgendikule 56,8.

Juba pimenes, kuid võitlus kõrgendiku pärast kestis ikka veel edasi.

Kuprijanovi salga side pataljoniga oli ammu katkenud. Veel valges oli Kuprijanov katsunud luua ühendust Bolotnikoviga. Ta saatis tema juurde oma võitlejatest kõige leidlikuma ja vilunuma, Habibulini. Kuid näis, et Kadõril ei õnnestunud tungida pataljonini. Kauaoodatud toetust ei tulnud ikka veel. Aga tarvis oli vastu panna, lõpuni vastu pidada, ükskõik mis ka juhtuks . . .

Unustanud oma haava, töötas Gulja väsimatult. Ta sidus haavatuid, haaras vahel jälle automaadi. Kõik ümberringi mürises, kord kestvalt, kord katkendlikult ja tihedalt. Selles häälte ja tule kaoses oli raske taibata, mis toimub.

Gulja seisis nüüd kuulipildur Grišini läheduses. Selle kuulipilduja tikkis vahetpidamata.

«Tubli, Mitja!» hüüdis Gulja julgustades. «Nii on paras neile saatanaile!»

Kuulipildujast eemaldumata hüüdis Grišin midagi vastuseks, kuid tema sõnust polnud võimalik aru saada.

Ja korraga kuulipilduja vaikis.

«Mitja, mis on sinuga?»

Gulja pani automaadi käest ja jooksis Grišini juurde. Grišin lamas langetatud päi oma kuulipilduja juures. Mütsi alt nirises otsaesist mööda verd. Gulja haaras oma sanitaarpauna järele, kuid seda ei olnud enam tarvis. Ettevaatlikult asetas ta raskeks muutunud pea maha, suudles langenud Mitjat otsaesisele ja asus tema kuulipilduja taha.

Sakslased tulid üha lähemale. Tabava valanguga pani Gulja seisma need, kes hiilisid lähemale tema poolt. Sakslased viskusid maha. Kuid siis lõppes kuulipilduja lint. Gulja kobas enda ümber ja taipas, et pole enam millegagi tulistada. Kogu lootus tuli panna granaatidele.

Gulja haaras granaadi vöö vahelt, surus tugevasti kätte ja seadis viskevalmis... Noh, tulge aga, tulge lähemale! Sel silmapilgul tundis ta, et tä vasak käsi muutus järsku tuimaks, raskeks, nagu poleks see olnud tema oma, ja varrukas täitus millegi sooja ja kleepuvaga. Pea käis ringi...

«Ainult mitte kukkuda!»

Gulja pigistas hambad kokku, surus veel tugevamalt kätte granaadi ja, lasknud sakslased lähemale, heitis selle. Hästi!... Täpselt!...

Gulja tiris välja teise granaadi, viimase. Seda enam ei tohtinud visata, see tuli jätta enda jaoks, et mitte langeda vaenlase kätte elusana.

Õhtune novembriudu piiras kõrgendikku igast küljest. Ja peaaegu kokku sulades uduga tulid ikka lähemale ja lähemale sakslaste tumedad kujud hallil taustal...

Ja korraga kuskil päris kõrval pimeduses kostsid hääled. Venekeelne kõne! Omad!... Vaenlase poolt lastud rakett pahvatas särama ja valgustas valge paistega tervet rühma punaarmeelasi.

«Abivägi!» taipas Gulja.

Jah, see oli abivägi. Võitlejad murdsid läbi kõrgendikule, tõid lahingumoona. Kuid nad tulid ilma oma komandörita. Ta oli saanud silmapilkselt surma saksa mürsukillu läbi.

Ja jälle nagu mingi hoogne puhang haaras Gulja. Tal hakkas palav, lõbus. Ta unustas valu, väsimuse, hirmu — kõik maailmas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mida võib inimese elus nimetada kõrgusteks?
2. Missugused kõrgused ületas Gulja oma elus?
3. Missugused kohad meeldivad J. Iljina jutustusest «Neljas kõrgus»? Jutusta neist lühidalt!

EMALE.

P. Haavaoks

Ei saanud ma tänagi
tuua nartsisse
lihtsasse vaasi
lättevee sisse —
õied
neil pole veel
puhkenud valla,
läte
on mattunud
hangede alla . . .
Aga siiski
sest päevast ma teadsin,
männioksad
su lauale seadsin.
Tunned,
ses kimbus
on kevadist helgust,
hinges on lättevee
puhtust ja selgust.
Nagu me männil
on sügavad juured —
nii ka mu tänu
on sõnadest suurem!

MEDE MEMM.

E. Maasik

Mede memm pole kunagi rahul. Aina kõneleb: oleks see aga nii ja oleks too aga naa.

Siis, kui väljas sajab lund, ohkab ta:

«Oleks see lumesadugi järele jääks — ajab kõik teed umbe, et ei pääse enam hagugi tooma . . .»

Aga siis, kui lumesadu üle on, kaebab memm jälle:

«Et seda lund ka nii vähe tuli, ei teinud õiget reeteedki . . .»

Suvel, kui taevast piserdab vihma, ohkab memm:

«Läheks nüüd vihmasadu ometi üle, uputab muidu veel kartulid põllul ära . . .»

On aga paar nädalat kuiva olnud — juba memmel põhjust nuriseda:

«Tuleks piisake vihmagi — muidu tassi aga kurgipeenrale vett, nii et käed valutavad . . .»

Ja nii on mede memm aina ilmadega pahuksis, sest nemad ei ole mitte niisugused, nagu tema tahab.

Memm teab küll, et ega ohkaminegi ilma paremaks tee, ja tingi sa kui palju tahes — ei see muuda karvavõrdki looduse majapidamist. Aga ega see teadmine midagi aita — temal on juba veres, et peab päeva jooksul korda kümme ohkama nende asjade pärast, mis pole mitte nii, nagu nad peaksid olema. Ega aita siin see, et taat teda osatab:

«Oleks . . . oleks . . . oleks . . . oleks tädil rattad all, siis oleks ta omnibuss . . .»

Ei ka see, et Jaanist poeg kinnitab, kui inimene pole rahul ja ütleb kogu aeg oleks ja oleks — siis jääb ta süda haigeks. Memm

usub küll, et nii võib süda haigeks jääda — tema Jaan on lõpuks ikkagi arst ja peab neid asju teadma. Tõsi küll, Jaan on ainult loomaarst ja ravib punataudi ja sõratõbe — neid sigade ja lehmade haigusi —, aga küllap ta ikka teab inimese südame kohta ka midagi.

Ainult sellest ei saa nad aru, need targad mehed, et tema ei saa mitte teistsugune olla, ja kui ta ka lausa välja ei ütle, siis vaikselt ja kuulmatult mõtleb ikka:

«Oleks Jaan-poiss kirjutaks siis mõne rohu südamehaiguse vastu . . . Mis ta muidu kõneleb . . .»

Aga ega's mede memm ainult ilmadega pahuksis ole. Tema on meil suur maiasmokk ja sellepärast ei lähe ühtki söögikorda mööda, ilma et memm ei ütleks: oleks aga see nii ja too naa. Kui on tangupuder laual, siis ütleb memm:

«Oleks nüüd hapupiim kah kõrval, küll siis oleks hea . . .»

Aga kui on hapupiimgi laual, siis öeldakse jälle:

«Kui kamajahu tehtud oleks, küll vast siis oleks veel söönud . . .»

Kui on liha laual, siis unistab memm kalast, aga kui kala on, siis tahab jällegi suitsukala. Et aga kunagi pole kõike laual, mis maailmas söödavat on, siis ei lõpe ka mede memme soovid ilmaski otsa.

Me arutasime ükskord, et kui mede memm oleks omal ajal kooliharidust saanud — siis oleks ta praegu kindlasti juba mõni kuulus kirjanik või filosoof. Sest siis oleks tema oma tarkuses kõik need «oleksid» ja «tuleksid» ja «saaksid» ühte punkti kogunud ja kirjutanud nendest ühe raamatu, kus aina sellest juttu oleks, mis siis saaks, kui kõik oleks nii, nagu praegu mitte pole.

Kuid siiski on märgata, et mede memme «oleksid» ja «saaksid» ja «tuleksid» hakkavad kõik ühtekokku kogunema.

Kõik sai alguse sellest päevast, kui brigadir, vana Tootsi-Kusti, tuli meile ja kaebas, et on ikka nende seatalitajatega üks häda ja tegu. Nüüd jälle Mäeotsa Liina haigeks jäänud, aga lauta pole kedagi saata ja sead juba hommikust saadik aina vinguvad.

Ja siis ohkas Kusti kõigest südamest, nagu oleks temal endalgi kõht kangesti tühi. Aga me saime aru küll, miks Kusti ohkas. Tema tahtis, et memme süda läheks pehmeks ja ta hakkaks sigu talitama. Memm aga ei teinud väljagi, muudkui ohkas kah ja ütles, eks ta ole jah, näljutavad siin sigu, kus see kord ja kohus on. Oleks tema esimees, kohe seaks niisuguse korra sisse, et . . .

Kusti vastas, et olgu nüüd selle esimehega kuis taht, aga kas ta esialgu ei tahaks leppida seatalitaja ametiga. Muidugi nii ajutiselt, nädalapäevad, mitte kauem.

Ja siis memm vastas, et võib ju proovida, et oleks ta ainult natuke noorem, küllap ta siis jääkski neid kärssninasid, neid ruigameid talitama.

Ja nii saigi mede memmest seatalitaja. Tema ju esiti ütles küll Kustile, et jääb ainult ajutiselt, niikaua kui leitakse see õige, see

päris seatalitaja. Aga siis vist juhtus, et Kusti ei leidnud seda õigemat kui mede memm.

Esiti memm ütles ikka, et tema on ainult nädalapäevad sealaudas, ja käskis Maali-tädil lõunaks meile toidu valmistada, sest tema ise peab hoolitsema nende rõngassabade söögi eest. Aga siis ütles memm, et ta peab ikka veel olema nädalapäevad... Ja siis veel nädal... Ja lõpuks memm ei öelnud enam, kunas ta sigalast ära tuleb.

Nojah, sellest ajast hakkasimegi tähele panema, et mede memme «oleksid» hakkavad kõik ühtekokku kogunema. Kõik nad keerlevad Haani sigala ja selle elanike ümber. Lõunalauas ei lausunudki memm enam, et oleks pudrule rohkem soola pandud, oleks ta parem olnud. Selle asemel ütles ta putru süües:

«Oleksid nad ometi sealauda põranda ära parandaksid — ei saa teda praegu õiget viisi pesta ega kasida.»

Selle peale vastas Maali-tädi:

«Mis sa nüüd ometi söömalauas sihukest juttu kõneled, ajad isu ära.»

Memm aga vastas, et kui Maali-tädi ise peaks iga päev poole sääreni virtsa sees solberdama, siis ajaks südame nii täis küll, et ta räägiks sellest kas või mannakreemi süües.

Küll sel memmel siis neid «olekseid» oli ikka seal sealaudas! Mõned kohe nii naljakad, et me päris imestasime, kust ta nad välja võttis. Ühel päeval ütles:

«Et nad ka sigadele natukene mõtleksid... istutaksid natuke maapirnigi, muidu paljalt kartul ja kartul.»

Meie hakkasime naerma, et mis pirni neile sigadele veel vaja on. Et pirnid kuluksid endalegi ära. Aga siis memm vastas, et olgu me vakka, kui midagi ei tea, ja et see pirn pole üldsegi pirn, vaid hoopis kartuli moodi ja kasvab maa sees.

Ja ükskord ütles ta jälle, et ei hoolitse see kolhoosi juhatus ka sigade eest. Et temal laudas on suguemised koos väikeste põrsastega, aga keegi ei mõtlegi teha põrsastele üles pesakaste, nagu igas korralikus sigalas peab olema. Me hakkasime jälle naerma, et mis pesakaste neile vaja, ega nad kuldnokad ole.

Siis sai memm kurjaks ja ütles, et me oskame lugeda ja puha, aga raamatut kätte ei võta, kui me aga raamatut loeksime, siis me ei naeraks üldse enam.

Siis saimegi teada, kustkohast memm kõik need uued «oleksid» võtab. Ikka sealt — seakasvataja käsiraamatust. Tuleb õhtul koju ja kui kõik talitused talitatud ning toimetused toimetatud, kui taat juba norskab ja meie magame, seab memm prillid ninale ja hakkab uurima ning puurima, et mis ja kuidas.

Me ei pannud esiti tähelegi, et ta just seakasvataja käsiraamatut loeb, sest memm luges varemgi õhtuti raamatut. Aga varem luges memm kriminaalromaane ja armastusromaane. Ja meie

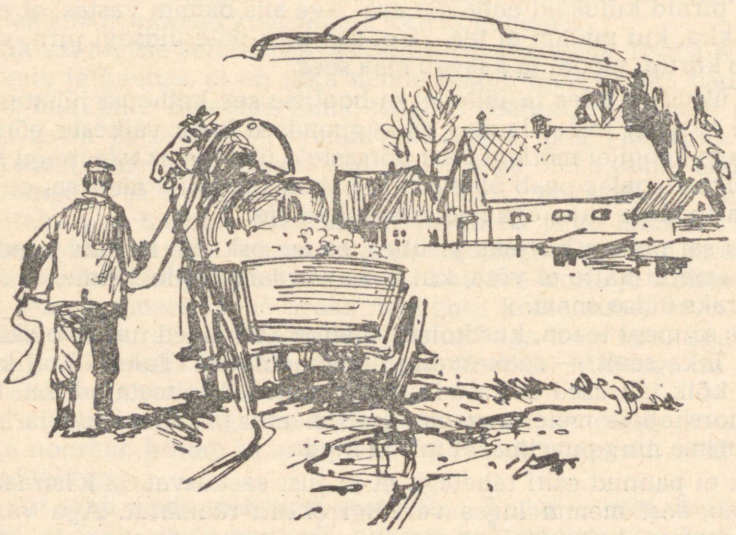
arvasime, et ta loeb neidsamu. Aga ei lugenud... Luges hoopis seakasvataja käsiraamatut.

Aga siis, kui me asjast aru saime, hakkasime ka salaja seda raamatut lugema. Ja kui siis memm ütles, et kärssninadele oleks vaja ehitada suvelaager, sinna sigala taha koplinurka, lisasime meie, et rippraudtee tuleks ka üles seada seaköögist laagrisse. Memm tegi suured silmad ja küsis, et kust meie seda teame, aga Maali-tädi ütles, et nüüd on kõik lausa jaburaks läinud nende sigade pärast!

Aga need memme uued «sealauda-oleksid» olid teistmoodi kui vanad. Sest vanasti memm ainult ohkas, et oleks ilm nii- või naasugune, aga ilm jäi ikka samasuguseks, nagu ta varemgi oli. Kuid nüüd oli nii, et memm ütles esiti: oleks vaja seda või toda, siis läks brigadiri juurde ja ütles juba teisiti: et oleks aga olla. Ja kui siis ei olnud nii, nagu tema tahtis, tõusis suur pahandus ja tüli. Brigadir kuulis head ja paremat, ning ükskord käis memm isegi esimehe juures — nõudis tsementi sealauda põranda parandamiseks. Ja sealt tuli memm tsemendikotiga tagasi, kutsus va Tootsi-Kusti lauda juurde ja ütles:

«Siin on tsement ja puha, sina vaata töömees ja hoolitse, et lauda põrand oleks sile ja klatt nagu peegel. Kui aga töömeest ei leia, siis võta ise kellu kätte ja lükka põrand siledaks.»

Vaene Tootsi-Kusti, küll siis sai temagi vatti sellepärast, et memm tahtis, et kõik oleks aga olla. Kui vähegi midagi viltu kis-

kus, kargas memm kohe Kustile harja. Ükspäev vedanud Kusti ise põllult kartuleid seaköögi juurde. Vaba inimest käepärast polnud, aga toit oli otsas. Ega's muud, karga aga ise vankripärra ja katsu õigeks ajaks kartulid kohale toimetada, muidu head ees ei oota. Vaene Kusti! Kui tema seda varem oleks teadnud, ei ta siis memme seatalitajaks oleks meelitanud. Või kes teab, vahest oleks kah! Mitte küll nende «oleksite» pärast, aga võib-olla selle pärast, et sellest ajast, kui mede memm Haani laudas töötab, saavat brigadir esimehelt kiita, et laudas olla kord hoopis teine. Nii ta on, kui ühelt saad kiita, siis teiselt ikka laita. Memm ju vanasti ikka kiitis brigadiri, et olla hea mees ega käia töödega väga peale, et lubab vahel kodus olla, kui pesu tahab pesta või poisid kooli saata. Aga sellest ajast, kui memm sigalas tööl on, pole brigadir memmelt ainsatki head sõna kuulnud. Nüüd memm aina pahandab ja seletab ikka kodus:

«Ma ütlesin talle kohe suu sisse, et mis eest sa seal kursustel käisid, kui sa nii puss mees oled, et isegi katusesindleid lõigata ei saa . . .»

Aga päris viimasel ajal on märgata, et mede memme «oleksid» jäävad justkui vähemaks. Vist sellepärast, et sigalas said asjad jutti, nagu ta ise ütles. Uus katus sai peale ja terve põrand alla ja need pesakastid väikestele noksidele ja riuhkamitele tegi vana puusepa Juhan kah valmis.

Ja ükskord juhtus nii, et brigadir — seesama Tootsi-Kusti — tuli hilja õhtul veel meile ja ütles:

«Ma tulen juhatuse koosolekult. Seal määrati täna preemiaid ja sina said koa . . .»

«Mis sa hullu ajad!» naeris memm, «kes nüüd mulle preemiat . . . Mina ju kõik asjamehed ära vihastanud oma lunimistega.»

«Ei midagi, võta aga preemia vastu — kaksteist põrsast ja üks kesik määrati sulle.»

Me ootasime, et memm ütleb nüüd jälle mõne «oleksi». Aga tema lõi käsi kokku ja hüüdis:

«Oh sa ristivägi! No kuhu ma nad kõik puha panen! Siiamaani oli ühes laudas talitamine, nüüd hakka kahe vahet jooksma . . .»

Nii et paistis, nagu polekski memmel hea meel, et sai preemiaks kaksteist põrsast. Aga see oli ainult moe pärast.

Õhtul, kui magama läksime, ütles memm:

«Sa, vanamees, oleks võinud linnas käies suure malmpoti osta, siis oleks teinud põrsapraadi hapukapsaga.»

Me naersime, et näe, ilma ühegi «oleksita» memm ikka läbi ei saanud.

Niisugune ta on, see mede memm.

Ülesandeid.

1. Leia pala teema ja idee!
2. Koosta ettekanne või kirjand teemal: Minu ema.

TÜTARLAPS.

Juhan Smuul

Tunked lubjalaigulised,
juustes suvetuuled,
soojad, päiksemaigulised
kelmid silmad, huuled —

nõnda, püüdes ette teistest,
lennates aeg kadus,
kui ta tellingutel seistes
kive seina ladus.

Päike vaikselt merre vajus,
hämaraks lõi linna.
Siis tal tuli soojas sajus
kodu poole minna.

Mõtles minnes — olgu raske!
Tööd teen, nagu vaja.
Ja ehk ükskord minu lapsed
elavad seal majas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis on selle tütarlapse käitumises hinnatavat?
2. Õpi luuletus pähe ja esita see ilmekalt.
3. Vaatle luuletuse iseärasusi:
   a) loenda silpide arv värssides! Tee järeldus!
   b) leia häälikute kokkukõla värsside lõpul.

LUULETUSEST.

Käesolevas lugemikus leidub mitmesuguseid ilukirjanduslikke teoseid: osa neist on kirjutatud värsistatult, osa mitte.

Teosed, mis koosnevad vabalt moodustatud lausetest nagu igapäevane kõnekeelgi, on esitatud s i d u m a t a k õ n e s — p r o o s a s. Selline on kogu jutulooming.

S e o t u d k õ n e s on esitatud kõik luuletused. Seotud kõne kirjutatakse v ä r s s i d e s (üht luuletuse rida nimetatakse värsiks), mis tihti rühmitatakse 4-kaupa s a l m i d e k s.

Värsile on iseloomulik r ü t m: silpide arvu ja rõhkude korrapärane vaheldumine. J. Smuuli «Tütarlapses» on 1. ja 3. rida 8-silbilised, 2. ja 4. rida 6-silbilised. Nii kordub see kõigis salmides. Rütm annab luuletusele kauni liikuvuse ja kõlavuse ning aitab sügavamalt esile kutsuda tundeelamusi.

Korrapäraselt esinevad värssides ka rõhud.

Näiteks:

Tunked lubjalaigulised
— V | — V | — V | — V |
juustes suvetuuled.
— V | — V | — V |

/ — rõhuline silp; V rõhutu silp /

Esineb ka teistsugust rütmi:

On seisnud kindlalt sinu saared, rannad
V — | V — | V — | V — | V
ja jäävad ikka seisma, Eestimaa.
V — | V — | V — | V — | V — |

Või:

Puistates roosat ja verevat kulda,
– ∨ ∨ | – ∨ ∨ | – ∨ ∨ | – ∨
Ehtides härmaga varakult mulda.
– ∨ ∨ | – ∨ ∨ | – ∨ ∨ | – ∨

Näited kinnitavad, et igal värsil on oma kindel pikkus ja rõhkude vaheldus — värsimõõt, mis tavaliselt läbib ühtlaselt kogu luuletust.

Erilise kõlavuse annab värssidele aga riim, s. o. värsi lõpphäälikute kokkukõla. Riimis on enamasti need värsid, mille silpide arvgi langeb kokku.

Näiteks:

Tunked lubjalaigulised,
juustes suvetuuled,
soojad, päikesemaigulised
kelmid silmad, huuled —

Riim võib olla ühesilbiline:

Pilvi rebides vilistab tuul,
kari on väljas veel mihklikuul.
Õhtu nii veniks . . . käes uinaku tund.
Varakul peremees peletab und.

Sellist riimi nimetatakse ka meesriimiks.

Kahesilbilist riimi nimetatakse ka naisriimiks:

Vihma küll valab ju pilvede vinas,
taevas kui maa sügisudude tinas.

Kolmesilbilistes ehk libisevates riimides kõlavad kokku 3 värsi viimast silpi:

See on mu ema,
mu mullake,
see on mu ema,
mu kullake.

Harva esineb ka pikemat ehk ülilibisevat riimi (nelja või enama silbi kokkukõla) nagu: sumedasse — tumedasse, lõpetasid — õpetasid jne.

Ühes luuletuses võib kasutada mitut riimiliiki: ühe- ja kahesilbilist jne.

Asukoha järgi jagunevad riimid:

1. Paarisriim (riimuvad kõrvuti, paarisolevad värsid; skeem: **aa bb**):

Karjalaps vaeseke kuhja all kükib, a
kaelani märg, külm kallale tükib. a
Tuule ja vihma käes elajad norgus, b
karjakrantsilgi saba on sorgus. b

2. *Ristriim (riimuvad 1. ja 3. ning 2. ja 4. värss, skeem:* **a b a b***):*

Päike vaikselt merre vajus, a
hämaraks lõi linna. b
Siis tal tuli soojas sajus a
kodu poole minna. b

3. *Süliriim (riimuvad 1. ja 4. ning 2. ja 3. värss; skeem:* **a b b a***):*

Südames midagi salaja tärkab, a
paisuvat, vallale püüdvat, b
midagi õrnasti hüüdvat b
hellana hinge helama ärkab. a

Peale nimetatute esineb ka segariimi, kus riimide asetus esineb mitmesuguselt, kuid kordub samaselt salmides.

EESKUJU.

H. Rammo

Tegelased: **Vanaema, Riina.**

RIINA *(tuleb suusaülikonnas ja suusad käes. Paneb suusad seina najale. Võtab kindad käest, suusajaki seljast, salli kaelast ja mütsi peast. Hüüab):* Vanaema! Vanaema!

VANAEMA *(tuleb teisest toast):* Jah, Riina?

RIINA *(vanaemale suusajakki ulatades):* Näe, võta mu suusajakk, vii kappi, pane ilusti puu peale ja ära siis mind enam segama tule!

VANAEMA: Sa ju hüüdsid, ega ma muidu tulnud. Mul pole aegagi. Köögis on veel palju toimetamist, enne kui ma õhtule saan . . . *(Vanaema ära.)*

RIINA *(läheb laua juurde, tahab istuda, aga samas märkab, et laud pole puhas. Hüüab):* Vanaema! Vanaema!

VANAEMA *(tuleb):* Mis veel?

RIINA *(lauale osutades):* Vaata, laud on kõik puru täis!

VANAEMA *(astub laua juurde, vaatab):* Jaa . . . eks sellest, kui sa siin ennist küpsiseid krõbistasid.

RIINA: Pühi ruttu puhtaks! Mul on vaja kohe kirjutama hakata.

VANAEMA *(pühkima asudes, ohates)*: Pühin, juba pühin.

RIINA *(näitab lauale)*: Vaata, siit ka ja siit . . .

VANAEMA *(pühib Riina korralduste kohaselt ja vaatab siis lauda)*: Nüüd on küll vist puhas?

RIINA: Jah, vist on.

VANAEMA *(läheb ohates ja pead vangutades ära).*

RIINA *(istub laua taha, laualt otsides)*: Kuhu küll mu päevaplaan on saanud? *(Leiab ja loeb plaanist.)* Homseks koonduseks ettekanne teha! *(Jääb mõttesse, märkab samas teisel toolil olevat pluusi.)* Aga pluus? *(Tõuseb, võtab pluusi ja hüüab)*: Vanaema! Vanaema! Sa ei ole pesnudki mu pluusi puhtaks?

VANAEMA *(tuleb)*: Ei ole veel aega saanud.

RIINA *(tõusva tooniga)*: Ei ole?

VANAEMA: Nii palju on tegemist olnud, et kohe ei ole aega saanud. Käi turul, kraami toad, tee süüa . . . mitte ei jõua . . .

RIINA: Aga mis mina siis pean tegema? Homme on koondus, kuid mul pole pluusi selga panna. *(Virilalt.)* Sa tahad meelega minu autoriteeti alla kiskuda!

VANAEMA *(arusaamatult)*: Mis asja?

RIINA: Autoriteeti! Saa aru, ma olen salgajuht ja pean kõigile eeskujuks olema. *(Peaaegu nuttes.)* Ilma vormipluusita ei saa ma koondusele minna.

VANAEMA: No, ega sa täna koondusele ei lähe? Kui pluus kohe puhtaks pesta ja pliidi ette riputada, on see hommikuks kuiv. Jääb ainult veel triikida ja selga panna . . .

RIINA *(vanaemale pluusi andes)*: Mine siis kohe ja pese puhtaks! *(Vanaema minema kiirustades.)* Mine! Mine! *(Vanaema ära.)*

RIINA *(istub laua taha tagasi ja võtab portfelli. Teeb selle lahti ja vaatab)*: Mis? *(Võtab portfellist raamatu välja.)* Selle ma unustasin hoopiski! *(Hüüab.)* Vanaema! Vanaema!

VANAEMA *(tuleb pluus käes, pahaselt)*: Mis see nüüd peab tähendama? Muud ei ole enam kui vanaema ja vanaema. Ei tea, kuidas sa küll koolis ilma minuta läbi saad.

RIINA: Ma ei tahtnud muud, kui et ... mine raamatukogusse ja vii see raamat ära! *(Ulatab raamatu.)*

VANAEMA *(raamatut vastu võttes)*: Nüüd õhtul veel?

RIINA: Jah, raamatukogu on veel avatud!

VANAEMA: Raamatukogu küll, aga mul on palju toimetamist. *(Näitab pluusi.)* Sinu pluus ka veel pesta.

RIINA: Enne mine raamatukogusse ja siis pese pluus! Raamatukogu ei ole ju teab kui kaugel.

VANAEMA: Seda nüüd küll, aga väljas on juba pimedavõitu ja tänavad on ka nii kole libedad ... Parem juba homme minna ...

RIINA: Homme on hilja! Täna sai raamatu tähtaeg täis ja see tuleb juba sellepärast täna ära viia, et ma salgajuht olen. Ma pean alati täpne olema: saad aru?

VANAEMA: Saan aru, saan ... aga kui sa siiski ise läheksid. Sa oled noor, käid kärmesti ega karda libedaid tänavaid.

RIINA: Ma ei saa minna. Mul on vaja homseks koonduseks väga tähtis ettekanne valmis teha. See peab tulema väga hea ja mõjuv, et oleks kõigile õpetuseks.

VANAEMA: Mis see säärane nii tähtis on, et kohe kõigile õpetuseks?

RIINA *(tähtsalt)*: Mul tuleb teha ettekanne ja rääkida sellest, kuidas pioneer peab ennast alati teenindama ja oma vanemaid kodustes töödes abistama.

VANAEMA: Ah? Kuidas see oli?

RIINA: Saad aru, iga pioneer peab ennast alati ise teenindama ja oma vanemaid kodustes töödes abistama.

VANAEMA: Ja sina pead kõigile eeskujuks olema?

RIINA *(väga tähtsalt)*: Jah! Ma olen salgajuht!

VANAEMA *(Riinale raamatut tagasi andes)*: Siis mine nüüd raamatukogusse ja ... *(Riinale pluusi tagasi andes.)* ... kui tagasi tuled, pese ise oma pluus puhtaks! ...

RIINA *(raamat ja pluus käes, virilalt)*: Vanaema!

VANAEMA *(Riinat matkides)*: Mine kohe! Kohe! Kohe!

RIINA *(ähvardavalt)*: Vanaema, ära ärrita mind! Ära ärrita mind!

VANAEMA *(minekule pöördudes)*: Ole eeskujuks! Ole eeskujuks!

RIINA *(toolile langedes)*: Oh, mul tulevad krambid peale!

VANAEMA *(astub sammu edasi, käega lüües)*: Tulevad peale ja lähevad mööda jälle!

RIINA *(püsti krapsates)*: Ma hakkan karjuma!

VANAEMA *(ära minnes)*: Karju, kas või hommikuni!

(Vanaema ära.)

RIINA *(raamat ja pluus käes, karjub jalgu trampides täiest kõrist)*: Vanaema! Vanaema!

Eesriie.

Mõistatusi taimedest.

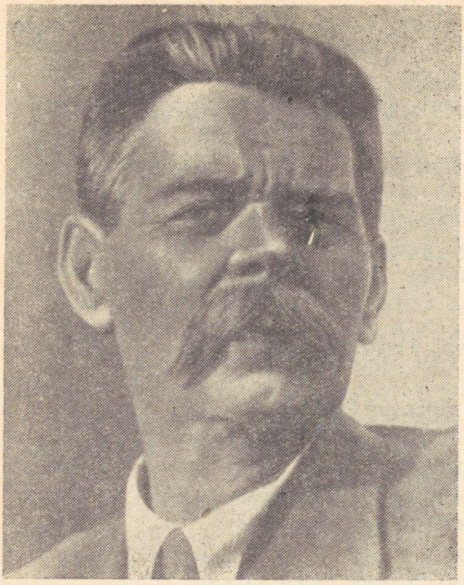
1. *Keha kerge kepike, pea suur saunake?*
2. *Aam aami peal, vaat vaadi peal, oravasaba otsas?*
3. *Suvine poisike, sajakordne kasukas?*
4. *Tare täis rahvast, ei ole ust ega akent ees?*
5. *Seest siiru-viiruline, pealt kullakarvaline?*
6. *Seitse poissi ühes kindas?*
7. *Tamm siin, tamm seal, iga tamme küljes oks;*
   oks siin, oks seal, iga oksa küljes pesa;
   pesa siin, pesa seal, igas pesas neli muna;
   muna siin, muna seal, igal munal must tipp?
8. *Pooleaastane poisike, kivine kasukas?*
9. *Kiigub, liigub, aga paigast ei saa?*
10. *Pisike pajake, magus roake?*
11. *Punane pullike, jõhvine lõake?*
12. *Esiti valge kui lumi, pärast kui haljendav rohi, viimati verev kui veri, lastele magus kui mesi?*

Seletusi.

1. Kapsas. 2. Pilliroog. 3. Kapsas. 4. Kurk. 5. Sibul. 6. Hernekaun. 7. Uba 8. Pähkel. 9. Puu. 10. Pähkel. 11. Jõhvikas. 12. Maasikas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis on mõistatus?
2. Leia mõistatustest rahvaluulele omast algriimi.
3. Leia ka võrdlusi, metafoore, epiteete.
4. Koosta mõistatus mõnest koolitarbest (pliiats, vihik, sulepea, pinal vm.).

MAKSIM GORKI
(1868—1936)

LUGEMISKIRG.

(Katkend Maksim Gorki romaanist «Inimeste seas».)

1.

On kurb ja naljakas meenutada, kui palju raskeid alandusi, ülekohut ja tüli tõi mulle varaärganud lugemiskirg.

Võtsin väikesi mitmevärvilisi raamatukesi poest, kust hommikuti ostsin tee juurde leiba.

Lugesin kuuris, kus käisin puid lõhkumas, või pööningul. Mõlemas oli ühtviisi ebamugav, külm. Vahel, kui raamat huvitas või kui oli vaja see rutem läbi lugeda, tõusin öösel ja süütasin küünla, aga kui vana perenaine märkas, et küünlad öösiti lühenevad, hakkas ta neid pilpaga mõõtma ja peitis siis pilpa kuhugi ära. Kui hommikul küünlast puudus verssoki osa või kui mina, kuigi leidsin pilpa, ei lühendanud seda ärapõlenud küünlaosa võrra, algas köögis metsik kisa. Kord hüüdis Viktor lavatsilt tüdinult:

«Jätke ometi haukumine, memm! Võimatu on niimoodi elada! Muidugi ta süütas küünla, sest ta loeb raamatuid; ta võtab neid poodnikult, tean! Silmake korraks pööningule.»

Vanaeit jooksis pööningule, leidis mingi raamatu ja rebis selle tükkideks.

See mõistagi kurvastas mind, kuid lugemistung tugevnes veel rohkem.

2.

Püüdsin lugemist jätkata igasuguste kavalustega. Vanaeit hävitas mitu korda raamatud, ja viimaks osutus, et võlgnen poodnikule määratu suure summa: nelikümmend seitse kopikat! Poodnik nõudis raha ja ähvardas, et võtab pererahva raha minu võla katteks, kui tulen poodi midagi ostma.

«Mis siis saab?» küsis ta kahjurõõmsalt.

Ta oli mulle äärmiselt vastik ja nähtavasti seda mõistes piinas ta mind mitmesuguste ähvardustega, tundes sellest erilist lõbu. Kui ma poodi astusin, tõmbus ta tähniline nägu naerule ja ta küsis lahkesti:

«Kas võla tõid?»

«Ei.»

See ärritas teda, ta sai pahaseks.

«Kuidas? Kas pean su kohtusse kaebama, mis? Et sind süüdi mõistetaks ja asumisele saadetaks?»

Mul ei olnud kusagilt raha võtta. Mu palk maksti vanaisa kätte. Segaduses ma ei teadnud, mis teha. Vastuseks mu palvele oodata võla tasumisega ulatas poodnik mulle oma rasvase lihava käe ja ütles:

«Suudle! — Ootan.»

Kui haarasin letilt vihi ja tõstsin hoobiks käe, hüüdis ta kummardudes:

«Mis, mis sa! — ma ju naljatan!»

Mõistes, et ta ei naljata, otsustasin varastada raha, et tast ometi kord lahti saada.

Hommikul, kui ma peremehe riideid puhastasin, kõlisesid ta pükste taskus rahad. Vahel need kukkusid taskust välja ja veeresid põrandale. Kord kukkus üks neist läbi põrandaprao trepi alla puukuuri. Unustasin sellest kõnelda peremehele ja see meenus mulle alles mõne päeva pärast, kui leidsin puude hulgast kahekümnekopikase. Kui ma andsin selle peremehele, ütles naine talle:

«Näed nüüd! Vaja raha üle lugeda, kui tasku jätad.»

Peremees aga ütles naerdes:

«Tema ei varasta, tean seda.»

Nüüd, kui olin otsustanud varastada, meenusid mulle need sõnad ja usaldav naeratus, ja ma tundsin, kui raske on mul varastada. Mitu korda võtsin taskust hõberaha, lugesin seda, kuid ometi ei söandanud ära võtta. Kolm päeva piinlesin sellega, ja viimaks

lahenes kõik väga ruttu ning lihtsalt. Peremees küsis minult ootamatult:

«Mis sa, Peškov[1], nukrutsed? Kas oled haige või?»

Siiralt jutustasin talle kõik oma mured. Ta tõsines.

«Näed, milleni nad viivad, need raamatud! Neist on — nii või teisiti — ainult pahandust.»

Andis poolerublase ja soovitas rangelt:

«Vaata, et sa ei lobise naisele ega eidele: tõuseb kära . . .»

3.

Minu õnneks läks vanaeit magama lastetuppa. Tuld mulle ei antud, küünlad viidi tubadesse, raha küünalde ostmiseks mul aga ei olnud. Siis hakkasin salaja korjama küünlajalgadelt rasva, panin selle sardiinikarbikesse, kallasin juurde lambiõli ja, keerutanud lõngast tahi, süütasin öösiti ahju peal suitseva tule.

Kui pöörasin paksu raamatu lehekülgi, kõikus tahi punane leek värisedes ja ähvardas kustuda. Iga hetk uppus taht haisvasse vedelikku, suits lõi silma. Ometi kadusid kõik need ebamugavused naudingus, millega ma vaatlesin illustratsioone ja lugesin nende seletusi.

Need illustratsioonid avardasid maad minu ees ikka laiemale ja laiemale, ehtides seda muinasjutuliste linnadega, näidates mulle kõrgeid mägesid, merede kauneid kaldaid. Elu kasvas imeliselt, maa sai võluvamaks, rikkamaks inimeste ja linnade poolest ning kõigiti mitmekesisemaks.

Seletused joonte all jutustasid arusaadavalt teistest maadest, teistest inimestest, kõnelesid mitmesugustest sündmustest minevikus ja olevikus. Palju ma ei võinud mõista ja see vaevas mind. Sagedasti elasid terved fraasid kaua mu mälus nagu pinnud sõrmedes, takistades muule mõtlemast.

Mäletan, et lugesin imelikke värsse:

Väljal tühjal, riided rauast,
tumm ja sünk — kui pärit hauast,
sõidab hunni tsaar Attila.

Tema järel musta pilvena kihutavad sõdurid ja karjuvad:

Kus on Rooma, Rooma võimas?

Rooma — see on linn, seda ma juba teadsin, kuid kes on need hunnid? Seda on vaja teada.

Parajal hetkel küsisin seda peremehelt.

«Hunnid?» kordab ta imestunult. «Tont teab, mis see on. Kindlasti lollus . . .»

Ja pahaselt raputab ta pead.

---

[1] Peškov — kirjanik M. Gorki kodanikunimi.

«Tühi-tähi keerutab sul pead, see on halb, Peškov.»

Halb või hea, kuid ma tahan teada.

Mulle näib, et rügemendi preester Solovjov peaks teadma, kes on hunnid, ja teda õues kohates küsin.

Kahvatu, haiglane ning alati tige, kulmudeta punaste silmadega, kollase habemega, kõneleb ta mulle, tonkides ise maad musta kepiga:

«Aga mis sinul sellega asja on, mis?»

Leitnant Nesterov vastas mu küsimustele tigedalt:

«Mi-is?»

Siis ma otsustasin, et hunnide kohta tuleb küsida apteegis proviisorilt. Ta vaatab mind alati lahkesti, tal on tark nägu ja kuldprillid suurel ninal.

«Hunnid,» ütles mulle proviisor Paul Goldberg, «need olid kolija-rahvas, kirgiiside-taolised. Seda rahvast enam ei ole, on tervelt välja surnud.»

Mul oli kahju ja sain kurvaks — mitte sellepärast, et hunnid on välja surnud, vaid et sõna mõte, mis mind nii kaua vaevas, osutus nii lihtsaks ega andnud mulle midagi.

Kuid ma olen väga tänulik hunnidele, pärast kokkupuutumist nendega häirisid sõnad mind hoopis vähem, ja — tänu Attilale —

tutvusin ma proviisor Goldbergiga. See inimene teadis kõigi tarkade sõnade lihtsat mõtet, temal olid võtmed kõigi saladuste juurde. Kohendades kahe sõrmega prille, vaatas ta teraselt läbi paksude klaaside mulle silma ja kõneles, nagu taoks peenikesi naelu mulle pähe.

«Sõnad, sõbrake, need on nagu lehed puul, ja et mõista, miks leht on just seesugune ja mitte teistsugune, selleks on vaja teada, kuidas kasvab puu, — on vaja õppida! Raamat, sõbrake, on kui hea aed, kus on kõike: head ja kasulikku . . .»

Proviisori lühikesed õpetused sisendasid mulle järjest tõsisema suhtumise raamatuisse ja märkamatult said need mulle vajalikeks . . .

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis huvitas Aljošat kõige enam? Miks?
2. Jutusta, mida tuli Aljošal taluda lugemiskire pärast.
3. Kuidas suhtusid inimesed tol ajal raamatuisse? Too näiteid! Millest oli see tingitud? Kas see oli õige?
4. Miks teadis proviisor «kõigi tarkade sõnade lihtsat mõtet»?
5. Kust leiab inimene «võtmed kõigi saladuste juurde»?
6. Miks loobus Aljoša raha varastamisest?

4.

Ühel pühapäeval, kui pererahvas oli kirikusse läinud ja mina, üles pannud samovari, läksin tube koristama, oli vanem lastest kööki tulnud, samovari kraani välja tõmmanud ja sellega laua alla mängima asunud. Samovari torus oli palju süsi, ja kui vesi voolas sealt välja, sulas ta kokku. Juba tubadesse kuulsin ma, kuidas samovar undas ebaloomulikult vihaselt, kuid tulnud kööki, nägin ahastusega, et samovar oli üleni sinine ja värises, nagu tahaks põrandalt üles hüpata. Lahtisulanud kraanipunn oli ripakil, kaas viltu vajunud, käepidemete alt voolas tinatilku, lillakassinine samovar oli nagu purujoobnud. Kallasin ta veega üle, ta hakkas susisema ja vajus nukralt põrandale kokku.

Paraaduksel helistati. Avasin ukse ja vanaeide küsimusele, kas samovar on valmis, vastasin lühidalt: «Valmis.»

See sõna, öeldud segaduses ja hirmus, võeti pilkena, ja see kahekordistas mu karistust. Sain peksa. Vanaeit tegutses männipirru kimbuga. See ei olnud väga valus, aga jättis mu seljanahka rohkesti pikki pinde. Õhtuks mu selg paistetas padjana üles, järgmise päeva lõunaks aga pidi peremees viima mu haiglasse.

Kui doktor, naljakuseni pikk ning kõhn, oli mu läbi vaadanud, ütles ta rahulikult, sügava bassiga:

«Siin tuleb koostada protokoll piinamise pärast.»

Peremees punastas, tammus jalgadel ja hakkas midagi tasakesi kõnelema doktorile, kes üle õla järsult vastas:

«Ei või. Ei saa!»

Pärast ta aga küsis minult:

«Kas tahad kaevata?»

Mul oli valus, kuid ometi ütlesin:

«Ei taha, ravige kiiremini!»

Mind viidi teise tuppa, pandi lauale, doktor kiskus pinde mõnus-külma näpitsaga ja ise naljatles:

«Toredasti on su nahka pargitud, sõbrake. Nüüd muutud veekindlaks.»

Kui ta lõpetas selle talumatu kõditava tegevuse, ütles ta:

«Nelikümmend kaks laastukest on välja tõmmatud, sõber, pea meeles! Võid kiidelda! Homme samal ajal tule sidemeid vahetama. Kas sind sageli pekstakse?»

Mõtlesin ja vastasin:

«Varem — peksti sagedamini . . .»

Doktor naeris valjusti.

«Kõik läheb paremusele, sõber, kõik!»

Kui ta viis mu välja peremehe juurde, ütles sellele:

«Suvatsege vastu võtta! Parandatud! Homme saatke uuesti; vahetame sidemeid. Teie õnneks on ta teil tubli naljahammas . . .»

Istudes voorimehel, kõneles mulle peremees:

«Ka mind, Peškov, peksti — polnud parata. Peksti, vennas! Sind vähemalt minagi haletsen, aga mind haletsemas polnud kedagi! Inimesi on kõikjal, murruna, aga haletsemas — tont võtku — mitte üht koerapoegagi! Ah, kiskjad-kanad . . .»

Kogu tee ta sõimles. Mul hakkas temast kahju ja olin talle väga tänulik, et ta kõneles minuga inimlikult.

Kodus võeti mind vastu kui sünnipäevalast. Naised lasksid mul täpselt jutustada, kuidas doktor mind ravis, mida ta kõneles. Kuulasid ja ohkasid, ise mõnusasti neelates. Mind pani imestama see nende pingutatud huvi haiguste, valu ja kõige ebameeldiva vastu.

Nägin, kuidas nad olid minuga väga rahul, et keeldusin nende peale kaebamast, ja ma kasutasin seda, küsides luba raamatute lugemiseks. Nad ei söandanud keelata, ainult vanaeit hüüdis imestunult:

«No on kuradike!»

Järgmisel päeval seisin õmbleja ees ja ta kõneles lahkesti:

«Mulle räägiti, et sa olevat haige, olevat viidud haiglasse, — näed, kuidas räägitakse ebatõtt!»

Vaikisin. Oli häbi kõnelda tõtt. Milleks temal teada kõike jämedat ja kurba?

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas iseloomustab samovarilugu Aljošat ja pererahvast?
2. Miks lausus arst Aljoša kohta: «Teie õnneks on ta teil tubli naljahammas»?
3. Missuguse muutuse tõi see sündmus Aljoša ellu?

5.

Mõni päev hiljem andis õmbleja mulle Greenwood'i (loe: griinvud) «Väikese rübliku tõetruu eluloo». Raamatu pealkiri kuidagi häiris mind, kuid juba esimene lehekülg kutsus esile vaimustusrõõmu, ja selle rõõmu saatel lugesin raamatu lõpuni, üle lugedes mitmeid lehekülgi kaks-kolm korda.

Vaat kui raske ja kannatusrikas on vahel isegi välismaal poisikeste elu! Ja minuga ei olegi lugu nii halb, tähendab, ei tule norutada!

Palju uljust kinkis mulle Greenwood, aga varsti sattus mu kätte juba päris tõeline «õige» raamat — «Eugénie Grandet» (loe: öženii grandee)[1].

Vanamees Grandet meenutas väga ilmekalt mulle mu vanaisa. Oli kahju, et raamat oli nii väike, ja mind pani imestama, kui palju leidus selles tõtt.

Ja nii ma mõtlesin, milline suur pidu on «hea, õige» raamat.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas hindas Aljoša raamatuid ja mida andsid need talle?
2. Jutusta oma lemmikraamatust.
3. Koosta kirjand teemal «Lugesin huvitavat ja head raamatut».

---

[1] «Eugénie Grandet» — prantsuse kirjaniku H. de Balzaci romaan.

LAEVAPOISI PÄEVILT.

(Katkendeid J. Parijõe samanimelisest jutustusest.)

Kuidas minust sai meremees.

Nii möödus mõnigi aasta. Vanaisa pea muutus üleni valgeks, ema paletele ilmus kortse, mina aga tugevnesin ja kasvasin. Olin juba nii tugev, et võisin käia sadamas tööl, laevu lastimas ja tühjendamas. Laudade lastimisel olin mehe eest väljas, telliskivide laadimine oli minu jaoks veel raske. Ujuda võisin sadamasillalt ühe hingega reidile ja sealt jälle tagasi. Sukeldumises ei saanud ükski sadamapoiss minu vastu: võisin tuua kahe sülla sügavuselt kivi põhjast välja, kartulijaala alt läbi ujuda usaldasin mina üksi.

Näis nii, nagu oleksin kasvanud emale märkamata. Ühel õhtul vaatles ta mind kaua ja tegi siis äkki leiduse:

«Kui suureks ja tugevaks sa juba oled kasvanud. Paksud ruuged juuksed ja laiad õlad nagu kadunud isalgi . . .» Ja siis veidi aja pärast murelikult: «Mis sinust küll saab?»

«Eks ikka meremees,» oli minu kindel vastus.

Ka vana Ankruvits leidis, et olen laiaõlgne nagu isagi, minu elukutse kohta oli tal aga otsus valmis — tubli meremees saab.

Mina ei teadnud, kas ruuge pea ja laiad õlad on isalt päritud, seda tundsin aga küll, et olen isalt pärinud seikluskire ja tungi merele. Sest Ankruvits jutustas sagedasti mulle isast. Ei ma enam istunud rannas kivil ega saatnud merele männikorbast laevu, vaid aerutasin ja seilasin päevad otsa vanaisa paadiga lahes ringi. Mõnikord tulid minuga kaasa kõrtsimehe ja kirjutaja pojad. Siis olin mina kapten, nemad — madrused. Nad usaldasid hea meelega tüüri ja soodi minu kätte, sest mina mõistsin neid paremini käsitseda kui nemad. Tegime siis kord omapead pikema reisi, seilasime Viiralaiule, versta 10—12 rannast. See oli ühtlasi mu esimene merereis. Lahes oli paras priske tuul, aga kui jõudsime lahest välja, neeme otsast mööda, hakkas paat tantsima — tundus tormi. Lasksin rehvida purjed ja juhtisin siiski laeva kindlal käel Viiralaiule. Tundsin siis esimest korda suurt tegevustungi ja meeldivat rahutust hinges, mida pärast tormide aegu tundsin alati. Hirmu pole ma kunagi tundnud. Viiralaiul vedasime paadi suure vaevaga maale ja pidime seal paigal olema kaks päeva, endid toitma

kajakamunadega ja kannatama janu, sest torm ei lubanud tagasisõitu ette võtta. Siis kahetsesid ja nutsid teised poisid ja süüdistasid mind, sest reis oli ette võetud minu algatusel. Maksis õige palju vaeva neid rahustada ja lohutada. Kõige halvem oli öösiti, sest oli vilu ja piserdas vihma tuulehoogude sekka. Võtsime siis paadilt purjed maha, mässisime endid nende sisse ja magasime nagu põhjamaareisijad kotis. Alles kolmanda päeva hommikul usaldasime alustada tagasisõitu, sest tuul oli vaiksem ja puhus poordist. Võtsin kursi otse majaka peale. Poolel teel tuli meile vastu puksiir, mis oli saadetud meid otsima. Teised poisid läksid puksiirile üle, mina juhtisin aga ise oma laeva sadamasse. Sillal oldi meil vastas. Oli seal siis mõndki pahandust, poisid palusid isadelt nuttes andeks, peasüüdlaseks jäin mina. Aga ema, kadunuke, ei lausunud mulle halba sõnagi, mõõtis mind pika kurva pilguga, pani siis käe mu õlale ja ütles:

«Tule koju, Joonas!»

Õhtul käisin tuletornis ja vana Ankruvitsa otsus oli:

«Sa pead merele minema, poiss, muidu saad siin otsa.»

Olin siis kolmeteistkümneaastane.

Järgmisel talvel viidi mind kihelkonnakooli, ja nagu pärast selgus, selle tagamõttega, et koolitada minust kirjutajat ja võõrutada merest. Aga sellest ei tulnud midagi välja. Järgmisel kevadel seilasin jälle lahes ringi ja veetsin õhtud vana majakavahi juures. Ühel õhtul teatasin talle kindlal sõnal, et tahan minna merele. Kui muidu ei saa, siis salaja, nagu tegi seda temagi. Siis mõõtis vana meremees ja majakavaht silmadega minu pikkust, õlgade laiust, katsus käsivarre tugevust ja otsustas:

«Ei lähe veel, ei ole seda sitkust, mis oli mul sel ajal. Kasva veel üks aasta. Laevapoisi käed peavad olema nii tugevad, et jaksab ronida klüüverstaaki mööda masti, sealt vahestaaki mööda ühest tengist teise ja krootselit mööda jälle tekile. See on laevapoisi-katse. Mina õiendasin selle, aga sina praegu veel ei õiendaks. Kannata veel aasta.»

Sel suvel oli minu peategevuseks ronimine. Sobitasin madrustega tutvust, käisin ronimas laevadel. Saavutasin häidki tagajärgi, aga laevapoisi-katset ei julgenud ette võtta, ei usaldanud enda sitkust.

Järgmisel kevadel lõpetasin kihelkonnakooli. Kui koju sõitsin, oli ilm selge, puhus priske meretuul. Tundsin juba kaugelt mere lõhna ja kuuldus summutatuna mere kohisemist. Hinges ärkas tormirahutus, nagu tundsin Viiralaiule sõites.

Koduõues ootasid ema, vanaisa ja Ankruvits. Hüppasin vankrilt ja hüüdsin emale:

«Kool on läbi, luba nüüd minna merele!»

«Mis sa siis nüüd merele ... isale järele ... Puhka enne. Ehk hakkaksid kirjutajaks?»

«Ei!» ütlesin kindlasti. «Luba merele!»

«Niisugune tugev poiss,» seisis minu eest vana majakavaht, «kas kõlbab sel hakata kirjutajaks.»

Märkasin isegi, et olen kasvanud suureks ja tugevaks, oleksin praegu tahtnud ronida laevamasti, siis kätel vahestaaki mööda ühest mastist teise . . . teha laevapoisi-katse.

«Täna teen laevapoisi-katse,» teatasin tasakesi Ankruvitsale.

Emalgi näis hea meel olevat minu tugevusest, aga seesama tugevus tegi ta kurvaks. Küllap aimas, et mind maal pidada ei saa. Loomus nõuab oma — hunt vaatab ikka metsa poole, nagu vana Ankruvits ütles.

Sel päeval ei pääsenud me enam laevale, et katset ette võtta. Õhtul läksin aegsasti tuletorni, astusin rõdule ja jäin ootama Ankruvitsa, et temaga nõu pidada merele pääsemise üle. Tundsin liikmeis ja käsivartes pakitsevat jõudu. Haarasin rõdu käsipuist kinni, viskasin jalad üle ääre ja jäin käsipuile rippuma. Oo, käed peavad küll! Kui ei saa katset teha laevas, teeme siinsamas! Ronisin käte varal, käsipuist kinni hoides, kord ümber majaka rõdu. Jõudu jätkub küll ja pea pole ka arg! Majakas on seitse sülda kõrge ja rõdu ümbermõõt kolmkümmend sammu.

«Oled sitke poiss,» kiitis Ankruvits, kui tuli üles.

«Kas sa nägid? Kas tänavu teeksin laevapoisi-katse, millest mulle kõnelesid?»

«Teeksid küll, oled sitke poiss.»

Nüüd hakkasime Ankruvitsaga igal õhtul nõu pidama, kuidas merele pääseda. Mina kuulasin igalt sissesõitvalt laevalt järele, kas laevapoissi vaja ei ole, kuid ikka olid kohad täis. Otsustasime juba kord, et lähen salaja Verki või Loopu või koguni Tallinna ja katsun seal pääseda laevale. Siis kõnelesin emale, et minust ikkagi kirjutajat ei saa, lubagu aga merele. Ega siis meri kõiki laevamehi võta . . . Kui on määratud uppuda, siis võib uppuda ka veepanges. Lubagu ikka mind minna, kas seegi parem on, et kord salaja lahkun. Eks ole ennegi salaja lahkutud.

«Ega ma siis sellepärast . . .» ütles ema, «eks surm või tabada igal pool . . . Aga kodu jääb tühjaks ja kõledaks, kui sa ära lähed. Oli nii hea õhtul kontorist koju tulla, kui sina jooksid vastu . . .»

«Aga ema, ma kasvan ju varsti meheks, kaua ma sulle ikka vastu jooksen, ei jookse nüüdki enam . . .»

Sellega me jutt lõppes. Ema jäi kolde ette istuma, käed rüpes. Mina loobusin Verki minekust.

Aga kui sadamasse sõitis kolmemastiline «Suits», millel oli kapteniks Ankruvitsa vana tuttav Vessart ja millel oli laevapoisi koht vaba, siis lõi minus kõik keema ja kihama. Ei suutnud enam silmi pöörata «Suitsult».

«Nüüd, vana sõber, tee kaubad valmis!» ütlesin Ankruvitsale. «Sellega mina lähen, enam ei aita midagi. Kui muidu ei saa, siis salaja.»

«Kui su loomus just nõuab, eks ma siis vaata,» oli Ankruvits

nõus. «Vessart on muidu hea mees, ainult veidi palju armastab kibedat. Oli «Martal» laevapoisiks, kui mina olin seal vanem madrus. Eks ma vaata.»

Ja siis läkski kõik ruttu. «Kajaka» tagakambris tegime Vessartiga kaubad maha. Oli nõus mind ka siis laevale võtma, kui lahkun kodust salaja. Tundis head meelt minu laiadest õlgadest ja ütles, et olen oma isa poeg. Meeldis talle ka see, et minu nimi oli samuti Joonas nagu isalgi. Oli isaga ühes õppinud merekoolis.

Tarvilikud asjad viisin laevale salaja. Laupäeva pealelõunal pidi laev ankru hiivama. Mina pidin ootama jõesuus padrikus ja siis madrustega, kes mageda vee järele tulid, sõitma laevale. Olin terve selle nädala suures erutuses. Öösi virgusin sagedasti unest, päeval ei leidnud mingisugust tegevust. Emale ei usaldanud silma vaadata. Kartsin kõige rohkem tema kurba vaadet. Oli kahju ja halb lahkuda jumalaga jätmata. Vanaisa vist aimas mu mõtteid, aga temagi aimas, et talitan oma loomuse järgi.

Kui ema laupäeva hommikul hakkas kontorisse minema, panin käe ta piha ümber ja laususin nagu muuseas:

«Lähed aga jälle . . .»

See pidi olema minu jumalagajätt.

Läks aga kõik teisiti. Ema tuli juba lõunaks kontorist koju ja tema kurbadest silmadest märkasin, et tema minu kavatsustest teab või vähemalt neid aimab. Istusin toas akna all ja vaatlesin «Suitsu» reidil. Ema ei tulnud tuppa. Liikus kogu aja õues ja otsis tegevust, ehkki tal ei olnud midagi talitada. Kuidas ma nüüd lähen emast mööda, kuidas ma lahkun jumalaga jätmata? Aga meri oli nii ilus, «Suits» paistis nii võimsana reidil ja mere kutse oli nii vali . . . Rahutus hinges läks ikka suuremaks ja mere huiked tugevamaks . . . Arvasin nägevat «Suitsul» elavat liikumist ja tegevust. Võib-olla harutavad juba valle, et üles tõmmata purjesid, võib-olla on madrused juba mageda veegi laeva viinud . . . Astusin õue ja tahtsin mahalöödud silmil emast mööda minna. Ema astus mulle vastu, vaatas siis pika kurva pilguga mu otsa ja küsis tasakesi:

«Joonas, kuhu sa lähed?»

Minul tardus süda.

«Joonas, kuhu sa lähed?»

«Sa tead ju, ema,» kogelesin, «ma pean minema . . .»

«Ära siis mine salaja, see ei too head. Ega mina sind kinni pea, kui su süda sinna kipub.»

Ja muutus kõik heaks. Mul ei tarvitsenud minna varitsema jõesuhu. Vana sõber Ankruvits, kellega jätsin juba hommikul jumalaga, viis laevale sõna, ja kapten Vessart sõitis ise mulle sillale vastu. Ema tegi mulle veel mitu pakki kaasa ja andis põue isa pildi.

Saatmas olid nad kõik kolm: ema, vanaisa ja vana sõber Ankruvits. Ei räägitud sõnagi, ainult vana Ankruvits pilgutas silmi ja sülitas sagedamini kui muidu. Ema toetus sillaposti najale. Ei ta

nutnud, saatis mind pika kurva pilguga, kui Vessart aeruga paadi sillalt tõukas. Nüüd jääb temal kodu tühjaks.

Ja nii ta jäi minust sillaposti najale seisma. Aga kui «Suitsu» purjed hakkasid tuult võtma, laev hakkas liuglema ja mehed jumalagajätuks mütsi kergitasid, ühes teistega ka mina, siis puhkes ema nutma. Nägin, kuidas ta haaras kätega postist ja kuidas ta keha võbises nutukrampides. Siis purskasid ka minul pisarad silmist.

Aga purjed paisusid, laev kaugenes ja varsti kadus nuttev ema ühes sadamasillaga ranna hallusse. Mina sõitsin tundmatuile vesile, vastu tundmatule tulevikule.

Esimesed päevad laeval.

Esimesed päevad laeval... Oli täitunud ammune igatsus, olin pääsenud merele. Vabadel silmapilkudel uitasin tekil, vaatlesin madruste toimetusi ja ootasin kogu aeg midagi erilist, aga mida nimelt, seda ei teadnud õieti isegi. Tormi tahtsin näha ja läbi elada. Kuid nagu minu meelituseks ei olnud esimestel päevadel tugevat tuultki.

Oli siiski teine asi seilata kolmemastilise «Suitsuga»... Mis oli vanaisa purjepaat selle kõrval. Kui võimsad olid siin purjed, kui tugevad vandid. Ja andis sammuda, enne kui jõudsin rooliratta juurest ette piilpaku juurde. Võimsal rinnal kündis ta vett, vähene tuul ei pannud teda kõikumagi.

Aga ühes asjas pettusin: lootsin laeval suuremat avarust, laiemat silmaringi kui kodurannas. Nüüd aga selgus, et oli näha õige väike ratas merd, silm ei ulatunud kuigi kaugele. Ja taevaski näis olevat madalamal. Kodus tuletornis oli avarus palju suurem. Tõsi küll, et siingi mastist vaadatuna silmaring oli palju avaram kui tekil, kuid ootasin siiski enam. Mõnikord ronisin masti saalinguristile ja märkasin purje silmapiiril, laskusin aga alla tekile, siis ei olnud purje näha. Kordasin seda katset mitu ja mitu korda.

Pärast seletas kapten, et tekil ulatub nägema versta kümmeviisteist, mastist — kakskümmend viis. Kauge puri on maa kumeruse taga. Seda viimast teadsin isegi, aga et silmaring on ikka nii kitsas, see oli mulle üllatavaks uudiseks.

Minu ülesandeks oli valmistada meeskonnale süüa, viia kaptenile ja tüürimehele toit kajutisse, korras hoida kajutid ja laevatekk ning abiks olla kõikidele laevameestele, kus kästakse. Ja sõnakuulelik pidin olema. Seda kõike kapten teatas mulle juba kaupa tehes «Kajakas» ja kordas veel laevas. Peale selle pidin igal pool vaatama ja õppima, kus midagi õppida oli. Seda viimast polekski olnud vaja meelde tuletada, tegin seda ilma käskimata isegi.

Laevameestest oli mul kõige rohkem tegemist madrus Pärtse-

liga. See oli kohe esimesest päevast peale minu vastu vaenuline. Oli pilusilmaline mehejäss, rangis jalgade ja tugevate käppadega nagu karu. Vaevalt nägi ta mind laevatekil, kui hüüdis:

«Aa, meil on uus Jaak! Tere, Jaak!»

Mõistsin, et see oli minule.

«Mis Jaak?» laususin pahaselt. «Minu nimi on Joonas, Joonas Kleement.»

«Ükspuha, ükspuha, siin oled ikkagi Jaak.»

Ja hakkaski mind sellest päevast hüüdma Jaaguks. Naeratas aga oma pilusilmadega ja püüdis kiusata, kus sai. Kord ulatas mulle ämbri ja ütles, et mina viigu talle pukspriiti, temal olevat seda vaja. Mina võtsin küll ämbri, kuid ütlesin:

«Sääraste asjadega mind tõgada ei saa. Saatke mõni maarott ämbriga pukspriiti tooma, mina juba tean, mis asi see on.»

Nii ta mind alati püüdis nöögata. Kord andis mulle tükikese liivapaberit ja käskis sellega puhtaks teha laevakahvli, teinekord soovitas puulõhkumise juures tarvitada laevakiilu.

Pidin alati hoidma silmad lahti, ka söögitegemise juures. Kord oli ta kallanud kohvikatlasse merevett, teinekord jälle käinud soola panemas supi sisse, nii et see kellelgi süüa ei kõlvanud. Siis näägutas mind:

«Kas Jaak keetis täna lõunaks mereveega suppi?»

Et mul tuli täita kõikide laevameeste käsku, siis kujunes nii, et oma laevapoisi-katsegi pidin tegema tema ees, kuigi ma heameelega oleksin teinud seda teiste ees. Olin juba ammu isegi oodanud, et kapten hakkab proovima mu tugevust, laseb teha laevapoisi-katse, nagu sellest vana Ankruvits mulle oli jutustanud. Ise ma ei julgenud seda kaptenile meelde tuletada. Nii siis tuli, kohe peale meie esimest reisi, kui lahkusime Helsingist, et olime kahekesi Pärtseliga laevatekil. Tema vahikorral, mina niisama istumas ankruketil. Tuli oma pilusilmadega naeratades minu juurde ja küsis:

«Kas oled ka tugev poiss? Näita oma jõudu . . .»

«Kas pean tegema laevapoisi-katse?» küsisin erutuses.

«Laevapoisi-katse . . . Tee siis oma katse!»

Nüüd hakkasid palavusejoad jooksma üle selja. Katse on käes. Kas aga suudan, kas suudan? Ei tohi erutuda, ei tohi alla vaadata, peab kõrgel ronides mõtlema midagi muud, peast lugema mõnd laulu või ükskordüht. See oli vana Ankruvitsa õpetus. Ronisin mööda veidi kõikuvat klüüverpoomi kuni klüüverstaagini ja siis mööda klüüverstaaki üles. Hea oli toetuda purjerõngastele. Masti jõudes olin enese leidnud, tundsin küll erutust, aga palavaid jugasid enam ei tundnud seljal. Puhkasin veidi. Siis haarasin kätega vahestaagist kinni . . . Nüüd, käed, näidake, mis võite! Alla ei tohi vaadata . . . Tundsin tengi vabisemist ja keha kõikumist . . . Kolm korda viis on viisteist . . . kuus korda neli — kakskümmend neli . . . Nii ma korrutasin, kuni tundsin, et parem käsi haaras tengi.

«Tule maha, Joonas! Tule maha!»

Lohistasin end tengi mööda saalinguristini ja sealt juba mastiredelit mööda tekile.

Hüüdja oli Pärtsel. Esimest korda ta kutsus mind Joonaseks. Jooksin ta juurde ja küsisin erutuses:

«Kas tegin katse?»

Pärtseli pilusilmad ei naernud. Ta vehkis oma määratute käppadega ja pomises:

«Mis sa pagan... poisirajakas... seal üleval, et süda jääb vaadates seisu.»

Ja kadus pomisedes tagalaeva.

On mul esimestest päevadest veel meeles, et väga vähe magasin. Südamepööritust küll ei tundnud, aga vaevalt läksid silmad kinni, kui tundsin, et mu keha lahkus voodist ja hakkas hõljuma. Oli siis alati suur hirm, et kukun. Mõnikord hakkasingi kukkuma ja kui siis karjatades ärkasin, ei saanud tükil ajal aru, et olen kajutis kois.

Torm.

Ootasin poisikeselikus uudishimus tormi. Tahtsin uuesti läbi elada seda erutust ja tegevustungi, mida tundsin Viiralaiule sõites. Kogu aja olid püsinud vaiksed ilmad, «Suits» sõitis õige tasakesi. Mõnikord paisusid küll purjed, nagisesid köied ja vandid, aga sealsamas jäid purjed rippu ning «Suits» näis seisvat.

«Laisk tuul, laisk tuul,» ütlesid laevamehed.

Hakkasin otsima tormi ennustavaid märke, nagu seda olin õppinud vanaisalt ja Ankruvitsalt. Teadsin, et õhtune päikesepuna tähendab tuult ja vahuharjad merel toovad tormi. Vaatlesin siis õhtuti päikese loojenemist ja uurisin vahuribasid merepinnal. Sageli ronisin masti, et näha, kas maad kerkivad, sest ilusa ilmaga maa kerkimine toob alati tormi, seda teadsin kindlasti. Kapteni kajutit koristades uurisin baromeetri seisu, baromeeter näitas ikka head ilma ja looduse märgid petsid või ei osanud ma neid hinnata.

Kas see oligi lihtne poisikeselik uudishimu? Tormiarmastus näib mul olevat loomuses. Olen hiljeminigi alati tormide aegu tundnud rõõmsat ärevust ja tegevustungi. Ilusatel ilmadel olen olnud sageli tegevusetu ja ükskõikne, aga tormide aegu on minus elu tõusnud. Ja see on olnud hea, just selle tõttu olen pärast, kui juba ise olin kapten, kõige rohkem suutnud valitseda ja mõjustada mehi.

Ootasin siis tormi. Küsisin madruste arvamust tormi tuleku kohta ja näitasin neile tormi ennustavaid märke. Teised ei pannud mind tähelegi, ainult Pärtsel ütles:

«Ee... kas Jaak ootab tormi? Küllap jõuad veel pukinahku

teha. Las jõuame Taani väinadest läbi, eks siis ristimine näita, kas kõlbadki meremeheks.»

Viiburis saime laeva varsti lasti. Kapten keeldus tekilaadungit võtmast — pikk tee, mine tea, mis võib juhtuda.

«Küllap kardab tormi,» mõtlesin endamisi. «Küll see vana merekaru asja tunneb.»

Oli minulgi siis asja ülearu tegev olla. Pühkisin laevatekki, tõstsin asju ühest kohast teise, ronisin paar korda masti ja klüüverpoomile. Olin ise kogu aja selles arvamises, et kõik sillal olijad mind vaatlevad ja imetlevad. Küll on sel laevapoisil palju tegemist! Magedat vett toomas käisin ühes teistega ka mina. Seda ei tulnud siin ammutada jõest nagu Kulbul, vaid sai sadama pumbakaevust.

Esimesel päeval oli tuul pooliti vastu, tuli loovida ja seetõttu jõuti edasi väga pikkamööda. Teise päeva õhtul möödusime Vilsandi tulest. Istusin päras ja vaatlesin merd, sest õhtused talitused olid tehtud. Päike loojenes kalkpunaselt, merepind virvendas ja värises. Vilsandi tuli vilkus peaaegu merepinnalt. Selle oli kapten ise mulle kätte näidanud ja öelnud, et see on viimane kodumaa tervitus. Oli nii hea istuda, vastu võtta viimast kodumaa tervitust ja ettekujutustel lasta luua tulevikupilte.

Oli juba tükk suveöödki kulunud, kui kapten ise pani mulle käe õlale ja käskis minna magama. Alles nüüd märkasin, et tuul oli pöördunud — madrused olid seadnud purjesid — ja vandid undasid tasakesi.

«Saame vist tuult,» ütles kapten, kui mu tekilt ära saatis.

Vastu hommikut ärkasin isesuguse kolina peale — kajutis kukkusid asjad, kõik näis põruvat ning vabisevat. Hüppasin ruttu asemelt välja. Kajut tundus õudselt külmana ja näis nagu ringi käivat. Avasin ukse ja astusin tekile. Uks kisti mu käest lahti ja virutati kinni hirmsa jõuga. Madrused kõndisid harkis jalu tekil, purjed olid rehvitud, kõik nagises ja raksus, meri kees... torm oli. Taeva all jooksis rebenedes ja narmendades musti pilvetükke, vihma piitsutas vastu nägu, üle parda virutas laineharja tekile — torm oli lahti. Mind on siin kibedasti vaja. Jooksin minagi harkis jalu kapteni juurde ja hüüdsin valjusti:

«Kas pean ronima masti topselit rehvima?»

Teadsin, et tormiga võetakse topsel maha.

«Topsel ongi maas,» hüüdis kapten. «Mis sa nii siis... saad märjaks.»

Alles nüüd märkasin, et kõikidel madrustel olid õlitatud jakid seljas ja samasugused püksid jalas. Kaptenil oli õlitatud kuub ja kübar, paelaga lõua alt kinni. Jooksin uuesti kajutisse ja panin minagi selga minu jaoks määratud õliriided. Siis olin jälle tekil. Kui oli vaja liigutada poomi, seada purje või siduda köit, siis olin mina madrustel abiks. Kajutiuksed sulgesin kõvasti ja panin ette puldanitükid, et laine sisse ei lööks. Kui tuul puldani luugilt ära

viis, seadsin ta jälle kohale ja panin rauatükid peale — vesi ei tohi laevaruumi pääseda. Harjad, ämbrid ja muud lahtised asjad koristasin tekilt taha kolude kajutisse. Siis jooksin tekil ringi — ehk on veel midagi teha ja koristada.

Madrused olid kõik määratud kohtadele, kapten seisis keskmise masti juures — komandosilda «Suitsul» ei olnud — ja karjus läbi ruupori käske. Tüürija seisis tugevasti jalgu tekile toetades rooliratta juures. Aeg-ajalt pühkis laine üle teki, siis haarati kinni pardast või köitest. Kord pühkis üks säärane laine minu tekile maha ja veeretas kajuti ette. Siis pööras kapten ruupori otsa minu poole ja andis karmi käsu:

«Ära jookse ilmaaegu! Seisa paigal ja hoia kinni kajutist. Mine siis, kui sind kästakse.»

Jäin siis kajutiuksele seisma ja käsku ootama.

Laevanina tõusis ja vajus. Ei oleks uskunud, et lained säärase müraka, nagu «Suits» on, sedaviisi keksima panevad. Kui tugev laine vastu külge lõi, siis vabises ja värises laev kuni kiiluni, vandid ja köied raksusid, plokid kiunusid.

«Topseli kisub lahti!» karjus madrus Vessel kaptenile, kui jälle vali puhang üle laeva käis, ja näitas käega üles.

«Kinni siduda!» oli kapteni lühike käsk.

Vessel hakkas mööda mastiredelit üles ronima. Ta oli mulle alati heatahtlik, otsustasin minna talle appi. Pealegi ei olnud mul midagi teha ja kapteni käsk võis käia ka minu kohta.

Jooksin kohe teisele poole mastiredeli juurde ja ronisin üles. Tuul surus mu tugevasti vastu mastiredelit, nagu oleks tahtnud sellest läbi rõhuda; sealsamas puhus teine iiling niisuguse jõuga, et peaaegu oleks mu lahti kiskunud redeli küljest ja paisanud kaugele merre. Pingutasin jõudu ja jõudsin siiski Vesseliga ühel ajal üles. Siin kõikus palju rohkem kui tekil ja oli tegemist, et püsida mastis. Tuul oli köie, millega topsel oli kokku seotud, lahti rebinud ja sikutas topseli lehvima nagu määratu suure lipu. Maksis palju vaeva teda jälle kokku mässida ja kinni köita.

Alla ronides tundsin korraga, et mast hakkas pikka-pikka langema. Laeva nina näis kerkivat ikka kõrgemale, kõrgemale... Siis hakkas meri ümber laeva hirmsa kiirusega ringi voolama, nagu oleks keegi seganud teda hiiglamännaga.

«Laev läheb vist ümber,» käis mõte peast läbi.

Haarasin tugevamini kinni mastiredelist ja jäin ootama ümberminekut. Sealsamas tundsin, et laev hakkas merevoolu järgi pöörlema iseenese ümber, ikka kiiremini ja kiiremini, kuni viimati pöörles nagu karussell. Silmade ees lõi virvendama, süda läks pahaks.

«See on merehaigus,» tulin viimati otsusele. «Ei tohi alla vaadata, peab nüüd mõtlema midagi muud.» Lõin südame kõvaks ja hakkasin lugema: «Viis korda seitse on kolmkümmend viis... kaks korda seitse on neliteist...»

Nõnda arvutades ja ainult oma kätele vaadates laskusin alla. Vaevalt sain tekil tuikudes teha paar sammu kajuti poole, kui haigus tuli. Nüüd oli ta siis käes, esimene merehaigus. Küll jõin Vesseli õpetust mööda merevett, panin tema antud tubakarulli suhu, aga miski ei aidanud. Kapteni käest sain riielda, miks ma ilma tema käsuta ronisin masti. Ei sedaviisi kaugele saa, kui laevapoiss teeb omapead. Tõi siiski mulle klaasiga punast rohtu ja käskis maha istuda keskmise masti alla veevaatide kõrvale.

Istusin siis seal ja kuulasin rahulikult Pärtseli narrimisi, kes mööda käies nimetas mind ikka Jaaguks ja tuletas meelde, et mul olevat kana pea ja seapõrsa süda. Käskis sisse võtta tõrva ja hülgerasva, see aitavat kindlasti.

Kui mul enam midagi sees ei olnud ja õige nõrgaks jäin, viis Vessel mu kajutisse magama. Kajutis küsisin temalt:

«Kas see ongi torm, on ehk muidu vali tuul? Kas minust saabki meremeest?»

Tema kattis mu soojalt kinni ja trööstis, et seda pidavat läbi tegema kõik algajad meremehed, mõnikord võtvat Atland vanad kaptenidki maha, pole viga midagi.

Kajutis kestis pöörlemine ja kukkumine edasi, kuni viimaks uinusin.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millal toimuvad selle jutustuse sündmused? Millest seda võib järeldada?
2. Jutusta Joonase lapsepõlvest. Võrdle seda nõukogude laste eluga.
3. Kuidas valmistus Joonas meremeheks? Kas tema ettevalmistus oli küllaldane tööks merel? Missuguse ettevalmistuse saab meremees tänapäeval?
4. Millal tundis Joonas «esimest korda suurt tegevustungi ja meeldivat rahutust»? Miks?
5. Miks ei tundnud Joonas kunagi hirmu? Missugune inimene ei tunne hirmu?
6. Missuguseid omadusi peab inimene enda juures arendama, et olla tubli?
7. Mida tuleb hinnata Joonase juures?

AADU HINT
(1910)

SELLEST EESKUJULIKUST TALUMEHEST...

«Sellest eeskujulikust talumehest ma kirjutan...»

Juhan Liiv.

Õigupoolest võiks nimetada meest, kellest siinkohal juttu, ka tagasihoidlikuks või isegi mõnevõrra tavaliseks talumeheks. Juba ta välimus on igati tagasihoidlik: kühmus, kasvult keskmine või alla selle, nägu kortsuline, juba nooreltki kehalise jõu poolest ennem nõrkade kui tugevate meeste liiki. Öeldakse, silm olevat inimese hinge peegel. Ka silmad on Taavil nagu enamikul eesti maainimestel hallikassinised, silmalaud töörühmamisest ja alatisest pingutusest veidi tursunud, kulmud puhmas ja valkjasruuged. Ent siiski peaks temast tohtima kirjutada ka mitte üksnes kui tagasihoidlikust, vaid ka kui eeskujulikust talumehest, sest kui sealkandis tahetakse kellegi kohta head öelda, siis räägitakse:

«Mees mis mees, mees nagu Värava Taavi!» Või kui tahetakse heas mõttes iseloomustada kellegi napisõnalisust, siis: «Vähese jutuga nagu Värava Taavi.» Või kui keegi on hädas, kuid ollakse veendunud, et sealt välja rabeleb: «Ei see hätta jää, see on visa nagu Värava Taavi!»

Värava Taavi maja on maantee ääres, kilomeetrit viis või kuus Sõrve sääre kõige kitsamast kohast. Meri kummalgi pool külge on lähemal, paari kilomeetri ümber, aga Taavi ei ole meremees ega kalamees. Taavi armastus on oma maa, seesama liivane, kivirähane maa, mis hiljem mere alt on välja tulnud ja milles mulda pole veel isegi poole vaksa võrra. Ikka on Taavi siin elanud või vähemalt elada tahtnud ja ikka on Taavi vanemad ja vanavanemad siin elanud, niikaugele kui inimesed mäletavad ja teada on. Kord, noorpõlves, tõmbas Taavit ka meri, aga see oli vist juhuslik armastus ning Liisu abiga sai ta sellest võitu.

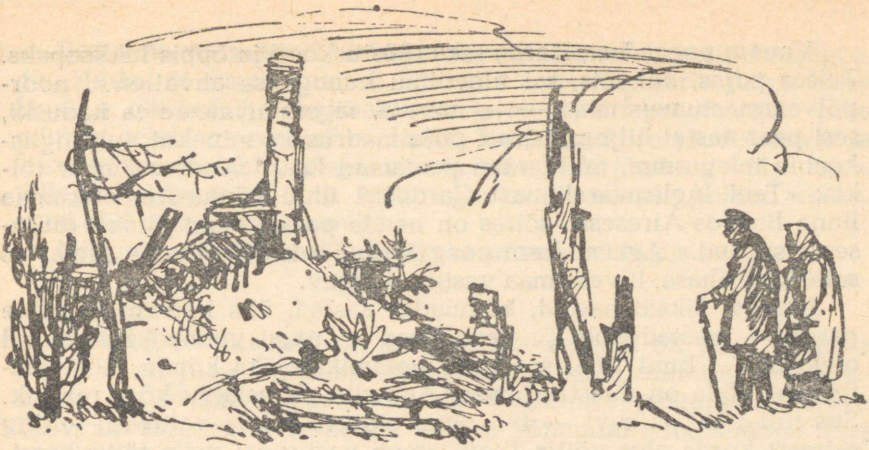
Värava Taavi maja ühes otsas on männid, teises õunapuud. Maja taga on põld ja võserik-heinamaa, eesõuest viib värav karjamaale ja maanteele. Laut on tehtud elumaja otsast väljaulatuva katuse alla, õu on puhas ja jaotatud kaheks, üks pool inimeste ja teine loomade — lehma, hobuse, seapõrsa ja kanade jaoks. Mändidel maja teises otsas on oksi ja latvugi pealt ära, nende tüvedes on kuule ja kuuliarme; paar aiaposti on mustad, söestunud. Muidu on kõik uus ja kena. Maja palgid on alles nii värsked, et ajavad suvel vastu päikest vaiku välja, pilbaskatus on rootsivärvi punane, ja paar tosinat õunapuukest, alles istutatud, hoiavad igaüks oma kaitsekepist kinni nagu laps ema käest. Jah, kui ainult jooksva peremehe jalgu vähem vaevaks ning kui perenaise selg oleks vähem lookas! Või need jalad ja selg üksi! Aga mis seal imestada, peremeest kisub juba seitsmekümne ligi ja perenaine sai mullu kuuskümmend täis, ning elu pole olnud sulgpadjul kiikumine. Õunapuukesed, need küll ei taipa, et nende elu ja julgeolek ei ripu enam ära niipalju peremehe käerammust, mis kipub väheseks jääma, kui tema rahulikust, vaiksest tarkusest ja hoolest, mis pikkamisi, leebelt ja ettevaatlikult valitseb liivast õhukest mullakihti ja mis sealt juurte kaudu voolab nende tüvedesse ning veidi kergemeelsetesse, aga seda lootusrikkamalt puhkevatesse võrsetesse.

«Kelle jaoks need vanad siin küll ehitavad ja istutavad?» küsib teekäija, kes vaiksel suveõhtul päikese punaselt puude taha vajudes Värava Taavi majast mööda veereb.

«Küllap laste jaoks, nagu ikka,» vastab teekaaslane, ise maja vahtides ja oma rattaga teelt kõrvale libisedes.

«Aga neil pole enam ühtegi last — ka lapselast mitte. Kes sõjas surnud, kes muidu maailma kadunud,» ütleb kolmas, kes vana Värava Taavit ja ta naist lähemalt teab-tunneb.

*

See juhtus 1917. a. sügisel, varsti pärast seda, kui sakslased olid teinud Tagalahes Saaremaale dessandi, et Värava Taavi maanteeäärne maja jäi põgenevate tsaarisõdurite ja pealetungivate sakslaste vahele ning lasti põlema. Suurt sõda sel korral Saaremaal polnudki, seetõttu olid ka kohalike inimeste sõjakahjud väikesed. Ja ometi juhtus Värava perele niisugune õnnetus.

«Seal on see liiga maanteeäärne maja,» ütles rahvas.

Liisu vaeseke nägi üksi kolme lapsega vaeva, sest Taavi oli kusagil Karpaatides sellesama tsaari eest sõdimas, sinel seljas, reamehepagunid peal, püss ja labidas ning katelok puusal. Liisu sai Korisoole korterisse, kuid oma õnnetusest ta ei saanud mehele kirjutadagi, sest Saaremaa jäi Saksamaa alla ja niisugust kaupa ei olnud, et lihtne inimene tohtis siis Saksamaalt — Saaremaalt — Venemaale kirja saata.

Kui sõjad seks korraks jälle läbi said ning Taavi enam-vähem elu ja tervisega koju jõudis, kus ahervaremed ja alasti korstnajalg ees ootasid, ei andnud ta endale mahti toibudagi, kui juba hakkas vaatama uue maja vundamenti.

«Tee seekord manteest kaugemale!» andsid inimesed nõu. Aga kui Taavi rehkendas ja enese ning Liisuga aru pidas, hakkasid uue maja seinad pikkamisi, kuid visalt kerkima ahervareme kohendatud vundamendile. Üksnes aknad tehti avaramad ja mitte enam kuuest ruudust, vaid kumbki aknapool ühest tervest klaasist, nagu sel korral moeks oli. Aga või see nii kergesti läks! Tulle olid jäänud adrad-äkked, reed-vankrid, müürikellud ja puutööriistad, kõike tuli algul naabritelt laenata, ning Liisu pani sõtkumisel taignasse rohkem kartuleid kui jahu. Ööd olid Värava Taavil ja ta perel mitte üksnes suvel, vaid ka sügisel ning talvel lühikesed ja päevad pikad. Ning niiviisi, suure rühmamisega, hakkas Värava rahvas uuesti pikapeale jalgu alla saama.

Vanem poegadest, Karla, läks tööstuskooli ja õppis lukksepaks. Teises pojas, Juhanis, sai ülevõimu kunagi isa ahvatlenud noorpõlvearmastus — meri — ja merele, õigemini merre ta kaduski, sest paar aastat hiljem, pärast poja madruseks minekut, tuli ingliskeelne telegramm, mille vana pootsman Laasu Andres ümber tõlkis: «Teel Inglismaa linnast Cardiffist ühte Lõuna-Ameerikamaa linna Buenos-Airesesse sõites on nende poeg Juhan järsku tüüfusesse surnud.» Aga noorem poeg Eedu jäi koju — tema armastus selle kivirähase, liivase maa vastu oli tugev.

Niiviisi läksid aastad, kümnedki aastad, üks halvem ja teine parem — aastad pole ju vennaksed — nagu vennadki sarnased oleksid! —, kuni ühel septembrihommikul läks kõmin läbi maailma, et sõda on uuesti käimas. Aga siin oli esialgu kõik rahulik. Siis tuli 1940. a. suvi — tuli oma, töötava rahva valitsus — ning esimest korda elus võttis Taavi ameti vastu: sai valla täitevkomitee abiesimeheks. Maareform jättis Värava koha puutumata, Taavi ei saanud maad juurde ega andnud seda ka ära, kuid ta oli õiglane ja täpne uute piirikupitsate panemisel, ning olgugi maa kivine ja kehv, jaotas seda suure vastutustundega. Kuidas tohtiski maa kuuluda inimesele, kes seda ise kas üldse ei harinud või haris vaid osaliselt, ning kuidas võis maast ilma olla inimene, kes seda päev päeva kõrval kündis ja äestas, juuris ja kraavitas? Maa on püha, ja niisugusel inimesel, kes maast ei hooli või selle teise harida jätab, tuleb maast lahti lüüa ning anda maa sellele, kes teda armastab ja sinna oma higi paneb. Sest ainult tööst ja armastusest tekib vili — seda teab Taavi juba oma vanavanemailt —, iial aga ei teiste sundimisest ega käskude andmisest.

Aga siin Värava Taavi täpsus ning hool uute piirikupitsate mõõtmisel pidi talle peaaegu elu maksma,. sest et ta need ära oli vihastanud, kes maad mitte harida, vaid seda üksnes endale pidada tahtsid. Fašistide poolt süüdatud sõjatungal ei jäänud nimelt Poolamaale pidama, vaid levis sealt igasse kanti, küll lääne ja lõuna, küll põhja ja ida poole. Ja neljakümne esimesel aastal kutsuti Punaarmeesse Eedu ja vanem poeg Karla, seesama, kes oli linnas lukksepaks ja juba naisemees ja laste isa.

Kuigi suurmaa oli juba sakslaste käes, pidas Saaremaa ikka veel vapralt vastu. Aga siis langes ka Saaremaa, poegadest polnud Taavil enam mingit teadet ja ta enese üle mõisteti kohut. Ta seisis juba püssitorude ees, kuid et ühel kohtumõistjal äkki meelde torkas, kui väga Taavi oma kodu hoidis ning missuguse vaevaga ta oma maja oli üles saanud, võeti ta kaasa ning pisteti majale tuli räästasse. Taavi vaatas vaikselt, silmagi pilgutamata, kuidas tulekeeled vastu taevast lõid, aga mis süda sees ütles, sellest ei andnud ta poole sõnagagi märku. Kolm aastat veeti teda ühest vanglast teise ja vaevati turbarabades, ning alles neljakümne neljanda aasta sügisel, Punaarmee tulles, pääses ta uuesti vabaks.

Eedu oli surnud neljakümne teise aasta veebruaris Leningradis, Karla oli surma saanud lahingus Luki all, Karla naine kahe lapsega oli aetud Saksamaale ning oli ühe lapse matnud juba minnes, teise aga seal olles. Ja kui Taavi ise koju jõudis, leidis ta Liisu nende riidehilpudega, mis ta tulest oli jõudnud välja tuua, jällegi Korisoolt. Ainult lapsi ega ka lapselapsi polnud enam, need olid oma paiga leidnud.

Niisugune on Värava Taavi ja ta naise Liisu lugu.

*

Seekord on üks rattasõitjaist, kellest eespool oli juttu, Värava Taavi uues, juba kolmandas sama koha peale ehitatud maanteeäärses majas tunniks-paariks oma veeremise peatanud, Värava Taavi liivasest ja kivirähasest põllust võrsunud leiba söönud ning hommikusest lüpsist piima peale joonud, mis Liisu «kaevukoorelahutajast» võttis ja sinisesse kruusi valas. Jälle on päike punasena vajumas mändide taha ning ta kiirtest jääb pikaks veninud aknalaik toa puhtale värvimata laudadest põrandale.

«Ilus sügis,» ütles teekäija, nagu see muu jutu alustamiseks on kombeks kõigepealt ilmast rääkida.

«Senini küll, aga veel alles vana mihklikuu algus, näeb, mis ta edaspidi võtab teha,» ütles Liisu.

«Kartul käes?»

«Tuhlid änamasti käes ja üks jägu riigile viidud. Vagu kümmekaksteist veel võtta.»

«Te ju neis aastais, et ega teil enam normi ole.»

«Noh, normi pole, aga kuidas riik meitega, eks meie nõnda riigiga. Siin kõik maja puud poolmuidu käes, noh, ega me või ka riiki ära unustada,» ütles jällegi naine, kuna mees vaikselt, sõnagi lausumata akna all istub ja rangirooma paikab.

«Kuidas te kõike jõuate?»

«Senini on jõutud,» tuleb naise käbe vastus.

«Aga eks teil lasteta . . .»

«Mis sest rääkida!» ohkab naine ja siis läheb rätinurk silmade juurde. Ta on muidu jutukam kui mees, aga oma valuga on ta nagu Taavigi harjunud üksi või siis kaksi olema. Teist, eriti võõrast, ei taha ta sellega koormata: teekäija jaoks on tal laual leib ja piim. Ja nii võtab ta varsti ennast kokku, ohkab paar korda sügavasti ja ütleb siis:

«Ega me nii üksi enam olegi, meil ju kasulaps. Näe, tulebki!»

Siis lükkab ta akna lahti ja hüüab õue:

«Tüüne! Tüüne! Aja Pugu karjaaeda ja too kartulipealseid ette!» Ning siis teekäijale:

«Sakslaste ajal sinna-tänna loksutatud, vanemaid teisel pole, ingeri tüdrukuke. Esiteks ei saanud keelega hakkama, aga nüüd pole enam midagi.»

Nüüd tõstab ka vanamees oma pea töö juurest ja ütleb vaikselt:

Senikaua kui süda rippus oma laste küljes, ei pannud võõraid lapsi tähele. Nüüd oleksid aga nagu kõik maailma lapsed omad.»

«Ja kus sa ilma töö ja tegemiseta,» lisab naine. «Ei oska ju ollagi, eluaeg tehtud, kus sa siis nüüd tegemata.»

«Või see maagi kannatab olla ilma harimata,» ütleb Värava Taavi ja lisab oma nappidest sõnadest veel teisegi lause eelmise otsa:

«Eks elu pea ikka edasi minema! Siin nooremad räägivad kolhoosist — võetakse ehk meidki veel Liisuga sinna vastu.»

Akna taga seisvate noorte õunapuude ja neid toetavate kaitsekeppide paarisvarjud pikenevad ja päikese veelgi vajudes hakkavad ulatuma üle madala pistandaia maanteele välja.

Sügisõhtu on vaikne ja soe.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguste sõnadega kirjeldab autor Värava Taavi välimust ja käitumist?
2. Miks valis kirjanik just Värava Taavi oma olukirjelduse kangelaseks?
3. Missuguste tundmaõpitud kirjanduslike kujude juures leiad samu jooni kui Värava Taavi juures?
4. Kes on sinu koduümbruses, klassis silma paistnud oma tublidusega? Koosta temast olukirjeldus!

MOTO.

Motoks ehk epigraafiks (nii nimetasid muistsed kreeklased pealkirja mälestusmärkidel ja ausammastel) nimetatakse lühikest katkendit või värsse teise autori teosest, mille kirjanik on asetanud oma teose alguse või üksikute peatükkide ette, et selgitada teose sisu ja ideed.

J. Liivi sõnad «Sellest eeskujulikust talumehest ma kirjutan...» juhivad lugeja tähelepanu sellele, et autor tahab jutustada talumehest, keda ta hindab ja seab teistele eeskujuks.

OLUKIRJELDUS.

A. Hindi «Sellest eeskujulikust talumehest...» on olukirjeldus, s. o. milles kujutatakse sündmusi, mis tegelikus elus on juhtunud ja mille tegelased on tõepoolest elanud. Olukirjelduses ei jutusta kirjanik kõigist tegelase elu juhtumustest, vaid ainult sellistest, mida ta hindab ja seab lugejale eeskujuks. Nii kirjutatakse inimesist, kes töötavad ennastsalgavalt ja ausalt Nõukogude kodumaa kasuks, kes võitlevad kommunismi kiire ülesehitamise, rahvaste sõpruse ja rahu eest. Selliseks inimeseks oli ka Värava Taavi, kes paelus kirjanikku oma visaduse ja töökusega. Temast kirjutab autor lugupidamise ja tunnustusega.

MÕISTATUSI INIMESEST.

1. *Mees meeleta, hobu jaluta?*
2. *Ümber ilma ulatab, ümber pea ei ulata?*

3. *Siberikud-säbelikud mäe küljes kükitavad?*
4. *Valged kanad punasel õrrel?*
5. *Lihane laut, luised lehmad?*
6. *Laut valgeid lambaid täis, punane kukk keskel?*
7. *Tammelaast lätte sees, ei idane, ei mädane?*
8. *Kanda jõuad, lugeda ei jõua?*
9. *Kadakas kasvab mäel, ilma tuuleta tudiseb?*
10. *Viis venda magavad ühes voodis?*
11. *Tules ei põle, vees ei upu, mullas ei mädane?*
12. *Isa laps, ema laps ja ometi ei ole kellegi poeg?*
13. *Kaks ema, kaks last, ühtekokku kolm?*
14. *Ühel isal oli seitse tütart ja igal tütrel üks vend. Mitu last oli isal?*

Seletusi.

1. Laps ja häll. 2. Silmad. 3. Kõrvad. 4. Hambad. 5. Suu ja hambad. 6. Hambad ja keel. 7. Keel. 8. Juuksed. 9. Habe. 10. Jalg saapa sees. 11. Inimese nimi. 12. Tütar. 13. Ema, tütar ja tütretütar. 14. Kaheksa last.

MAIPÜHAL.

V. Villandi

Jälle rullund sädelema
meie võidulipud,
laps veab käisest vanaema,
tänavale kipub.

Memmgi tunneb nüüd, et on ta
aastakümneid noorem,
ega ole enam kanda
möödund vaeva koorem.

Tuttavad need mehed visad,
kes sääl lippe toevad, —
laps ta kõrval hüüab: «Isa!»
Vanamemm näeb poega.

See sääl sammub, noor ja uhke,
käes tal lipuvarras.
Memme südames nüüd puhkeb
rõõm nii suur ja harras.

Helendavad punatähed
kauget kuma andes,
rõõmsaid hulki läheb, läheb
punalippe kandes.

Vastsest tööst on tänavatel
alles lubjapiisku. —
Memme silmis säravates
vaade rõõmust niiskub.

Argipäeviti siin ise
ehitavad nemad,
just need pidulised,
tütred, pojad, emad.

Vanamemme pihus väike
lapselapse käsi;
täna jõudu annab päike,
lapski nüüd ei väsi.

Tal on kõik, mis noorel vaja —
õnne, hoolt ja valgust.
Tervitame t e m a aja,
m e i e aja valgust!

VLADIMIR BEEKMAN
(1929)

RAHUTU TEEKOND.

(Katkendeid samanimelisest jutustusest.)

Järgmisel hommikul sõitsid Andres ja Peeter juba kella kaheksa paiku õueväravast välja.

Ees sõitis Andres, ruudulise särgi käised üles kääritud. Ta oli paljapäi ja tuul, mis vahetevahel just nagu hoogu võttes liigutas puude ladvapoolseid lehti, sasis ta heledaid juukseid.

Peeter sõitis Andresest pisut tagapool. Tal olid jalas tumesinised treeningupüksid, mille parem säär oli klambriga kokku tõmmatud. Ta juuksetukk oli poolenisti punase mütsi alt väljas. Kui Andres roolis korralikult kahe käega, siis Peeter oli võtnud käed pidemeilt ja hoidis juhtrauda enda arvates uljal moel üsna keskpaiga juurest. Heameelega oleks Peeter suurest rõõmust igatsetud sõidu alguse pärast korda saatnud veel mõne kunsttüki, aga esiteks ei tulnud talle äkki midagi uljamat meelde ja teiseks mee-

nus õigel ajal, et linnatänav pole siiski mitte kõige sobivam koht oma osavuse näitamiseks.

Neljandal kilomeetril hakkas tee allamäge minema. Andres laskis jalgratta vabajooksule ja tõmbas hinge. Äkki kuulis ta taga Peetri jalgratta kella võidukat kõlinat ja mingit metsikut sõjakisa ning samas sööstis Peeter kiiresti pedaale vändates temast mööda nagu meteoor. Peeter oli kummardunud madalale juhtraua kohale ja ajas küünarnukke kentsakalt laiali, nagu üks õige võidusõitja tema arvates pidi tegema. Nimelt oli Peeter mootorispordi alal suur asjatundja, tundis nime- ja nägupidi kõiki kuulsamaid mootorisportlasi ning tal endal polnud vähimatki kahtlust selles, et juba mõne aasta pärast läheb ta ringrajale rekordeid purustama. Nüüd jäi Peetri küürutõmbunud selg Andrese ette õõtsuma.

«Tule järele, püüa kinni, könn!» karjus Peeter üle õla.

Andres ei lasknud seda endale kaht korda öelda. Ta kummardus samuti pisut madalamale, kuid ei katsunudki ajada küünarnukke laiali, mis oli tema arvates lausa rumalus, vaid vajutas selle asemel kiirete tõugetega pedaalidele. Jalgratas justkui hüppas edasi ja Peetri selg hakkas aeglaselt, kuid kindlalt lähenema.

Mõnesaja meetri pikkuse meeleheitliku kihutamise järel hakkas Peeter juba märgatavalt väsima. Ta vaatas üha sagedamini tahapoole ja pingutas kogu oma jõudu, et edumaad säilitada, ent Andres lähenes siiski üsna kiiresti. Lõpuks oli ta Peetri kõrval. Nähes, et mingi vägi ei suuda teda enam kaotusest päästa, hüüdis Peeter hingeldades:

«Aitab küll... Ei tasu pressida... Puhkame ka natuke!...»

«Vaat kus mees...» hüüdis Andres tagasi. «Enne võidan su ära, siis näeb!»

Oma ülekaalu tundes valmistas talle heameelt Peetrile näidata, et tema, Andresega, ei maksa ikka niisama norida! Sellepärast pressis Andres ennast pingutades Peetrist ette ning jättis alles pärast seda kihutamise, laskis jalgratta vabajooksule, pööras pead ja hüüdis:

«Noh, peame siis kinni... könn!»

Jalgrattad jooksid veel mõnikümmend meetrit, kuni jätkus sõiduhoogu. Siis tulid poisid sadulast maha, lükkasid «ratsud» teeveerde ja panid nad rohu peale pikali.

Peetrile näis, et ta peab ennast kuidagimoodi Andrese ees õigustama, muidu jääb sõbrale äkki mulje, et ta lihtsalt suurustab oma sõiduvõimetega. Sellepärast manas ta näole mureliku ilme ja sõnas:

«Ei tea, mis minuga täna õige on... Ma pole vist päris vormis. Alles läinud nädalal kihutasin ühe «Moskvitši» järel ja ei jäänud üldse maha, tervelt kuus kilomeetrit — siis tüdisin ära ja sõitsin mööda...»

Andres muigas ainult. Ei hakanud vaidlema — tühja kah, teine

ainult pahandab, kui näitad välja, et ei usu ta juttu. Või seda tüli tarvis on!

Veidi aja pärast hüppasid poisid uuesti sadulasse ja alustasid sõitu. Rattakummid rabisesid maanteekruusal ja tagumise ratta alt tuisks välja tolmujutt: peale puhkust läks sõit poole paremini.

Päike kõrvetas üha tugevamini. Teelint oli nii valge, et võttis vägisi silmad vidukile. Jalad ei tahtnud peagi ka enam endise kiirusega vändata — oli liialt palav. Vahetevahel lendas mõni ümarik kivike prõksudes rattakummi alt kõrvale rohu sisse. Tee lookles pimestavvalgelt ja kuidagi laisalt laiade põldude ja karjamaade vahel, taamal võis siin-seal näha üksikuid metsatukki, mis muutusid silmapiiri pool sinisemaks ja kadusid lõpuks uduvinesse.

Kuuma suvepäeva loidus hakkas laskuma maale. Poiste jutt muutus samuti laisaks ning soikus peatselt täielikult.

Kaheteistkümnendal kilomeetril jõudsid poisid järele üksikule jalgratturile. See sõitis aeglaselt ja vahtis kogu tee paremale ning vasakule, mistõttu ka tema jalgratas joonistas teetolmule lainelise jälje. Poisse silmates tuli tundmatu jalgratta seljast maha ja seisatas tee ääres.

«Hei, poisid, kas olete siitkandi mehed?» hõikas ta juba eemalt.

Poisid tasandasid sõitu.

«Mitte päriselt,» vastas Peeter, «aga mis siis?»

«Ei tea, kuidas ma tehase juurde pääsen? Siin kuskil Hellaste pool peaks see nagu olema . . .»

«Mis tehase juurde?» päris Peeter.

«Noh, remonditehase juurde ikka,» vastas tundmatu mees.

«Sõitke edasi mööda maanteed. Kui Hellaste juurde hakkate jõudma, siis tuleb natuke enne ära keerata, eks te seal küsi uuesti,» vastas Peeter kiiresti ja sõitis edasi.

Andres, kes oli siiamaani vaikinud, tahtis veel midagi ka omalt poolt lisada, kuid Peeter ei oodanud, vaid muudkui vajutas pedaalidele. Et sõbrast mitte maha jääda, jättis Andres oma ütlemised ütlemata ja kihutas Peetrile järele. Olles Peetri kätte saanud ja natuke maad edasi sõitnud, küsis ta:

«Kuule, miks sa sellele onklile täpsemalt ei seletanud, kus tehas on? Kui ta nüüd enne Hellastet enam tee peal kedagi ei näe, kellelt teed küsida, mis siis? Ta võib ju imelihtsalt teeristist mööda põrutada!»

Peeter lõi ägedalt käega:

«Põrutagu! Tead, see asi paistab mulle kahtlasena. Tont seda asja teab, mis mees ta on. Pärib ise alles teed, aga on juba siiamaani jõudnud. Ja nagu oleks esimest korda siinkandis. Ja küsib kohe tehast . . .»

«Noh, ja mis siis?» üllatus Andres. «Võib-olla ongi esimest korda siinpool.»

«Kuidas ta niimoodi välja sõitis, kui ise midagi ei tea? Ja panid

tähele — fotoaparaat rippus teisel üle õla, mingisugune välismaa oma paistis olema!»

«Ega sa ometi taha öelda, et see mees on mõni salakuulaja?» tegi Andres suured silmad ja muigas selle peale.

«Ei tea midagi,» jäi Peeter kindlaks. «Isa alles rääkis, et Hellaste tehas on hakanud välja laskma mingisuguseid uusi, tähtsaid masinaid... mingisuguseid väetiselaotajaid, või ei tea kuidas nende nimi oli. Mujal neid veel ei olevatki...»

«Jäta jutt,» hakkas Andres sõitlema. «Oli mees nagu iga teinegi. Mul võiks ju olla fotoaparaat kaasas — mis sellest? Ega see veel kedagi kahtlaseks tee!»

Peeter oli mõne aja vait ja ütles siis:

«Tead, ma lugesin alles hiljaaegu «Sädemest» üht lugu, seal oli ka niisugune mees, ise päris poiste käest ühte ja teist ja need lollakad rääkisid muudkui kõik välja, et mis ja kus... Pärast tuli välja, et oligi spioon!»

«Ah, kas sinuga vaielda või vasikaga võidu joosta!» ütles Andres südametäiega ega rääkinud enam midagi.

Ta vaatas tagasi. Tee oli sirge nagu joonlaud ja hoopis kaugel künkaveerel paistis võõras mees. Ta oli jäänud kraavipervele istuma ja tegi nähtavasti suitsu.

«Kui ma kindel oleksin,» alustas Peeter jälle, «et ta on kahtlane tüüp, siis põrutaksin kohe miilitsasse... või piirivalvesse! Aga teed oleksid talle igal juhul pidanud täitsa valesti juhatama! Mis sa muigad? Saa ometi aru — valvsust peab ikka olema!»

Peeter oli hoogu sattunud ja mõtles välja igasuguseid võimalusi ning olukordi. Kord paistis talle, et võõras on kindlasti mõni kahjur, samas aga näis tõenäolisemana, et ta võiks olla kurjategija, kes põgeneb linnast, kus ta on midagi karistusväärset korda saatnud. Nähes, et Andres tema arvamust ei jaga, jahtus ka Peeter pisut, ent ta kahtlus ei hajunud lõplikult —midagi jäi ikka kuskil südamesopis pakitsema.

Andres vilistas tasakesi ning väntas ringi vaadates pedaale. Teeäärne rohelus oli hommikuselt värske — pärast üleeilset vihma ei olnud ta veel jõudnud kattuda maanteetolmu valkjashalli kihiga, millest tavaliselt kõik suure tee äärsed puud on ühesuguse rohekashalli lehestikuga. Võõras mees ei teinud Andresele mingit muret. Peeter seevastu ei suutnud kuidagi rahuneda.

«Aga äkki on mõni kahjur... või sedasorti mees?» alustas Peeter uuesti salapäraselt ja ärevalt. «Kui õige passiks peale — istuks teeristi juures põõsas ja vaataks, mis ta tegema hakkab. Tehas on sealt ju ainult natuke maad eemal. Kui läheb otse tehasesse, siis on õige mees, aga kui hakkab ümberringi luusima, siis tuleb otsekohe teatada...»

«Tühi töö,» vastas Andres rahulikult. «Kui ta teed ei tea, siis hakkabki küsima ja otsima — sa arvad kohe, et ongi kahtlane ja lidud miilitsasse!»

«Andres, usu mind: see mees on kahtlane!» kinnitas Peeter tuliselt. «Kas sa ise ei näe?»

«Ei näe,» vastas Andres. «Kõige tavalisem mees!»

Peeter ohkas. Andrese tuim ükskõiksus ei meeldinud talle sugugi. Tema arvates oli asi päevselge ja jäi ainult üle luurele asuda. Ilma Andreseta ta aga seda teha ei saanud . . .

Nii läks sõit edasi. Vahetevahel tulid poisid jalgratastelt maha ning joonistasid läbisõidetud teeosa kõige juurdekuuluvaga nii hästi kui oskasid paberile. Vahel tulid maju tähistavad kastid viltused ja ojad liiga käärulised, aga see ei häirinud kumbagi. Olid nad ju siiski täitmas pioneerijuhi poolt antud tähtsat ülesannet! . . .

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kellega tutvud selles peatükis?
2. Võrdle poiste sõitmist jalgrattal. Missuguse järelduse võib sellest teha?
3. Miks suhtus Peeter võõrasse umbusaldusega? Mida oled lugenud ja kuulnud spioonidest, kahjuritest ning nende vastu võitlemisest?
4. Mis tähtis ülesanne oli poistel täita?

2.

Poisid kiirustasid tagasi metsa poole, kuhu oli jäänud istuma tundmatu jalgrattur. Neile näis, et kui nad ta veel sealt eest leiavad, siis laheneb neid piinav küsimus otsekohe. Kuidas — seda poleks kumbki osanud seletada, aga nii see neile näis. Poiste päis keerlesid kümned küsimused. Mis mees see on ja miks ta nii kummaliselt käitub? Kuhu ta sõidab ja mida otsib? Miks ta küsis teed tehasesse, ise aga istub rahulikult metsa all? Mida ta nii hoolikalt üles märkis?

Metsatuka lähedale jõudes pidas Andres kinni ja ütles sadulast maha tulles:

«Aga nüüd peaks vaikselt lähemale hiilima. Muidu kui ta meid näeb, ega ta siis midagi välja näita.»

«Priima mõte!» oli Peeter kohe nõus. «Hiilime selja tagant ligi ja vaatame, mis ta teeb. Kui asjad on niimoodi, siis tuleb ikka luurata.»

Mõeldud — tehtud. Poisid lükkasid jalgrattad käekõrval metsa alla ja peitsid põõsa taha nii ära, et neid tee pealt näha ei oleks. Siis hakkasid nad suure kaarega hiilima koha poole, kus olid näinud võõrast meest istumas. Nad püüdsid küll hiilida tõeliste luurajate kombel, aga või see nii lihtne on! Kust küll oli metsa alla tekkinud nii palju igasuguseid kuivanud oksaraagusid! Need praksusid igal sammul jala all nii äraandlikult, et kole. Eriti oli hädas suurem ja raskem Andres. Peeter jäi kaks korda seisma, tegi Andresele meeleheitlikke märke, et too astuks vaiksemalt, aga ka see ei andnud tulemusi. Otse vastupidi: mida vaiksemalt ta astuda püüdis, seda rohkem oksi sattus teele. Lõpuks ei kannatanud Peeter välja:

«Tasem! Ronid nagu elevant läbi metsa!» sisistas ta koledat nägu tehes.

Andres laiutas ainult käsi, et ta ei saa midagi parata.

Lõpuks hakkas mets harvenema. Poisid jõudsid teeäärsete põõsaste juurde. Hinge kinni pidades ja kaelu õieli ajades kiikasid nad tee poole.

Kuid poisse ootas suur pettumus. Kogu teeäär oli tühi . . .

Peeter sülitas südametäiega.

«Pagan võtku!» kirus ta. «Läinud! . . .»

«Istus ise nii rahulikult, aga näe . . .» lisas Andres, keda see asi kurvastas samapalju kui sõpra.

Poisid tulid põõsast välja ja astusid tee äärde. Kohal, kus oli istunud tundmatu mees, leidsid nad ainult mõne paberitüki ja sigaretiotsa. See tõendas, et nad polnud kohaga eksinud.

«Jaa, see asi on tõepoolest kahtlane . . .» venitas Andres.

«Igatahes,» vastas Peeter. «Aga mis me nüüd teeme? Parem pressime otsekohe talle järele. Ega ta kaugele võinud jõuda,» ütles Peeter ägedalt.

«Mis mõttega? Tehaseni on veel ilmatu hulk maad, ega me ilma puhkamata ikka sinna jõua ja küll ta veel kuskil maha istub.»

Peeter pidi nõustuma, et Andresel on õigus. Ka väsimus andis ennast palavaga juba üsna tublisti tunda. Tuult polnud metsa all üldse ja kogu see vaikne, vaigulõhnaline õhk näis eriti kuumana nagu ahjusuu ees.

Äkki lõi Peeter endale lapiti käega vastu otsaesist:

«Ma igavene tobu! Kõigepealt tuleb ju paberitükid järele vaadata!» — ning ta tormas männiokaste vahel valendavate paberitükkide poole.

Ka Andres astus lähemale ja kükitas Peetri kõrvale maha. Viimase peo peal oli viis-kuus väikest paberitükikest; nähtavasti olid need osakesed puruks rebitud märkmikulehest. Kuidas Peeter ka tükke kokku ei sobitanud, jäi neid puudu. Ilmselt oli võõras paberitükid tuulde visanud. Paberilt lugesid Peeter ja Andres mingeid numbreid ja tähti, millest nad midagi ei taibanud.

Peeter vaatas paberitükke mõne aja ning laskis nad siis käest.

«Mitte midagi ei taipa,» ütles ta.

«Tont teab,» lausus Andres ebamääraselt.

«Äkki on salakirjas?»

«Mine võta kinni . . .»

Peeter korjas paberitükid uuesti hoolikalt kokku ja pani rinnataskusse.

«Puhkame nüüd natuke, siis põrutame edasi,» sõnas ta ja tõusis püsti. — — —

Mõne aja pärast lükkasid poisid jalgrattad teele ja istusid sadulasse, aga endist hoogu enam kätte ei saanud. Keskpäevane kuumus muutis poisid ebatavaliselt loiuks, ja see loidus valgus kogu keha mööda laiali.

Mets lõppes peagi ning mõne kilomeetri järel hakkas teest vasakul paistma mingi helkiv veepind.

«Andres, vaata, mis see on?» hüüdis Peeter erksamaks muutudes.

«Mis? Kus?»

«Seal, ees ja vasakul.»

«Ahaa, see on ju järv. Toonela järv, seda kohta mäletan ma hästi.»

«Kui läheks õige ujuma?»

«See on alles idee! Laseme käia . . .» hüüdis nüüd juba Andres ja vajutas tugevamalt pedaalidele, kuid jättis samas jälle järele.

«Aga Peeter, kui me siin ka aega viidame, siis on onkel käest läinud!»

Peeter muutus korrapealt kurvaks. Tõsi, siia suplema jäämine tähendaks kalli aja kaotamist. Mine tea, kus tundmatu mees selle ajaga juba võib olla. Aga ometi oleks nii hea ennast kas või korraks, kas või poolest saadik märjaks kasta . . .

Äkki silmas Andres järvepinnal liikuvat täppi. Ta vaatas hoolsamalt ja veendus peagi, et see ei saa olla midagi muud kui inimese pea. Järvele lähemale jõudes nägi ta ka selle kaldale pikali pandud jalgratast ja riideid selle kõrval maas.

«Vaata, Peeter!» hüüdis ta. «Äkki on seesama onkel?»

«Kus?» üllatus Peeter. «Aga muidugi, see ta ongi. Näe, riided seal . . . hele pintsak ja mustad püksid . . .»

«Vaat, see on alles pime juhus! Nüüd on meil päris põhjuski siin kinni pidada ja natukeseks vette ronida!» otsustas Andres kiiresti.

Toonela järv polnud eriti suur. Ta ümber laius kolmest küljest heinamaa, neljandast küljest astusid otse vee juurde harvad männid. Järve kaldad olid madalad ja osalt pilliroogu ning kõrkjatesse kasvanud — soojärved on ikka sellised. Järv asetses maanteest mõnikümmend meetrit eemal ja ta teepoolne kallas oli arvukaist sõrajälgedest segi tambitud. Nähtavasti kasutati teda karja jootmispaigana.

Poisid kujutlesid end juba vees ja sellest näis neile, et kuumus on kohe nagu järele andnud, et tuul on muutunud jahedamaks ja päike ei kõrvetagi enam nii armutult nagu varem.

«Lähme natuke ringi ümber järve, sealpool paistab vesi olevat puhtam,» ütles Andres, kui nad olid jõudnud jootmispaigani ja piidlesid sealt üksisilmi tundmatut meest ning selle riideid. Tundmatu ujus sulistades kuskil keset järve ega näinud poisse tähelegi panevat. Võib-olla ei märganudki ta neid.

Peeter nõustus.

«Ainult onklit ei maksa silmist lasta,» tähendas ta.

Andres tegi ebamäärase käeliigutuse, mis pidi tähendama, et

see on enesestmõistetav, ja hakkas astuma. Jalgrattaid käekõrval lükates suundusid poisid piki järvekallast.

Vastaspoolsel kaldal tuli mets üsna järve äärde. Siin-seal kasvasid päris vee lähedal üksikud põõsad.

Peeter vaatas Andresele kõhklevalt otsa ja küsis:

«Aga ei tea, äkki laseb onkel vahepeal jalga? Mul on ikka tuline hirm nahas, et me magame ta maha . . .»

«Mis sa ajad!» sai Andres pahaseks. «Ega ta sääsk ole, et lendab minema. Siit on näha — nii kui hakkab pükse jalga ajama, oleme meie ka platsis ja küll siis juba kannul püsime.»

Peeter vaatas põõsavahest poolviltu üle järve. Tundmatu mees ujus puristades keset järve ja paistis, et tal pole kuhugi kiiret. See rahustas poisse.

Veidi aja pärast oli suplemiseks leitud sobiv koht. Mättalise kalda all olev vesi paistis tumeda ning jahedana. Nõrgast tuulest käis üle veepinna ainult väike virvendus.

Andres seisatas kaldal. Peeter läks jalgrataste juurde, mis olid rohule pikali pandud, ja hakkas jalgu lahti võtma.

Vaevalt oli Peeter ühe jala paljaks saanud, kui kuulis järve poolt mingit rabinat ja valju sulpsatust, nagu oleks mingi suur asi vette kukkunud. Kohe selle järel kostis Andrese hääl:

«Uuhh! . . .»

Peeter pööras kiiresti pead. Seal, kus äsja oli seisnud Andres, polnud enam kedagi näha, ainult pajupõõsas järve kaldal liikus kahtlaselt ja tema tagant kostis sulistamist. Ta hüppas püsti. Samal hetkel kuulis ta Andrest hüüdvat:

«Peeter! Peeter!»

Jooksujalu tõttas Peeter järve kaldale. Pilt, mis talle avanes, oli ootamatu: Andres seisis kalda ääres vees ja püüdis küünitatud kätega pajupõõsast kinni haarata, see aga ei tahtnud tal kuidagi õnnestuda; kuigi vesi ulatus Andresele ainult rinnuni, näis ta pikkamööda sügavamale vajuvat ja vehkis vett laiali pritsides kätega.

Kõigepealt hakkas Peeter suure häälega naerma. Tõepoolest — Andres vehkis kätega, nagu oleksid tal mesilased kallal, ja tegi seejuures nii hädist nägu, et raske oli seda nähes naeru pidada.

«Ha-ha-haa, kas sa juba supled? Aga miks sul nii imelik trikoo seljas on?» küsis Peeter naerust luksudes.

«Tola!» vihastas naervat Peetrit nähes Andres, kes oli juba esimesest ehmatusest toibuma hakanud. «Mis sa irvitad! Aita parem välja — näed ju, et põhi on pehme nagu tainas! Ma muudkui vajun . . .»

«Siin on ju madal!» üllatus Peeter ikka veel naeruse näoga. Kuid Andres vajus tõepoolest veelgi ja Peeter läks tõsiseks ning hakkas ringi vaatama, mida ta saaks Andresele ulatada.

«Tee ruttu!» hüüdis Andres. «Kas arvad, et ma aasta otsa pean vajuma või?»

Ta püüdis ka ise kalda poole sumada, kuid nähtavasti läks järvepõhi siinkohal üsna järsult sügavaks ja oli pealegi väga mudane ning Andrese jalad vajusid üha sügavamale mutta. Andres nõksatas hädaohtlikult ettepoole ja suutis ainult suuri vaevu säilitada tasakaalu.

Nüüd nägi Peeter, et abiga on tõesti kiire. Kuidas Andrest välja tõmmata? Vesi ulatub juba rinnuni. Ujuma hakata ju ka ei saa, kui jalad on põhjamudas kinni! Mõtted sähvisid üksteise järel Peetri peas nagu välgunooled suure äikese ajal. Ta jooksis jalgrataste juurde ja püüdis lahti päästa rihma, millega oli pakiraami külge seotud toidupakk, kuid nagu ikka suure kiiruga läks rihm sassi. Peetri käed hakkasid erutusest ja kiirustamisest värisema. Ta pomises endamisi:

«No tule juba, tule . . . Tont sind võtaks!»

Lõpuks õnnestus Peetril kangekaelset rihma siiski lahti päästa. Ta jooksis toidupakki maha pillates kalda äärde. Andrese nägu oli juba siiralt õnnetu, suurest rabelemisest oli ta ennast üle pea märjaks pritsinud, põhjamuda aga kiskus teda üha sügavamale.

Peeter keeras rihma ühe otsa ümber käelaba ja läks üsna kalda äärde. Ta keerutas rihma nagu lingu ümber pea ja viskas teise otsa Andresele, kuid rihmaotsast sai Andres kinni alles kolmanda viskega. Vaevalt oli Peeter jõudnud rihma pingule tõmmata ja sikutama hakata, kui ta vasak paljas jalg libises märjal rohul. Siuhti! — olid Peetri jalad just nagu alt löödud ja järgmisel hetkel istus ta juba maas, rihmaots peos. Üks jalg jäi üle kaldaääre rippu.

«Äh!» hüüdis ta ehmunult.

«Ära mängi!» hüüdis Andres. «Tõmba kiiresti ja vaata, et ise sisse ei lenda!»

Peeter oli vahepeal juba püsti karanud ja vastas rahulikult: «Kaks meest ikka kaks meest... Koos nagu lõbusam!»

«Kuule, kas sa tõmbad juba või ma pean maanteelt inimesi appi hüüdma?!» ei kannatanud Andres säherdust kergemeelsust välja. Hirm salakavala põhjamuda ees hakkas talle juba põue pugema.

«Kohe, inimene!» vastas Peeter. «Kes kannatab, see kaua elab!»

Andres avas juba suu, et öelda veel midagi hoopis krõbedamat Peetri aadressil või appi hüüda, kuid siis oli Peeter leidnud jalgadele mätaste vahel kindla toe ning hakkas jälle tirima. Pikkamööda, samm-sammult tuli Andres suure ettevaatlikkusega ronides kalda poole. Ta libastus ja solistas küll veel tükk aega, aga lõpuks oli ta siiski kuival maal. Käsi harali ajades seisis ta kaldal ning vaatas nukral ilmel ennast: riideist jooksid sorinal sogased veenired ja jalad olid peaaegu põlvist saadik paksu järvemudaga koos.

Poisid pesid Andrese jalanõud ja püksid mudast, väänasid nad välja ning riputasid põõsaid mööda laiali. Nad olid parajasti jõudnud rohu peal lesides paar võileiba ära süüa, kui Andresele tuli meelde võõras mees. Ta vaatas tükk aega teraselt järvele ja hüüdis siis ägedalt:

«Peeter, see mees on jalga lasknud!»

Peeter lausa võpatas ootamatusest. Ta pööras pea järsult järve poole.

Järvepind oli täiesti sile, ainult putukad saalisid madalas kaldaäärse vee kohal. Ümbrus aga oli sootuks inimtühi. Tundmatut polnud kuskil...

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis suurendab poiste kahtlust tundmatu suhtes?
2. Miks ei tabanud poisid võõrast?
3. Kuidas tuleb käituda veekogu, eriti tundmatu veekogu ääres?

3.

Tundmatu mehe märkamatu kadumine lõi poiste plaanid segamini. Nüüd ei läbenud nad enam minutitki kauem järve ääres lamada. Andres kiskus märjad rõivad põõsavõradelt maha ja ajas nad kibekiiresti selga. Peeter sidus selle ajaga toidupakid jälle pakiraamide külge ning jälitamine võis alata.

———Päike kaldus madalamale. Kilomeetrimõõtjad näitasid, et sõidetud oli juba üle kahekümne kilomeetri.

«Varsti peaksime olema Hellastes kohal,» ütles Andres, olles lõõtsutades jõudnud järjekordse künka harjale. «Kui isa õigesti mäletas, siis on Hellasteni täpselt kolmkümmend kaks.»

«Õhtuks jõuame, varem vaevalt,» vastas Peeter samuti lõõtsutades. «Kui aga ainult ülevalt kallama ei hakka!»

Ta näitas pöidlaga taevasse. Tõepoolest, metsa tagant olid

tõusma hakanud madalad, rasked rünkpilved ja vaikne, lämbe õhk tõotas varem või hiljem äikesevihma.

— — — Vaevu metsa vahele jõudnud, tundsid poisid järskudest tuulepuhanguist, et vihm ei lase ennast enam kaua oodata. Kõuekärgatused olid muutunud juba üsna valjuks ja vahetevahel lõid välgusähvatused ümbruse valgemaks.

Juba kukkusid poiste sõidust õhetavaile nägudele esimesed jämedad piisad. Vihmaeelsed tuulehood sasisid puulatvu ja keerutasid tee pealt tolmu üles.

«Vaata sina ka, ehk saab kuhugi varju minna!» hüüdis Andres Peetrile.

Mõlemad vaatasid otsivalt ringi. Kas ehk suur kuusk pole vihmavarjuks küllalt tihe? Aga ei, äikese ajal on ohtlik seista kõrgete puude all — seda oli Peeter kuulnud täiskasvanute käest. Välk löövat ikka kõigepealt niisugustesse puudesse. Aga ehk see jässakas mänd siis? Ei, see ei kaitse jälle vihma eest.

Meeleheitlikele otsinguile vaatamata olid poisid sunnitud ühe varjupaiga teise järel välja praakima ja edasi sõitma. Äkki märkas Andres maanteelt vasakule käänavat kitsast külateed, mille alguses seisis teenäitaja.

«Peeter, pea kinni!» hüüdis ta. «Siin on mingi tee, ehk saame kuhugi vihmavarju . . .»

Poisid sõitsid üsna teenäitaja juurde ja lugesid sellelt: «Vanaste metskonna Rõnnu metsavaht — 0,4 km».

«Kas keerame sisse?» küsis Peeter kahtlevalt.

«Jah,» otsustas Andres. «Tont seda Hellastet enam otsida jõuab, või on mõni jeekim ta teise paika vedanud! Iga minut hakkab suur vihm tulema. Ootame metsavahi juures vihma ära ja siis sõidame edasi Hellastet ja öömaja otsima.»

«Selge!» hüüdis Peeter rõõmsalt ja keeras järsult kõrvalteele. Päris ausalt öeldes kartis ta natuke äikest, kuigi poleks seda mingi hinna eest kaaslasele üles tunnistanud. Sellepärast oli ta nüüd väga rõõmus, et neil ei tule jääda lageda taeva alla. Katuse all ja teiste inimeste seltsis on isegi äike vähem kohutav kui üksinda või kahekesi suures, tühjas ja sünges metsas.

Poisid kiirustasid. Kitsas, liivane tee hakkas juba vihmapiiskadest kirjuks muutuma. Õhus oli tunda erilist, märja tolmu lõhna, nagu on alati suvise vihma alguses päikesest kuumaks köetud teede kohal.

Puude vahelt hakkas vilkuma midagi valget ja kohe seejärel nägid Andres ja Peeter heledat, uut palkmaja, mis seisis koos kõrvalhoonetega väikesel metsalagendikul. Kõigi majade seinapalgid olid alles värskelt valged. Poisid olid pärale jõudnud.

Vihmapiisad piitsutasid plaginal maad. Esialgu olid nad veel harvad, kuid iga hetkega muutus vihm tihedamaks. Piisad olid nii rasked ja langesid sellise hooga, et tungisid kohe läbi särgi ihuni

ja mõlemad poisid tundsid nende jahedust, millest jooksid judinad üle higise selja.

Koputamise peale avas ukse keskealine naine. Ootamatuid külalisi nähes oli ta väga üllatunud.

«Vabandage, kas me võiksime jääda teie juurde vihmavarju?» küsis Andres viisakalt.

«Astuge aga sisse,» vastas naine. «Kust te siis sedamoodi tulete?»

«Linnast,» ütles Peeter kiiresti vahele. «Me panime jalgrattad seina äärde. Äärepealt oleksime vihma kätte jäänud!»

«Seda ma näen,» naeratas naine, keda poisid hakkasid üsna õigesti pidama metsavahi naiseks.

Mõlema poisi särgid olid vihmapiiskadest laigulised. Kutsumise peale astusid nad üle läve ning jäid veidi kohmetult ukse kõrvale seisma.

«Tulge, tulge aga edasi,» kutsus metsavahi naine. «Meil on ka nooremaid majas, nii-öelda sobivat seltskonda... Istuge ja oodake, kuni äike üle läheb.»

Kõik kolm astusid eeskojast tuppa. Laua ääres istus toolil umbes kümneaastane tüdruk, niisama heledate juustega nagu emagi.

«Näe, Ivi, ma toon sulle seltsilisi, et igav ei oleks. Saage tuttavaks!» ütles metsavahi naine.

Poisid astusid laua juurde.

«Andres Tuisk,» ütles Andres ja sirutas tüdrukule käe, mille see julgelt vastu võttis.

Peeter oli küll alati pidanud tüdrukuid ebameeldivaks paratamatuseks ega armastanud nendega tegemist teha, sest et nad kõik olid tema arvates hädaldajad ja saamatud, aga nüüd polnud midagi parata. Ta ulatas samuti käe ning lausus lühidalt:

«Peeter Kaarep...»

Ivi andis ka Peetrile käe. Tutvus oli tehtud, kuigi jutt ei taht-nud esialgu sobida. Poisid võõrastasid veidi.

Välgusähvatus valgustas hetkeks tuba ja samas mürises taas kõu, nagu veeretaks keegi tühje raudvaate mööda munakive. Keegi ei paotanud suud. Alles nüüd märkas Peeter, et Ivi nägu oli väga kahvatu. «Kardab vist,» mõtles ta halvustavalt, kuid samas ütles metsavahi naine just nagu vastates ta mõtetele:

«Ivi, kas valutab ikka veel?»

Tütarlaps raputas pead.

«Ei, peaaegu üldsegi. Ainult niisugune tunne on, nagu oleks jala asemel puutükk.»

«Astus teine täna palja jalaga roostetanud naela otsa,» seletas Ivi ema poiste poole pöördudes. «Oli üks lauajupp jäänud lauda juurde vedelema, nael püsti sees.»

Nagu käskluse järgi vaatasid Peeter ja Andres — vilksti! — ühekorraga laua alla. Tõepoolest, Ivi vasak jalg oli paksult kinni seotud.

«Küll ajasin voodisse, aga mitte ei läinud!» ütles metsavahi naine, otsekui kaebaks poistele tütre sõnakuulmatuse üle.

«Aga ema, see on ju tühiasi! Leidsid ka, millest rääkida...» sõnas Ivi etteheitvalt.

«Ei ole midagi tühiasi. Vaat kui hakkab mädanema!»

Ent Ivi pöördus juba poiste poole.

«Kas te sõidate päris üksi kohe?»

«Muidugi,» vastas Peeter tähtsalt. «Me uurime marsruuti, augustis läheme rühmaga matkama. Hommikul hakkasime linnast tulema.»

«See on vist hirmus põnev!» ohkas Ivi.

«On ikka ka,» kinnitas Peeter pisut üleolevalt.

«Kas sõidate Hellastesse?» küsis Ivi ema.

«Ei, läheme Siniorule,» ütles nüüd Andres. «Mul on seal onu.»

Järgnev kõuekärgatus pani Peetri võpatama. Ta vaatas vargsi ringi, kas keegi ehk pani tähele, kuidas ta võpatas. Kuid keegi ei vaadanud tema poole. Äike ei tahtnud ikka veel lõppeda.

«Egas te täna enam Siniorule jõua!» ütles Ivi ema ja vaatas poistele küsivalt otsa. Peeter raputas ägedalt pead.

«Me ei tahtnudki jõuda. Pidime Hellastes öömajale jääma.»

«Ei vihm taha üle jääda, eks olge ööd meie juures. Meil isa linnas, lõbusam ongi, kui rahvast rohkem.»

«Jah,» kinnitas Ivi, «jääge ikka. Kui äike õhtuks üle jääb, siis kuulame raadiot. Aga praegu ma näitan teile oma margikogu, tahate?»

«Miks ei taha!» hüüatas Peeter, unustades hetkeks oma üleoleva suhtumise tüdrukutesse üldse. Ta oli kirglik margikoguja. Peale põneva juturaamatu olid postmargid ainsaks asjaks, mis suutis Peetri mõneks ajaks rahulikumalt istuma sundida. Peetri meelest võisid need pisikesed mitmevärvilised paberitükikesed kuulsate inimeste portreede või tundmatute linnade ja paikade piltidega nii tohutult palju jutustada! Mõned neist olid läbi sõitnud tuhandeid kilomeetreid ja kandsid niisuguste kohtade postitempleid, et nende nimetamine üksi kõlas juba nagu salapärane džunglihääl või rohtlate sahin. Sellepärast oli Peeter Ivi ettepanekuga kohe päri.

Ivi tõusis püsti ja hakkas vaevaliselt komberdama, püüdes astuda ainult kannale. Paari sammu järel jäi ta seisma ja ütles pisut virila naeratusega justkui vabandades:

«Valus on.»

«Lase ma vaatan,» ruttas ema ta juurde.

Ivi istus seekord tõrkumata toolile ja sirutas jala välja.

Ema kummardus ja võttis sideme lahti.

Jalg oli üle kederluu paistetanud ja punetas pisut.

«Ei saa hästi käia,» kaebas Ivi. «Jalg ei paindu üldse ja teeb valu.»

Metsavahi naise nägu muutus üsna tõsiseks.

«See pole hea . . .» ütles ta vaikselt ja tugev kõuemürin mattis osa ta sõnadest. Poisid kuulsid ainult: «. . . olla veremürgitus! . . .»

«Veremürgitus?!» kohkus Peeter.

«Väga võimalik . . .» noogutas Ivi ema aeglaselt pead.

Peetri nägu väljendas nõutust. Andres seevastu aga muutus tõsiselt-mõtlikuks.

«Penitsilliini oleks vaja,» lausus ta lõpuks kaalukalt. «See aitab. Meil koolis ühel poisil oli ka veremürgitus. Nii kui ära süstiti, sai kohe terveks. Ja isa rääkis ka, et penitsilliin aitab alati.»

«Ei tea,» vastas Ivi ema, «peaks vist arsti kutsuma . . ., aga kuidas seda teha saaks? Telefoni meil ju ei ole,» arutas ta murelikult. Ivi ise istus kahvatuna toolil ega võtnud jutuajamisest osa. Hirmus sõna «veremürgitus», mille ema pooleldi kogemata välja ütles, oli ta ära kohutanud ja kumbki poistest ei tulnud selle peale, et teda lohutada või julgustada.

«Ja pidi see isa ka just täna linna minema!» lisas Ivi ema pärast üürikest vaikust.

«Kus teil siin kõige lähem telefon on?» küsis Andres äkki.

«Kaugel,» vastas metsavahi naine, «oma kolm kilomeetrit tuleb tugevasti ära . . .»

Väljas sähvis ikka veel aeg-ajalt välk, kuigi kõu kostis juba justkui kaugemalt. Endiselt rabises katusel ja aknaklaasidel tihe vihm. Äikesepilvede poolt kaasatoodud varajane hämarus lasus metsal. Ivi ema vaatas lootusetult aknast välja.

«Meie võiksime ehk sõita . . .» pakkus Peeter kiiresti, kuigi pisut kõhklevalt. Ent Ivi ema ei tahtnud sellest kuuldagi.

«Ei, ei, kus te sellega!» vaidles ta vastu. «Ilm vihmane ja pime . . . koht ka päris võõras, võite veel ära eksida . . . ei, mitte mingil juhul!»

«Muidugi, meie sõidame!» lausus nüüd ka Andres, kuid juba otsustavalt. «See on kõige targem, mis me teha saame. Ega siin pole aega kaubelda!»

«Ei, ma lähen parem ise. Teie olge seniks Ivile seltsiks,» ütles Ivi ema.

«Pole kellelgi tarvis minu pärast kuhugi minna,» väitis nüüd Ivi vapralt ja püüdis kõigest väest naeratada, kuid naeratus sai kuidagi hale ja abitu, sest tütarlapsele ei andnud rahu teiste jutust tekkinud veendumus, et tal on veremürgitus. «Ega mul olegi valus,» jätkas ta, «aga hommikul tuleb isa koju ja toob arsti, mis see mõni tund oodata ongi . . .»

«Ei, nii kaua ei tohi viivitada,» vaidles Peeter ägedalt vastu. «Vahepeal võib mürgitus edasi minna. Arst peab kohe nüüdsama kohale tulema, siis saab kergesti abi. Mida varem, seda parem! Me helistame linna ja ta sõidab otsekohe autoga välja — poole tunni pärast on platsis.»

Peeter pööras ringi ja hakkas minema. Andresega koos läks ta juba peaaegu ukse juurde, kui Ivi ema ütles:

«Ma ei tea, kas te ikka . . .» Kuid jätkas siis otsustavalt: «Olgu pealegi, aitäh teile! Oodake ainult veidi, kuni vihm vähemaks jääb. Nii kui tee peale välja jõuate, keerake kohe Hellaste poole. Seal näete poole tee peal niisugust väikest maja, seisab teine tee ääres päris üksikult kohe. Teisi niisuguseid seal lähedal polegi. Seal elavad karjabrigaadi inimesed ja neil on telefon sees. Sealt saabki helistada . . .»

«Küll me üles leiame,» kinnitas Andres rahulikult.

«Helistame!» tõendas Peeter.

Nende sõnadega astusid poisid uksest välja.

«Näe, vihm ongi nagu vähemaks jäänud,» lausus Peeter, kes oli esimesena üle läve saanud, kuigi vihma tuli veel üsna kõvasti.

Hämar mets metsavahi maja ümber oli täis vihmasahinat, mis tekitas mingi imeliku troostituse tunde. Kõikjal seisid tumedad, kõrged kuused ja männid. Poistel hakkas hetkeks kõhe, kuid mõlemad püüdsid seda ebameeldivat, alateadlikku hirmutunnet maha suruda. Kauge välgusähvatus valgustas silmapilguks ümbrust ja mõne aja pärast järgnes talle kauge, tume müristamine. Jalgrattad seisid mahajäetult seina ääres. Nad olid räästa varjus peaaegu täiesti kuivaks jäänud. ———

Teel läikisid vastu suured veelombid. Andres sõitis seekord ees ja püüdis neist mööda loovida. Alati see ei õnnestunud ja siis lendasid pritsmed laias kaares mõlemale poole. Peeter ei jäänud Andresest maha rohkem kui vast rattaosa. Mõlemad lülitasid dünamod tööle, need hakkasid surisema ja kahe laterna valgusvihud kobasid hüpeldes mühklikku teed.

Kahel pool teed seisis salapärane, tume ja tundmatu mets. Vahel libises valgusvihk mööda märgi puutüvesid ja need heitsid kentsakaid varje. Hõredaks jäänud vihm peksis sõidu peal üsna tugevasti vastu nägu. Andres tundis, kuidas ta särk muutus õlgade pealt läbimärjaks ning peagi jooksis abaluude vahelt piki selga allapoole külm veenire.

«Hõi, Peeter!» hüüdis ta õlgu väristades. «On sul ka särk läbimärg?»

«Jaah!» hõikas see vastu. «Jalad kah!»

«Kuidas tunne on?»

«Ei midagi, istme all on veel päris kuiv!»

«Ja mis sellest siis?»

«Noh, niikaua, kui on veel üks kuiv koht olemas, ära ei sula!»

Maanteeni läks sõit õnnelikult. Kuid suurele teele keerates libises Peetri jalgratta esimene ratas ja ta suutis vaevu kukkumisest hoiduda, astudes jalaga hiiglasuure veelombi keskele.

«Oh sa igavene jeekim!» hüüdis läbimärg ja vihane Peeter lombist välja ronides.

«Tegid jalavanni või?» muigas Andres.

Peeter ei vastanud selle peale midagi. Tuju polnud kaugeltki

hiilgav. Muide, see «jalavann» ei saanud talle küll ka midagi kurja teha, sest et jalad olid ennegi läbimärjad.

Nüüd läks sõit kiiremini, lompe oli tee peal vähem ja tee ise siledam.

Sõidetud võis olla juba pool maad või isegi rohkem, kui juhtus õnnetus. Kas oli selles süüdi teel vedelnud pudelikild või hobuserauast väljakukkunud nael — aga Peetri jalgratas võpatas korraks ja otsekohe kostis terav, sisisev heli. Esiratta kumm vajus tühjaks.

«Andres!»

«Mis?» pidurdas Andres järsult Peetri hädakisa kuuldes.

«Nässus!»

«Mis asi?»

«Kumm, kurinahk! . . .»

«Tühi või?»

«Tühi jah. Mingi ork oli vist tee peal püsti, ajasin otsa!»

Andres tuli lähemale ja katsus oma jalgratta lambi valgel viga otsida, kuid valgus hääbus samas ja poisid jõudsid ainult näha, et kumm oli tõepoolest tühi.

«Mis nüüd teha?» küsis Peeter nõutult.

«Mis sa siin ikka tegema hakkad . . .» venitas Andres mõtlikult. «Lappida ei saa, pime on ja meil tuli takus. Niisama edasi sõita kah ei saa, siis on kumm homseks päris läbi ja istume siin tont teab kui kaua . . . Võiks ju nii teha, et sina lähed tasapisi jalgsi ja mina põrutan üksi edasi. Ma jõuan sulle järele, kui tagasi sõidan . . .»

Peeter vaatas kõhklevalt ümberringi.

«E-ei,» ütles ta. «Ma tulen parem sinuga.»

«Ei tea kuidas?» läks Andres pisut ägedaks. «Sõita sa ju ei saa, kahekesi ühe ratta peal sihukese ilmaga kah ei sõida . . . Kas lendad või?»

Peeter vaikis. Vihm oli küll peaaegu päriselt lakanud ja ainult vahetevahel langes näole või käele mõni üksik piisk, kuid madalate tumehallide pilvede poolt kaasatoodud hämarus oli täis puuokstelt langevate vihmapiiskade kahinaid.

«Tead mis,» ütles Peeter lõpuks Andresele küsivalt otsa vaadates, «lähme õige mõlemad jala . . .»

«Ei, see pole jutt ega midagi,» vaidles Andres vastu. «Oled sa ära unustanud, et meil pole aega kaotada? Ivile on ju arsti tarvis!»

Peeter noogutas kurvalt pead. Tuli välja, et ta pidi siiski jääma üksipäini metsa vahele. Kuigi ta püüdis ennast veenda selles, et mets on tühi, et keegi ei varitse puude vahel teda, Peetrit, ja et üldse ei saa midagi juhtuda, puges põue siiski ebameeldiv õudusetunne. Andres nägi Peetri kõhklust.

«Kolli kardad või?» küsis ta pilgates.

«Ise sa oled koll . . . metsa mine oma kolliga!» käratas Peeter, kuid tema ägedus ainult kinnitas Andrese oletust.

«Lase aga käia, astu ikka jala ette!» manitses ta jalgratast ringi pöörates. «Ma hakkan siis sõitma . . .»

Ta polnud veel jõudnud sadulasse istuda, kui Peeter hüüdis: «Andres! Pea kinni! Mul on idee!»

Talle oli tõepoolest hiilgav mõte pähe tulnud.

«Mis idee? Kas kollitõrje osas või?»

«Käi kuu peale oma kolliga!» vihastas Peeter nüüd juba tõsiselt.

«Noh, mis idee siis?» päris Andres lepitavalt.

«Aga näe niisugune, et ma tean nüüd, kuidas me kahekesi sõita saame . . .»

«Kuidas?» üllatus Andres.

«Väga lihtsalt. Teeme kahest jalgrattast ühe!»

«Ei tea kuidas?»

«Käkitegu. Võtame minu omal esimese ratta alt ära ja toetame kahvli sinu oma tagaratta teljele. Tuleb välja kolme rattaga jalgratas.»

«Mine ikka!» ütles Andres. «Tahad sa öelda, et niisuguse riistapuuga ka sõita saab?»

«Miks ei saa. Sihukesi on ju olemaski, ma ise ükskord pildi peal nägin . . .»

«Ei tea . . .» kõhkles Andres ikka veel, kuid Peeter veenis teda tuliselt:

«No proovime vähemalt, mis sa kardad!»

Lõpuks Andres nõustus ja poisid asusid kiiresti tööle. Pimedas käsikaudu kobades võttis Peeter esimese ratta alt ära. Andres lükkas oma jalgratta tagurpidi Peetri oma juurde ja jäi seisma. Peeter asus kahvlit tagumise ratta teljele tõstma.

«Ei saa!» hüüatas ta pärast minutipikkust pusimist.

«Mis asja ei saa?» küsis Andres rahulikult.

«Nojah, ei saa kahvlit otsa!» ägestus Peeter veelgi enam. «Liiga kitsas on, mitte kuidagi ei lähe! Mis nüüd saab?»

Andres mõtles pisut ja ütles siis:

«Kui painutaks õige kahvliharusid pisut laiemale . . .»

«Aga see rikub ju jalgratast . . .» kahtles Peeter.

«Ei riku midagi. Muidu ei tule sest asjast küll midagi välja. Mõtle ruttu, aeg ei oota. Ma sõidan siis ikkagi üksi edasi ja sina hakkad metsavahi maja poole tagasi minema, kas jah?»

Peeter vaatas ringi. Kõikjal laius tume, võõras mets ja ainult hallikas teelint valendas pimedas metsa keskel. Peetris võitlesid kaks vastukäivat tunnet: ühest küljest oli tal hirmus kahju oma uuest jalgrattast, mille pump niigi oli täna kaduma läinud ja mille kahvlit nüüd Andres nii rahulikult soovitas laiemaks painutada, teisest küljest aga tundis ta tõsist hirmu üksipäini metsa jäämise ees.

Ja Peeter otsustas. Südant kõvaks tehes painutas ta kahvlit nii ettevaatlikult kui võimalik kahe käega laiali. Andres õpetas veel, et mõlki ei tohi sisse painutada — siis on kõik mokas, aga Peetril oli endalgi nii palju tegemist, et tal polnud aega teise nõuandeid kuulata. Veidi aja pärast oli kolmerattaline «masin» valmis ja poisid istusid suure vaevaga sadulasse, et jätkata oma teed.

Kui Andres ja Peeter oleksid jõudnud asjalikumalt kaaluda, siis oleks neile kindlasti pähe torganud, et «masina» tegemiseks kulunud aja jooksul võis juba jalgsigi paar kilomeetrit maha käia. Aga või siis kõike nii väga asjalikult kaaluda saab, kui vanust on kahe peale kokku kõigest kakskümmend kuus aastat!

Kolmerattaline vibas küll hirmsasti, aga läks siiski edasi — ja mitte just väga aeglaselt. Peetri jalgratta esimene ratas kõlkus juhtraual ja püüdis kogu aeg kangekaelselt müksata Andrest tagantpoolt. Üksik valgusvihk hüples mööda teed ja rebis hämarusest välja kord tumeda männitüve, kord veelombi. Peeter kuulatas, kuidas kolises ta jalgrattaraami vastu Andrese mahavõetud pakiraam ja tema oma esimene porilaud, mis olid osutunud «masinavärgi» kokkupanemisel üleliigseks. Ebakindlalt ja suuri kaari tehes püüdsid poisid käänakuil tasakaalu säilitada. Nende õnneks ei tulnud vastu ühtki autot.

Kõigi kolme ratta alt lendasid laiali poripritsmed, kui poisid püüdsid end kramplikult teel hoida ega pannud muud midagi tähele. Tee aga kulges üha edasi ja edasi.

Alles mõne aja pärast hakkasid ees vilkuma ähmased tulukesed. Ebatavalise sõidu eesmärk oli lähedal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas hindad poiste käitumist metsavahi majas? Mis nende juures eriti meeldib?
2. Kuidas oleksid poisid veel võinud talitada?

4.

Vaevalt oli Andres tulukesi silmanud, kui ta hüüdis:

«Olemegi kohal!»

«Kus? Ahah, näen jah! . . .» vastas Peeter ja hakkas korrapealt tugevamini väntama.

«Ära mängi, vaata kui lendame veel kogu krempliga kraavi!» hüüdis Andres hoiatavalt. «Ma ei saa ju niimoodi rooli hoida!»

«Kes käskis kippuda tüürimeheks, kui ei oska!» osatas Peeter, eesmärgile lähenemisest lõbusamaks muutudes. Ta hirm pimeda metsa ees oli nagu käega pühitud.

Tuled aga liginesid iga rattatiiruga. Peagi eraldas silm juba hoonete ähmaseid piirjooni ja poiste lähemale jõudes hakkas maja juures klähvima koer.

Maja asetses üsna tee ääres. Poisid lükkasid ühisel jõul oma kummaliselt pika jalgratta maja seina äärde ja astusid trepi poole. Peeter tõstis jala juba esimesele trepiastmele, kui äkki kargas kuskilt välja koer — selline väike, õel karvanäss, kes oma puudulikku kasvu püüdis tasa teha seda kiledama klähvimisega. Koeranäss kargas Peetrile lõrinal vastu, nagu tahaks kohe püksisäärde kinni karata ja Peeter tõmbus ehmunult tagasi.

«Mine, mine, mis sa seisad!» hõikas Andres tagantpoolt. «Kas sa kardad seda va niru?!»

Peeter astus jälle sammu edasi, kuid koeranässi hambad lõksatasid kokku otse ta sääre juures ja ta põrkas uuesti tagasi. Mine sa hullu tea! See vastik elukas oli ilmselt nõuks võtnud võõraid mitte mingil juhul majja lasta.

«Uuhh, elukas!» käratas Peeter. «Käi minema!»

Kuid «elukas» ei ilmutanud mingit kavatsust «minema käia» — mitte vähimatki! Vastupidi, ta klähvis veelgi kõrvulukustavamalt ning asus lausa pealetungile.

Andres astus otsustavalt lähemale. Peetril oli kole piinlik näidata, et ta kardab pisikest koeranässi, ja sellepärast otsustas ta silmapilkselt koeranässi iga hinna eest minema peletada. Vaevalt oli Andres ta kõrvale saanud, kui ta kummardas maha justkui kivi võttes, sirutas end siis kiiresti püsti ja tegi, nagu viskaks kivi. «Elukas» iitsatas imelikult, tõmbas saba jalge vahele ja lidus minema. Poisid astusid trepist üles.

Ei jõudnud veel Andres kättki ukse külge panna, kui see juba avanes ja lävele ilmus neiu.

«Kes siin on?» küsis ta valjusti.

«Siin oleme meie,» oskas Andres äkitselt ainult vastata.

«Kes need «meie» siis on?» küsis tütarlaps.

«Noh, meie ... me tulime kiiresti helistama. Metsavahi Ivil on veremürgitus, tuleb ruttu arst kutsuda ... neil telefoni pole!» vuristas nüüd Peeter ühe hingetõmbega.

«Tulge sisse ja seletage asi ära!» käskis nüüd tütarlaps lävelt.

Poisid astusid üle ukseläve. Trepi alt klähvis neile tagantjärele pisut julgust kogunud karvane koeranäss.

Andres jutustas kogu loo karjatalitajatele — neiule, kes oli neid uksel vastu võtnud, ja teisele, vanemale naisterahvale, kes seisis laua juures. Peeter püüdis küll mitu korda ka omalt poolt midagi selgitavat lisada, kuid läks kiiruga ikka segi ja hakkas pudistama ning siis pidi Andres jälle otsast peale hakkama. Lõpuks oli kõik läbi häda siiski selge.

«Evi, helista otsekohe linna kiirabile!» käskis vanem karjatalitaja tütarlast. See läks teise tuppa.

«Istuge ometi ... ise nagu pesust tulnud, märjad ja puha ... väsisite vist ära? ...» ütles karjatalitaja poistele ja läks ka ise teise tuppa telefoni juurde.

Andres ja Peeter istusid laua juurde. Andres väristas õlgu, millele liibus märg särk. Äkki hakkas ennast tunda andma hirmus väsimus. Ta vaatas üle laua ja nägi, kuidas Peetri pea vajus nõksatades allapoole. Peeter tõstis küll otsekohe pead ja pilgutas ehmunult silmi, kuid mõne aja pärast nõksatas pea uuesti allapoole.

«Küll on vastik ... et jalad ... märjad ...» torises Peeter haigutades. «Aga ei tea ... kuhu see ... võõras mees ... sai? ... Kas jõudis ... Hellastese või? ... Fotoaparaat teisel kah ...»

Peeter jäi vait. Kõrvaltoast kostis kõnelust. Andres püüdis kuulatada, aga kas oli jutt liiga halvasti kuulda, või oli ta liialt unine — kuid ta ei suutnud millestki aru saada. Ta peas keerlesid seosetud mõtted haigest Ivist, tundmatust mehest ja miskipärast ka karvasest koeranässist...

Samal ajal rääkis karjatalitaja Evi — sama tütarlaps, kes neid vastu oli võtnud — seina taga ärevalt telefonitorusse. Tema kõrval seisis ka vanem karjatalitaja. Lõpuks pani Evi toru ära ja lausus:

«So-oh! Kohe lubasid välja sõita, hiljemalt tunni aja pärast on kohal...»

«Et nad ometi kiiremini tuleks...» vastas tädi Marie ja läks ukse poole.

«Aga vaat, kus on alles poisid — ise märjad nagu kassipojad — ja muudkui tulevad!... Peab neile kohe kuuma teed andma ja riided kuivama panema. Las siis põõnavad hommikuni!»

Ta astus uksele ja jäi lävele seisma. Evi vaatas uudishimulikult üle ta õla. Mõlema poisi pead puhkasid laual. Poisid magasid...

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Meenuta, missugustes palades jutustatakse veel poistest? Mida võib üldistavalt öelda poiste tegevuse, käitumise, huvialade ja iseloomu kohta?
2. Mida võib öelda aga tüdrukute kohta? Mille järgi otsustad?

KÜLVIAJAL.

P. Viiding

I

Sulad minema on pühkinud lume,
jõgedelt on viinud merre jää.
Suureks paisund pungist mets on tume.
Talioras tõstab virgund pää.

Rästa rõõmsas vileviisis valjus
noore kevade on vana märk.
Raagus kase alastust uus haljus
katab peagi nagu siidisärk.

Sinitaevas päikse kuldsel keral
taas on kirdest loodesse pikk tee.
Soojund mullas paisund viljatera
«tärka», «kasva», jälle käsib see.

Kevad käsib, tema käsku kuuleb
iva mullas, pungasilmad puus.
Tema saadikuks on soojad tuuled,
ülased ja vile rästa suus.

II

Kevadpäevad, pikad, valged,
imelühikesed ööd . . .
Päike paistab pruuniks palged,
ja meil on nii palju tööd.

Haljas teras lõikab vagu,
niiskelt läigib rammus muld.
Maale, mis on rahva jagu,
kiirgab kevadpäike tuld.

Ader lõikab, äke silub.
Seemet mulda poetab pihk.
Tuleb suvi, soe ja ilus
— peotäis sügiseks on vihk.

Tuhat peotäit viskan lisaks,
tuhat vihku enam saab
ühtne, tarmukas ja visa
töötajate kodumaa.

Kevadpäevad, valged, pikad,
imelühikesed ööd . . .
Päevad hoolest, õnnest rikkad,
õnnest — teha loovat tööd.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jutusta, missuguste piltidega annab luuletaja edasi kevadist loodust.
2. Leia kõnekujundid, mis teevad laused eriti ilmekaks.
3. Miks ütleb luuletaja, et kevadel «meil on nii palju tööd»?
4. Meenuta, mida õppisid riimist. Leia riimid ja määra nende pikkus ning liik.

MATSALU ROOSTIKUS.

Jüri Piik

Kotka hukkumine.

Kui Koit ärkas, oli onnis päris valge. Ta märkas, et keegi hea vaim oli talle öösel jopi peale laotanud. Tähendab, seilepärast oligi tal nii mõnus soe magada!

Koit tõusis reipalt istukile. Onnis oli ebatavaliselt vaikne. Isegi vana kell ei kriuksunud, oli seisma jäänud. Poiss vaatas aknast välja ja ta silmad tumenesid — ruup oli ära, «hea vaim» oli ilma temata lahele sõitnud, ta oli üksinda siia džunglisse jäetud . . .

Koit riietus kähku ja lükkas ukse pärani. Taevas oli taas pilves.

Kuid ilm oli soojem ja vaiksem. Puudel olid lehed märksa suuremad. Pilliroog sahises ja kõlises, näis, nagu mängiksid ümberringi paljud harfid ja kandled. Linnud häälitsesid elavalt roostikus, seal kulges elu oma rada. Poisi kartus oli nagu käega pühitud. Ta haaras seebikarbi ja käterätiku ning jooksis jõe äärde.

Uu-uhh! Jahe vesi karastas hästi. Koit tegi tule ahju, pani teekatla tulele ja asus siis pisut lähemalt ümbrust uurima.

Selgus, et onn asus piklikul saarel, mille pikkus oli umbes poolsada ja laius kümmekond sammu. Ühelt poolt uhtusid seda Kasari rutakad vood, teisel pool laius kilomeetrite ulatuses üleujutatud roostik — roogsoo. Kahest otsast oli saar ülejäänud kaldavallist laiade nõvadega ära lõigatud. Ükski inimene ega loom ei saanud maad mööda onnile ligineda, ainult veetee ühendas Rookolli «häärberit» muu maailmaga.

Otse onni taga sädistas kaislapuhmas krigiseval häälel rutakalt ja peatumatult kõrkja-roolind:

«Tiritiritir-tsii-tsii-tsii-pil-pil-pil-tsitsitsi-tii-kä - ga - tii - käga - tsirrrrr-käga-tsitsi-käga-tsitsi-kära-kära-tsii-tsii-tsetset-pii - tsetset - pii . . .»

Pidevalt lauldes tõusis heleda kulmutriibuga väike pruun linnuke aeg-ajalt mõne meetri kõrgusele õhku, sooritas tiibadega rapeldes väikese kaare ja langes taas kõrkjatesse.

Valli idaserval ja ka mujal lendas madalalt putukate jahil määratu hulk pääsukesi, kes laskusid vahel rookõrtele ja maha. Õhku täitis mahe vidin. Esmakordselt nägi Koit ühes kohas nii palju pääsukesi ega osanud sellele seletust anda.

Taevast kostis kõmisev hüüd: «Klon-n-ng! . . .»

Üle poisi pea lendasid kaks suurt musta ronka, küllap teiste lindude pesi ründama. Siis kuulis ta roostikust isesugust häält. «Kreuk, kreuk . . .» häälitses seal keegi tasakesi ja nukralt.

Koit astus ettevaatlikult valli siseservale, murdes maha roogu, et paremini näha. Kuid ta ei märganud salapärast häälitsejat. Selle asemel põgenes praginal otse ta jalge eest emapart, kes kadus prääksudes tihnikusse. Oma pruunikirju sulerüü tõttu ei paistnud ta pilliroost üldse silma.

Kooldunud rookõrte vahel paistis kuivanud roogudest suur pesa, mille siseküljed olid vooderdatud hallikaspruunide udusulgedega. Pesas oli kümme rohekat kanamunasuurust muna, üks neist pisut mõlkis.

Põhja poolt kostis äkki hanede valju kaagatamist, partide ärevat prääksumist ja kajakate kriiskavat kisa. Roostiku kohale tõusis suur pruun lind. Koit tundis ta kohe ära: see oli lahe valitseja — merikotkas. Lehvitades rahulikult oma hiiglasuuri tiibu, tõusis ta tiireldes järjest kõrgemale. Kolm kajakat jälitasid teda, pikeerisid kiljudes ülalt alla, jagasid talle vihaselt nokalööke. Merikotkas kehitas ainult vahetevahel tiivanukki, otsekui eemale peletades tüütavaid kärbseid. Vaimustatult jälgis Koit toredat vaatepilti.

Kuid järsku poiss võpatas. Kusagil all rootihnikus lajatas ootamatult kuiv püssipauk. Kotkas vajus kohe küljeli ning langes seejärel abitult ülepeakaela pilliroogu. Ta langes hääletult, kuid jahmunud poisile näis, nagu kuuleks ta kõrvulukustavat huilgamist, linnu meeleheitlikku hädakisa, pilliroo raginat ja valju mütsatust...

Koit kuulatas pinguldatult, kuid nüüd ei kostnud enam muud kui häiritud veelindude kisa. Nad rahunesid varsti. Ainult ääretu roostik kahises ühetooniliselt, osavõtmatult. Ent Koit teadis nüüd, et roostik polnud tühi ega ohutu — seal varitses kaitsetuid linde kuri, südametu inimene.

Suure roostiku saladused.

Ilm oli sume, lõunast puhus soe tuul. Pääsukesed olid kadunud. Üksik jõetiir lendas üle ruuba, vaadates teraselt alla. Koit sõudis ühe mõlaga vastuvoolu Penijõe suudmest mööda. Kaks sookurge lendasid kõrgel ida poole, mustviiresed raplesid suures parves roolatvade kohal, püüdes putukaid ja häälitsedes nukralt: «Kirrä!... Kirrä!...» Nad olid rästasuurused, sulekuub oli neil must, saba ja tiivad hallid, jalad tumepunased. Lend oli neil kerge, hõljuv, ülikiirete käänakute, sööstude ja pööretega.

Koit väsis varsti ära ja laskis voolul ruupa tagasi kanda. Kurvalt silmitses ta möödalibisevaid kaldavalle, tuules hällivat roostikku. Kõigele heitis tumeda varju teadmine, et juba mõne päeva pärast peab ta siit ära sõitma...

Äkki märkas Koit väikest nõva ja talle tuli pähe julge mõte: mis oleks, kui ta sooritaks väikese uurimisreisi, sõidaks ruubaga roostikku?

Samas tuli talle meelde vanamehe hoiatus.

Kuid ta ei lähe ju kaugele, ja ruuba jälje järgi pääseb kergesti tagasi. Äkki kohtab veel hüüpi? Kuskil siinkandis oli ju Rookoll teda mitu korda näinud. Tõepoolest — kas nüüd või mitte kunagi, mõtles Koit ja suunas ruuba sahisevasse tihnikusse.

Kõrge roo vahel muutus kohe hämaraks ja tuul kadus hoopis, ainult ülal õõtsusid pöörised kahinal siia-sinna. Ruup liikus aeglaselt edasi, kuigi poiss lükkas kõigest jõust mõlaga põhjast. Varsti hakkas ta hingeldama ning peatus. Istus mõnda aega ja kujutles, et viibib kusagil metsikus Aafrika džunglis. Tore on hiljem kodus jutustada, kuidas ta üksinda Suurde roostikku tungis!

«Kreuk, kreuk, kreuk...» kostis äkki üsna lähedalt puine häälitsus. Koit juhtis ruuba ettevaatlikult sinnapoole. Hääl vaikis. Poiss ootas, kuulates teraselt. «Kreuk, kreuk...» kostis jälle, seekord paremalt poolt. Poiss suunas ruuba sinna ja jätkas tagaajamist, püüdes sõiduteed meeles pidada. Vesi vulises, roovarred libi-

sesid kahinal ruuba külgedest mööda. Oli päris põnev. Salapärane häälitseja oli kord siin, kord seal. Koit aina lükkas ruupa hääle suunas. Kuid ta ei saanud ikkagi tundmatut lindu näha, sest see jäi lõpuks vait, nähtavasti puges peitu või lendas minema.

Tarvis oli tagasi sõita.

Poiss läks ninasse ja lükkas ruupa roo sisse jäänud jälgi mööda tagasi. Kuid tuul oli roovarred juba kokku koolutanud, läbisõidujälg oli vaevalt nähtav. Ja seal, kus ta äsja oli mitu korda suunda muutnud, sattus poiss segadusse. Liikus algul üht jälge mööda, kuid see kadus varsti sootuks. Siis sõitis tagasi, kuid nüüd olid kõik jäljed segi läinud, ta ei leidnud nõva enam üles. Tihe roog tõkestas igal sammul ruuba teed, mõla jäi järjest tihnikusse kinni, rootüükad torkisid valusasti poisi käsi, lemmed peksid vastu nägu.

Poiss taipas, et ta oli eksinud. Kuum juga käis üle keha, suu muutus kuivaks.

Koit püüdis end rahunema sundida, kuid süda peksles, veri tuikas meelekohtades. Tuli järele mõelda. Jõgi voolas idast läände, tema sõitis otse põhja, tähendab, nüüd tuli lõuna poole sõita. Aga kus oli lõuna? Taevas oli üleni pilves, päikest polnud üldse näha. Tuleb oodata, kuni ta välja tuleb.

Kasvav hirmutunne ei lasknud poissi paigale jääda, ta otsustas veel vanu jälgi otsida. Samas märkas ta rooseinas ebaühtlast siksakilist rada. Näis, nagu oleks siin keegi vikati või sirbiga endale tihnikus teed teinud.

Koit suunas ruuba selle raja poole, kuid seal oli vähe vett, raske oli edasi pääseda. Poiss rassis, hambad ristis, pika raske mõlaga, liikudes toll-tollilt edasi. Ümberringi sahises, krabises kollane tihnik.

Äkki peatus Koit jahmunult, pühkis näolt higi ja vahtis ainiti ettepoole.

Roovarte vahel lösutas viie-kuue sammu kaugusel ebamäärane pruunikas kogu. Kes see oli?

Poisi süda hakkas vasardama, ta vaatas teraselt, kuid ei saanud midagi aru, sest roovarred segasid. Üks oli kindel: kogu ei liigutanud.

Koit võttis südame rindu, lükkas ruupa värisevate kätega edasi. Varsti nägi: roopuhmas lamas suur surnud lind. Samal silmapilgul meenus poisile ootamatu lask roostikust, abitult allalangev merikotkas . . .

Koit sõitis lähemale, kummardus üle parda ja sikutas suurt tiiba. Jah, see oli tapetud kotkas. Surmavalt haavatuna oli ta läbilastud tiibadega raiunud endale siia tee. Lind vaevles vististi kaua, enne kui saabus surm.

Poiss unustas mõneks ajaks oma häda, imetledes tapetud õhuhiiglast. Ta vaatas huviga merikotka helekollast kõverat nokka, ta kollaseid tugevaid jalgu, hirmuäratavaid musti küüniseid. Märkas

sedagi, et kotka vasak jalg oli juba varem läbi lastud või murtud ja uuesti kokku kasvanud.

Koit laskus väsinult istuma, silmitsedes hukkunud röövlindu ja mõtles, mis temaga teha. Jätta ta siia? Kahju on teda lasta siin ära mädaneda. Viia kaasa? Aga kuhu? Ta on ju eksinud . . .

Poiss mõtles kramplikult. Ta peab niikuinii väljapääsu leidma ja onni juurde tagasi jõudma. Aga millal? Võib-olla alles homme. Ta oli suures kimbatuses.

Tõmban õige mõne sule kotka tiivast endale mälestuseks ja jätan laiba siia, arvas ta viimaks. Ei! Koit tõusis otsustavalt püsti, haaras kotka tiibadest kinni. Ta viib merikotka kaasa. Siis on tal vähemalt Rookollile midagi ette näidata. Suure vaevaga tiris ta võimsa linnu ruupa, seadis ta ninasse pikali ning haaras siis mõla uue hooga kätte.

— —

Õige varsti põrkas ruup vastu valli, natuke maad onnist eemal Koit kuulis ühtlast sahinat — Rookoll saagis puid. Peagi jõudis poiss surmani väsinult, kuid õnnelikult onni juurde. Rookoll seisis, saag käes, ja vaatas uudistades poissi. Koidu kriimulise punetava näo järgi aimas vanamees, mis poiss roostikus oli läbi elanud.

«Eksisid ära, mis?»

Koit koristas hoolega ruubast rohukõrsi ja muud prahti.

«Ei eksinud,» vastas ta teeseldud reipusega, kuid ei vaadanud vanamehele näkku. Poisi palged õhetasid, käed värisesid. «Ma leidsin merikotka, mis eile maha lasti . . .» Koit kergitas võidurõõmsalt suurt pruuni tiiba.

Rookoll viskas sae puuhunnikule ja astus kaldalt alla.

«Ennäe,» pomises ta üllatunult, «või said kätte . . .»

Nad tõstsid surnud kotka kaldale.

«Päris suur,» ütles poiss.

«Oma neli kilo on ära,» arvas vanamees.

Seejärel sirutasid nad kotka tiivad välja, imetlesid linnu vägevust.

«Kaks meetrit vähemalt,» arvas Rookoll tiibade sirulaiuse kohta. «Jaa, oli tore lind! Kelle hullu püssi ette ta küll sattus? . . .»

Kumbki neist ei suutnud mõista, mispärast see haruldane lind maha lasti.

Merikotka pea ja kael olid kohvipruunid, tumedamate triipudega, muu keha oli tumepruun. Saba koosnes valgetest sulgedest. Ülemine nokapool oli alumisest pikem ning selle ots oli terav ja konksutaoliselt kõver, andes isegi surnud linnule väljakutsuva, sõjaka ilme. Kollased jalad lõppesid tugevate mustade küünistega.

«Nendega püüdis ta suuri kalu madalas vees,» lausus Rookoll, silmitsedes metsikuid küüniseid, «just haugide peale on merikotkad maiad, aga murravad maha ka jäneseid ja isegi noori metskitsi.»

Samas kuulsid nad jõelt mootorimürinat ja nägid vastu voolu

kihutavat helerohelist paati, mis lähenes otseteed kaldale. Paadi päras istus kõhn vanamees. Ta tõusis püsti, jättis päramootori seisma ning vaatas üksisilmi väljasirutatud kotkast. Paat jooksis ninaga kaldasse kinni. Võõras küsis ähvardavalt kõmiseva bassihäälega:

«Mis see's on? Kes sellega hakkama sai?»

Vaikus. Muhelev Rookoll tõstis pilgu kohmetunud poisile.

Linnukuningas.

Vanamees tuli maale, astus kiirustamata raskel sammul kaldast üles. Tal oli sirge rüht ja otsekui pruunist raudkivist väljaraiutud karm nägu terava nina ning esiletungivate põsenukkidega. Ta jäi harkis jalu Rookolli ette seisma, vaatas tapetud kotkale ja seejärel otse Rookollile näkku.

«Kuule, Pärt, mis pagana nali see's on? Kes on merikotka maha lasknud?» Võõra silmad välgatasid.

Rookoll tõmbas näo krimpsu ja liigutas vuntse.

«Hurjah!» hüüdis ta väljakutsuvalt. «Ega sa ometi ei arva, et meie tapsime selle kotka? Linnukuningas sõidab muudkui ringi, aga siinsamas nina all põmmutatakse maha merikotkaid ... Räägi, Koit, kuidas lugu oli.»

«Kuidas see juhtus?» pöördus võõras käskivalt poisi poole.

Koit jutustas lühidalt eilsest saladuslikust sündmusest: roostikust kostnud lasust, merikotka hukkumisest ja tänasest leiust.

«Kas siin eile võõraid liikumas oli?» küsis Linnukuningaks nimetatu.

«Jah,» vastas poiss, «kaks meest sõitsid pärast seda siit mööda ... vedasid lanti ...»

«Mis mehed need olid?» pöördus Linnukuningas Rookolli poole.

«Mina olin ära, poiss räägib, et üks olnud kiitsakas nagu kui vatatud lest, teine jälle paks nagu marja täis latikas.»

«No säärase kirjelduse järgi ei saa ühtegi salakütti kindlaks teha,» lausus võõras kulmu kortsutades ja pöördus jälle Koidu poole: «Mis paadi number oli?»

Koit tundis, et punastab.

«Ei tea ... ei teadnud vaadata,» vastas ta kohmetunult.

«Kehvasti tegid,» sõnas Linnukuningas pettunult. «Teinekord pea alati number meeles. Siin on jahipidamine keelatud, salakütid luusivad tihti ringi, tuleb silmad lahti hoida.»

«Hea küll,» lubas Koit kuulekalt.

«Paha lugu,» lausus Linnukuningas tusaselt. «Õige ju on, et merikotkas kuulub kahjulike röövlindude hulka — hävitab kasulikke ulukeid, rüüstab veelindude pesi. Kuid tuleb meeles pidada seda, et ta on väga haruldane lind ja sigineb väga aeglaselt: emakotkas muneb aastas ainult kaks muna. Meil Eestis võib merikotkaid sõrmedel üles lugeda.» Ta mõtles pisut ja lisas: «Ma pean kotka laiba juba homme Tartu Zooloogia Instituuti saatma. Hea, et sa selle leidsid.» Ta noogutas Koidule heakskiitvalt.

Näis, et merikotka tapmine oli Linnukuningat sügavasti puudutanud. Ta päris täiendavalt, kustpoolt landivedajad olid tulnud ja kuhu läinud, kuidas riides olnud, võttis siis piibu ja tubakakoti välja ning hakkas mõttessevajunult piipu toppima.

«Lähme sisse, mis me tuule käes seisame,» pani ette Rookoll ja läks ise kõige ees onni. Linnukuningas ja Koit järgnesid talle.

«Kust sa siis nüüd tuled?» küsis Rookoll, kui nad olid onnis istet võtnud.

Linnukuningas ei vastanud kohe. Süütas piibu, tõmbas tubli mahvi alla ja ütles siis pahaselt:

«Käisin Keemos. Seal on jälle üks tegelane, ise juba vana mees, kajakapesade kallal käinud. Nagu ei oleks külas kanamune saada. Tegin akti ära, maksku nüüd trahvi.»

Koit võpatas. «Tore, et jõudsin munakoored roostikku visata!» sähvas tal peast läbi.

Näis, et Linnukuninga sõnad Rookolli puudutasid.

«Tohoo tonti!» ütles ta poolnaljatades, pooltõsiselt. «Või sina ei luba enam inimestel ühtegi muna suupisteks võtta! Mis keelaja sina oled?»

Võõras tõstis pea ja ütles aeglaselt, sügava bassihäälega:

«Mina olen Kustas Kõu, ühiskondlik jahiinspektor, ja ei luba

kellelgi linnupesi rüüstata. Ka sinu kohta teen akti, kui selle teo pealt taban, kuigi oleme eluaeg sõbrad olnud. See rumal komme peab ükskord kaduma. Või tahad sa, et Matsalu jääks lindudest tühjaks?»

«Mõnekümne muna pärast või?» küsis Rookoll pilkavalt vastu: «Ära aja lori, Kustas. Linnud munevad ju uued asemele ja asi vask. Rannarahvas on alati siit mune korjanud ja söönud, aga kajakaid pole sugugi vähemaks jäänud . . .»

Linnukuninga silmad välgatasid jälle:

«Või veel — ei ole jäänud?! Kas sina siis ei tea, miks teine naerukajakate haudeasund kahe jõeharu vahel tänavu tühjaks jäi? Aga just sellepärast, et mineval kevadel tegid Matsalu mehed seal puhta töö. Tulid öösel mootorpaadiga jõele, sõitsid ruupadega roostikku, korjasid kastide viisi mune kokku, rüüstasid enamasti kõik pesad ära. Ja näe, kajakad jätsid oma igipõlise haudeasundi maha, vähemalt tuhat paari ei pesitse tänavu enam seal. Mis sa selle peale kostad?»

Rookoll jättis vastuse võlgu, küsis ise trotslikult:

«Kellel neist kalamaimude hävitajatest õige kahju on?»

Võõras nööpis oma villase jopi eest lahti, ta nägu punetas.

«Ära tee ennast lolliks, Pärt. Naerukajakad ei hävita üldse kalamaime, nad söövad ainult haigeid ja lõpnud kalu, kes veepinnal ujuvad. Peatoiduks on neil putukad ja nende vastsed, ja sadamatest korjavad nad veest toidujäätmeid, solki. Naerukajakad on tublid sanitarid, takistavad haiguste levikut ja veekogude roiskumist. Sellepärast tuleb neid kasulikke linde igapidi kaitsta, aga mitte hävitada. Selge?»

Rookoll nohises, puhkis. — — —

«Jaa, on veel olemas südametuid inimesi, kes ei halasta ühelegi linnule ega loomale,» hakkas Linnukuningas rääkima. «Võtame näiteks niisuguse asja. Iga korralik jahimees teab, et mustad toonekured on meil õige haruldased linnud. Aga näe, Rõudes leidus viieteistaastane salakütt, kes alles nädal tagasi tulistas musta toonekurge. Õnneks sai lind ainult haavata, poiss püüdis ta kinni ja viis koju, hakkas konnadega söötma. Sain sellest loost haisu ninna, otsisin kurelaskja üles. Poiss kohkus muidugi ära, ja tead, mis ta mulle ütles? Tema üldse ei teadvat, et jaht toonekurgedele on aasta läbi keelatud — ise juba tükk aega jahipüssi omanik ja enda arvates ümbruskonna parim kütt! Noh, võtsin ta siis kõvasti pihtide vahele. Poiss hakkas lõpuks seletama, et tema lasknud kurge selleks, et metsikust kurest kodukurge aretada . . .» Vanamees muigas esimest korda, kuid ainult huuleotstega. «Kus mul Mitšurin väljas!»

«Sulle tuleb ju midagi ette luisata, muidu teed prauhti protokolli ära,» naeris Rookoll.

Linnukuningas lõi käega:

«Ega's luiskamine kedagi päästa: poiss sai ka veel isa käest

tubli peapesu, sest vanamehel tuleb tema pärast kolmkümmend rubla trahvi maksta.»

Kustas jutustas edasi:

«Teine juhtum. Mullu, juunikuus rüüstas Saastnas keskealine kolhoosnik puutüves hauduva koskla pesa tühjaks ja laskis emalinnu maha. Kui mina tahtsin temalt munakorvi ära võtta, virutas ta selle vihaga vastu maad, tallas munad puruks. Kuid see lõbu läks tal kümme rubla maksma . . .»

«Lollisti tegi, et emakoskla tappis,» ütles Rookoll vahele. «Koskel on ju kaluri kana. Kui tasakesi mune pesast ära võtta, muneb ta vahel oma 40 muna järjest asemele. Liustemäe kandis meisterdas kord keegi nupukas mees suure pesakasti puu külge. Kosklapaar tegi sellesse pesa, mees käis iga päev redeliga puu otsas, korjas sealt mune nagu oma kanakuudist.» Ta süütas paberossi ja heitis pikali. «Minu kadunud vanamees jutustas jälle, et kord munes koskel Karuse kiriku torni ja haudus seal üksteist poega välja. Noka vahel viis maha, sealt vantsis kogu pere jalgsi mere äärde . . .»

«Jah, looduses juhtub vahel imelikke asju,» kinnitab Linnukuningas. «Mina ise märkasin kord suvel lahel pardiparve hulgas üleni valget sinikael-parti. Kahel korral nägin siinsamas Kasaril päris tumedat, peaaegu musta sinikaela. Ühel kevadel jälle silmasin Haeska ranna lähedal suurt roosat lindu. Algul arvasin, et see on haavatud luik. Sõitsin ligemale, lind tõusis kergelt lendu, peen kael kentsakalt kõveras ja hiiglapikad roosad jalad rippusid alla. Selgus, et see oli haruldane eksikülaline — flamingo, kes elab kaugel lõunas . . .»

Onnis oli hämaraks muutunud. Rookoll viskas puid kustuvasse ahju. Kuivad puud läksid vuhinal põlema, hüplevad tulekeeled valgustasid laua ees istuva Linnukuninga pronksist nägu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mille poolest erineb see pala teistest seni loetud paladest?
2. Missuguseid teadmisi andis sulle see pala?
3. Missugused raamatud jutustavad veel loodusest ja looduskaitsest?
4. Püüa vestelda mõne jahi- või kalamehega ja kirjuta üles tema jutustus. Pealkirjaks: Jahimees (kalamees) jutustab . . .

KODUS.

T. Lehtmets

Siin kõik näib nõnda nagu varem —
hall maja, õu ja õunapuud.

Kuid siiski midagi on parem.
Ma nägudelt kui aimaks uut.

Ma vaatan... värske katus majal.
Ei, see ei ole siiski see,

mis taadi rõõmsalt naerma ajab.
Ta küsib: «Kas sa nägid teed?

Meil pole enam kitsast rada.
Tee — avar nagu unistus.

Võid autoga seal kihutada,
kui aega on ja tuleb lust!» —

Küll nägin, taat, ja küllap mõistsin,
mis külale see tähendab.

Kus varem kahel jalal sõitsid —
nüüd auto vaeva vähendab. —

Ma samas sellestki saan aru,
mis uut mul pakub koduõu.

Nüüd trepi kõrval pole varuks
need porist mustad jalanõud,

mis külast lahkumiseks pidid
sul olema kui sandil kepp,

ning uus on see, et igapidi
on puhtam, valgem meie trepp.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Seleta, mida tahab taat öelda sõnadega:

«Meil pole enam kitsast rada.
Tee — avar nagu unistus.»

2. Mille üle rõõmustab luuletaja selle luuletuse järgi?

LAAGRIÕHTU.

R. Parve

Järvepinnal õhtuaegu
läigib päikse viimne vööt;
viidikad ei näki praegu
— vist ei maitse meie sööt...

Õhtutaevas lõõmab lillalt,
pardid kahistavad roos
— aeg on, sõbrad, paadisillalt
minna lõkkele nüüd koos.

Udu juba katab rajad,
laiub rannapajudes,
varjab valged laagrimajad
väljakuile vajudes.

Lind kaob läbi tumma palu,
poisikesi areldes;
tee peal konnad harkisjalu
volksatavad kareldes.

Lõhnab mõnusasti tõrvast,
lõke loidab palavalt, —
üksik sääsk sind torkab kõrvast,
nuttes ise halavalt.

On sul sääse jaoks nüüd mahti,
hakka teda ajama . . .
— Lööge, sõbrad, laulud lahti,
pange metsad kajama.

Laulame nüüd täiest rinnast,
kuidas päev läks kiirelt käest:
virvendavast järvepinnast,
marjarikkast raudteemäest, —
sest, kuis okstest onne tehti,
kogutud sai pohlalehti,
münti, nõmmeliivateed,
ja et, kaasas kaikad-nöörid,
noored nobedad sapöörid
sillatasid ojaveed.

Sellest, mis meil hinges asub,
praegu vaikida ei või;
kõigest sellest laulda tasub,
mida möödund päev meil' tõi!

Keset mängu, tantsukeerist
kõik sind hooga kaasa veab
— ainult rõõmsast pioneerist
lõkkeõhtu lugu peab.

Uusi oksi tulle kanna,
mängudele hoogu anna
— laulus kiida seda maad,
kellelt kõik need rõõmud saad!

*

Lõkkehetked kiirelt kaovad,
juba tuli väheneb,
silmad vargsi kinni vaovad,
uneaeg nüüd läheneb . . .

. . . Kas siis tõesti juba kaikus
unetunnile fanfaar?
Kaikus!
Nüüd on õhtuvaikus,
ainult kõrge taevakaar
süütab sätendavad tähed,
kui sa oma tuppa lähed,
uneootel silmapaar.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Meenuta pioneerilaagris veedetud päevi. Jutusta sellest, mis oli seal huvitavat, kasulikku ja meeldejäävat.
2. Koosta kiri sõbrale, kellega veetsid suvepäevad.

TÖÖ JA VÕITLUS.

P. Rummo

Töö ja võitlus, meremüha
karastand sind, Eestimaa.
Põlvest põlve meile püha —
õnnelikuks, jõukaks saa!

Võõra võimu vägivalla
heitsid endalt, eesti muld.
Läänemere kaunis kallas,
hoia vabadusetuld!

Liidu vennalikus peres
õitsengule puhked sa.
Pühendame jõu ja vere
sulle, Eesti isamaa!

SÕNASELETUSI.

ahe, ahte, ahet — rehetuppa parsile kuivama pandud vili
ahter, -tri, -trit — laeva päraosa
Ahti — veehaldja nimi
akvaarium, -i, -i — klaasanum elusate kalade ja teiste veeloomade ja -taimede pidamiseks
alp, albi, alpi — narr, kergats
annivakk, -vaka, -vakka — veimevakk; vakk, millest pruut pu'mas jagas sugulastele kinkideks veimeid (särgid, vööd, kindad, sokid, sukapaelad)
arssin, -a, -at — endine pikkusmõõt: 0,71 m
atmosfäär, -i, -i — maakera ümbritsev õhukiht
auul, -i, -i — mägiküla

barjäär, -i, -i — kaitsevõre, tõkkepuu

defitsiitne, -se, -set — puuduolev, vajaminev
dessant, dessandi, dessanti — vägede paiskamine merelt või õhust vaenlase maale

ekspeditsioon, -i, -i — uurimisreis
elegantne, elegantse, elegantset — kaunis, peen ning maitsekas
elementaarne, -se, -set — algeline, lihtne
episood, -i, -i — vahelugu, sündmus; peategevusega seotud kõrvaltegevus
ešelon, -i, -i — rong transporditava sõjaväe või inimhulgaga

fantaasia, -, -t — mõttekujutus
filosoof, -i, -i — mõtteterk
firma, -, -t — äri, kauplus
folklorist, -i, -i — rahvaluuleteadlane
forint, forindi, forinti — ungari rahaühik
fraas, -i, -i — lause; kõnekäänd, sõnakõlks

gasoliin, -i, -i — liik bensiini
geoloogiline, -se, -st — teadus, mis käsitleb Maa sisemuse ja väliskoore ning Maad ümbritseva õhkkonna füüsikalisi omadusi ja nähtusi
gjaur — uskmatu, mittemuhameedlane (sõimunimi)
glatsioloogiline, -se, -st — jääaegne, jääuurimisega ühenduses olev
gooti stiil — ehituskunsti stiile

haagikohtunik — adrakohtunik; kõrgem maapolitseiametnik ja eesistuja haagikohtus, kelle kätte oli koondatud kogu politseivalitsus vastavas ringkonnas (möödunud sajandil)
harf — teatud keelpill
harjased — nahahaigus; rasvanäärmete ummistumise tagajärjel tekkinud vistrikud
harjaksevõtja — harjaste arstija
harras, harda, harrast — sügavalt aukartlik; innukas

heie, heide, heiet — kiud, vähe keerdunud eelkedrus
heroiline — kangelaslik
hälbima — ära eksima
häärber — mõisa härrastemaja
hõrk, hõrgu, hõrku — isuäratav, peenemaitseline

illustreerima — selgitavate või kaunistavate joonistega varustama
instinktiivne — loomusunniline
iroonia — peidetud, varjatud pilge

kaabel, -bli, -blit — jäme traatköis; isoleeritud elektrijuhe maa sees või vee all
kaftan — vanaaegne meeste pealiskuub
kahl, kahlu, kahlu — kimp, salk, tuust
kahvel (laevakahvel), -vli, -vlit — puu, mille külge kinnitatakse kaljase suurpurje ülemine serv
kaisel, -sla, -slat — järvekõrkjas
kaljas (kalakuunar), -se, -st — 2- või rohkemamastiline purjekas
kanonaad — äge suurtükituli
kapukas — kodukootud jämedast lõngast sokk
kasarm — sõjaväeosade ühiselamu
kateeder — kõrge aluse ja puldiga kõnetool klassi- või loenguruumis; teatava teadusala õppepersonal kõrgemas koolis
keerub — Vana-Idamaal: inimese pea ja lõvi või härja kehaga kujutatud valvur
keigar — moenarr
kelp (sadulal) — sadula tagumine hari
kerilaud — püstteljel pöörlev puurist, mille otstesse püstitatud pulkade ümber pannakse keritav lõngaviht
kellu, -, -t — müürsepa labidake
kesik, -u, -ut — noor siga
kidalõikaja — lapse keelealuste sidemete (kidade) lõikaja, et lapse keel liikuvamaks saaks
klüüver (kliiver), -vri, -vrit — kolmnurkne puri laevaninas
klüüverpoom — puu laevaninas, mille külge kinnitatakse esipurjed
klüüverstaak — köis, mis hoiab esipurje
koivalge — ehavalge
kolleeg, -i, -i — ameti- või kutsekaaslane
koloniaalkaup — kaubad, mida varem saadi ainult koloniaalmaadest, peamiselt toidu- ja maitseained (kohv, kakao, tee, vürtsid)
koonal — ketramiseks koonlalauale kinnitatud linade või takkude pundar
kontinent, -di, -ti — manner
konvoi — relvastatud saatekomando
korjus — laip
kosmiline — kosmosesse puutuv (kosmos — maailmaruum)
koot — vanaaegne rehepeksuriist
kreutser — rahaüksus
krihvel — pehmest saukiltkivist pulgake kirjutamiseks mustal kiltkivist tahvlil
krootsel, -i, -it — suurmasti puri
kruntrent — obrok, iga-aastane maamaks
kupits, -a, -at — piirimärgiks asetatud mulla- või kivihunnik (keskel post või piirikivi)
kõversilm — metshaldja poeg, kaja
käil, -a, -a — laeva või paadi ninaosa, vöör
kütis — üleskünttud uudismaal ummukses põletatav hagudest tuli, pealt kaetud mätastega
küünlapäev — 2. veebruar

laas, laane, laant — põlismets
lagled — teatavat liiki linnud
lant, -ndi, -nti — veoõng, vedel (-i)

legend, -i, -i — muistend
lemm, -e — kiud, narmas, helves
lige — märg
luksus — toredus
lummus — nõidus, viirastus
läkk — pori, muda
läte — allikas

maldama, mallata, maldan — läbema, kärsima
masajas, -a, -at — lühijalgne, madal
matkima — järele aimama, jäljendama
medikament, medikamendi, medikamenti — ravim
meteoor, -i, -i — lendtäht
mullu — möödunud aastal

nankingkuub — kollakast puuvillriidest kuub
nortsima — jämedalt, hooletult õmblema, pika pistega õmblema

oherdi — puur
okupeerima — võõra riigi maa-ala sõjaga oma valdusse võtma
olv — ungas; katuseharja-alune auk hoone otsas, kust suits välja lasti

pakku minema — peitu minema
pastoraal — karjaselaul
pastoraat — kirikumõis
pistand — teivastest tehtud aed
piilpakk — võll, mille abil ankrut veest välja tõmmatakse
poom, -i, -i — puu, mille külge kinnitatakse tagapurje alumine serv
poord, -i, -i — laeva ülemine serv; tuul poordist — tuul küljelt
porsapõõsas — Eesti lääneosas ja saartel rabades esinev puhmaspõõsas; tarvitatakse koirohuna ja humalate aseainena
positsioon — asend
preeria — suur puudeta rohtla Põhja-Ameerikas
pressikajut — ajakirjanike kajut
proviisor — eriharidusega apteeker
pukinahku tegema (meremeeste keeles) — merehaige olema
puksiir, -i, -i — laev, mis on määratud teiste laevade vedamiseks
pukspriit — klüüverpoomi tugi
puldan — jäme linane või kanepine riie
pupardus — uperpall, väherdus
pusta — Ungari rohtla

rehvima — kõva tuulega purjesid vähendama; rehvides seotakse osa purjest kinni, nii et lahtine purjepind väheneb
reserv — tagavara
ruske — punakaspruun
rügement — suurem sõjaväeüksus, jaguneb pataljonideks

saapakoonud — saapakotad
saklja — mägilaste elamu
saalingurist — põikpuu laevamastis mastijätku kohal
seil, -a, -a — puri
seilama — purjetama
seismiline — maavärisemisega seoses olev
skaala — mõõduriista numbrilaud, astmik
skalpeerima — vaenlase peanahka maha nülgima
solaarõli — pruunsõe tõrvast saadav mineraalõli, tarvitatakse mootori kütteainena
soot, -di, -ti — nöör, mis hoiab teatud purjede välisotsi vajalikus asendis

stalaktiit — koopa laest purikana allarippuv tilkekivi
süld — pikkusmõõt: 2,13 m
sümpaatia — poolehoid
süsteemitu — ilma süsteemita, plaanipäratu

taevasikk — tikutaja (soolind)
takt — *siin*: peenetundelisus
tali — liitplokk
teevaldas — tõkkepuu teel
teng, -i, -i — mastijätk
tiin — endine pinnamõõt: 1,09 ha
toll — endine pikkusmõõt: 2,54 cm
tomahook — indiaanlaste sõjakirves
topp — masti või tengi ülaots
topsel, -psli, -pslit — mastijätku külge kinnitatav kolmnurkne puri
tsitadell — kindlus
tšaardaš — ungari tants
tuuletark — tuulehaldjas, arst, kes tuule kaudu tervist saadab
tõbras — lojus
tõurahoidja — lehmakarjus
täima — raatsima
tärge, tärkme, tärget — sisselõige, täke
tüss — paks jäme kodukootud riie

uljas — julge, vahva
uure, uurde, uuret — süvend, nõgu
urmne — täis puukoiauke (urmne laud)

vahestaak — köis, mis ühendab kaht masti
vakamaa — endine pinnamõõt: 0,18 ha
vaks — endine pikkusmõõt: väljasirutatud pöidla ja keskmise sõrme otste vahe-pikkus pikkusmõõduna
vandid — jämedad köied mastide kinnitamiseks
veelomm — veelomp
verst — endine pikkusmõõt: 1,067 km
vikeldama — sakilist joont jätkama (kuduma)
vöör, -i, -i — laevanina, käil

ärklikord — pööningukord

SISUKORD

I

Laul Nõukogude Eestile. *J. Kärner* 5
Vanemuise laul. *F. R. Faehlmann* 6
Rahvalaule laulust ja laulikust:
Ilutegija 8
Laulu võim 8
Laulu hõiskamine 8
Suu laulab, süda muretseb 8
Rahvalauludest 9
Vanasõnu 9
Daidalos ja Ikaros 10
Müüt 12
Kullaketrajad. *Fr. R. Kreutzwald* 12
Lauluisa Kreutzwald 24
Viskevõistlus. Katkend «Kalevipojast». *Fr. R. Kreutzwald* 27
Sügisene. *J. Kärner* 31
Eesti pastoraal. *A. Alle* 32
Karjasepõli 33
Orjakivi. *J. Tamm* 34
Ballaad 36
Ahervare (lühendatult). *J. Mändmets* 37
Teose teema ja idee 46
Rahvalaule orjusest:
Palve sakstele 47
Õised orjad 47
Rikka ja vaese söök 48
Palju 48
Oktoobrile. *F. Kotta* 48
Punik. *J. Tamm* 49
Allegooria 49
Jüri asendab koera 50
Luiged lendasid üle. *J. Smuul* 52

II

Armastatud noorsookirjanik. *K. Leht* 57
Kevade (katkendeid). *O. Luts* 61
Karakteristika 84
Vennad (katkend romaanist «Tõde ja Õigus» I). *A. H. Tammsaare* . . 87
Mutrivõti. *V. Beekman* 95
Kodus ja metsas (katkendeid). *R. Roht* 98
Vanasõnu tööst 112
Rauk, kes alati kõneles vanasõnadega. *E. Beskov* 112
Kvartett. *I. Krõlov* 115
Mõistatusi loomadest 116
Lugu mehest ja tema hobusest. *H. Pukk* 117
Jooksik. *M. Lermontov* 120
Näärihommikul. *V. Villandi* 124
Metafoor 125
Küünlakuu päike. *J. Sütiste* 126

III

Talv (katkend «Väikesest Illimarist»). *Fr. Tuglas* 129
Looduskirjeldus 132
Talveõhtu. *A. Puškin* 132
Talvine tihane. *J. Liiv* 134
Külm. *J. Liiv* 135
Mets. *J. Liiv* 135
Jääalune püük. *D. Vaarandi* 136
Mumuu. *I. Turgenev* 138
Jutustus 160
Jutustus tõelisest inimesest (katkendeid). *B. Polevoi* 161
Kuuendal mandril (kakendeid «Jäisest raamatust»). *J. Smuul* 167
Läbi tule ja vee. *J. Iljina* 172
Neljas kõrgus. *J. Iljina* 174
Emale. *P. Haavaoks* 179
Mede memm. *E. Maasik* 179
Tütarlaps. *J. Smuul* 184
Luuletusest 184
Eeskuju. *H. Rammo* 186
Mõistatusi taimedest 189
Lugemiskirg. *M. Gorki* 190

IV

Laevapoisi päevilt. *J. Parijõgi* 199
Sellest eeskujulikust talumehest. *A. Hint* 209
Moto 214

Olukirjeldus 214
Mõistatusi inimesest 214
Maipühal. *V. Villandi* 215
Rahutu teekond (katkendeid). *V. Beekman* 216
Külviajal. *P. Viiding* 235
Matsalu roostikus (katkendeid). *J. Piik* 236
Kodus. *T. Lehtmets* 244
Laagriõhtu. *R. Parve* 245
Töö ja võitlus. *P. Rummo* 247
Sõnaseletusi 249

Хелга Аугустовна Куут
ХРЕСТОМАТИЯ ДЛЯ VI КЛ.
На эстонском языке

Оформление Э. Вахер
Обложка Г. Пант
Издательство «Валгус»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja V. Rummel
Kunstiline toimetaja H. Keigo
Tehniline toimetaja H. Tüksammel
Korrektorid M. Laineste ja U. Saks

Ladumisele antud 2. VIII 1965. Trükkimisele antud 11. X 1965. Paber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 16. Arvestuspoognaid 15,96. Trükiarv 20 000. Tellimise nr. 7077.
Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind 23 kop.

6—4

A-26864

28 kop.

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00430319 6